

România ilustrată

Amintiri din călătorie

Traducere: Daniela Tănase

Editura Andreiana

Sibiu, 2023

Imagine copertă: Muzicanți în port popular românesc

(„... *La fel ca în Napoli, se întâlnesc frecvent muzicanți ambulanti care însuflețesc serbările câmpenești și hanurile din piețe în zilele de sărbătoare...*”. Capitolul V, Costume naționale)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

AMANTE, BRUTO

România ilustrată : amintiri din călătorie / Bruto Amante ; trad.: Daniela Tănase ; pref.: prof. univ. dr. habil. Silvia Florea ; apare cu binecuvântarea ÎPS Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului. - Sibiu : Editura Andreiana, 2023
ISBN 978-606-989-139-1

I. Tănase, Daniela (trad.)

II. Florea, Silvia (pref.)

821.131.1

91

39

Editura Andreiana

Sibiu, Str. Mitropoliei, nr. 35

Tel.: 0269/217863; 0269/211584, int. 224

Fax: 0269/215521

www.mitropolia-ardealului.ro

editura_andreiana@yahoo.com

Cuvânt înainte

Ajuns la statura interioară și temporală a deplinei maturități, Bruto Amante se revelează cititorilor și tuturor celor care știu să prețuiască arta cuvântului și trăirile spirituale adânci printr-un volum, în care a așternut unele din cele mai valoroase sedimente ale operei sale scriitoricești. Într-o manieră ce denotă profunzimea sa intelectuală și pasiunea pentru observație, autorul face o incursiune inedită și captivantă în frumusețea și diversitatea geografică, istorică, sociologică și culturală a României și a poporului român, surprinse prin ochii unui călător străin, sensibil, curios și extrem de atent la detalii. Călătoria lui Bruto Amante implică nu doar o deplasare în spațiu și o transcendere către spațiul geometric al spiritualității românești, ci, mai ales, o inițiere - într-un sens mai larg, mai puțin literar, mai variat și mai filosofic în același timp - a cititorului în redescoperirea esenței eroice în istoria poporului nostru.

Silvia Florea

Introducere

Bruto Amante, născut la Napoli în data de 11 martie 1852, a avut ca figură principală efigia tatălui său, Errico, pe care l-a urmat în Aquila, iar apoi, la Macerata. Aici, ca tânăr intelectual, a fondat și condus timp de patru ani, împreună cu tatăl său, periodicul mazzinian *La Confederazione latina*, un ziar cu influențe republicane care propunea o nouă ordine federativă pentru statele Europei. Urmează cursurile de jurisprudență ale Universității din Napoli, după care își începe cariera de funcționar public în Ministerul de Externe, ca secretar al unor miniștri, iar mai târziu, ca șef de cabinet la Ministerul Instrucțiunii Publice, având un rol important în organizarea programelor școlare. Devine un expert în drept, jurnalist și istoric pasionat, iar activitatea sa se dezvoltă în diferite domenii. Editează un manual de legislație școlară, un ghid pentru învățători și directori de școală (*Nuovo manuale scolastico di legislazione e di giurisprudenza sull'istruzione e amministrazione elementare*), în anul 1885, iar în anul 1896 publică *Nuovo codice scolasticovigente. Leggi, decreti, regolamenti e circolari*. A activat ca director la *Rivista della Pubblica Istruzione*, precum și promotor al Federației școlare de educație fizică.

Interesele sale istorice s-au materializat prin câteva eseuri, printre care amintim: *Giulia Gonzaga contessa di Fondi e il movimento religioso femminile nel secolo XVI* (1896); *Memorie storiche e statutarie di Fondi in Campania* (1903); *Fra Diavolo il suo tempo* (1904). În ultimii ani de viață, interesul său rămâne idealul federativ european și scrie opere precum:

- *I napoletani nel 1815. La prima guerra per l'unita d'Italia* (1916), iar în 1917, *L'assetto federativo delle nazioni latine Arminio e Germanico. Pangermanesimo e panlatinismo*;
- *Il natale di Roma: ricorrenza 2632a della fondazione di Roma*, povestire istorică.
- *La rivoluzione francese e l'ultimo de' pretesi Luigi 17*;
- *Nuove illustrazioni e commenti alle leggi e discipline sulla p. istruzione: Raccolta completa de' testi di leggi, decreti, regolamenti e circolari dal 1859 al [1889] illustrata dalla giurisprudenza delle corti, de' tribunali, del consiglio di stato, del ministero, e del consiglio sup. di p. i...*;

- *Fra Diavolo e il suo tempo* (1796-1806);
- *Il Papa ed il Trono. Pensieri vari intorno all'assurdità del potere temporale de' papi*;
- *Memorie storiche e statutarie del ducato, della contea e dell'episcopato di Fondi in Campania dalle origini fino a' tempi più recenti, con 24 illustrazioni in rame e fotozincotipia*, împreună cu Romolo Bianchi.

Moare la Roma în anul 1923¹.

Errico Amante, născut la Fondi, un orășel din regiunea istorică Terra di Lavoro, situat între Napoli și Roma, a fost un important om politic care a luptat pentru patria sa, având în mână arma și stiloul. Acesta s-a dedicat studiului și cercetărilor ce priveau o Europă latină născută și legată de Roma Antică și în care România a ocupat un loc special, de suflet, sentimente pe care le-a insuflat fiului său Bruto, care a cunoscut figuri de seamă din lumea politică și literară românească a vremii, în calitatea sa de secretar la Ministerul Instrucțiunii Publice. După moartea tatălui său, mânat de dragostea acestuia pentru România, a descoperit-o prin călătoriile sale, devenind un adevărat ambasador al țării noastre și, totodată, un înverșunat susținător al fraternității italo-române.

Secolul al XIX-lea a fost perioada marilor schimbări, a marilor revoluții europene, idealurile vizând naționalismul și drepturile omului, precum și democrația, progresul și industrializarea statelor în pofida antagonismului internațional.

O temă centrală a cercetărilor lui Errico Amante și, mai apoi, a fiului său Bruto a constituit-o latinitatea din spațiul european, legăturile de limbă și tradiție dintre popoarele sau etniile neolatine.

Urmărind firul latinității, Bruto Amante narează în volumul său destinul lui Ovidiu în România, caracterizându-l ca fiind un poet al contradicțiilor, dorit și, totodată, detestat în anturajele de elită a Romei Antice. Acest personaj și-a găsit sfârșitul pe meleagurile dobrogene, un pământ secătuit de războaie de-a lungul timpului care păstrează amprenta diferitelor monumente istorice precum și memorii despre necropola lui Ovidiu și amintiri despre personalitatea sa. Stabilirea cu exactitate a locului

¹ *Fonti*: SPES, nn. 910 e 949; S. Franchi, O. Sartori (eds.), *Dizionario storico biografico del Lazio. Personaggi e famiglie nel Lazio (esclusa Roma) dall'antichità al XX secolo*, Tivoli, Grafiche Trusiani, 2009, vol. I, p. 70.

unde a trăit marele poet Ovidiu, orașul Tomis, și povestea Insulei lui Ovidiu, din mijlocul Lacului Sutghiol, presupusul refugiu al poetului au fost subiectul unor lungi analize și cercetări în care s-au întrecut marii istorici.

Am avut șansa să descopăr în colecțiile Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga” din Sibiu volumul *La Romania illustrata, ricordi di viaggio* (nr. inv. 49423/1979), scris de Bruto Amante în limba italiană, fiu al unui important om politic și bun cunoscător al meleagurilor românești.

Exemplarul deținut de Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu conține pe prima pagină o dedicație, ceea ce mi-a stârnit curiozitatea în privința itinerariului pe care acest volum l-a avut în decursul timpului. Aflăm că a fost *dăruit cu mult respect, stimă și afecțiune lui Giuseppe Gatteschi*, cel care a reconstruit în fotografii Roma Antică. Mai jos pe pagină apare o altă însemnare: *Pimen. Roma, 15.12.40*. O caligrafie diferită, aceeași care apare pe întreaga donație a *Fondului Pimen* existent în Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, ceea ce ne determină să presupunem că reputatul scriitor și traducător italianist Pimen Constantinescu a intrat în posesia cărții în timpul mandatului său de consilier cultural pe lângă Legațiunea României la Roma, respectiv între 1 noiembrie 1940 și 1 aprilie 1941.

Autorul face o scurtă incursiune în istoria românească, marcând cu un ochi fin și critic momentele de cumpănă, tenacitatea românilor în fața invadatorilor de la începuturi și până la finele perioadei fanariote. Bruto Amante glorifică numele și faptele eroice ale patrioților români și forța neobosită de a renaște, enumerând fără menajamente nume și episoade joshnice ale unor conducători compromiși și nedemni de a conduce, subliniind puterea de caracter și curajul unui mic popor care a reușit să-și păstreze independența și verticalitatea strămoșească înfruntând marile armate ale timpurilor. Pornind de la Columna lui Traian aflată la Roma, autorul pune în lumină geneza poporului român, în viziunea sa, contopirea romanilor cu poporul dac, legăturile incontestabile dintre poporul român și cel italian, exemplificate prin tradiții, nume, limbă, precum și asemănarea lingvistică izbitoare dintre limba română și dialectele italiene, în special cel napoletan. Toate aceste idei sunt întărite de scrierile marilor cercetători, istorici și oameni de cultură români și străini, interesați de acest subiect, pe care autorul îi citează. A ținut să sublinieze, de asemenea, faptul că această călătorie, dedicată oarecum cunoașterii locului unde marele poet Ovidiu a fost exilat, a

întărit în el convingerea de fraternitate dintre cele două națiuni latine, cea italiană și cea română.

Vom observa un tablou al tuturor domeniilor care înfățișează o Românie vie, prosperă, în plin progres.

Autorul ne pune la dispoziție o bogată bibliografie despre România din perioada Revoluției din 1848, care oglindește, sumar, evoluția literar-științifică a vremii. Dedică un capitol spiritualității românești din România, dar și de la Muntele Athos, acea zonă unde se respiră briza mediteraneană într-un context sacru și de toleranță etnică.

Micul Paris cu influență orientală, orașul cosmopolit al României din anii 1850-1890(?), Bucureștiul descris de Bruto Amante apare ca un melanj de clase sociale, monumente istorice, costume și limbi străine, caracterizat drept o adevărată destinație pentru o călătorie reușită, un loc unde domnește liniștea, eleganța, siguranța și armonia. Costume populare, tradiții, influențe regionale și bune maniere, acestea sunt particularități ce definesc oamenii simpli din acest popor, deschis la suflet și ospitalier. Costumele populare ne definesc ca națiune, vorbesc de rădăcinile și personalitatea noastră, un lucru apreciat și înțeles de poporul român care a ridicat această îndeletnicire la nivel de artă, transformându-le în articole de modă la curțile domnești.

Bruto Amante pune sub reflector nume valoroase ale oamenilor de litere și ale unor politicieni români care s-au implicat în educarea maselor și în procesul de evoluție al literaturii și al presei pentru a deveni ceea ce noi astăzi numim *limba și literatura română*. Descrie cu iscusință o adevărată explozie de scriitori din toate domeniile, cu un nou suflu, o generație dornică de schimbări liberale, o clasă politică de excepție care a rămas în paginile de Istorie a României. Balade, hore, zicători și alte forme de folclor românesc au fost culese de mari scriitori, care de fapt au subliniat cu măiestrie un lucru esențial: țărănul român a fost dintotdeauna un poet, un suflet creativ plin de originalitate, sensibilitate, legat de tradiție și credință.

De asemenea, două balade populare sunt expuse în limba română și italiană, probabil din dorința autorului de a compara sau, mai mult, de a demonstra asemănarea dintre cele două limbi surori.

Cartea o amintește și pe Carmen Sylva, un nume cu ecou în lumea culturii tradiționale românești, care a fost o femeie plină de calitate, rafinată, preocupată de soarta celor nevoiași, o mamă îndurerată, o regină iubită de un

popor din care nu provenea, dar pe care l-a reprezentat cu suflet și respect în lume.

Cartea uimește prin bogăția elementelor istorice și geografice pe care le prezintă, fiind o incursiune în istoria României, privită prin ochii unui cetățean străin îndrăgostit de țara noastră, plecat din peninsula în căutarea și cercetarea evoluției unei țări necunoscute, de la formarea acesteia până în momentele anilor 1888. Autorul descrie în amănunt viața socială, activitatea literară românească, situația economică, politică, precum și tradițiile, cu un patos de invidiat. Călătoriile sale constituie baza fiecărui capitol. Nu este vorba doar despre România, ci despre români, oriunde se aflau ei, pusă sub reflectoare de un italian care simte românește și ne aduce mai aproape de noi.

Notele de subsol sunt stufoase, conțin multe surse bibliografice și deseori nota se transformă într-o nouă poveste, volumul putând fi privit ca un *roman a tiroir*, o istorie cu sertare, o poveste în poveste.

Odată cu lecturarea volumului lui Bruto Amante m-am simțit purtată pe aripile istoriei noastre, eveniment după eveniment, printre literați și oameni politici, domnitori patrioți și trădători, prin locuri de poveste cu oameni simpli și datini frumoase. Tonul distins al scriitorului, precum și descrierile sale voluptuoase au deschis o fereastră către o perioadă înfloritoare a României, din care noi toți ar trebui să ne inspirăm.

Traducerea cărții (perfectibilă, de altfel!) a însemnat pentru mine, încă de la început, nu numai o provocare, ci și un răspuns la multe întrebări: Cât de dificilă poate fi o traducere? Este traducerea o artă rezervată doar unor filologi? Cum reușește un traducător să rămână creativ, flexibil și, totodată, să se transpună în atmosfera textului inițial? Consider că o traducere este fructul unui compromis dintre respectarea textului original și necesitatea de a-l face înțeles într-o altă limbă, un act de creație în sine.

Acest volum a meritat a fi tradus și pus în lumină nu doar pentru mărturiile pe care Bruto Amante le aduce despre România, cât și pentru sursele bibliografice de o mare importanță istorică, geografică și socială care ar fi rămas altfel ascunse într-o colecție de carte veche, nerăsfoită de ani.

Daniela Tănase

BRUTO AMANTE

ROMÂNIA
ILUSTRATĂ
AMINTIRI DIN CĂLĂTORIE

ROMA
EDITOR: BRUTO AMANTE
Via del Corso, 36

1888

Proprietate literară

*Se consideră falsuri acele copii care
nu dețin semnătura autografă a scriitorului.*

ROMA – PREM. STAB. TIP. EREDI VERCELLINI

ÎN MEMORIA TATĂLUI MEU,
PREOT NEOBOSIT,
CARE PLEDA
ÎMPOTRIVA MIȘCĂRILOR RASIALE DINTRE
GERMANI ȘI SLAVI
ȘI PENTRU UNIUNEA ȘI MĂRIREA
POPOARELOR LATINE.

DEDIC ACESTE PAGINI
CU MULTĂ DRAGOSTE
ROMÂNIEI.

CUPRINS

- I. Amintiri etnografice
 - II. Puțină istorie
 - III. Între Carpați
 - IV. Pe străzile Bucureștiului
 - V. Costume naționale
 - VI. Limba română. Presa și oamenii politici
 - VII. Mișcarea științifico-literară
 - VIII. Poezia și literatura populară românească
 - IX. Două balade populare
 - X. Condiții economice și diferite instituții
 - XI. La muntele Athos. Religie și toleranță religioasă
 - XII. Carmen Sylva
 - XIII. Femei scriitoare
 - XIV. Revoluția lui Horea (episod istoric)
 - XV. Ovidiu în exil
 - XVI. Pretențiile Tomisului și a Constanței la Marea Neagră
 - XVII. Pe lacul Sutghiol. Excursie pe Insula Ovidiu
 - XVIII. Tradiții și legende. Un moment al poetului *iubirii*
- INDICE de nume al persoanelor citate

DESCRIERE ILUSTRĂȚII

Soldat dac — E. Amante — Ospodar (trimisul Porții) — Monumentul lui Mihai Viteazul — Curtea de Argeș — Peisaj din Carpați — Țiganca — Domnișoară româncă — Monumentul lui Heliade Rădulescu — Țărancă calabreză — Țărani români — Familie tradițională românească — Muzicanți ambulanți — Costumul țăranului român — Fată — Id. — Dansul *hora* — Femeie în costum național — P.A. Aurelian — A.T. Laurian — B.P. Hasdeu — A. Odobescu — C.A. Rosetti — V. Alecsandri — Carmen Sylva — Dora de Istria — Maria P. Chițiu — Cloșca, Horia și Crișan — Constanța la Marea Neagră — Monumentul lui Ovidiu.

I.

Amintiri etnografice

ROMA, pe Columna lui Traian, monument ce amintește unul dintre cele mai glorioase perioade ale Imperiului Roman, a fost înfățișat un vechi *dac*, și odată cu acesta, istoria costumelor, a armelor, a trofeelor și vechea îmbrăcăminte strămoșească a românilor de astăzi. Este în zadar să căutăm urme din limba și obiceiurile lor în *România* actuală, numele ei indică nu doar o transformare istorică, dar afirmă tenacitatea scopului, mândria fuziunii de rase și asimilarea perfectă. Așadar, cercetările Romei occidentale se completează aproape în Roma orientală, care nu este Bizanțul, este o țară constituită din coloniștii italieni ai lui Traian și Aurelian, acolo unde s-au descoperit ultimele rămășițe de păgâni, rămase în vocabularul și în tradițiile populare. Amintiri despre divinități latine sunt întărite din nume de persoane, fiind însuflețite de mândria de caracter și de îndrăzneala cu care sunt purtate, calități care s-au afirmat în diferite situații și se vor accentua în acel ciclu istoric inevitabil, pe care politicienii îl descriu cu numele de

*conflagrație orientală*², eveniment pe care cineva l-ar fi dorit altfel, dar care nu a putut fi evitat și din care Italia nu trebuie să lipsească, deoarece cele mai profunde urme se regăsesc incontestabil în Orient.

Într-adevăr, de admirat sunt punctele de analogie dintre părinții noștri și descendenții care nu și-au pierdut însușirile morfologice sau funcționale, ei fiind actualii români, sau, mai exact, *romani*, cuvânt pe care nu am să-l folosesc în această carte pentru a nu crea confuzii. De fapt, în limba originală nu există cuvintele *Romenia*, *Rumania*, *Rumenia* – se folosesc simplu cuvintele *Romania* și *Romano* – pentru aceasta sunt însemnările cu *Posta Romana*, *Academia Romana* și, așa mai departe, alte însemne similare, în care sunt păstrate rădăcini native ce reamintesc originea.

Românul are spirit de inițiativă, de dănuire³, la fel ca anticul *roman*, este asemenea părinților noștri, străbate lumea – de fapt, e dificil să găsești un

² Apropo de asta, trebuie să reamintesc un lucru prețios și plin de oportunități, scris cu multă credință, cu viziuni politice elevate și cu o largă și sigură cunoaștere a oamenilor și a lucrurilor din Orient. Mă refer la cartea senatorului G.G. Alvisi: *Intenti Politici dei Diversi Stati D'Europa Nelle Questioni Orientali* [*Intențiile politice ale diferitelor state ale Europei în problemele estice*], editată în anul 1883, la Napoli, a cărei nouă ediție va fi publicată peste puține zile. Titlul cărții expune din plin concepția autorului. Țin să subliniez condițiile istorice și politice, tendințele și aspirațiile diferitelor popoare orientale care sunt descrise admirabil de către distinsul om de stat și patriot, care ne onorează prin independența și integritatea sa de autor, prin cercetările și discuțiile directe asupra celor mai mari probleme economice și sociale.

³ Cu siguranță, pentru a-și atinge acest scop, nu există un mijloc mai eficient de apărare și conservare a limbii în nume propriu, având în vedere cât de expusă este unor obstacole și persecuții. Pentru acest fapt, Émile Picot subliniază corect în cartea sa *Les Serbes de Hongrie: Leur Histoire, Leur Privilèges, Leur Église, Leur État Politique et Social* [*Sârbi maghiari: istoria lor, privilegiile lor, biserica lor, statutul lor politic și social*] (p. 358): „aucune nation n'est peut-être aussi persistante que celle-ci (la romena). Ils ont sur les peuples avec lesquels ils se trouvent mêlés une singulière force d'assimilation. Ils n'apprennent point la langue de leurs voisins, qu'ils forcent à comprendre la leur. Il suffit, comme le disent les Serbes, qu'une femme roumaine soit introduite dans une maison, pour qu'en peu d'années toute la maison devienne roumaine, Ainsi ont disparu tous les vestiges des Serbes, qui s'étaient établis en Transylvanie, ainsi la langue, les usages, la nationalité roumaine a remplacé, dans une foule de villages du Banat, la langue, les usages, la nationalité serbe. Cette transformation n'est point l'oeuvre des siècles: elle s'opere sous nos yeux avec une rapidité surprenante. Depuis 1848, c'est-à-dire sur l'espace de 25 ans, nous pouvons citer plusieurs localités importantes qui se sont entièrement romanisées.” [Nici o națiune nu este, poate, la fel de tenace ca aceasta (română). Ei au asupra popoarelor

colț de pământ unde să nu întâlnești un român. Pe chipul său vezi amprenta viguroasă a strămoșilor noștri: în limbaj găsim rămășițe arhaice din limba latină, în tradiții cele mai autentice amintiri, sesizăm amprenta strămoșească chiar și în obiceiurile familiei – cât despre acest raport, știm că este celula de bază a societății. Mai romană decât însăși Italia, România a știut să-și perpetueze tradițiile, să țină piept invadatorilor fără să cedeze mare lucru din limbaj și port, dar, mai ales, a păstrat din spiritul caracteristic anticei Rome: *conștiința unei misiuni civilizatoare!* România este de admirat nu numai pentru progresele sale, dar și pentru entuziasmul nobil de care este animată, din dorința de a transforma și, aproape, de a impune altora civilizația. Provinciile românești, într-un scurt arc de timp, și-au schimbat aspectul – terenurile sunt recuperate, se construiesc noi drumuri, se edifică școli, cultura se extinde. Au trecut puțini ani de când în *Dobrovia* (Dobrogea) și orașul ei principal *Constanza* (Constanța), unul dintre teritoriile cele mai sărace ale Turciei, au venit la putere românii, care au decis să cheltuie treizeci de milioane pentru a construi la *Costanza* (Constanța) un port; douăzeci și cinci de milioane pentru ridicarea unui pod pe *Danubio* (Dunăre), pentru o comunicare mai rapidă între București și *Iassy* (Iași). În acel oraș care avea mai puțin de treizeci de mii de locuitori, populația s-a dublat; s-a înființat o tipografie și un ziar; se cercetează în mod liberal problema terenurilor și cea a colonizării; se construiesc noi edificii frumoase; arta, istoria și cultura ridică un monument în memoria marelui *poet sulmonez*; sunt facilitate săpăturile și descoperirile arheologice, Kogălniceanu le pune în lumină pe cele de la propria sa vilă; fostul secretar general al învățământului public, Tocilescu, face excursii, efectuează importante investigații, reunește și clasifică în cadrul

cu care conviețuiesc o neobișnuită forță de asimilare. Nu învață niciodată limba vecinilor, dar îi obligă să o înțeleagă pe a lor. Este de ajuns, cum spun sârbii, ca o femeie româncă să fie adusă într-o casă, pentru ca, în câțiva ani, toată casa să devină românească. Astfel au dispărut toate vestigiile sârbilor care se stabiliseră în Transilvania, limba, obiceiurile, naționalitatea română au înlocuit, într-o sumedenie de sate din Banat, limba, obiceiurile, naționalitatea sârbă. Această transformare nu este nicidecum opera secolelor: ea se va realiza sub ochii noștri cu o viteză surprinzătoare. Începând cu 1848, adică pe o perioadă de 25 de ani, putem consemna mai multe localități importante, care sunt în întregime românizate.]

muzeului din București descoperirile sale, lămurește și atrage atenția asupra resurselor românești prin remarcabile ilustrații.

Este știut faptul că termenul slav *valacco* era folosit pentru a desemna populațiile latine sau italiene: *Wlah* (italian), *Wlasko* (Italia), *Wlaky* (roman). După invaziile germanice în Italia, germanii atribuiă un nume comun, *Welche*, tuturor popoarelor antice: romani, gali și spanioli⁴.

Poate semnăarea unor savanți că actuala limbă română se apropie mai mult decât oricare alta de *limba rustica latina* nu este lipsită de fundament, deoarece această limbă, prin natura primilor locuitori sau cuceritori ai României, a fost nevoită să se extindă și să prindă rădăcini mai mult decât limba vorbită de către erudiți în marile centre. Flavius Eutropius scria: *Traianus, victa Dacia, e toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebal virus fuera exhausta.*⁵ [În cucerita Dacie, fiind împușinată de bărbați prin îndelungatul război al lui Decebal, Traian așeză în ea, prin orașe și prin sate, mai multe gloate aduse din toate părțile Imperiului Roman.] –, iar dintre legiunile venite cu Traian își amintește de *Adiux Italica Minervia* și *Italica*.

Carlo Cattaneo, în anul 1837, în *Annali di statistica* [*Analele de statistică*], intenționa să studieze, în special, legătura dintre limba valahă și cea italiană, iar August Treboniu Laurian, în lucrarea sa clasică *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia Vigentis Vulgo Valavhicae* [*Încercare critică asupra originii, derivării și formei limbii românești vorbită în amândouă părțile Daciei, numită popular valahică*], editată la Viena, în anul 1840, demonstra, pe larg, originea, fondul și conservarea pur latină a actualei limbi române. Jules Michelet, în *Legendele sale din Nord* [*Légendes démocratiques du Nord*, 1854], scrie: „*la langue moldo-valaque est une langue toute latine, qui mérite, autant et plus que notre roman du Moyen-âge, le nom que portait*

⁴ M. Élias Regnault, *Principautés Danubiennes* [*Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes/Istorie politică și socială a Principatelor Dunărene*], Paris, 1855, p. 6.

⁵ Flavius Eutropius, *Hist.*, Lib. VIII [*Breviarium ab Urbe condita — Scurtă istorie de la întemeierea Romei*].

celui-ci lingua romana rustica.” [*Limba moldo-valahă este o limbă profund latină, care merită, tot atât și chiar mai mult decât limba noastră populară, vorbită în Franța Evului Mediu, numele pe care îl purta, cel de lingua romana rustica.*]. Acesta amintește de bunătatea țăranilor în anumite legende triste, o numește *lingua dell’amore* (limba iubirii), așa cum numește această țară *pauvre petite Italie solitaire* (mica și săraca Italie singuratică), iar *figli d’Italia* (copiii italieni) deseori sunt descriși de români în cântecele și letopisețele lor, amintind origini comune⁶.

Impresiile despre limba și costumele populare românești, în raport cu cele de la Roma și din întreaga Italie, se reflectă, s-ar putea spune, în mod egal la toți scriitorii. Fără a face atingere la scriitorii români sau la operele editate în România, printre care opere istorice scrise de Sinkai [Gheorghe Șincai], de Heliade [Ion Heliade-Rădulescu], Hasdeu [Bogdan Petriceicu Hașdeu], Laurian [August Treboniu Laurian], Odobescu [Alexandru Odobescu], Kogalniceanu [Mihail Kogăniceanu], Bolintineanu [Dimitrie Bolintineanu], Bolliac [Cezar Bolliac], Balcescu [Nicolae Bălcescu], Maior [Petru Maior], Maniu [Vasile Maniu] sau de către Academia Română etc., amintim dintre scriitorii străini nume precum: — Colson, care a scris despre starea actuală și despre viitorul Principatelor Moldova și Valahia; — J.A. Vaillant, *La Romania, sua storia e letteratura* [*La Roumanie ou Histoire, Langue Littérature. Orographie, Statistique des peuples de la langue d’or, Ardialiens, et Moldaves, résumés sous le nom de Romans*, 1844]; — Cratiunesco, *Il popolo rumeno secondo i suoi canti nazionali* [Ioan Crăciunescu, *Le peuple roumain d’après ses chants nationaux*, 1874]; — Martin, *Storia della Francia* [Henri Martin, *Histoire de France populaire depuis les temps les plus reculés jusq’à nos jours*, 1872]; — Picot, *I romeni*

⁶ Mitropolitul Dosofteu [Dosoftei], cu două secole înainte, cânta:

Nemul t’eri Moldavi de unde derid’a?
Din t’era Italii tot omul se cred’a
Flacù ânteiu, apoi Traian au dus pe aice
Pre stremos’i questor t’eri de nămu cu ferice;

adică: *De unde provine descendența moldovenească? – Din țara Italiei, fiecare om trebuie să creadă* – Primul a fost Flacco [Quintus Horatius Flaccus] (primul care a deschis poarta latinătății), apoi Traian i-a adus aici pe strămoșii pământului și ai neamului.

della Macedonia e dell'Ungheria [Emile Picot, *Les Roumains de la Macédoine*, 1875]; — De Gerando, *La Transilvania* [Auguste de Gérando, *La Transylvanie et ses habitants*, 1845]; — Desprez, *I popoli dell'Austria e dell'Ungheria* [Hippolyte Desprez, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, histoire contemporaine des Illyriens, Magyars, Roumains et des Polonais*]; — E. Regnault, *Storia de' principati danubani* [M. Élias Regnault, *Historie politique et sociale des Principautés*, 1855]; — Quinet, *I Romeni; Storia delle rivoluzioni d'Italia* [Edgar Quinet, *Les Révolutions d'Italie*, 1848-1851]; — Kubalski, *Ricerche* [N.A. Kubalski, *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, maghyare et roumaine*, 1852] etc. Toate operele sunt editate la Paris⁷.

Dintre noi, italienii, s-au ocupat cu mare interes pentru România: Massarani [Tullo Massarani], Correnti [Cesare], Rosa, Gallucci [Nicola Taccone], Pierantoni [Augusto Pierantoni] și soția sa, distinsa doamnă Grazia Mancini [Grazia Pierantoni-Mancini]. Românii și-l reamintesc, cu recunoștință, pe venerabilul Vegezzi Ruscalla [Giovenale Vegezzi Ruscalla], care a fost un adevărat apostol al României în Italia, în favoarea căreia el a scris și a vorbit ani de-a rândul cu profundă afecțiune și eficacitate. Acest om a transmis dragostea sa pentru România fiicei sale, Ida Melisurgo Vegezzi Ruscalla, apreciată pentru poveștile sale deosebite, un frumos exemplu de calități domestice împletite cu cele mai distinse veleități poetice.

În sudul Italiei, la începutul acestui secol, când aproape se ignora existența geografică a României, regretatul meu tată **Errico Amante**,

⁷ Dintre reviste mă limitez să amintesc *Revue des deux mondes*, în care apar următoarele articole:

„La Moldavie et la Valachie”, anonim, 15 ianuarie 1837;

„La Valachie en 1839”, E. Thouvenel, 15 mai 1839;

„La Moldo-Valachie et le mouvement roumain”, H. Desprez, 1 ianuarie 1848;

„Les Roumains, le protectorat russe et la Turquie”, idem, 15 dec. 1848;

„Les Roumains”, E. Quinet, 15 ianuarie 1856, 1 martie 1856;

„Les Principautés du Danube et la Constitution nouvelle”, S. Marc Girardin, 15 nov. 1858;

„La Question des monastères dans le Principautés-Unies”, A. d'Avril, 1 oct. 1862;

„Le nouvel état roumain”, Vogel, 15 martie 1875.

„Les chants populaires romains, albanais, bulgares”, M. Dora d'Istria, 15 martie 1859, 15 mai 1866, 15 iulie 1866.

admirator al măreției romane, cercetător al documentelor acelei civilizații, deslușește și prevede aceste legături și afinități profunde, fiind și el un sincer admirator al României. A scris sute de articole pentru a face cunoscută această țară și pentru a demonstra necesitatea unor rapoturi mai apropiate între România și Italia. În cartea *Nuova Carta D'Europa in relazione colle razze latine* [*Noua hartă a Europei în relație cu rasele latine*] (Torino, tip. Vinciguerra, 1867), subliniază pe larg importanța politică a României în relație cu marile interese ale latinității, precum și faptul că România este prima santinelă către Orient.

Românii, la care va ajunge, sper, acest volum, vor aprecia, dacă nu vor fi chiar recunoscători pentru munca asiduă și profund cordială pe care el a depus-o în a le onora numele, în a le afirma și revendica drepturile lor istorice și politice. Sunt convins că vor fi încântați ca eu să le prezint și să reamintesc aici portretul său, *CARA IMAGINE PATERNA*⁸ – *imaginea dragă a tatălui meu*.

⁸ În această scurtă ilustrare biografică, pentru prietenii mei din România, reproduc ceea ce a scris ziarul *Pungolo* din Napoli în data de 17 septembrie 1883, n. 258:

„Astăzi a avut loc înmormântarea senatorului Errico Amante, născut la Fondi în 4 ianuarie 1816 și mort în dimineața zilei de 16 septembrie, la ora 3.40 după-amiaza. Odată cu el, cum spuneam ieri, s-a stins o nobilă existență și a dispărut o deosebită figură pentru importante cercetări făcute cu ardoare și dragoste de patrie, de libertate și dreptate.

De tânăr promova numeroșilor școlari noile idei ale Vicarului, din mâinile căruia au ieșit oameni eminenti, între care Capone, acum primul președinte al Curții de Apel din Milano, regretatul Salvatore Morelli și mulți alții.

Numit judecător în Civitella Roveto până în anul 1848, a renunțat la togă, scriindu-i procuratorului general: «Cedez salariul meu fondului de război și plec să lupt în Lombardia», pleacă în câmpia de la Curtatone, unde participă la două bătălii, rămâne rănit la piciorul stâng, iar glonțul nu i-a putut fi extras, acest fapt dându-i dureri în zilele ploioase.

Așadar, participă la asediul Veneției și, reîntors în patrie, a avut parte de cea mai aprigă persecuție politică, a suferit o lungă perioadă de detenție în închisoarea secretă din Castel dell'Ovo (împreună cu Fr. de Sanctis), iar apoi a urmat exilul cu o supraveghere riguroasă. În anul 1860 își dobândește libertatea, reintră în magistratură ca judecător penal în localitatea Lucerna, devine consilier al Curții de Apel, pe parte civilă, în Aquilla, apoi președinte al Curții Penale din Chieti, unde l-au găsit noile ordine judiciare din anul 1863.

Atunci a fost numit președinte al Curții Supreme de Justiție în Lanciano și Chieti și susține operele de caritate.

În anul 1868 este numit Președinte al Curții de Apel din Macerata, după care, din anul 1880, este chemat să ocupe poziția de Senator al Regatului.

Zece sunt operele publicate de el din anul 1843 și până acum câțiva ani în urmă.

A fost un scriitor elegant, un magistrat de excepție, un militar exemplu pe câmpurile de luptă pentru independența patriei, un martir al libertății, președinte al unor Curți de Justiție importante, un om politic stimat.”

Aceste virtuți ale defunctului au fost reamintite de către consilierul cav. Belfiore și de consilierul Curții de Apel în retragere avocatul prof. Foschini. (în afară de dl Vasile Cristoforianu, corespondent al ziarului *Telegraful* de București, pentru presa română, avocatul Tommaso Testa, dl Mario Battimelli și consilierul municipal din Napoli dl Di Maio au declarat că printre primele propuneri de prezentat în ședința executivă ar fi aceea de a i se aloca regretatului senator, din partea Primăriei din Napoli, un loc în Cimitirul din Napoli, în zona rezervată persoanelor ilustre și cu merite deosebite pentru oraș).

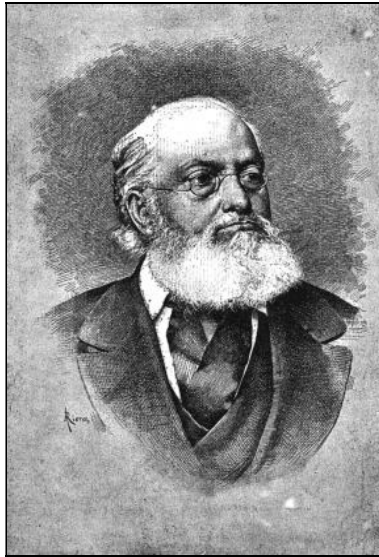
„În urma sicriului au mers magistrați ai Curții de Apel, ai Înaltei Curți de Casație și Justiție, consilierul delegat al Prefecturii, reprezentanți ai Municipiului și ai Universității, ai Societății Veteranilor de Război (ce purtau steagul) și un mare număr de avocați și prieteni ai defunctului.”

(Cordoanele mortuare au fost ținute de un consilier comunal din partea municipiului, de onorabilul De Simone, din partea Senatului Regal, de Procuratorul General Borghini, din partea S.E., de Ministrul de Externe Mancini, de Comandantul Cavasola, din partea S.E. Ministerului de Interne, și de Președintele Consiliului de Miniștri, onorabilul Depretis, de Generalul Materazzo, din partea Societății de Veterani de Război etc., un batalion cu muzică a făcut onorurile militare, iar primăria a organizat un concert în memoria sa.)

De îndată ce *Agenția Stefani* a anunțat nefastul eveniment, întreaga presă a fost cuprinsă de jale și laude în memoria ilustrului dispărut. Aproape toate ziarele cotidiene au publicat lungi și speciale articole. Amintim pe cele apărute în *Diritto* din 19 septembrie; în *Bersagliere* din 16 septembrie, n. 256; în *Popolo Romano* din 17 și 18 septembrie, numerele 258 și 259; în *Stampa* din 18 septembrie, n. 258; în *Roma* din 17 septembrie, n. 258; în *Rassegna* din 18 septembrie, n. 268; în *Opinione* din 18 septembrie, n. 257; în *Liberta* din 18 și 19 septembrie, numerele 261 și 262; în *Riforma* din 26 septembrie, n. 269; în *Gazzatta Ufficiale* din 19 septembrie; în *Illustrazione Italiana* din Milano (cu gravura), din 4 noiembrie, n. 44, etc. etc.

Îmi permiteți să reproduc aici două scrisori primite în acea situație tristă, de doliu de neuitat, una din partea **Guvernului Regal**, iar cealaltă, din partea eminentului critic **Francesco de Sanctis** (cu care tatăl meu a împărțit suferințele din carceră, luptând pentru cauze naționale în timpul dominației Bourbonilor), care avea să se stingă din viață trei luni mai târziu.

„R. Prefectura din Napoli – Domnului cav. *Bruto Amante* – Napoli, 17 septembrie 1883. – Guvernul Regal, primind cu mare durere vestea neașteptată a morții comm. **Errico Amante**, Senator Regal, mă delegă să aduc cele mai sincere condoleanțe distinsei sale familii. Îmi revine această nefericită sarcină, dorind patriei mele ca alți fii ai săi să-i urmeze exemplul, lăsându-ne atât de dragă și venerată a sa memorie. Doliul general, al pierderii acestui măreț patriot, ce demonstrează stima și atașamentul față de familia sa, să poată alina imensa durere. Îmi exprim aceste sentimente cu cel mai profund regret, alăturându-mă condoleanțelor celor ce au apreciat mintea și inima strălucită a ilustrului dispărut. Prefectul: semnat *Cavasola*.”

SENATORUL ERRICO AMANTE

16 ianuarie 1816 – 16 septembrie 1883

Cu toate acestea, există și o literatură care, ori inspirându-se din scopuri politice, ori exagerând rezultatele unei analize conduse după criterii fixe, neagă natura limbii și a naționalității române sau, cel puțin, o

Francesco de Sanctis îmi scria: „*Dragul meu Bruto* – văd în ziarul *Pungolo* că te-ai întors la Roma, de acolo, însă mi-au scris acum două zile că nu erai. Nenorocirea mi-a fost ținută în secret pentru două zile. Nu știu dacă au făcut bine, deoarece dacă aflam din timp aș fi avut forța, cu toată boala mea, să fac un ultim gest către prietenul și camaradul meu din prima tinerețe, pe care l-am iubit neînterupt asemeni unui frate. Durerea este prea mare și sunt necesare acum cuvinte de confort. Nu ne rămâne decât să-i onorăm memoria cu acțiuni demne de el. Eu te-am considerat mereu un fiu al meu, dacă asta te poate alina, gândește-te că această legătură e mult mai apropiată acum, când tatăl tău natural a plecat dintre noi. Am citit cuvintele pioase ale lui Mandalari*, la care țin mult, și te rog să-i transmiți acest lucru, eu neștiindu-i adresa. Iar tu iubește mereu: Al tău, De Sanctis.”

*Reproduc acum cuvintele lui Mandalari [Mario] spuse la căpătâiul răposatului și la care se referă scrisoarea lui De Sanctis:

„Francesco De Sanctis a dedicat deja o frumoasă pagină Memoriilor de viață ale acestui om, pe care noi astăzi îl plângem, în care a narat cele mai remarcabile și caracteristice episoade din viață, petrecută și consacrată în întregime muncii sale cotidiene. Nu pot rămâne indiferent jalnicului spectacol. Corpul trece, «*carcasa*» pleacă. Dar numele celui care și-a îndeplinit mereu misiunea sa rămâne. Moartea a reușit să-l smulgă din mijlocul Senatului, a cercetătorilor, din mijlocul familiei sale dragi, fiului său și al meu Bruto, dar nici o forță a universului nu va putea să mă determine să-mi uit prietenul pierdut, magistratul integru dispărut, venerabilul senator care ținea pe chip măiestria lui Papiro și înțelepciunea lui Catone. Totul e supus morții în afara memoriei!”

denaturează. Sunt cunoscute teoriile lui Engel și ale lui Sulzer, urmate în zilele noastre de cele ale lui Hunfalvy și Roesler, care consideră că românii sunt descendenții tracilor de la Moesia, latinizați, mai târziu, de către romani. Xenopol, un cunoscut colaborator al revistei *Revue Historique*, i-a răspuns pe această temă lui Roesler, printre alții, cu un volum important.

Aceste idei și-au găsit cursul în Germania. Mulți români pronunță numele lui Cihac cu mare antipatie. Bineînțeles, trebuie adus un omagiu distinsului filolog, dar se pare că el exagerează mult în concluziile sale, fiind convins de influența limbii slave în formarea limbii române.

Al doilea volum al *Dicționarului*⁹ său nu pare a fi coerent cu primul, care abordează elemente latine și unde, referindu-se la limba română, scrie: „*Ca un extraordinar fenomen aceasta a rămas în fond și în esență latină*” (p. IX). Vorbește despre preponderența slavă care se recunoaște în numărul mare de sufixe, în multe nume de familie etc. Dar, fără a mai aminti elementul latin, chiar prevalent în formarea cuvintelor și a numelor de persoane, se pare că Cihac neglijează grav sursa dialectelor italiene. Cu mare mirare, eu am întâlnit în România cuvinte ce aparțin dialectelor noastre¹⁰ și, mai ales, celui napoletan; o altă dovadă fără urmă de îndoială în răspândire și importanță a limbii latine tradiționale este existența variantelor noastre dialectale în coloniile de la Dunăre.

Cihac [Alexandru Cihac] vorbește despre petrecerile și costumele populare *slave*. Aici îmi pare că marele filolog confundă excepția cu regula. În România totul pare a demonstra contrariul, nume latine precum: Bruto, Ovidio, Romolo, Remo, Cornelio etc. s-au perpetuat în rândul familiilor, între țăranii din cele mai îndepărtate câmpii; cultul păgân este confuz și adaptat în

⁹ *Dictionnaire d'éthimologie daco-roumaine*, Francoforte, 1870 [Alexandru Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Frankfurt pe Main & Berlin & București, 1870, 1879].

¹⁰ Vezi textul unei povești siciliene inspirate din culegerea de basme a lui Giuseppe Pitre și relativa traducere.

noul cult. În Biserica *Sfânta Venere*¹¹, tinerele mirese invocă fertilitatea, iar cele necăsătorite se roagă să-și găsească mirele; țăranul care stă în priveghi lângă un mort îi pune acestuia o monedă pentru a-și putea plăti *timonierul bacului* care-l va duce pe țăranul celălalt. Părintele zeilor și al bărbaților își are propriul templu: cu un minim de *capitis diminutio* (*investiție de capital*) i-au dedicat o biserică numită *Santo Giove*. Îmbrăcămintea și costumele populare, așa cum observa Obedenaire, sunt, de obicei, aceleași haine și costume ale *cioceriei romane*. Dansurile, târgurile și petrecerile nu sunt altceva decât o reproducere a jocurilor și a petrecerilor din Roma Antică, iar pentru a vă convinge este suficient să aruncăm o privire asupra studiului publicat de Teodorescu¹² pe acest argument, o carte valoroasă, devenită foarte rară pentru scriitorii și colecționarii de literatură populară¹³ din România,

¹¹ Grigore George Tocilescu, într-o conferință ținută în data de 4 aprilie 1870, spunea că îl recunoaște pe Mercur în actualul S. Ermias, acesta din urmă, după cum se știe, este numele lui Dumnezeu.

¹² Gheorghe Dem Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credințe, datine, și moravuri ale poporului romanu*, București, 1874.

¹³ Le paysan roumain excelle surtout à dire des contes remarquable par le richesse et la naïveté des images. Il y a tels de ces récits dans lesquels on trouve les gracieuses fables de l'*antiquité latine* plus ou moins travesties. Daphnis poursuivie par Apollon, le voyage de Iupiter sur la terre, Psyché, l'enlèvement des Sabines, l'histoire de Castor et Polloux ecc. I y a des paysans qui ont des noms latins comme Tullé (Tullius), Corné (Cornelius), Albu, Negru, Maxim, Titu, Vidui (Ovidius), Mariu, Florea, Stan, (Constans), Mané (Manlius sau Manilius) ecc. *Dict. Encyclopédique des sciences Medicales, pub. par A. Dechambre* Paris, Masson, p. 490 [Țăranul român excelează, mai ales, în a spune povești remarcabile pentru bogăția lor și candoarea imaginilor. Sunt atât de multe povestiri în care găsim grațioasele fabule ale Antichității latine, mai mult sau mai puțin deformatate. Daphnis urmărită de Apollon, călătoria lui Iupiter (Jupiter) pe pământ, Psyche, răpirea Sabinelor, istoria lui Castor și a lui Polloux etc. Sunt țărani care au nume latine precum Tullé (Tullius), Corné (Cornelius), Albu, Negru, Maxim, Titu, Vidui (Ovidiu), Maru, Florea, Stan (Constans), Mané (Manlius sau Manilius) etc. (*Dictionarul encyclopedic al Științelor medicale*, publicat de A. Dechambre, Paris, Masson, p. 490)].

Grigore Tocilescu scria următoarele rânduri despre caracterul poeziei populare românești: „poesia populara romana, ca limba, ca institutionile Romanului, porta pre densu sigililulu neperitoru *alu nobilei origini strebune, origina latina*. În colindele (cântece) religioase, mai multu de câtu în orice, se veda lupta între elementulu pagânu si elementulu crestinu. Mitologia romana ne pare investmentata cu credinzele doctrinei celei novi” (p.185 din *Foia societatii Romanismulu*, București, 1870, unde găsim idei deosebite despre poezia românească scrise de autori ca Theodorescu, Alexi, Marinescu, Marian și Rădulescu).

printre care Hasdeu [Bogdan Petriceicu Hașdeu]; Hintescu, *Proverbi romani* [I.C. Hințescu, *Proverbele românilor*, 1877]; Ispirescu, *Leggende* [Petre Ispirescu, *Legende sau Basmelor Românilor adunate din gura poporului*, 1881]; Marian, *Ballate e doine* [Simion Florea Marian, *Poesii populare române*, 1873]; A.M. Marianescu, *Serbatorile si datinele romane* [Anastase Marian Marienescu, *Sărbătorile și datinile romane vecchie*, 1884]; I.C. Fundescu, *Letteratura popolare* [I.C. Fundescu, *Basme, oralii, păcălituri și ghicitori*, introducere despre literatura populară de B.P. Hașdeu, 1867]; I. Cratiunescu [Ioan Crăciunescu, *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*, 1874]; D. Bolinteanu [Dimitrie Bolintineanu]; Z.M. Arsenie, dar mai ales Alecsandri [Vasile Alecsandri]. Tocmai în legătură cu acest argument Laurian afirmă în al său *Tentamen criticum* (p. 51) [*Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia Vigentis Vulgo Valavhicae*, Viena, 1840]: „mores Romani in hodiernum usque diem in omni sua integritate apud eos vigent: in nativitate *horoscopia*, in nuptiis *nuces*, in funeribus *praeeficae*: in pleno apud illos sunt vigore *Saturnalia*, *Cerealia*, *Bacchanalia*, *Luperculia*, *Floralia*, *dies fasti ac nefasti*, religiose observantur; *Fratres Arvales* et *Salii Sacerdotes* quovis anno sollemniter suas peragunt functiones, ita ut non in Haemo et in Carpato monte a barbaris circumdati et ad Danubii ripas, sed in *Apenninis*, *super septem montes*, *ad Tiberim fluvium*, *in Sabinorum societate*, *sub Numa Pompilio*, seriis nostris temporibus vivere videantur”. Pentru aceleași motive nu mă mir cum Horia, un țăran sărac, ce nu văzuse niciodată cărți, a putut să-și amintească de Roma și de conducătorii săi, cu același respect cu care îi pomenea Pomponio Leto, care se inspirase din profunda cultură clasică și din viața cotidiană a eternei cetăți ruinate; a reușit să înfăptuiască strălucita revoluție, sufocată sângeros, în anul 1784, găsind în mijlocul camarazilor săi nu doar ecoul suferințelor, dar și ecoul viu al tradițiilor și amintiri care se contopesc cu istoria marilor părinți care au încercat să civilizeze această lume. Așa cum am observat și în alte surse, aceste amintiri, instituția *tribunalului*, populară între noi ca simbol și expresie a libertății, încerca să inoculeze țăranului român ideea *Imperiului*, robia fiind privită ca un lucru din

trecut, iar tot restul ar veni din partea Împăratului Traian, autor al propriei naționalități și al propriei civilizații, lucru ușor de observat în expresia chipului său. Țăranul român, uitându-se către cer, vedea Calea Lactee și o numea *Calea lui Traian*, trăsnetul și tunetul naturii îl alătură vocii acestuia, la fel și câmpiile și munții cu cele mai înalte piscuri din propria țară; așa se explică cum Horia, în dorința sa de a revendica libertățile patriei sale, s-a autonumit *Imperator Daciae*.

Rămâne dacă nu un fenomen unic, cu siguranță unul de admirat în istorie, tenacitatea românilor în a rezista nu numai în fața consecințelor dăunătoare asupra limbii și naționalității, derivate din numeroasele năvăliri, dar mai ales în respingerea tentativelor insidioase și constante făcute prin mijloace josnice, în special în epoca fanariotă, pentru a le distruge cele mai sacre lăcașuri spirituale. Din toate aceste atacuri, românul a știut să iasă neatins, conservându-și, cu orgoliu, numele și originile sale, împărțind cu noi sechelele nenorocirilor și ale opresiunilor suportate, descriind în memoriile sale, asemeni Italiei, forța de a lupta și de a renaște. La Dunăre se poate spune cu mândrie *romanus sum*, așa cum în *aeterna Roma* a poezilor se obișnuia spune cu credință motto-ul, confirmat istoric, *romanu nu pere!*

Îmi pare, așadar, onest să dedic câteva pagini fraților noștri, frați în origini și în sentimente, la care țin, onorat fiind că au contribuit prin modestia lor la consolidarea continuă a uniunii dintre Italia și România.

Închei acest capitol reamintind profundele legături de simpatie ce îi unesc pe români de italieni. Începând de la Vasile Alecsandri, marele poet care a *cântat* Italia, la Flewa, primarul Bucureștiului care studia împreună cu noi, la Opreanu [Remus Opreanu], magistrat și administrator eminent, promotor al monumentului lui Ovidio, la C.A. Rosetti, Nestor din presa română, până la cordialitatea românilor simpli pe care am simțit-o din plin. Ascultați cu câtă amabilitate dl Costin Brăescu destăinuie și amintește cu orgoliu simpatia sa pentru Italia, într-o scrisoare adresată ziarului *Frăția italo-română*: „Am învățat să iubesc Italia, din fragedă copilărie de la părinții și dascălii mei, ca pe o soră mai mare a națiunii noastre, ca pe un ram al aceluiași arbore din care ne-am născut și noi, românii. Îmi arătau pe harta

geografică locul și țara de unde se trage tradiția noastră; îmi povesteau istoria gintei latine și mai ales despre Traian, acele precizări, acele istorisiri pe care le ascultam cu mare atenție au însemnat pentru mine, pentru sufletul meu, sâmburele sfântului adevăr al frăției, iar restul a venit de la sine, tradițional, din sângele meu. Căldura acestei frății s-a manifestat în inima mea la vârsta maturității, dar și în tinerețe, în diferite ocazii, am avut parte de acest sentiment. De câte ori auzeam sunetul, accentul frumoasei limbi italiene, de câte ori întâlneam o dulce și simpatică figură a acelei nobile națiuni, frăția pe care o nutream creștea înlăuntrul meu, devenind un adevărat filo-italian... După câțiva ani, când unirea statelor italiene a devenit o realitate, am avut aceeași satisfacție pe care am simțit-o la Unirea țării mele. Așadar, în calitate de deputat și secretar al Marii Adunări Naționale, am avut plăcerea să subscriu celor două scrisori către Camera și Senatul Italian, prin care am transmis cele mai calde și sincere felicitări mării națiuni italiene, precum și Gloriosului lor Rege Galantuomo (Vittorio Emanuele II). În ședința trecută a Senatului am fost ales delegat și interpret al tratatelor încheiate între Italia și România. În una dintre misiunile mele, în special în cea care avea ca subiect convenția consulară privind extrădarea, în partea introductivă mă adresam astfel: *Un alt tratat încheiat astăzi, 17 august 1880, a dat ocazia dezvoltării relațiilor noastre tradiționale de simpatie și apropiere consolidându-se mai mult legăturile dintre România și sora sa mai mare, Italia. Aceste fraze rostite de la tribuna Senatului erau ecoul unor sentimente de frăție care ieșeau din sufletul meu, sentimente care îi unesc pe toți românii. În această privință nu există nici o diferență de opinie sau vreun dubiu. Frăția italo-română este necesară ambelor națiuni și este nevoie să luptăm pentru dezvoltarea ei. În ceea ce mă privește doresc să lucrez în continuare până la final, moment în care îmi voi sfătui urmașii să continue această sacră datorie: *La fratellanza Romeno-Italiana.*”¹⁴.*

În momentul sosirii noastre la Roma, în primele zile de profundă discreție, atunci când toate guvernele puneau la îndoială semnarea marelui act

¹⁴ *Italia în România*, scrisoarea Senatorului Costin Brăescu, Roma, Stab. Civelli, 1881.

de unificare a Italiei, sau credeau, în schimb, că tentativele reacției nu erau o garanție de succes, în acea atmosferă diplomatică rece, Camera Română (delegația) felicita Camera Italiană pentru marele eveniment. În 11 martie 1871, din mijlocul delegației române se auzi vocea lui Chitiu, pe care aveam să-l reîntâlnesc mai târziu la București, ca Ministru al Educației, care spunea: „*imbracisamu cu caldură fratii nostri italiani pre sora noastră Italia*”; la cuvintele sale se alăturară alte expresii patriotice între care se făcea auzit deputatul Jonescu și alții. Hasdeu a publicat o poezie dedicată momentului „*Roma e Romania*”, după care au continuat versurile lui PETRARCA:

*Si faccia lieta udendo la novella,/Fii veselă când ascuți povestea,
E dica: Roma mia sarà ancor bella!//Și spune: Roma mea va fi mereu frumoasă!*

Italienii mândri de originea lor, în privința numelui¹⁵ și a limbii¹⁶, ar trebui să-și amintească faptul că limba română are analogie cu cea italiană, despre care Grisellino (*Geschichte des Temeswaree Banats*) [Franz (Francesco, Francisc) Griselini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien, 1780, *Istoria Banatului timișan*] se întreba: „*nam unde, quesco, illa inter utrasque regiones, Italiae dico et Daciae, dialectos tanta concordia secus explicanda?*”; să-și amintească de faptul că limba română este asemeni limbii italiene și este înrudită cu cea a lui Petrarca, limba iubirii și a sentimentelor, amabilă, pe care Jules Michelet, exprimându-se în mod poetic, o descria astfel: „Je ne crois pas qu’il y ait sur terre une langue plus propre à l’amour que cette langue rustique des forêts et des déserts, d’amour

¹⁵ Italia, după unii scriitori din Evul Mediu, este descrisă cu numele *Romania*.

¹⁶ L’Obérdenare scria: „limba română este forța, energia, concizia, armonia, dulceața și simplitatea limbii latine” (p. 499 din *Dict. Encyclopedique des sciences medicales*, cit.). În aceeași linie scria Kopitar: „limba valahă este cea mai antică și mai particulară limbă neo-latină”. Ne bucurăm să amintim alte două mărturii. În secolul al IX-lea, Laonico Calcondilo, în volumul II din istoria sa, scria: *Dacorum, sive Blachorum lingua similis est Italarum linguae [Dacii sau limba valahilor este un limbaj similar cu cel al italienilor]*. În secolul următor, l’Oricovio (*Bibliografia Critica delle antiche reciproche Corrispondenze: politiche, ecclesiastiche etc., dell’Italia, colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali*) scria: *hi natura, moribus ae lingua non multum a cultura Italiae absunt. [Aceasta este natura lucrurilor; componența acestei limbi nu este cu mult diferită de cultura Italiei și a țărilor ei îndepărtate.]*.

et d'amitié au fond des solitudes!" [„Nu cred că există pe pământ o limbă mai potrivită pentru iubire decât această limbă rustică a pădurilor și sălbătăciei, a iubirii și prieteniei în adâncul singurătății!"]].

Ce ar mai fi de spus? Autorul cărții *de origine et occasu Transilvaniae* [ORIGINES ET OCCASVS TRANSSYLVANORVM SEV ERVTÆ NATIONES, 1667], Laurentius Toppeltinus, spunea că limba română „era fără doar și poate o limbă italiană, înainte ca Dante, Boccaccio și Petrarca să formeze actuala limbă italiană, amestecând-o pe cea veche cu alte limbi barbare, rezultând o nouă limbă frumoasă și nobilă, aproape divină”. Ar fi cel puțin absurd să presupunem doar că limba română actuală corespunde în mică măsură cu cea primară, pe care marii reformatori și creatori ai secolului al XIV-lea au ridicat-o la rangul de limbă scrisă? Trebuie să ținem cont de scrierile din secolul al XIV-lea din *Viața lui Cola Da Rienzo, tribunul romanilor*, o carte a acelor timpuri și traducerea ei în limba română¹⁷.

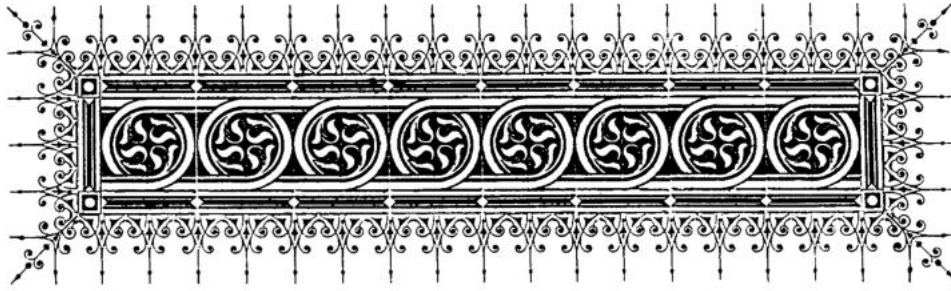
¹⁷ J.A. Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue Littérature. Ortographie, Statistique des peuples de la langue d'or, Ardaliens, et Moldaves, résumés sous le nom de Romans*, 1844, p. 146, 3 vol.

Italiană, anul 1347

L'arme puse ioso in tutto; dolore ene da recordarse. Fortificaose la varva, et tensese la faccia de tenta nera. Era la da priesso una casellucia, dove dormea lo portanaro. Entrato là, tolle uno vecchio tabarro de vile panno, fatto a lo modo pastorale campanino. Quello vile tabarro vestio; puoi se mese in capo una coitra de lietto, et così devisato neveo ioso, passa la porta la quale flariava ecc.

Română, anul 1844

Armele puse ios cu totu; durere esce à s'i aduce a minte. Is'i forficà barba, s'i î s'i vepsi faca cu tinta năgra. Era colo aproape o căsua unde dormea portarul, intra colo, rāpi o veche y'ebā de prōstā pānzā, facuta dupo moda pāstorale cāmpinēscā. g'aquela prōstā g'eba invēsti; apoi î s'i puse în cap un acoperis' de patu, î as'a deg'izat, nevid'ut se dete jos; trecu porta quarea ardea etc.

II. Puțină istorie

TRISTĂ și de compătimit este istoria României în lunga perioadă dintre căderea Imperiului Roman și până în zilele noastre, deoarece acest popor a fost într-o luptă continuă cu un inamic care era nu doar dornic să-i distrugă libertatea, dar, mai ales, intenționa să-i șteargă identitatea și să-i sărăcească resursele economice.

Ospodarul, din imaginea alăturată, se aseamănă cu un vicar împărătesc din epoca Republicii Italiene: acesta era un trimis al Porții sau un vasal al acesteia. Dacă pomenea vreodată, doar prin actele sau faptele sale, că este român, putea fi omorât. Iataganul ce îl purta la brâu îi era smuls de opresor și decapitat fără ezitare, dacă avea doar îndrăzneala de a se gândi la patrie sau, mai grav, la independența ei politică.

Perioada lungă de luptă a României, la fel ca a Italiei, împotriva Imperiului Otoman este o perioadă glorioasă; sufletul îți rămâne uimit în contemplarea curajului acestui popor, ai cărui fii nu ajung doar să se salveze pe ei înșiși, dar salvează Europa de invazia turcilor; cunoaștem numeroase

episoade alternate de acte de abnegație și eroism, care ne amintesc de glorioșii săi străbuni.

Dacă aruncăm o scurtă privire asupra evenimentelor petrecute între popoarele de la Dunăre, începând cu prăbușirea Imperiului Roman și apoi a celor de după acest fapt, notăm că a fost un moment ce trebuia să delimiteze Evul Antic de cel Mediu.

Nu doresc să mă opresc asupra Daciei din perioada anterioară cuceririi romane, pentru că, pe această temă, Grigore Tocilescu, secretar general al Ministerului Învățământului la București, a scris o lucrare importantă.

După puțin timp de la cucerirea Greciei de către romani și transformarea ei în provincie romană cu numele de *Acaio*, Dacia se dovedea a fi războinică împotriva cuceritorilor lumii care se apropiau de Dunăre. Giulio Cesar plănuse o expediție împotriva parților și a dacilor. Fratele acestuia, Antonio, își dorea să-i supună, dar suportă o dură înfrângere și multe trofee romane au rămas mult timp în *Genucla* [cetate antică a geților la Dunăre]. În timpul domniei lui Augustus și a lui Tiberiu, războaiele au continuat; sub Domițian, Decebal, ilustrul conducător dac, reuși să îi pună pe fugă pe Appio Sabino și Fusco, impunându-le romanilor tribut, până când la tron se urcă succesorul Imperiului, Traian, moment în care învingătorul dac se găsi față în față cu viitorul cuceritor al Daciei sale iubite.

Sunt bine cunoscute etapele victoriei lui Traian, care își va atribui numele de *Dacico*. Învins, dar nu supus, Decebal se răzvrătește din nou, fapt ce dă naștere celui de al doilea război împotriva lui Traian. Ajuns la Mesia, împăratul a dat ordin să fie construit, de către faimosul arhitect Apollodor, un mare pod de piatră, ale cărui valoroase vestigii au rămas încă la *Turnu Severin*, oraș ce constituie intrarea din Ungaria către actualul teritoriu al României. Cunoaștem fazele ultimului război încheiat cu înfrângerea totală a Daciei și moartea lui Decebal. Capitala *Sarmisegetuza* devine *Ulpia Traiana*; coloniile venite din Italia se contopesc cu populația autohtonă (își reînnoiesc sângele), iar cunoscuta politică a lui Traian va face din Dacia o *Roma orientală*, în privința transformărilor civile și economice aduse poporului.

„Traian ordonase construirea unei cetăți la Nicopole pe malul drept al Dunării, ce demonstra victoria lui; la ordinul său s-au construit numeroase castre și saline, precum: Apullum în Dacia Centrală, Tivisco în Dacia Temisiană; Romula Malva în Muntenia; Paloda, Sucidava, Petrodava, Corsidava, Patridava în Moldova. A dat ordin să fie construite drumuri pavate cu piatră pentru a facilita comunicațiile, turnuri și stabilimente balneare; maiestose apeducte; au fost înălțate temple, teatre și amfiteatre, drumuri ce străbăteau munții, au început construirea primelor mine; aurul și argintul, cuprul și fierul Carpaților nu mai erau ascunse. Așadar, Dacia devine în scurt timp una dintre cele mai bogate și frumoase regiuni ale Imperiului Roman. Prefectul celei de a treisprezecea Legiuni romane devine numit guvernator al Daciei și reprezentant al Imperiului Roman. Toate provinciile din Dacia erau conduse de prefecti supuși guvernatorului general; tribunalele și toate instituțiile publice funcționau după principiile Imperiului: în Ulpia Traiană au fost numiți consuli la fel ca în Roma.”

Regăsim și astăzi urmele numeroaselor victorii și realizări ale succesorilor lui Traian. Adrian se ocupase mult de înființarea unor noi instituții de tip roman; Dacia a fost numită *Dacia Felix*. Marc Aureliu a pus pe fugă barbarii invazivi. Există încă astăzi orașul numit *Caracalla* (*Caracal*), care amintește de împăratul cu același nume, iar Alessandro Severo înființa în județul Mehedinți, *Severinopol* (astăzi Cerneți) și turnul cu același nume.

Tradițiile istorice s-au cam pierdut în timp; apărute de la Decio și Filippo până la Aurelian, cel care conduse noile colonii și implementase principiul de *Dacia Aureliană* distinsei Daciei Traiane, ai cărei descendenți sunt astăzi românii din Macedonia, de la Tesalia până la Epiro. Din această epocă, Dacia trăiește o viață politică aproape autonomă, înflorește creștinismul până la domnia lui Constantin, căruia i se datorează construirea a numeroase orașe. Imperiul Roman era tulburat din toate părțile de numeroasele invazii: câmpiile Daciei devin scena unor teatre funeste, aceasta rămânând în scurt timp abandonată și rezistând singură în apărarea teritoriului de atacurile diferitelor popoare migratoare.

Iustinian întreprinde o acțiune de eliminare a Daciei de invadatori acordând mare importanță ierarhiilor bisericești. Odată cu aceste invazii alternative se răspândește mișcarea creștinilor în rândul barbarilor, călugării români Metodie și Chiril [mai târziu sfinții Mihail și Constantin] răspândesc credința în Orient, mai ales între bulgari, și introduc alfabetul bizantin. Încet, încet și în Dacia vor fi înființate ducatele.

Râul *Olt* separă diferite ducate ce cuprind județe traversate de Olt; aceste ducate acum sunt numite Pacinati și Campoduci sau, după slavi, Voivodi (Voievodate).

Începând cu secolul al X-lea se formează Regatul româno-bulgar, care va ține piept Imperiului Bizantin, iar odată cu decăderea acestuia ia naștere Regatul ungaro-valah. În anul 1168 are loc pacea între români și bizantini.

Dar grecii dominau acolo unde, de fapt, aparțineau mai puțin: românii sunt oprimați de avariția lor. Trei frați români, Petru, Asan și Ioan, ridică poporul bulgar și român împotriva bizantinilor. Petru și Asan sunt uciși, dar Ioan reușește să reconstruiască un Imperiu româno-bulgar ce va fi recunoscut chiar de către Constantinopol. Papa Inocențiu al III-lea, care nu rata nici o ocazie pentru a-i fi recunoscută supremația, reușește să-l convingă și pe Ioan să-i recunoască poziția, mai ales pentru că acesta devenise rege în anul 1203. În scurt timp, Ioan se alătură în credință ortodocșilor greci, abandonându-l pe Papă, și încearcă, pe motivul uniunii religioase, să-i unească pe românii din diferite județe. Moare în anul 1207. În timpul său se reconstruiește orașul Craiova.

Din acest punct istoria românilor nu a mai avut o succesiune clară, Moldova și Muntenia (Valahia) sunt invadate de tătari; românii asociați cu ungurii înving tătarii în mod categoric. Ducele lor era Radu Negru, zis Berenger [luptător valoros] al României, care intuiește conceptul de națiune română și încearcă unirea celor două țări, a Munteniei, pe care el o guverna cu capitala la Câmpulung, cu Moldova, guvernată de tatăl său, Bogdan Negru Basarab.

Radu Negru s-a implicat mult în elaborarea unei Constituții bune pentru români, pentru a avea un stat puternic, și a murit în anul 1265.

Succesorii săi au fost: Mihai Basarab, care a guvernat în pace timp de 19 ani, fiul său Dan I (1284-1300), care a luptat împotriva lui Roberto d'Angio, ce atacase Banatul de Severin, împins de fanatismul său religios; Ioan Basarab (1324-1342) îi dă și el o mare lecție lui Roberto d'Angio, atacându-l în trecătorile dintre Carpați.

Urmașul lui Roberto d'Angio, Luigi I al Ungariei (1342), emite noi pretenții asupra Valahiei, dar va fi învins de către Vlad I (Ladislao). Din păcate, regele Ungariei continuă să-i provoace pe români pe motive religioase, iar, în timpul acestor războaie cu caracter religios, Radu al II-lea reușește să se impună în fața lui Luigi I (1371).

Este aproape imposibil să reiau toate neînțelegerile interne ale principilor valahi de după domnia lui Mircea I și a celor din Moldova de după domnia lui Alexandru, care odată se lăsau ajutați de turci, ca apoi să lupte împotriva turcilor dornici de a-și afirma supremația. Multe lupte s-au dat pe motive religioase, în care zeloșii ortodocși greci, cu speranța de a-și consolida religia spre sfârșitul secolului al XV-lea, au schimbat latina din limba oficială, diplomatică și religioasă, cu cea a slavilor.

Merită amintit însă ceea ce a făcut românul Iancu de Hunedoara, căruia Ungaria îi datorează multe victorii împotriva turcilor, deși însuși Iancu de Hunedoara, convertit, pe motive religioase, la catolicism, i-a combătut des pe românii principelui Vlad al III-lea.

Aceiași principii români (care se numeau în realitate *domnitori*) au dat dovadă de glorioase probe de curaj în luptele contra turcilor. Vlad al V-lea, al Valahiei, numit *Vlad Țepeș*, cunoscut pentru cruzimea sa, a asasinat 25.000 de turci în bătălia de la Focșani. Mahomed al II-lea, când s-a apropiat de localitatea Poenari, a găsit 20.000 din soldații săi trași în țeapă de Vlad Țepeș. După cum putem vedea, era un adversar teribil! Vlad Țepeș îl nimicește din nou pe Mahomed al II-lea, mai târziu, în Transilvania, distrugându-i o armată de 30.000 de turci.

În Moldova vorbim despre Ștefan, spus *Cel Mare*, temut inamic al ungarilor și al turcilor, luptând împotriva acestora din urmă (este renumită victoria sa de la Bârlad), cu principele Rudolf, favorit al turcilor. Legendele îl divinizează pe Ștefan cel Mare pentru că: „a luptat patruzeci de ani, a construit patruzeci de biserici și a avut patruzeci de victorii”. În anul 1504 moare și un ciudat fenomen al acelor timpuri a fost când, în momentele sale de sfârșit, a ajuns la concluzia că apropierea față de turci ar fi putut fi utilă unei uniuni balcanice¹⁸.

Succesorul indirect (deoarece după Ștefan cel Mare a domnit Bogdan al III-lea), nepotul său, Ștefan al VI-lea, numit *Cel tânăr*, obține o victorie în fața turcilor, preia conducerea, apoi fiul natural al lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, îi învinge de mai multe ori pe unguri în susținerea românilor din Transilvania și moare în anul 1546.

În aceeași Moldovă, succesorii lui Ștefan cel Mare, tânărul Ștefan, precum și Petru Rareș au facilitat stăpânirea și superioritatea Porții Otomane.

A urmat o serie de domnitori nu tocmai demni de laudă, precum: Alexandru Lăpușneanu, Despot Vodă sau Heraclid, Bogdan al V-lea, Ioan Vodă cel Cumplit, crud, dar viteaz un timp, Petru Șchiopul, Ioan Potcoavă, Iancu Sasul și Aron Vodă.

În Muntenia se afirmă în special influența turcă, aceștia ridicau dările și încălcau principiile stabilite după plăcerea lor, în funcție de ce oferte aveau din partea domnitorilor, asemeni pretorienilor din timpul Imperiului Roman, ajunși să-l susțină pe împăratul care oferea mai mulți bani! O serie de domnitori inepti, abjecți, lacomi și cruzi. Lista este lungă: Radu al VIII-lea,

¹⁸ În 5 iunie 1885, la Iași, a fost ridicată o statuie din bronz în cinstea lui Ștefan cel Mare, eveniment la care a luat cuvântul regele, apoi Ganea, din conducerea Comitetului de promovare, primarul L. Negruzzi, președintele Camerei C.A. Rosetti, președintele Academiei Române D. Sturza și domniile lor N. Ionescu și Hasdeu. Pe același subiect profesorul A. Vizante a ținut o conferință la Universitatea din Iași, unde susținea că perioada domniei lui Ștefan cel Mare s-a desfășurat în două perioade distincte: prima între anii 1457 și 1475, iar a doua între 1475 și 1504. Prima perioadă ar fi avut caracter ofensiv, utilă în a tempera spiritul național, a doua perioadă fiind defensivă. A descris pe scurt cele mai importante bătălii, precum: bătălia de la Rahova sau Podul Înalt (1475), cea de la Grumăzești (1475), din Valea Albă sau Războieni (1476), bătălia de la Chilia și Alba (1476, 1483-84), cea de la Șcheia (1486) și cea de la Dumbrava Roșie (1496).

Radu al IX-lea, Mircea al III-lea, Iliș Radu, Petrașcu-Vodă, unul dintre cei buni, Petre Șchiopul, Alexandru al II-lea, Mihnea al II-lea, Petru Cercel și Ștefan Surdul.

Un valoros domnitor, trimis ca *bey* în Muntenia în anul 1582, a fost Mihai Viteazul, fiul lui Petrașcu-Vodă, care a rupt aceste triste tradiții pentru refacerea numelui românesc. Întristat de condițiile jalnice ale românilor, Mihai se gândește să-i scoată din jocul turcilor; astfel, strânge o alianță cu Aron-Vodă al Moldovei și cu Sigismund Bathory, care guverna în Transilvania. În 13 noiembrie 1594 începe o revoltă antiotomană concomitent la București și la Iași; toți turcii au fost omorâți. Așadar, Mihai Viteazul a pus în picioare, în câteva zile, o armată capabilă să-i înfrângă pe turci. Mustafa Pașa amenința că o să-i extermine pe români, dar, în final, a fost atacat, învins și ucis de trupele lui Mihai Viteazul, care, puțin mai târziu, îl învinge și pe marele vizir Ferhart Pașa, cel care era la conducerea numeroaselor mișcări ale tătarilor. Români din Transilvania și Moldova au avut victorii și mai târziu.

Sinan Pașa înainta cu 20.000 de soldați, Mihai Viteazul reușește să adune doar 8.000 de români, iar după o luptă de aproape o lună, lângă Dunăre, își dublează armata și se retrage până la Călugăreni. Sinan Pașa traversează Dunărea, îndreptându-se către Călugăreni, pentru a-i ataca pe români, acesta fiind unul dintre cele mai glorioase episoade din istoria modernă. Mihai, și putem să-l numim pe bună dreptate cu numele cu care a intrat în istorie, *Mihai Viteazul*, a avut o strategie valoroasă; ca urmare, turcii au abandonat lupta printr-o fugă rușinoasă. Mihai, învingător cu mica sa armată, decise să se retragă la Câmpulung fără să-și mai urmărească inamicul, care, chiar și învins, dispunea de un mare efectiv de oameni.

Turcii, înaintând, au cucerit Brăila, Bucureștiul și alte orașe, Mihai Viteazul a primit ajutorul trupelor aliate din Moldova și Transilvania, ajungând la un număr de 50.000 de soldați; i-a atacat pe turci în cetatea de la Târgoviște, i-a nimicit, l-a luat prizonier pe Alin Pașa. La aflarea acestei vești, Sinan Pașa se retrage în grabă către Giurgiu, abandonează 600 de care și 6.000 de prizonieri români, care trec apoi direct în trupele lui Mihai Viteazul.

Paşa își continuă retragerea sau, mai bine spus, fuga, încercând să treacă Dunărea, unde Mihai surprinde mare parte din armata turcă aruncând în aer podul. Conducătorul român a mai avut alte victorii, iar Sinan Paşa se spune că a fost exilat la Malgara, unde a murit de inimă rea.

Odată încheiate luptele externe, pentru Mihai încep luptele cu dușmanii din interiorul țării. În lupta din 28 octombrie 1598 câștigă tronul Transilvaniei, iar alte fapte de vitejie i-au asigurat stăpînirea Moldovei și Munteniei.

A fost un căpitan de admirat, dar nu avea același talent în privința legilor. Nu a știut să-și atragă simpatia românilor în administrarea guvernului său, având tendințe feudale, comportându-se arogant cu țăranii servitori. Victoriile sale erau urmărite cu invidie de aprigii săi inamici care așteptau momentul ideal să-l distrugă, cum era cazul împăratului austriac. Au răsculat împotriva lui pe polonezi care reușesc să-l învingă la Siret și Argeș, Mihai cere ajutorul împăratului, care dorea să se servească de serviciile acestuia în scopuri proprii. Se întoarce în Transilvania și, în 3 august 1601, își învinge inamicii, ucigând 10.000 de soldați. Câteva zile mai târziu, la intrarea în cortul său, cade înjunghiat mișelește. Un general, Basta, a pus la cale actul de trădare, devenind astfel guvernator al Transilvaniei.

Românii, cu siguranță, nu-și amintesc de Mihai Viteazul cu mare recunoștință ca legiuitor, dar se pot lăuda, pe bună dreptate, cu un conducător formidabil și norocos. La București a fost ridicat un monument în onoarea sa.

Odată cu dispariția lui Mihai Viteazul, Turcia continuă fără mari modificări vechiul său sistem tiranic, tratând România ca un pașalâc. În Muntenia au urmat la tron: Simion Movilă, Radu Șerban Basarab, Alexandru Elia, Leon Tomșa, Matei Basarab (care îl învinse de multe ori pe domnul Moldovei Vasile Lupu), Radu Mihnea (sub conducerea căruia crește mai mult clasa fanariotă) și Alexandru Elia.

Statuia lui Mihai Viteazul

Constantin Basarab plănuia să scape țara de flagelul străinilor, dar nu avea să reușească. Se alătură, împreună cu Ștefan al IX-lea, alianței lui Gustav al Elveției, care, în anul 1656, moare în războiul contra Poloniei, moment în care Turcia îl înlocuiește cu Mihai, care era destinat Munteniei, și acesta urât de turci și de români. În locul său este înscăunat Gheorghe Ghica din Moldova, ce va fi înlocuit, la rândul său, de Ștefan, urmând o serie de schimbări iritante și lipsite de glorie. Merită însă să-l amintim pe Matei Basarab al Munteniei, care a domnit 21 de ani (până în 1654), și pe Vasile Lupu în Moldova (a domnit până în anul 1684), aceștia ocupându-se de promovarea și dezvoltarea intelectuală a țărilor. Constantin Brâncoveanu al III-lea și Constantin Cantemir au făcut înțelegeri cu turcii împotriva Austriei, pe care au învins-o, însă era o victorie din care nu au tras foloase, deoarece turcii se retrag, astfel Transilvania recade sub dominația austriacă.

Numele de Brâncoveanu și Cantemir amintesc lungi tratative și evenimente care aveau ca scop înlocuirea influenței turcilor cu altele din Peninsula Balcanică, cum ar fi cea austriacă sau rusă. În 26 august 1714, Constantin Brâncoveanu împreună cu fiii săi, ginerele Văcărescu și alți membri ai familiei au fost executați la Constantinopol. Succesorul său, Cantacuzino, puțin timp după acest eveniment, în 9 ianuarie 1716, va avea aceeași soartă. Au venit apoi la putere Mavrocordații, care, pentru a-și menține puterea, au asuprit tiranic românii, reușind astfel să mulțumească pretențiile Porții.

O perioadă *fanariotă* nefastă!

Vaillant spunea bine: *plus les phanariotes seront connus, mieux les jèsuites demasqués!* [cu cât fanarioții vor fi mai cunoscuți, cu atât ipocriții vor fi demascați!]

Importanta Poartă avea nevoie de două lucruri: să mențină supuse Principatele și să tragă de pe acestea cât mai multe foloase economice. Aveau de ales, mai bine sub turci sau mai bine să cadă sub dominația unor negustori greci, sau chiar români renegeți cu obiceiuri și atitudini de negustori greci din Fanar, vicleni și nemernici, câinoși (această nemernicie luase numele de *ciocoism*), remarcabili în exterior asemenea marilor regi ai Orientului, dar avari și cruzi precum scorpiile, și toate acestea, doar în beneficiul Constantinopolului. Decși să fure pentru ei și pentru stăpân, încercau să sufoce orice sentiment de patriotism și naționalitate, asemeni proconsulilor romani, guvernatori de provincii îndepărtate, fără virtuți militare sau alt tip de prestigiu. *Parveniți* vulgari ce își negociau tronul la fel cum și-au negociat conștiința când erau simpli necunoscuți: înconjurați de ridicol și de o naturală vanitate a unui popor decăzut. Erau lacomi, aveau o netrebnicie înnăscută și instinct conservator, știind că doar prin lăcomie se ajunge la secretul mod de a se menține la conducerea Principatelor și de a-l mulțumi pe asupritor. Dacă nu ar fi trimis la Constantinopol milioane și milioane, trase de pe spatelul bieților români, nu doar și-ar fi pierdut pozițiile, dar și-ar fi pierdut capul: aveau mereu în fața ochilor imaginea iataganului; acea teribilă amenințare se putea cumpăra doar cu aur, aducând ofrande Înaltei Porți.

Mavrocordat creează diferite noi poziții: *cafedji baschi*, *sofradji baschi*, *scherbedji baschi*, și un număr mare de asemenea demnități, adunate de prin renumitele bucătării, pentru a imita luxul și ierarhiile Curții de la Constantinopol, chemând la serbările sale o mică parte din nobilimea românească, pe cea mai mizerabilă în sentimente și bogății – deoarece nobilimea adevărată și bogată a fost prădată și exilată pentru a putea crea noua pătură nobiliară. Impozitele se înmulțeau, fiind unul mai mare decât altul, confiscările de bunuri, torturile și crimele erau la ordinea zilei pentru cei care nu plăteau la timp. A fost o perioadă nefastă, a *fanarioșilor*, care a durat din 1716 până în 1769, perioadă în care acești vasali ce guvernau Valahia și Moldova au adus aceste regiuni la un grad de disperare maximă¹⁹.

¹⁹ Lista domnitorilor fanarioși români:

În Valahia

1716 Nicolae Mavrocordat I.
 1717 Ioan Mavrocordat II.
 1719 Nicolae Mavrocordat.
 1731 Constantin Mavrocordat III.
 1731 Mihai Racoviță I.
 1731 Constantin Mavrocordat III.
 1733 Grigore Ghica III.
 1735 Constantin Mavrocordat III.
 1741 Mihai Racoviță I.
 1744 Constantin Mavrocordat III.
 1748 Grigore Ghica III.
 1752 Matei Ghica IV.
 1753 Constantin Racoviță II.
 1756 Constantin Mavrocordat III.
 1758 Carol Ghica IV.
 1761 Constantin Mavrocordat III.
 1763 Constantin Racoviță II.
 1764 Ștefan Racoviță III.
 1765 Carol Ghica V.
 1766 Alexandru Ghica VI.
 1768 Grigore Ghica VII.

În Moldova

1716 Mihai Racoviță I.
 1727 Grigore Ghica II, cel bătrân.
 1733 Constantin Mavrocordat II.
 1735 Grigore Ghica II.
 1741 Constantin Mavrocordat II.
 1743 Ioan Mavrocordat III.
 1747 Grigore Ghica II.
 1748 Constantin Mavrocordat II.
 1749 Constantin Racoviță II.
 1753 Matei Ghica III.
 1756 Constantin Racoviță II.
 1757 Carol Ghica IV.
 1758 Ioan Teodor Callimachi I.
 1761 Grigore Callimachi II.
 1764 Grigore Ghica IV.
 1766 Grigore Callimachi II.
 1769 Constantin Mavrocordat II.

Războiul ruso-turc din anii 1720-1744 a înlocuit, în acea perioadă, influența turcă cu cea rusă²⁰. În Valahia domneau Alexandru Ipsilanti (1774), Nicolae Caragea (1778), Mihail Șuțu și Nicolae Mavrogheni (1786), un *Caracalla al anilor 1800*, care a dat calului său, Talambașa, titlul de *Bour*; Nicolae Mavrogheni, dotat cu mult curaj în războiul turco-ruso-austriac, s-a dat de partea Turciei pentru a-i învinge pe austrieci la Sinaia și Cozia. Aceștia s-au răzbunat mai târziu, fiind decapitat chiar din ordinul Înaltei Porți la Sistova, unde Austria și Turcia în anul 1791 au semnat un Tratat de pace!

La conducerea Principatului în Moldova au fost: Grigore Ghica III (1774), Constantin Moruz (1777), Alexandru Mavrocordat IV și V (1782 și 1785) și Alexandru Ipsilanti (1787). Grigore Ghica, deoarece a îndrăznit să se opună coterpirii Bucovinei din anul 1774 de către Austria, când Austria, Prusia și Rusia se gândeau cum să-și împartă Polonia, a fost decapitat la Iași de ienicerii trimiși de Înalta Poartă indignată de josnicele trădări fanariote.

Din anul 1791 până în anul 1806, Principatele Române vor resimți ocupația militară ruso-austriacă, precum și numirile domnitorilor făcute în continuare de către Înalta Poartă. Așa s-au perindat sau, mai bine spus, s-au alternat foarte des la conducerea principatelor, în Valahia, Mihai Sturza (1791), Alexandru Moruz (1793), Alexandru Ipsilanti (1796), Constantin Hangerliu, decapitat din ordinul Înaltei Porți, apoi din nou Alexandru Moruz (1799) și Mihai Sturza (1801). Constantin Ipsilanti al II-lea (1802), denunțat de generalul său, Sebastian, a fost condamnat la moarte, iar trimișii Porții, nereușind să-l prindă, l-au executat pe tatăl său, ca apoi să-l înlocuiască pe domnitor, încă o dată, cu Alexandru Sturza al II-lea; Ipsilanti se va întoarce ajutat de către ruși. În Moldova se succedau, prin alternanță, la tron o altă serie de vasali ai puterii otomane²¹, despre care nu merită să mai amintim.

²⁰ În acea perioadă Austria și Rusia și-au stabilit proprii consuli, care aveau să devină, mai târziu, focarul intrigilor (în special cei ruși), ce determinau influența propriului lor guvern în România.

²¹ Alexandru Moruz al II-lea (1792); Mihai Sturza I (1793); Alexandru Callimachi al III-lea (1794); Constantin Ipsilanti (1799); Alexandru Moruz al II-lea (1801); Carol Callimachi al IV-lea (1804); Alexandru Moruz al II-lea (1800).

Din anul 1812 până în anul 1819, în Principatele Române au domnit patru vasali ai Înaltei Porți: în Valahia Gheorghe Caragea (1812) și Alexandru Suțu al II-lea, ucis în 29 decembrie 1820 deoarece s-a opus inițiativei greco-slave; Carol Callimachi al IV-lea (1812) și Mihai Șuțu al III-lea (1819) în Moldova, ultimul împreună cu generalul rus Ipsilanti au inaugurat, la Iași, Mișcarea către noi idei politice.

Mișcarea națională din anul 1812 s-a extins în România dând mulți martiri. Din Moldova, unde Ipsilanti ținea vie propaganda, s-a difuzat până în Valahia, unde Tudor Vladimirescu a adunat 16.000 de voluntari cu scopul de a elibera țara de turci și de fanarioți, în timp ce Ipsilanti își urmărea doar scopurile personale.

Așadar, s-au creat neînțelegeri între cei doi generali. Turcii au năvălit, Tudor Vladimirescu, trădat de generalul său Macedonsky, a fost dat pe mâna lui Ipsilanti, care l-a condamnat la moarte. Turcii au înăbușit în sânge mișcarea revoluționară și l-au înscăunat pe Grigore Ghica (1822) în Valahia și pe Ioan Sturdza în Moldova, care, în special primul, și-au readus aminte că sunt români și au promis întemeierea multor instituții folositoare în propriile țări. Renașterea în domeniul literaturii a atins cote înalte.

În anul 1828, rușii invadează Principatele și le supun până în anul 1834. Aceștia au modificat regulamentul reformelor, publicat de Grigore Ghica, și au introdus faimosul articol prin care țara se supunea controlului Rusiei și al Turciei, în pofida tuturor protestelor făcute de români.

Ajunși în anul 1842, românii reușesc să-și proclame solemn propria autonomie, alegându-l ca domnitor pe George Bibescu, care a aprobat noua Constituție [Proclamația de la Islaz] în anul 1848, dar, speriat de probabilele consecințe se refugiază în Transilvania. Este cunoscut faptul că Revoluția din anul 1848 a fost oprită printr-o intervenție ruso-turcă, dar a marcat în istorie o pagină de nobil patriotism, care urma să aducă beneficii, în anul 1856, la Tratatul de la Paris, când a fost consacrată acea independență a României, recunoscută definitiv de către Turcia abia în anul 1861.

A fost un rezultat important, prin care România a știut să se demonstreze demnă prin ulterioarele succese diplomatice de până astăzi și prin glorioasele fapte din ultimul război ruso-turc, în care *colosul* din nord a învins la Plevna și la Grivița²² cu ajutorul a doar o mână de români; prin numeroase alte fapte fierbinți din politica internă și externă care au demonstrat că românii au curaj, inițiativă, precum și o înaltă conștiință în renovarea politică a Europei.

²² În anul 1883 Guvernul român decide ridicarea unui mausoleu, de către sculptorul Stork, la Grivița, în onoarea soldaților români morți în lupta din 30 august 1877. La inaugurare participă o delegație de soldați români conduși de generalul Ipătescu, locotenentul Candian Popescu, colonelul de artilerie Herct și alții. Bulgarii au participat în număr mare la ceremonie manifestându-și simpatia pentru români. Evenimentul a fost dezbătut și comemorat, mai ales la Sinaia, reședința regală română, unde au participat președintele Senatului Dumitru Ghica, familia Cantacuzino, Filitis procurorul general al Înaltei Curți de Casație, generalul Davila, Theodory și Budișteanu, comandantul batalionului de vânători Petrescu etc. În timpul banchetului regele a avut un discurs patriotic, iar regina a omagiat „mamele românce care dau fiii acestei patrii”.

III.

Între Carpați

atura estică a României, privită în diagonală către nord-vest, pare a fi un evantai, rupt brusc, chiar în partea centrală, care, dacă nu din punct de vedere etnografic, politic, îmi permiteți comparația, apare ca realizat din altă stofă: vorbim de Transilvania înconjurată de munții Carpați, pe o parte, iar de cealaltă parte, Alpii transilvăneni, Dobrogea fiind la vârful extrem.

România deține 129.924 km pătrați, egali cu a patra parte a Franței; toate țările române adunate împreună formează o suprafață aproape dublă, după cum spune geograful francez Reclus [Jacques Élisée Reclus].

În privința numărului de locuitori, datele nu sunt concordante: în timp ce *Annuaire de la Roumanie*, din anul 1884, menționează 4.424.691 de locuitori, Reclus vorbește într-un tratat de geografie [Élisée Reclus, *Nouvelle Géographie universelle*], editat în anul 1880, de mai mult de 5.000.000, și anume declară numărul locuitorilor la 5.363.900. *Almanacco di Gotha* [*Almanach de Gotha, Annuaire Généalogique, Diplomatique et Statistique*], din anul 1887, reda aceste cifre: populație 5.376.000, 41 de locuitori pe km pătrat.

România este împărțită în 32 de provincii (*districte sau județe*) și 167 de suburbii, administrate, la fel ca la noi, de către prefecți și subprefecți. Sunt

2997 de comune rurale și 72 de orașe conduse de primari și Consilii comunale.

Îmi amintesc superficial de județul **Mehedinți**, a cărei capitală de provincie este Turnu-Severin (Turnul lui Sever), unde găsim și astăzi rămășițele podului construit de Traian și cele al palatului lui Sever, de la care a luat numele orașul; puțin mai înainte întâlnim *Porțile de fier de la Dunăre*.

Județul **Vâlcea**, însemnat pentru portul popular tradițional, este un loc ce abundă în saline și ape minerale. Emblema orașului reprezintă vizitiul unui poștalion, ce amintește de drumul construit de romani (Ulpia Traiana). Județul **Romanați**, așa cum indică numele, ne reamintește de coloniile romane, fiind renumit în producțiile mari de grâne. Județul **Olt**, cu reședința de județ la **Argeș**, unde se află Curtea de Argeș, cele mai importante monumente artistice ale României, în stilul lui Morescu, bogate în marmură și sculpturi rafinate²³: afirmarea elocventă a progreselor artistice ale timpului

²³ «Cet édifice placé au centre du monastère bâti sur une éminence, ferait honneur aux pays les plus avancés dans les arts. Tout l'extérieur est en marbre ciselé avec un remarquable perfection: depuis le socle jusqu'à la corniche, pas une pierre qui ne soit sculptée avec toute richesse, toute la finesse, toute la délicatesse de l'art. Cette église est construite en carré, sur le modèle de toutes les églises grecques, avec un dôme au centre, surmonté d'une flèche en forme d'obélisque. Aux angles du monument sont quatre petites tourelles élégantes et légères, deux à facettes octogones, deux autres à col tors.

Ces dernières semblent toujours prêtes à tomber l'une sur l'autre. Cette singulière illusion est produite par des bandes en spirale qui, les entourant de bas en haut, les font paraître inclinées, quoiqu'elles soient parfaitement perpendiculaires. A l'intérieur, les murs sont décorés de peintures à fresque et de sculptures dorées comme on en rencontre dans toutes les églises grecques. Le nom de l'architecte Manoli a été conservé dans des légendes populaires, où le diable joue nécessairement un grand rôle.» (*Historie politique et sociale des Principautés Danubiennes*, par M. Élias Regnault, Paris, 1855, p. 16).

„Acest edificiu, plasat în centrul mănăstirii construite pe un teren înalt, ar onora țările cele mai avansate în arte. Tot exteriorul este în marmură cizelată cu o remarcabilă perfecțiune: de la pedestal până la cornișă, nici o piatră care să nu fie sculptată cu toată bogăția, cu toată finețea, cu toată delicatețea artistică. Această biserică este construită în formă de pătrat, după modelul tuturor bisericilor grecești, cu o cupolă în centru, surmontată de o săgeată în formă de obelisc. În unghiurile monumentului sunt patru mici turnulețe elegante și ușoare, două cu fațete octogonale, două cu guler răsucit. Acestea din urmă par întotdeauna gata să cadă unul peste altul. Această iluzie singulară este produsă de benzile în spirală care, înconjurându-le de jos în sus, le fac să pară înclinate, chiar dacă ele sunt perfect perpendiculare. La interior, zidurile sunt decorate cu picturi în frescă și

în care a fost construit orașul, adică la începutul secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Neagoe Basarab. **Curtea de Argeș** (vezi imaginea Bisericii de la Curtea de Argeș), așa cum este numit în limba română monumentul, l-a inspirat în ilustrațiile sale pe *Reissemberger* și alte personalități artistice, precum arhitectul Ion D. Berindey, aceste lucrări fiind publicate în *Revista Română* din București, în anul 1862.

În județul **Buzău** este de menționat comuna Pietroasa, care are între 700 și 800 de locuitori, fiind recunoscută pentru faimosul tezaur descoperit pe Dealurile Istriței, în anul 1837, și transportat la Muzeul din București. Acesta este compus din 12 obiecte din aur masiv, cântărind 17.100 kg; unele dintre ele au încastrate bucăți de granit și alte pietre prețioase de mare valoare. Se consideră că aceste obiecte aparțineau goților primitivi din Dacia, din secolul al II-lea și al IV-lea al erei creștine. *Tezaurul de la Pietroasa*, incomplet și foarte degradat (distrus în parte de cei care l-au descoperit, în munca lor de a-l aduce la lumina soarelui), a avut parte de o precisă monografie făcută de către principele Alexandru Odobescu, prim secretar al Delegației române la Paris. În importanta lucrare publicată cu ocazia Expoziției universale de la Paris, din anul 1867, *Notice sur la Roumanie*, pe care am primit-o de la autor, scrisă împreună cu Petre S. Aurelian, cu Vasile Alecsandri, Alexandru Grigore Șuțu, G. Steriade și A. Baudry, ca redactor, se găsesc multe elemente istorice și artistice legate de Tezaurul de la Pietroasa, dar mai ales legate de reviste și scriitori ai vremii. Consider că ar fi util să amintim, în acest sens, și părerea lui De Linas, care susținea că obiectele ar putea proveni de la mai mulți regi, deoarece, la goți și scandinavi, cele trei puteri: religioasă, armată și legislativă, se concentrau într-o singură persoană. Această concluzie este întărită și de faptul că piesele din tezaur sunt foarte diferite între ele. În cartea menționată mai sus se subliniază că obiectele „formează o colecție de vase sacre, adunate și folosite într-un altar păgân”²⁴.

sculpturi aurite cum se întâlnesc în toate bisericile grecești. Numele arhitectului Manoli a fost păstrat în legende populare, unde diavolul joacă în mod necesar, un mare rol.” (*Istorie politică și socială a Principatelor Dunărene*, M. Élias Regnault, Paris, 1855, p. 16).

²⁴ *Op. cit.*, p. 383.

În județul **Muscel** este orașul Câmpulung, cu 10.000 de locuitori, antica capitală a Valahiei, fiind aleasă pentru acest titlu de către Radu Negru în anul 1241²⁵.

Județul **Dâmbovița** este recunoscut pentru Târgoviște, un oraș vechi cu 7.000 de locuitori, fostă capitală a județului până în anul 1668. La nord-est de Târgoviște găsim Mănăstirea Dealu, construită, în anul 1500, de Radu cel Mare, ce adăpostește racla cu capul lui Mihai Viteazul. Acest județ este traversat de râul care poartă numele județului. Apele râului sunt menționate des în cântecele populare, dând naștere unui proverb, care, așa cum vor putea vedea cititorii, este mult mai optimist și mai puțin agresiv decât cel folosit de napoletani „vezi Napoli și apoi poți să mori”, și se referă la Bucureștiul udat de aceste ape: „Dâmboviță, apă dulce/Cine be, nu mai se duce”.

Mănăstirea Curtea de Argeș

Județul **Tecuci** se mândrește cu un oraș industrializat, Galați, populat de 80.000 de locuitori, dotat cu un important port la Dunăre.

Iași are reședința de județ în orașul cu același nume, cu mai mult de 90.000 de locuitori, din anumite puncte de vedere mai frumos decât Bucureștiul: cu siguranță e mult mai echilibrat în armonizarea construcțiilor și

²⁵ Vezi Constantin D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima residență Rumâniei*, București, 1855, în -8.

a străzilor. Capitala Moldovei, situată pe o colină și o parte mai în vale, a fost obiectivul a numeroase invazii și grave incendii, cele mai importante fiind în anii 1723, 1753 și din anul 1783, în care s-au distrus multe rămășițe ale Imperiului Roman. În anul 1822 și în anul 1827, ienicerii au provocat incendii în care și-au pierdut viața 4.700 de locuitori. Cu toate acestea, orașul renaște, casele se înconjoară de grădini și curți armonioase, iar colinele din jur devin tot mai frumoase. Cea mai încântătoare stradă, pe care o numesc Poiu, parcurge tot orașul și se înnoiește cu somptuoase clădiri și diferite instituții. Cum am amintit anterior, în anul 1885, a fost inaugurată solemn statuia lui Ștefan cel Mare, călare pe calul său. Tot acum, trebuie să pomenesc de **Baia** din județul **Suceava**, celebră pentru victoria acestui domnitor, din anul 1467, împotriva lui Matei Corvin, regele Ungariei.

La final, în județul **Prahova** se află **Sinaia**, unul dintre cele mai pitorești locuri ale României, care se poate compara în frumusețe doar cu peisajele din Elveția. Cu puțini ani în urmă, aici nu era decât o mănăstire și câteva case, acum sunt construite vile în jurul muntelui care pornește de la Peleş (de unde și titlul poveștilor scrise de Carmen Sylva), un afluent al Prahovei. Regele Carol I al României a construit aici un splendid castel, în stilul renesanțist german al secolului al XVI-lea. Construcția a început în anul 1873 prin proiectele profesorului Dotter din Viena și a continuat sub conducerea arhitectului Lessel din București. Războiul ruso-turc duce la întreruperea lucrărilor, dar, în momentul întoarcerii Regelui Carol I, triumfător, din câmpul de luptă de la Plevna, lucrările reîncep cu mare avânt sub coordonarea domnului Stohr, sculptorul Curții. Decorațiunile castelului sunt frumoase, au fost executate de pictorul vienez Kott. Stucaturile sunt atribuite sculptorului Dolitchek din Viena, obiectele de artă expuse în castel sunt magnifice. Există o galerie luminată de mai mult de o sută de ferestre și, într-un mod fantastic, lumina intră printr-o sticlă pictată manual de casa Zettler de Monaco. În biblioteca reginei sunt expuse portretele lui Dante și Ulfila; în apartament sunt reproduceri deosebite ale unor figuri alegorice, arme și trofee. Oriunde, te afunzi între obiecte de artă.

Inaugurarea castelului a avut loc în octombrie 1883, momentul a avut o importanță la scară națională, au luat cuvântul domnitorul Dumitru Ghica, poetul Vasile Alecsandri, C. A. Rosetti, Blowitz, corespondent al ziarului *Times*, și Edmondo About.

Inscripția de pe fațada principală a clădirii amintește faptele istorice în timpul cărora a fost contruit castelul:

„Eu, Carol, și al meu popor,
Zidit-am, într'un gând și dor,
În timp de lupte-al meu regat,
În timp de pace-al meu palat.”

Acum o să spun câteva cuvinte despre satele etnografice române supuse altor puteri.

Transilvania (incorporată, în anul 1699, în Austria) are mai mult de 500.000 de locuitori. Este regiunea cea mai italiană existentă în anticul Orient. Pio al II-lea scria: *Transilvaniam incolunt Valachi, qui genus italicum sunt (Transilvania este locuită de Valahi, care sunt un fel de italieni)*, numele de persoane sunt inspirate din istoria romanilor. De mulți ani, această nobilă regiune se confruntă cu persecuții teribile, împinse de ură, de o febră a maghiarizării care a produs fapte pline de cruzime. Limba română putem spune că a fost permanent hărțuită, dar transilvănenii, conștienți de importanța limbii în raport cu etnografia, au suportat în mod eroic, justificând astfel proverbul spus de Bonfinio: *Valachi potius linguae quam vitae incolumitate pugnare videntur. [Valahii luptă mai mult pentru limbă decât pentru siguranța vieții.]*. Lupta este motto-ul de ordine al persoanelor inteligente: episcopul Ardealului Haynald Lajos, romancierul Iokay, jurnaliștii Hon și Max Falk, Pullki și alți scriitori maghiari nu s-au zgârcit în scrierile lor îndreptate împotriva generoasei populații transilvănene²⁶.

²⁶ Vezi Picot, *Les Serbes de Hongrie*, Paris, Maissonneure, 1874, p. 466. A se vedea și *Confederazione Latina*, periodic din Roma din 21 mai 1882 [Émile Picot, *Les Serbes de Hongrie: Leur Histoire, Leur Privilèges, Leur Église, Leur État Politique Et Social/ Sârbi maghiari: istoria lor, privilegiile lor, biserica lor, statutul lor politic și social*].

Cele mai importante orașe din Transilvania: Sibiu (300.000 de locuitori), Brașov, Cluj, Alba Iulia etc., au schimbat numele după influența germană în: Hermannstadt, Kronstadt, Klausenburg, Karlsburg etc.

În Transilvania, literatura populară se dezvoltă inspirată de durere și patriotism. Țăranul de la munte, nevoit să-și reprime orice fel de sentiment, trăiește cu sufletul strâns și cu dorul fraților români de departe, exprimă totul în cântecele sale adresate munților și florilor alpine prin frumoase strofe; alte cântece inedite le-am citit în vacanța petrecută la București la I.C. Bibicescu, deputat al Parlamentului român și distins redactor al ziarului *Romanulu*²⁷.

Iălcui — m'asi, jalcui	<i>Jălui — m'aș, jălui</i>
Iălcui — m'asi muntilor	<i>Jălui — m-aș munților</i>
De dorul părinților;	<i>De dorul părinților;</i>
Iălcui — m'asi florilor	<i>Jălui — m-aș florilor</i>
De dorul surorilor.	<i>De dorul surorilor.</i>

Vorbind mai devreme de istorie, acum am să menționez câteva din opresiunile suportate de Transilvania: aici o să fac un singur jurământ, acela al oamenilor cinstiți, și am să spun faptul că guvernatorii Ungariei trebuie să depună eforturi în a frâna excesele și nenumăratele fapte înverșunate împotriva românilor. Aceste excese constituie o rușine a secolului al XIX-lea pentru Ungaria și s-ar putea ca, într-o zi, să fie nevoiți să justifice raționamentul unor scriitori din preajma Ungariei, ceea ce ea vrea să rămână, cum de fapt este din punct de vedere etnografic, doar un popor asiatic în mijlocul Europei. Acestea fiind spuse, cu tot respectul pentru cele mai imaginare impresii adunate de Adam în volumul *La patrie hongroise* [Juliette Adam, *La Patrie Hongroise: Souvenirs Personnels*], o lucrare ce se inspiră mai mult din poezia naturii și a locurilor pitorești, a peisajelor ungurești,

²⁷ La București, distinsul deputat Vasile m-a atins profund explicând pe larg importanța muncii inedite făcute de Bibicescu. Acesta, în 7 octombrie 1882, susținea la București o conferință de succes, în cadrul căreia a demonstrat că adevărata poezie dispare din multe puncte de vedere în marile orașe; în timp ce la țară, în modestele sate românești se păstrează mereu frumusețea ei, mai vie ca oricând, mai reală și, venind cu exemple, reușește să dea o probă de vitalitate și naturalețe a poeziei populare românești.

decât dintr-o amănunțită analiză a condițiilor politice ale acestei țări, trebuie menționat și respectul nostru vizavi de dl Angelo De Gubernatis, care este prea îngăduitor în ideile sale referitoare la această țară.

În Transilvania s-au tipărit, ca și acum, în fiecare an, importante publicații ce fac onoare literaturii române; mă refer la George Barițiu, un veteran al libertății românilor și director al ziarului *Observatoriulu* din Sibiu [*Observatoriulu. Diaru politicu, national-economicu si literariu*], la alții precum Măcelariu, Bologa, Rațiu, Babeș, Axente Sever, Mureșan, Ursu, Trâmbițaș etc. etc.; italienii au pentru această țară un sentiment de simpatie sau, se poate spune, un sentiment de fraternitate.

Bucovina a fost ruptă de Moldova și cedată Austriei în anul 1777 împreună cu cei 610.335 de locuitori ai săi, având ca oraș important Cernăuțiul²⁸.

Banatul din **Temeswar** [Timișoara], despărțit de Valahia în anul 1718 și supus Austriei, are 1.350.000 de locuitori.

Basarabia, ocupată de către Rusia, o parte în anul 1782 și alta în 1878, ca urmare a efectelor Tratatului de la Berlin, numără 1.419.762 de locuitori, iar principalele orașe sunt Hotin, Soroca, Cahul, Bălți, Cetatea Albă (Acherman), Orhei etc.

Crișana este supusă Imperiului Austro-Ungar, cu 1.240.000 de locuitori, și Maramureșul (cu 600.000 de locuitori), împreună cu județele limitrofe. Aceste regiuni și-au luat numele după cele două râuri care le străbat.

Mulți români sunt împrăștiați în Macedonia, în Epir și în Tracia. Aceștia depășesc 1.000.000, dar sunt scriitori străini care contrazic scriitorii români și chiar pe apostolul Margaretu [Andrei], care este apostolul națiunii române, susținut de oameni curajoși ce simt cu adevărat dragostea de țară, printre care nume importante, doresc să-l pomenesc aici pe Tulliu Tacitu, un

²⁸ Vezi P.S. Aurelian, *Bucovina, descrierea economică însoțită de o hartă geografică*, București, 1876 [P.S. Aurelianu, *BUCOVINA. Descriere economică, însoțită de uă charta*, Bucuresci, Typographia Laboratorilor Români, 1876, p. XI. Cartea lui P.S. Aurelian este unica ce a apărut despre Bucovina, în limba română, până în anul 1876.].

aromân din Vlaho-Clisura. Acești oameni s-ar putea numi macedo-români, deoarece în acest sens se scria că pentru români numele de Tzinzari [Țânțari] nu însemna nimic, iar cel de Koutzo-Valacchi era un termen de dispreț, pe care ei îl respingeau. După spusele lui Thunmann, ei formau un popor numeros și reprezentau jumătate din populația Traciei și $\frac{3}{4}$ din cea a Macedoniei și a Tessagliei.

În **Macedonia**, toată partea de vest, separată în diagonală, ce începe de la Koprili până la Salonic și care cuprinde Vodena, Ostrovo, Florina, Monastir, Prelep, Ocrida, Rema, Tornovo, Castoria, Coyani e Niaghuzta; la sud Samarina, Siraco, Giannina și împrejurimile, iar la est Serre și satele apropiate; toate acestea ar putea fi considerate teritorii exclusiv românești. Leak a descoperit 500 de sate macedo-române în Macedonia, în Tessaglia și în Epir. În orice caz, există 70 de sate sau comune unde se vorbește doar limba română, în localitățile Conitza, Grebena, Zagori, Metzovo și în județul Tricala, unde se găsesc importante rămășițe din literatura populară. Petrescu Vangheliu (Crușovean) a publicat acum patru ani *Mostre de dialectul macedo-român: basme si poesii populare* [Vangeliu Petrescu (Crușovean) – *Mostre de dialectul macedo-român, Basme si poesii populare*, București, partea a II-a, 1882], iar Dimitrie Bolintineanu, unul dintre cei mai rodnici și mai sensibili poeți români, călătorind, în timpul exilului, a avut inspirație pentru a scrie *Macedonele*, pe care le-a publicat în volumul său de poezie [București, Editura Socecu, 1877].

În acest mod împarte și numește categoriile de români împrăștiați în Macedonia:

1. *Gramuștenii* – locuitori ai munților, oieri a căror nume derivă de la un oraș macedon;
2. *Niculiceni* – comercianți și meșteșugari cu numele luat de la satul Niculița;
3. *Lintopenii* – și aceștia erau neguțători și artizani care aduceau aminte de vechiul sat Lintop;
4. *Voscopolenii* sau *Moscopolenii* – o populație foarte inteligentă și cultă;

5. *Frasiarozii* erau toți românii din Albania și Grecia;
6. *Aspropotamizii* – români din Tessaglia; și *Capitanii* sau *Armatolizii*, români, oameni de arme, o specie de nobilime care s-a distins prin fapte glorioase în războaie, unica lor meserie.

Românii macedoni obișnuiau să trăiască, în general, pe culmile munților Macedoneni, ai Epirului, ai Tessagliei sau ai Greciei. Mulți dintre ei au avut o participare importantă la evenimentele de la Revoluția greacă din anul 1821, erau români ca exemplu: Coletti, născut în satul Săracu; Hadji Petru din Vaternița, Tessaglia; generalul Cinga, oier din Epir; Odisea Andruța și Olimpiu Iordache din Wlaho-Livada; frații Bociari din Suli; Eftimie Vlahava și Leacu din Tessaglia; Bancovala, Lazar, Cataravia și Basdeki.

Persecuțiile grecești i-au obligat, fără izbândă, pe mulți dintre români să-și schimbe religia: cei care au cedat acestei schimbări au fost stigmatizați cu numele de *copaciari*, adică renegați²⁹.

Cui își dorește să aibă mai multe și amănunțite informații despre preponderența românilor în acele țări le propun deosebita carte [scrisă de Apostol Mărgărit sau Apostolos Margaritis], editată în anul 1881, la Constantinopol, de tipografia ziarului *Courier d'Orient*, intitulată: *Etudes historiques sur les Valaques du Pinde*; a nu se confunda cu cealaltă broșură tipărită, tot la Constantinopol, în anul 1879: *Réfutation d'une brochure grecque par un Valaque Épireote*³⁰.

Cred că nu greșesc dacă afirm faptul că limba română este vorbită de mai mult de 12.000.000 milioane de români, dintre care peste 5.000.000 în România, 6.000.000 în alte țări, în Grecia, Austria, Ungaria și Rusia, unde au

²⁹ Pencovici a publicat recent câteva din impresiile sale de călătorie despre românii din Macedonia și de la Muntele Athos. O să vorbim despre acest subiect mai târziu.

³⁰ În anul 1882, eu și bravul cav. Giuseppe Colombo, numele căruia îmi amintește o profundă și sinceră prietenie, plină de afecțiune, mai târziu ni s-a alăturat și distinsul prieten cav. Cesare Rossi, redactam periodicul săptămânal *Confederazione Latina*. La redacția acestei reviste au ajuns trei scrisori cu adevărat importante, ce descriau numărul, cultura, rațiunile etnografice și condițiile actuale ale românilor din Grecia. Au fost publicate în numerele din 21 mai, 18 iunie și 9 iulie 1882; asupra acestor scrisori vreau să atrag atenția în special celor care sunt interesați de aceste chestiuni, scoase în evidență, mult mai puternic, de către exagerata propagandă elenă, ce se dezvoltă în nordul Greciei.

format o adevărată unitate teritorială, iar încă 1.000.000 sunt împrăștiați în Orient și pe malul Mării Adriatice.

Recensământul din anul 1885, fără să ținem cont de Dobrogea, a fost cam așa: 39.586 de căsătorii, 215.776 de nașteri și 126.010 decese.

Traversând țările române, este imposibil să nu fi impresionat de frumusețile peisajului, cu îmbelșugate câmpii, de grupurile mici de cabane simple, surâzătoare, pitorești, asemenea celor pe care le vedem în Elveția, așa vedem și casele țărănești din Carpați (v. p. 53).

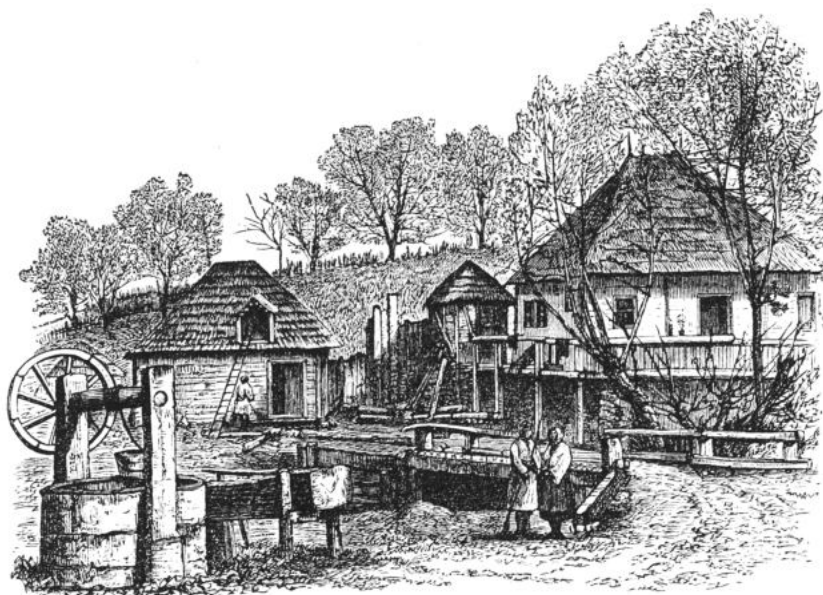
România are Alpii săi Bastarnici: înalți, cu piscuri fantastice în toată Moldova, unde găsim 875 de munți și 304 dealuri. În vârful muntelui Ceahlău, care măsoară 2720 de metri de la nivelul mării, există o stâncă numită *Dochia*. Cine era *Dochia*? O femeie, iubită de Traian, care, înșelându-l pe marele roman, drept pedeapsă, a fost transformată în piatră! Vedeți puterea tradițiilor!

Nu mai puțin atrăgătoare este panorama teritoriului în antica Valahie, lăsând deoparte irigațiile, v-ați putea gândi că parcurgeți Lombardia, care, în privința câmpiilor extinse și roditoare, nu sunt mai prejos de cele românești³¹, putem vedea ceea ce Carra a scris în cartea sa *Storia della Moldavia e Valacchia* (p. 134) [Jean-Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, 1777]: „j'ai vu presque toutes les contrées de l'Europe; je n'en connais aucune, où la distribution des plaines, des collines et des montagnes soit aussi admirable pour l'agriculture et la perspective qu'en Moldavie et en Valachie.” [*Am văzut aproape toate ținuturile Europei; nu cunosc nici unul în care distribuirea câmpiilor, a dealurilor și a munților să fie atât de încântătoare pentru agricultură și priveliște ca în Moldova și în Valahia.*].

³¹ Mai mult de 12 milioane de hectare, în afară de Dobrogea, din care 5.708.945 sunt dedicate culturilor și oieritului, două milioane sunt ocupate de păduri, iar restul sunt neproductive.

Cine dorește să afle vreun element statistic în acest sens poate consulta volumul din opera lui Laveleye: *Les Balkans*. [Émile Louis Victor de Laveleye, *La péninsule des Balkans: Vienne, Croatie, Bosnie, Serbie, Bulgarie, Roumélie, Turquie, Roumanie*, 1888]. România posedă cele mai frumoase păduri din Europa.

Principatele de la Dunăre, pe care principele Anatolie di Demidoff, acum aproape jumătate de secol, le traversa cu faimoasele sale calești, înfruntând toate pericolele descrise în volumul său (*Viaggio nella Russia meridionale*) [Anatoly Nikolaievich Demidov, *Voyage pittoresque et archéologique en Russie par le Hâvre, Hambourg, Lubeck, Saint-Petersbourg, Moscou, Nijni-Novgorod, Yaroslaw et Kasan* (exécutée en 1839 sous la direction de M. Anatole de Démidoff), Paris, 1840-1848], se bucură astăzi de căi largi de comunicații, în timp ce Grecia, cu multă trufie, nu are decât 523 de km linii de cale ferată, pentru două linii existente; în timp ce alte țări din Orient au mai puține linii de tren, România are și își dezvoltă o mare rețea feroviară. Din prima gară de frontieră cu Ungaria, adică Verciorova, și până la București, cu un tren direct se ajunge în 9 ore, trecând prin Craiova. La fel de lung și de important este traseul care de la București merge la Roman, trecând prin Focșani la jumătatea drumului, se parcurge în 12 ore. De la Roman există o linie directă către Iași, capitala antică a Moldovei. Trebuie să amintim de linia care duce la Dunăre, adică București – Giurgiu, Buzău – Galați și Giurgiu – București.

De la Giurgiu se poate călători până la Cernavodă pentru a ajunge în Dobrogea, și în capitala sa Constanța: linia feroviară Cernavodă – Constanța se parcurge în 2 ore. Nu trebuie uitate în final alte rute la fel de importante: Galați – Mărășești; Ploiești – Predeal; Tecuci – Bârlad; Pașcani – Suceava, etc.

Celelalte căi de comunicație, în afară de cele feroviare, depășesc lungimea de 2.000 de kilometri, iar multe din ele erau și sunt în construcție pe o lungime mult mai mare.

IV.

Pe străzile Bucureștiului

BUCUREȘTI, orașul bucuriei, numără astăzi 120.000 de locuitori³².

De la neînsemnata țigăncușă, pe care o întâlniți la periferia Mogoșoaiei și pe alte interminabile străzi, așa cum îi vedem pe monumentală scară Trinita dei Monti din Roma, până la țărani, fete de boieri și persoane din descendenți de voievozi și de vasali, îi întâlnim plimbându-se pe Calea Victoriei sau urcând la *Filaret*; vă trec prin fața ochilor fel și fel de oameni, într-o paletă diferită de costume, ce ne duce cu gândul la un mare târg oriental, într-un imens centru ce se apropie vertiginos de civilizația pariziană, dar conservând, totuși, rămășițe din costumele civilizației musulmane. Regăsim urme

³² Polemon [Alexandru Pelimon] a scris o scurtă monografie despre București (*Impresiuni de călătorie în România*). Despre originile orașului se vorbește în *Rivista Romana* din anii 1860-61. Vezi și mica broșură: *Istoria începutului orașului Bucuresci din Maiorul Pappasoglu*, București, 1870 [Maior Papazoglu, *Istoria începutului orașului Bucuresci. Astăzi capitala României, și resedința I. S. Carol I de Hohenzollern, domnitorul românilor*, Tipografie Ión Weiss, Bucuresci, 1870].

din această civilizație mai ales în seducătoarea modă feminină, care, din dorința de a rămâne cu un caracter local, este completată cu bijuterii și alte ornamente tradiționale, dar se remarcă influența civilizației musulmane. Ce să mai spunem despre costumele tradiționale ale țăranilor, care sunt pline de eleganță, culoare și croiuri originale?

Înainte de toate, e bine să aruncăm o scurtă privire asupra capitalei românești.

Prima impresie, la vederea Bucureștiului nu este cea mai plăcută. Noi ne-am format, în general, un prototip: într-un oraș frumos trebuie să fie totul uniform, general și artificial. Orașele frumoase trebuie să aibă străzi largi, lungi, drepte, edificii înalte cu cinci, șase etaje, ce tind spre cer; dacă nu sunt înalte sufocă populația, trebuie să fie comode pentru magazinele care invadează totul, chiar dacă reușesc să distrugă mai ales arta, zdrobind panorama clădirilor, obligând arhitecții să le adapteze cerințelor comerciale și nicidecum celor estetice. Clădirile nu trebuie să fie hoteluri, trebuie să fie furnicare de persoane, când o clădire este distrusă, în aparență, pe exterior, în interior adăpostește o grămadă de persoane, dar nu are importanță că nu au suficient spațiu sau curent electric, că stau în condiții igienice precare. Dar când le vedem exclamăm: Oh, ce frumos!

În București, din fericire, nu există astfel de vizuini unde o civilizație neînțeleasă să boteze acele monumentalele clădiri *locuințe*. Aici vedem rar clădiri cu mai mult de două etaje; fiecare casă își are grădina și curtea proprie: fiecare casă, într-un cuvânt, este regatul liber și inviolabil al celui care o locuiește. Capitala românească, fiind mult mai mică decât Viena, depășește totuși, din punct de vedere al suprafeței, grandiosul oraș austriac. Arhitectura nu este uniformă, unele clădiri sunt remarcabile prin simplitatea liniilor, dispunând de o suprafață mare de locuit, și asta pentru că proprietarul se identifică cu locuința sa, care trebuie să-l reprezinte prin bogăția și bunul gust personal. Vă puteți ușor imagina cum această epidemie poate ajunge să orbească și să se răspândească în societate: boierii se bucură în casele lor, de aerul curat, de libertate, de frumusețea peisajului și a florilor. Calea Victoriei,

puțin mai îngustă decât Via del Corso din Roma și mult mai lungă, este împânzită de multe magazine frumoase și, probabil, este singura stradă din București capabilă să se adapteze rapid noilor transformări, urmărind *prototipul* aceloră despre care am vorbit mai sus, deși acestei străzi nu-i lipsesc vastele curți și grădini. Parcurile, care sunt în grija municipalităților, înfrumusețează în număr mare orașul, unele fiind poziționate chiar central, începând cu Grădina Episcopiei (Parcul Ateneului de astăzi), construit pe baza unei superstiții³³, și terminând cu Parcul Cișmigiu, un adevărat confort pentru întregul oraș, mărginit, pe de o parte, de Bulevardul Elisabeta, iar pe cealaltă parte, lacul având în apropiere Palatul Justiției. Un loc liniștit pentru lungile plimbări ale publicului, având acces și din Calea Victoriei.

De aceea Bucureștiul nu seamănă cu un mare oraș, ci mai degrabă cu o imensă stațiune turistică, dotată cu multe facilități, cu libertatea și cu siguranța pe care o simțim în cele mai frumoase călătorii. Spun siguranță pentru că jafurile în București sunt rare excepții, ferestrele sunt construite la înălțimea unei persoane, sunt deschise ziua și seara, iar noaptea nu sunt asigurate cu gratii, doar cu simple jaluzele. Nici nu se aude vorbind de infracțiuni împotriva proprietății private, chiar și centrele de schimb valutar nu au un sistem nocturn de siguranță, ci simple vitrine. Este adevărat că poliția din București este una model, fiind de temut pentru răufăcători și îndrăgită de provinciali, care găsesc mereu ajutor pentru orice indicație sau informație necesară. Dacă un polițist nu știe, pe moment, să te îndrume, scoate harta din buzunar și lămurește repede călătorul, sau întreabă un coleg, iar dacă nu sunteți localnic, vă însoțește personal.

Așa am reușit și eu să ajung la ambasada noastră, situată pe strada Sf. Gheorghe Nou, un loc neînsemnat pentru bucureșteni și pentru trăsurile din centru. Trăsurile sunt noi, elegante și frumoase, trase de câte doi cai (cele

³³ În piața Episcopiei se construia o biserică. De pe schelele acesteia a căzut un muncitor și a murit, astfel sinodul a decis să nu se mai continue construcția, ridicând doar un monument în amintirea evenimentului tragic, iar în jur a fost amenajat un parc de forma unui pătrat, în mijlocul Bucureștiului, în care se putea intra din Calea Victoriei, la mică distanță de Teatrul Național și de Palatul Regal.

publice trase de un singur cal nu există). Sunt conduse de câte un vizitiu înfășurat în mantaua sa, asemănătoare cu veșmintele preoților, iar chipul său conservă cu mândrie urmele virtuțiilor sale. Mare parte dintre vizitii sunt eunuci veniți din Rusia. Înțeleg puțin și puțin se fac înțeleși, necunoscând bine străzile, se lasă îndrumați de către clienți. Aceștia din urmă, cu baston în mână (urâtă obișnuință pentru demnitatea umană), cu o carte sau chiar cu mâna îl ating pe vizitiu pe spate, în partea stângă sau dreaptă, depinde unde vrea să ajungă sau când vrea să se oprească. Așadar, vizitiul este nava, iar voi, căpitanul, important e să nu ignorați busola. Mi s-a întâmplat și mie prima dată când am sosit în București. M-am urcat într-o trăsură spunându-i vizitiului adresa: str. Sf. Gheorghe. Vizitiul dă bice cailor, cursa nu se mai termina. Din când în când vizitiul se întorcea către mine în semn interogativ, eu, normal, nu știam ce dorește, iar el își continua cursa liniștit. Trecuse mai mult de o oră și această stradă nu se mai ivea, vedeam câmpii deschise, dar vizitiul era liniștit ca și când era totul normal; la un moment dat îl întreb dacă nu cumva a înțeles greșit și mă duce la vreo mânăstire a Sfântului Gheorghe, căci eu știam că această stradă este mai aproape, nu știam cât e de frumoasă sau urâtă, cert este că nu se afla afară din București. Pot să știu unde dracu', cu permisiunea sfântului, mă duceți? Mirarea și teama mea a fost când am înțeles, după un schimb de gesturi între noi, că, dacă eu aș fi continuat să tac, acesta mergea tot înainte fără să se oprească, precum evreul rătăcitor. În acel moment, i-am făcut un gest napoletan pe care l-a înțeles și s-a întors parcurgând aceeași stradă. Într-un final, am ajuns și la hotel, am plătit vizitiul pentru plimbarea nedorită, care mormăi ceva printre dinți. Cu siguranță ar fi spus: ce călător ciudat, se urcă în trăsură și habar nu are să-mi indice drumul, încotro vrea să ajungă. Din acel moment, când nu cunoșteam deja traseul dorit, fapt ce-mi dădea ocazia să fac pe perspicacele cu vizitiul, mă lăsam în grija tramvaiului, mijloc de transport ce parcurge în București trei sau patru străzi foarte lungi, ca exemplu: Calea Mogoșoaiei și altele, din care, dacă studiezi un pic de topografie, vezi că se intersectează cu multe străduțe adiacente. De altfel, dacă întrebați pe oricine pe stradă, veți avea răspuns. Hoinărind prin București, o să aveți impresia că vă aflați în cartierele

pariziene, oriunde auziți fluieratul tipic francezesc al polițiștilor. Limba franceză este cunoscută, fiind adoptată, în general³⁴, în familiile educate; la fel cum voi, dacă ați vorbi oamenilor modești în limba italiană, un răspuns tot o să-l aveți. Limba italiană dialectală, spre deosebire de cea germană, ajută călătorul să se explice, deoarece este însoțită de gesturi și asta ajută în a se face înțeles. De acest lucru am rămas surprins: oamenii simpli din popor, la București, sunt ca la Napoli, iar unele cuvinte din dialectul napoletan sau sicilian³⁵ pot fi înlocuite cu gesturi identice.

³⁴ Limba vorbită de clasa intelectuală în București (în afară de limba națională) este franceza: mulți cunosc alemana (germana), în special burghezia: rusa și greaca sunt vorbite în special de comercianți, iar evreii înțeleg și vorbesc spaniola (*Itineraire de l'Orient*, par Adolphe Joanne et F. Emile Isambert, Paris, Hachette, 1868, p. 436). Dar cele mai folosite sunt franceza și germana, fiind vorbite în toate familiile înstărite.

³⁵ Pentru a demonstra această analogie nu doar a limbii, dar mai ales a dialectului, am să redau mai jos una dintre tradițiile populare, în dialect sicilian, extrase din cunoscuta culegere a lui Pittre. Traducerea în limba română este făcută de Aron Densușianu și se găsește în importantul volum: *Din vocalismul latino si romanu* (Iași, 1882, p. 17).

Pentru o mai bună înțelegere am să adaug și traducerea literară în limba italiană.

Segreto a femmina non confidare, Compari sbirri non prendere, Casa con pergola non affittare.	Sigreti a fimmini 'un cunfidari, Cumpari sbirri nun pigghiari, Casa cu prèula 'un adduari.	Nu încredinta secretulu femeii, Nu-ti face cumatru pe primarulu, Nu-ti închiria casa cu pridvoru.
Una volta c'era un marito e una moglie, e avevano un compare sbirro; e stavano entro una casa, che (in cui) c'era una pergola.	'Na vota c'era un maritu e 'na mughieri, e avevanu un cumpari sbirru; e stavanu 'nta 'na casa ca cc'era 'na prèula.	Era odată un bărbat și o muere, și avea cumătru pe primarul; și sta într'o casă ce era cu un pridvor.
Questa moglie si sentiva ch'era una donna, che sapeva tenere le confidenze e sempre se ne vantava.	Sta mughieri si sintia ch'era 'na donna chi sapia tèniri li cunfidenzi, e sempri si n'avantava.	Acastă muere se simiția că era o femeia ce scie să țină secretul, și totu mereu se lăuda cu acesta.

Il marito, che era uomo, cercava il modo e la maniera di provare tanto la moglie tanto il compare.	Lu maritu ca era omu, circava lu modu e la maniera di pruvari tantu a la mughieri e tantu a lu compari.	Bărbatulū, fiindu omū odată, cerca modulū și măestria de a pune la probă atătū muerea, câtū și pe cumătrulū.
Una giornata si ritira alla casa con un fazzoletto con una cosa avvoltata: va diritto filato al pozzo, e versa questa cosa entro il pozzo.	'Na jurnata s'arricughhiu a la casa c'un mucaturi cu'na cosa ammughhiata; va drittu tiratu a lu puzzu, e sdivàca sta cosa 'nta lu puzzu.	Intr'o ÷i se'ntoarce acasă cu o basma și cu ceva învĕlitū în ea; se duce dreptū la puțū, și aruncă lucrulū în puțū.
La moglie curiosa: — Che fu, marito mio! — Niente, moglie! — Che vieni a dire, niente...	La mughieri curiosa: — Chi fu, marito mio! — Nenti, la mughieri! — Chi veni a diri, nenti!...	Muerea curiosă: — Ce fu, măi bărbate! — Nimicū, muere! — Ce ÷ici tu, nimicū!
Tu sei cosi alterato in faccia, e mi dici niente!... — Lo sai che fu? Io te la dico, ma sta attenta che se si sa m'abbruciano. Ammazzai un uomo, e per non far conoscere il suo corpo, gli tagliai la testa e la venni a nascondere dentro il pozzo. Ma zitto, sai! — Che discorso fai! Come se l'avessi detto al muro!	Tu si' accussi tramutatu 'nta la facci, e mi dici nenti!... — Lu sai chi fu? Io ti lu dicu, ma st'accura, ca si si sapi, m'abbrucianu. Ammazzai on omu, e p' 'un fari canusciri lu sò corpu, cci tagghiai la testa, e la vinni a 'mmuncciari 'nta lu puzzu. Ma pipa, sai! — Chi discursu fai? Comu si l'avissi dittu a lu muru.	Tu te-ai schimbatū la față, și ÷ici nimicū!... — Sciī ce fu? Eū îți spunū, dar' ai grije că de se va sci m'am topitū. Omorīi unū omū și ca sē nu se cunóscă corpulū i tăiaī capulū și-lū ascunsei în puțū. Dar' pst, sciī! — Dar' ce vorbescī! Ca și cândū ai fi ÷isū cătră pārete.
Il marito la faceva sul naturale: era triste.	Lu maritu la facia supra lu naturali; era siddiatu.	Bărbatulū se făcea afar' din fire; era posomorītū.

<p>Il compare ci bazzicava in casa: dice alla comare: — Comare, ho veduto il mio compare malinconico. Che ha? — Niente, compare. — Parlate, comare, c'è cosa? — Sentite, io ve lo confido; ma per carità, non ne fate discorso; ma se no (altrimenti) siamo rovinati. — Nel san Giovanni (ve lo prometto nel san Giovanni).</p>	<p>I u cumpari cci bazzichiava 'n casa; dici a la cummari: — Cummari, hajuvistu a mè cumpari siddiatu. Chi havi? — Nenti, cumpari. — Parrati, cummari: cc'è cosa? — Sintiti, io vi lu confido; ma pi carità, 'un ni faciti discursu, masinnò semò arruinati — Nta lu san Giuvanni!</p>	<p>Cumătrul bătrăşia (umbla desŭ) la casă; Ńise cătră cumătră-sa: — Cumătră, am vėdutŭ pe cumătrulŭ posomoritŭ. Ce are? — Nimica, cumetre. — Spune-mă, cumătră, ce e? — Ascultă, o sė-Ńi spunŭ; dar' fiă-Ńi milă, nu face vorbă, că de nu suntemŭ prăpădiŃi. — Pe sfântuluŭ Ionŭ!</p>
<p>Come se gli avesse detto: <i>va' andate a dire...</i> Lo sbirro (che aveva da fare azioni di sbirro) si parte e va a conta (a contare) il tutto al giudice, e vi mise la giunta. — E chi è questo scellerato? domandò il giudice al birro. — È tale e tale. — E la sua casa? — Non si può sbagliare: ha una pergola davanti alla porta, che dà nella finestra. — Subito il giudice mandò sbirri e gendarmi.</p>	<p>Cumu si cci avissi dittu: <i>va jitu a diri...</i> Lu sbirru (ch'avia a fari azioni di sbirru), si parti e cci va a cunta lu tuttu a lu jùdici, e cci misi la giunta. — E cu' è stu sciliratu? cci spijau lu jùdici a lu sbirru. — È tali e tali. — E la sò casa? — 'Un si pò sgarrari: havi 'na prèula davanti la porta, chi duna 'nta la finestra. — A copru lu jùdici manna sbirri e centarmi.</p>	<p>Ca Ńi cum i-ar' fi đisŭ: <i>du-te Ńi spune...</i> Primarulŭ, avėndŭ treburŭ, se duce Ńi spune totŭ la judecăturŭ, Ńi măi adauge încă dela sine. — Si cine este acestŭ blăstematŭ? întrebă judecăturuluŭ pe primarulŭ. — E așa Ńi așa. — Dar' că luiŭ? — Nu poŃi se n'o nimeresci: are unŭ pridvorŭ la pórta ce dă spre feréstră. — Judecăturuluŭ trimite o ceta de sergenŃi Ńi gendarmi.</p>

<p>Trovarono la porta chiusa; ma la finestra colla pergola era aperta e loro infilarono di là dentro. Come ebbero in mano il marito, l'agguantarono e lo portarono davanti al pozzo.</p> <p>Dicci:</p> <p>— Dov'è la testa di colui che ammazzasti?</p> <p>— Ammazzare io! Chi ne sa niente?</p> <p>— Sì, sì, ora lo vedi.</p> <p>— È calato (calò) uno sbirro nel pozzo e cerca; gli viene in mano una testa. Tocca, maneggia e ci trova peli e corna.</p> <p>— La testa è qua: ha i capelli; ma (dice) ha pure le corna...</p> <p>— Che corna! dice il sergente degli sbirri; e ci fa calare un altro. Questi pigliò la testa e ci vide pure le corna, dice:</p> <p>— Ma (esso) vero le corna ha...</p>	<p>Truvaru la porta chiusa; ma la finestra cu la prèula era aperta e iddi si 'nfilarudi ddà dintra. Comu àppiru 'mmanu a lu maritu l'aggrastaru e lu purtaru davanti lu puzzu. Dicci:</p> <p>— Unn' è la testa di chiddu ch'ammazzasti?</p> <p>— Ammazzari io!? Cu' nni sapi nenti...</p> <p>— Sì, sì, ora lu vidi.</p> <p>— Ha calatu un sbiru 'nta lu puzzu e cerca; cci veni 'mmann 'na testa. Tocca, mania, cci trova pila e corna. Dici:</p> <p>— La testa è ccà; havi li capiddi, ma (dici) havi puru ie corna...</p> <p>— Chi corna! dice lu sargenti di li sbirri'; e cci fa calari a-n'àutru. Chistu pigghiau la testa, e cci vitti puru li corna, dici:</p> <p>— Ma iddu veru li corna havi...</p>	<p>Aflarã pórtã închisã, dar' feréstra cu pridvorulũ era deschisã și eĩ se înșirarã (furișarã) p'aci în întru. Cum puserã mâna pe bărbatũ 'lũ înhațarã și-lũ duserã la puțũ. Spune:</p> <p>— Unde este capulũ celui pe care l'ai omoritũ?</p> <p>— Omoritũ eu!? Nu sciũ nimicũ...</p> <p>— Da, da, l'am vețutũ.</p> <p>— Unũ sergentũ cobóre în puțũ și cêrcã (caută), i vine în mânã unũ capũ. Pipãe, dã cu mânã, dã de pêrũ și de córne. Dice:</p> <p>— Capulũ e aici, are pêrũ, dar' (dice) are și córne...</p> <p>— Ce și córne! dice sergentulũ sbirilorũ; și cobóre în întru. Prinse și elũ capulũ și vêdu cã are și córne, țise:</p> <p>— Dar' adevêrũ are și córne.</p>
<p>E il marito (che) rideva.</p> <p>— Insiomma ad uno ad uno vi scesero tutti gli sbirri, cercando il pozzo.</p>	<p>E lu maritu chi ridia.</p> <p>— 'Nsumma a unu a unu cci scinneru tutti li sbirri circannu lu puzzu.</p>	<p>Er' barbatulũ ridea.</p> <p>— În fine unulũ cãte unulũ coborirã toțĩ sergențĩ cãutãndũ în puțũ.</p>

De exemplu, indicarea unei negații (*Nu!*) pe care țăranul o exprimă ridicând mâna, cu o mișcare arcuită a bărbiei în sus și a buzelor în afară. Orașul este într-o rapidă transformare: așadar, nu o să găsiți un loc în tot orașul unde să nu fie străzi în lucru, case în curs de construire, pomi dărâmați (cu siguranță un spectacol neplăcut!), în vederea ocupării unui spațiu unde se vor construi case sau chiar închisori, acestea fiind acum ultimele lucruri apreciate din noile orașe.

În ciuda aspectului simpatic, surâzător prin peisaje și prin diferența între clădiri, ceea ce constituie o caracteristică a Bucureștiului, capitala poate fi admirată și de pe strada ce urcă spre Filaret.

Quando il sergente si vide corbellato (bastonato, moralmente) volle sapere come andava la cosa, e il marito gli contò che aveva questa moglie che sentiva che teneva ferro (aveva carattere), e questo compare sbirro, e — io li ho voluto provare; e ho comprato una e ho comprato una testa di montone, l'ho gittata nel pozzo con dire a questa buona donna che io aveva ammazzato un cristiano e gli aveva strappata la testa. Questa signora ce lo andò a raccontare al compare sbirro, e questo compare nel san Giovanni venne a ricorrere. Ora che hai visto il fatto mio, vi lascio questo ricordo per tutta la vita:	Quannu lu sargenti si vittu cutuliatu vosi sapiri comu java la cosa, e lu maritu ci cuntò ch'avìa sta mughieri chi si sintia ca tinia ferru, e stu cumpari sbirru, e — io l'haju voluto pruvarvi; e haju accattatu 'na testa di crastu, l'haju jittatu 'nta lu puzzu cu diri a sta bona dona ch'avìa ammazzatu nu cristianu, e cci avìa scippatu la testa. Sta signura cci lu iju a cuntari a lu cumpari sbirru, e stu cumpari 'nta lu san Giovanni vinni a riccuriri. Ora ch'haju vistu lu fattu mio, vi lassu stu rigordu pi tutta la vita:	Cândū sergentulū se vëdū pëcãlitū voi së afle cum s'a întimplatū lucrulū, și bărbatulū i spuse, că muerea lū se simția că ea ține ca ferulū secretele, asemenea și cumãtrulū primarulū, și eū amū voitū se-ī punū la probă, și am luatū unū capū de berbec și l'am aruncatū în puțū, đicëndū cătrã acestã bunã muerea că am omoritū unū creștinū și i-am luatū capulū. Acestã femeia se duse și spuse la cumatru lū primarulū, și cumãtrulū cu sfintulū Ioan în sinū, se duse și arătã lucrulū. Acum ațī vëdutū fapta mea, vë lasū de învëțaturã pe tótã vieța:
<i>Segreto a femmina non confidare, Compari sbirri non prendere, Casa con pergola non affitare.</i>	<i>Sigreti a fimmini 'un cunfidari, Cumpari sbirri nun pigghiari, Casa cu prëula 'un adduari.</i>	<i>Nu încredința secretulu femeii, Nu-ți face cumatru pe primarulu, Nu-ți închiria casa cu pridvoru.</i>

Dorind să ai o priveliște magnifică, este nevoie să urci în turnul spitalului Colțea. În curtea acestuia veți găsi statuia lui Mihail Cantacuzino, fondatorul filantropic al acestui institut, una dintre numeroasele statui prezente în București³⁶. Urcând, se întâlnesc, pe diferite etaje ale turnului, apartamente care aparțineau soldaților. Ajunși în vârful turnului, rămâi plăcut surprins, în fața ochilor se înfățișează un adevărat tablou: mii de copaci, sute de câmpii strălucitoare, care par a fi acoperite de șiraguri de perle, dar ele sunt plăci pătrate din cositor care proiectează reflexe de lumină. Un oraș în întreaga sa splendoare, cu pace, cu calmul de la țară, iar peste câmpia din afara orașului se văd clădiri înalte, căsuțe și turnuri, ce formează un spectacol original, lăsându-ți în suflet senzații plăcute și profunde.

În timp ce cobori din Filaret (strada conduce către una dintre cele două gări feroviare, și anume către linia spre Dobrogea), trebuie să faci o vizită la Camera Deputaților³⁷. Edificiul este construit pe o colină, de unde se vede întregul oraș: este modest, chiar foarte modest, fiind doar un sediu provizoriu, dar în acea mică aulă puteți admira busturile celor mai importanți patrioți din România, precum: Grigore Cantacuzino, Barbu Catargiu, Nicolae, Alexandru și Ștefan Golescu, Generalul Tell, G. Magheru, Atanasie Panu, elita glorioasă a anului 1848!

Această clădire are legătură cu Biserica Mitropolitană, este dominată de trei turnuri și o cupolă impozantă. Este cea mai importantă biserică bucureșteană din punct de vedere artistic și istoric, fiind urmată de Biserica Sf. Gheorghe și altele. Bisericile în rit religios greco-ortodox sunt aproape 100 la număr, multe dintre ele au fost distruse în incendiul din zilele de Paști în anul 1847, care a reușit să distrugă peste 1.500 de depozite.

³⁶ Actele de binefacere publică au un mare ecou și se fac largi manifestații în București. Dintr-o statistică consultată acolo am dedus că din 1876 până în 1882 au fost în spitale 65.135 de bolnavi, dintre care 52.733 cetățeni români și 12.420 străini. Între acei ani au beneficiat de consultări gratuite 380.929 de persoane, adică 330.000 de români și 50.929 de străini. În afară de spitalul Colțea merită să amintim spitalul al cărui fondator a fost nobilul Brâncoveanu.

³⁷ Senatul își are sediul în Palatul Universității.

Există o singură biserică romano-catolică, cea a Sf. Giuseppe, de mici dimensiuni. Pe Bulevardul Elisabeta întâlnim o clădire cu o fațadă austeră, este un edificiu destinat științelor, unde își au sediul diferite muzee și biblioteci: a Academiei, Biblioteca Centrală, condusă de ilustrul Xenopol, fratele cunoscutului economist, Muzeul de Arheologie, condus de distinsul Tocilescu, unde putem admira *Tezaurul de la Pietroasa*, despre care am vorbit, Muzeul Științelor Naturale, directorat de Gr. Ștefănescu, unde se află o importantă colecție minerală. Clădirea este poziționată în fața unui mare parc, în mijlocul căruia găsim statuia lui Heliade Rădulescu, unul dintre cei mai de seamă patrioți și revoluționari români, despre care o să vorbim mai în amănunt. Statuia din marmură de Carrara a fost comandată în anul 1874 și inaugurată în anul 1878, fiind executată de către cunoscutul sculptor italian Ettore Ferrari, înfățișându-l pe elegantul Heliade Rădulescu vorbind publicului. Statuia înaltă de 3,80 metri este depusă pe o bază din marmură Bardiglio, cu trei scări pe partea centrală, unde a fost construită o placă din bronz, decorată cu frunze de dafin și stejar pe care este inscripționat:

LUI — JOAN HELIADE RADULESCU — ROMANII RECUNOSCETORI
— 1802-1872 — TERGOVISTE BUCURESCI — INTRU E VIATĂ DE
SÈPTE DECI DE ANI — LUCRÒ — CU CUGETUL, CU CODEJUL, CU
CUVÈNTUL — LA INALTAREA — POPURULUI ROMAN — PRIN —
CULTURA LIMBEI

[LUI — IOAN HELIADE RĂDULESCU — ROMÂNII
RECUNOSCĂTORI — 1802-1872 — TÂRGOVIȘTE — BUCUREȘTI —
ÎNTR-O VIAȚĂ DE ȘAPTEDEZECI DE ANI — LUCRĂ — CU INIMA, CU
PENNA, CU VORBA — LA CULTURA ȘI ÎNĂLȚAREA — POPORULUI
ROMÂN, MDCCCLXXIX]

În partea posterioară a monumentului, tot pe o placă frumos decorată, de dimensiuni reduse, este inscripționată data proclamării independenței României. Pe părțile laterale sunt embleme din bronz ce fac referire la preocupările lui Heliade ca poet, statistician, literat, matematician și publicist.

Comerțul de carte este suficient de dezvoltat, doar că producția literară națională este de dimensiuni reduse. Pe calea Victoriei se găsește Librăria și Editura Socecu & Co, implicată cu adevărat în mișcarea științifico-literară națională, care a scos la lumină câteva mii de volume în limba română.

Statuia lui HELIADE RĂDULESCU

Alte librării, multe dintre ele foarte bine aprovizionate, precum cea a prietenului meu Rănișteanu³⁸, nu sunt alceva decât mari depozite de publicații franceze; operele românești de obicei nu se găsesc; și ceea ce este mai grav, de multe ori sunt ignorate chiar ca și surse bibliografice. În toată această situație, librarii au doar o parte de vină, deoarece Bucureștiul trăiește în mare parte o viață pariziană: o doamnă care depășește un pic linia mediocrității, și nu vorbesc aici de nivelul intelectual, citește și vorbește corect franceza, românii aflați în exil scriau în limba franceză și, chiar astăzi, la București funcționează diferite reviste franceze care influențează opinia publică, ceea ce la Roma, la Napoli sau în alte centre importante din Italia nu se întâmplă și nici nu s-ar putea întâmpla. Din aceste motive este explicabil prețul exagerat al cărților românești. Prețul dicționarului francez-român al lui Codrescu, în două volume, costă treizeci de lire pe volum, care, la noi, în Italia, ar putea sau ar trebui să coste cel mult a treia parte.

Bucureștiul este bogat în instituții publice de învățământ și educație. Limba italiană este o materie obligatorie în licee. Am întâlnit o doamnă profesoară de origine italiană, se numea Clelia Bruzzesi, care predă limba italiană la o școală estivală de fete, ce merită câteva cuvinte de laudă; a educat multe fete din rândul aristocrației românești, transmițându-le dragostea pentru limba noastră italiană, profesând cu un sincer sentiment de patriotism și o expertiză unică. Ea a făcut cunoscuți românilor numele celor mai buni dintre scriitorii noștri populari. A tradus în limba română *Mie Prigioni* scrisă de Silvio Pellico, multe cântece din opera lui Manzoni, *Promessi Sposi*, a tradus din română în italiană opera teatrală a lui V.A. Urechea *Ode a Elisa* [Odă la Elisa]: *comédie într-un act*, dând dovadă de

³⁸ În anul 1880, fratele Herman Rheinstein (acum H. Rănișteanu) a publicat un volum de poezie, intitulat: *Micul Parnas*, în care a expus amintirile sale din Italia [H. Rănișteanu, *Micul Parnas. Poesii*, Typographia Modernă Gregorie Luis, București, 1880]. Am să reproduc finalul poeziei *Adio la Napoli*.

*Adio, draga Neapoli lină
Santa Lucia, plăcerea mea,
O! Vesuv, Chiaia, și Mergellina,
Ve las, dar sigur ne om revedea!*

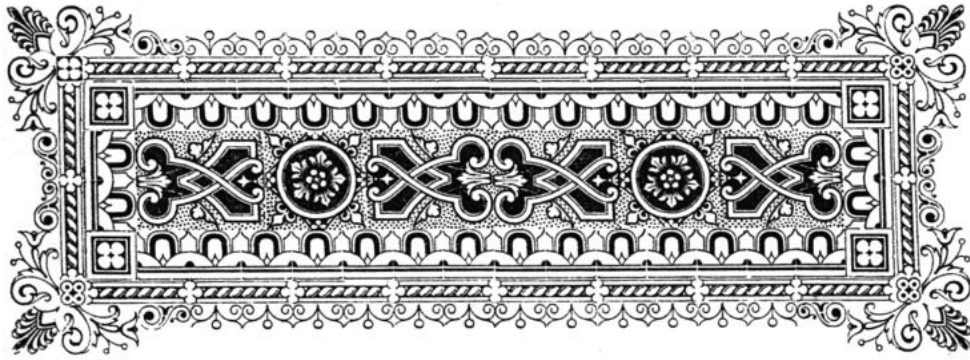
mare iscusință. Aceste calități intelectuale se împletesc cu cele de suflet, fiind foarte îndrăgită și admirată în București. Soțul dânzei, cavalerul Francesco Bruzzesi este unul dintre cei mai importanți comercianți din București, care, prin corectitudinea în activitatea sa, a contribuit la creșterea stimei pentru poporul italian.

În una dintre piețele centrale ale capitalei române se află clădirea Operei, cea mai importantă din oraș, care, foarte des, găzduiește companii italiene ce aduc pe scena românească cele mai frumoase piese dramatice, mult apreciate de public; mai menționăm aici și Teatrul Național Dacia, pe lângă altele mai mici. În apropiere este Palatul Regal, o clădire de proporții modeste, Regele și Regina locuiesc într-o vilă la scurtă distanță de oraș, în afară de superba lor reședință de vară de la Sinaia.

În tot acest context al capitalei, hotelurile sunt numeroase și elegante; pe cât sunt de moderate prețurile în restaurante, pe atât de piperate sunt în hoteluri.

Ospitalitatea este o caracteristică a românilor, cordiali și spontani. Cu mare drag, îmi aduc aminte de ilustrul C.A. Rosetti, care, acum doi ani, a fost *răpit* României, pe care a glorificat-o cu scrierile și acțiunile sale de eminent patriot. El a fost cel care m-a prezentat lui Hașdeu, unul dintre cei mai mari filologi din Orient, și altor oameni de valoare. Familia jurnalistică românească m-a acceptat cu mare cordialitate și eleganță. Printre ei am cunoscut și un italian, domnul Cazzavilan, ce deținea, în București, câteva redacții jurnalistice, pe care le conducea cu multă competență și succes.

V.

Costume naționale

IN ROMÂNIA, ca de altfel în toate țările în care se studiază în mod amănunțit tradiția și trecutul, trebuie să ne îndreptăm atenția în special către popor. La sate, portul popular își conservă originalitatea, acesta rezistă în timp și în fața invaziilor, așa spune că și în fața civilizației, deși schimbările tind să-i denatureze scopul, atunci când încearcă să distrugă tot ce este frumos și autentic, doar pe motivul că aparține unei perioade trecute.

Sub acest raport, trebuie să fim obiectivi, România a demonstrat mai multă atenție decât Italia sau alte țări, având în vedere că trecutul reprezintă o continuare a artei și a sentimentelor, este mângâiat, aproape adorat: poporul a învins superstițiile legate de palatele aurite; costumele pitorești ale țărăniștii din Argeș și din Sinaia a devenit îmbrăcămintea la modă a marilor doamne, în înalta societate, și la marile sărbători ale Curții Regale. În acest mod, istoria artei nu doar rămâne, dar renaște în sincere și splendide manifestări, pe care le-am dori și în Italia, unde costumele populare se aseamănă mult cu cele românești.

Pe acest principiu putem spune că studiul poporului român constituie analiza tuturor claselor sociale românești.

Țărancă din localitatea Carafa, regiunea Calabria

Haideți să pătrundem puțin în ambianța familială, în cercurile de prietenii.

Între masele populare se utilizează folosirea pronumelui personal *tu* într-o manieră mult mai caldă decât obligatoriul *domnia-ta*. În România, gestul de a săruta mâna unei doamne este foarte uzual, ceea ce la noi pare un gest pentru doame în vârstă, demodate și cu puțină considerație față de tinerii Don Giovanni. Aici, gestul îl vezi peste tot pe stradă, în casă; într-adevăr, eu îl consider un mod de respect, amabil, în locul unei simple strângeri de mână. Femeile în vârstă (obisnuință, de altfel, de mult uitată) răspund acestui omagiu cu un gest matern, un sărut pe obraz. În relațiile familiare există un termen ce aduce respect și confidență, în același timp; noi, în limba italiană, nu avem cuvântul corespondent, ar fi ceva de genul *Don* spaniol sau napoletan care precede numele propriu. Între bărbați se spune *nene* (articulat: *nenea*); între femei: *țața*. În Transilvania: *bade*, *nene* și *lele*, *țața*. Fratele mai mic, chiar dacă diferența de vârstă nu este foarte mare, precede numele fratelui major de cuvântul *nene*, asemenea și între surori se folosește cuvântul *țață*; astfel copilul extinde formula de respect și către oaspeți sau alte persoane mai mari ca vârstă.

Țărani români

Românii au un caracter dulce și tolerant, dar care s-a împietrit într-un spirit de curaj din cauza continuatelor lupte. Curajul, o calitate inerentă a țăranului român, ce ia o formă mai disprețuitoare sau, mai degrabă, aș spune generoasă și cavaleriească la moldoveni, care folosesc cu mare dibăcie sulița și paloșul, considerând un lucru rușinos folosirea puștilor împotriva inamicului.

Asemenea popoarelor care au mare imaginație și entuziasm meridional, românii se entuziasmează ușor și, la fel de ușor, cad în situații înspăimântătoare. În privința destinului, moldoveanul este de acord cu fatalismul musulman; astfel, în situațiile domestice, moldoveanul se aseamănă turcului: privește femeia în același mod bănuitor, neîncrezător. Femeia, dacă este măritată sau văduvă, nu poate umbla cu capul și fața descoperită; în schimb, tinerele privesc ciudat faptul de a purta ceva pe cap, nici măcar o simplă eșarfă.

Românii sunt ospitalieri, și acest fapt, mai ales în Moldova, unde casele particulare își permit luxul de a găzdui pentru trei zile drumeții, lucru care, la noi, și-l permit doar persoanele avute. Se spune că moldovenii nu servesc prânzul până seara la ora șapte, în ideea că, poate, ajunge vreun călător cu care sunt bucuroși să-și împartă bucatele; trimit servitorii să-i găsească pe străzi pentru a le oferi ospitalitatea lor. Manifestările populare de curaj și bun gust cele mai originale se găsesc în dansurile și costumele lor. La fel ca în Napoli, se întâlnesc frecvent muzicanți ambulanti care însuflețesc serbările câmpenești și hanurile din piețe în zilele de sărbătoare.

Poezia populară, cum spuneam înainte, e în floare; astfel, muzicanții acompaniază frumoase arii cântate de țărani îmbrăcați în portul lor tradițional. Piese muzicale și poeziile, au origini necunoscute, dar reflectă foarte bine simțul artistic, sufletul țăranului și, mai ales, acel ceva melancolic și trist prin care se simte profund cultul pentru iubire și pentru frumusețea naturii. Cum este la noi mandolina, românii folosesc cobza, buciumul, cimpoiul, naiul și dairea, toate aceste instrumente formând mici orchestre specifice zonelor de munte sau câmpie. Între țărani români găsim dansuri populare diferite, ar fi interesant să discutăm puțin despre ele. *Brâul* nu este cu mult diferit de *horă*. Dansatorii se prind în joc formând un cerc, ținându-se de mijloc unul de celălalt, formând astfel aproape un corp compact, care pare gata să-și înfrunte inamicul. *Chindia* sau *sârba* se spune că este jocul în care se prind țărani la finalul unei zile de muncă. Astfel, salută apusul de soare în mișcări pline de bucurie, înainte să apună în spatele colibelor.

Birul greu este un dans popular satiric, dedicat... fiscului! Se aseamănă cu *saltarello* nostru care se joacă în regiunea Marche. Dansatorii aproape că se apleacă la pământ căutând ceva, acel ceva sortit să-i sature pe cei care și de la masă se ridică tot flămânzi. Ar putea deveni nu doar un joc național, dar chiar internațional, considerând că astăzi răul a devenit un fapt comun în care toți dansăm același joc, dirijați de bagheta neobosită a conducătorilor!

Rața este un alt joc popular unic, jucat de tineri care imită mișcările unei rațe în timp ce cântă și refrenul: *rața ici, rața colea*.

Bătuta este un joc popular virtuos pentru semeția și flexibilitatea mișcărilor amețitoare, foarte asemănător cu dansul popular *piper* – dans popular care se joacă mai ales la nunți, cel puțin pentru noi, deoarece îl joacă doar bărbații. Moldovenii sunt dansatori neobosiți, mai sunt numiți și *Călușeri*. Constituie o nouă formă tradițională de vagabondaj, sunt dansatori pribegi. Conducătorul grupului este numit: *starițu*. Acesta îi spune următorului, care este numit *primicer*, cu o voce joasă ce dans urmează, în modul că publicul trebuie mereu surprins. Acest dans al călușerilor are un sens eroic, dar și religios. Se practică mai ales în decursul lunii aprilie, când

grupuri de tineri colindă locuri îndepărtate și despre care Klain spunea că acest dans și-ar avea rădăcinile în sărbătorile de primăvară de la Institutul Sacerdotal de la Salli Collini.

Dansul pe care românii îl consideră reprezentativ, național, tradițional este *hora*. Am avut plăcerea să asist la acest spectacol, având ocazia să admir diferitele costume naționale ale țăranilor români.

Întorcându-mă din Dobrogea în dimineața zilei de 5 octombrie 1884, m-am oprit în stația feroviară Vidra, la câțiva kilometri de capitala românească. Domnul Stolojan, fost ministru al justiției, m-a invitat călduros să-mi petrec o zi cu dânsul în frumoasa sa vilă din Herești. Așadar, mă urc la Vidra într-o trăsură trimisă de gazdă și traversez în două ore localitățile Dobreni, Vărăști, Valea Dragului, împreună cu Vasile, amabilul nepot al domnului Stolojan, și acesta deputat în Parlamentul român. Stolojan este unul dintre cei mai bogați români; proprietatea sa măsoară mai mult de 10.000 de hectare, conține patru clădiri, destinate să adăpostească grâu, porumb și tutun; domeniul deține un lac, iar o largă stradă traversează pădurea. Acest traseu poate fi oricând o plimbare ideală. Cu mare ospitalitate am fost primit de către domnul Stolojan și de soția lui, Olga, una dintre cele mai admirate tinere din România, pentru bunătatea sa sufletească și delicatețe în modul de a se comporta. Doamna Olga, cunoscând interesul meu față de portul tradițional românesc, era îmbrăcată în costum popular, cu capul acoperit de faimosul *macrame*, o eșarfă foarte lungă (asemenea vâlului de mireasă), pe care femeile românce îl poartă înfășurat pe frunte, ce cade pe lângă gât, iar apoi, cu multă eleganță, pe spate. Acest șal diferențiază clar o femeie căsătorită de o tânără. Dar surpriza pregătită de oaspeți nu se termina aici: în frumoasa curte erau reuniți cam o sută de tinere și tineri țărani, cu vârste între 16 și 20 de ani, pregătiți să se prindă în *horă*.

O privire către hainele lor.

Femeile poartă o vestă lungă din stofă sau in, deschisă în față, iar sub aceasta au o cămașă care iese în evidență prin două rânduri de mărgel colorate, ce formează o butonieră la nivelul pieptului, la gât și urechi poartă bijuterii de aur sau argint frumos lucrate. Partea din față și mânecile hainelor

sunt pline de broderii fine cu flori diferite, multicolore, care se armonizează perfect, lăsând să se vadă bunul gust al țaranului român.

Două șorțulețe ce cad în față și în spate (*cătrința* și *pelsteaca*) și acestea brodate pe margini sunt prinse în talie de o centură de lână roșie (*brâu*), ținuite de perle colorate. Părul se poartă împărțit în două cozi împletite ce coboară pe spate, fiind legate de o panglică roșie sau albastră. La urechea dreaptă, tâmpla este acoperită de câte o floare proaspătă și parfumată, semn al purității.

Portul popular bărbătesc este mai simplu, dar nu înseamnă că ar fi mai prejos în frumusețe. Ei îmbracă o cămașă albă (asemeni țaranilor napoletani), care ajunge până la genunchi și acoperă o pereche de ȋtari albi pe care sunt înfășurate șireturile care pornesc din încălțări.

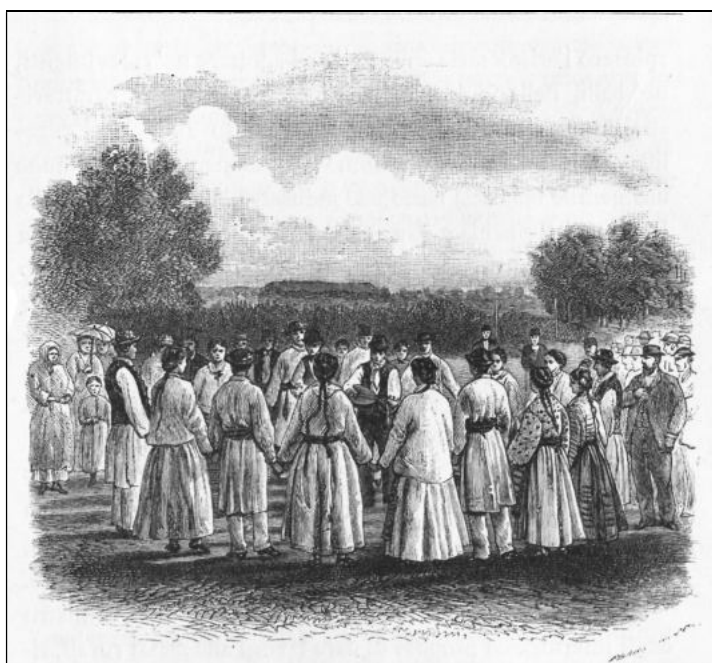

Această încălțăminte o putem vedea pe statuile antice, la fel cu cele folosite și astăzi de țaranii noștri de la sate, o specie de sanda numită *opincă*. Cămășoiul este strâns în mijloc cu un brâu roșu, plin de mărgelile colorate, în concordanță cu broderiile de pe piept și de la mâneci. Mânecele sunt foarte largi și brodate cu fir roșu și negru. Pe cap poartă o pălărie mică, puțin altfel decât cea purtată de țaranii napoletani, cu boruri largi, înconjurată de șireturi cu flori artificiale,

sau o pălărie mai înaltă, cu aceeași formă, folosită de preoții greci, pe care ei o numesc *căciulă*³⁹.

Costumele populare le regăsim în diferite nuanțe și croiuri, în funcție de cine le îmbracă: români, bulgari, albanezi, greci, ruși etc. Aceste diferențe reflectă diversitatea și multitudinea culorilor între cei 200 de țărani adunați pe domeniul amabilei mele gazde. Minte mea era plăcut impresionată, zburând cu gândul la câmpiile fantastice și interminabile din legende orientale.

Țăranii nu consideră *hora* un dans amețitor, ci mai degrabă un mod calm și liniștit de a-și petrece timpul liber. Se prind într-un mare cerc în jurul orchestrei (formată mereu din trei instrumentiști) și se învârt împreună bărbați și femei, urmând aceleași mișcări de pași mici înainte și înapoi. Tabloul unui astfel de grup este cu adevărat pitoresc.

HORA

³⁹ Trebuie să subliniez că, în cadrul Expoziției Universale de la Paris, din anul 1867, doamnele Odobescu, Davilla, Racoviță, Lucasiewitz și Periețanu au trimis frumoase eseuri despre portul popular românesc: primăria din Galați a trimis și costume populare ale pescarilor de la Dunăre, un costum al unui surugiu de la Putna, iar cei din Belgrad au trimis costumele folosite în coloniile bulgare din Basarabia.

Este inutil să vă spun că frumoasa mea gazdă, în deosebitul său costum popular, s-a alăturat grupului de dansatori, care o priveau cu orgoliu și satisfacție, iar eu eram prins între ea și o țărăncuță, care-și purta costumul cu o delicatete aparte, având la gât un guler rafinat de perle; numele ei, *Stoica*, nu era un nume comun, chiar filozofic aș spune într-un astfel de ambient.

Aceste costume populare au intrat în curțile domnești și, apoi, în toate casele înstărite ca un omagiu pentru artă sau o manifestare de ajutor a acestei producții, într-un timp în care aristocrația feminină era adepta unor reuniuni și baluri publice cu astfel de teme. Putem vorbi despre un sentiment de afecțiune a elitei și dorința acesteia de a promova industria națională, la care a participat însăși Regina României, restul urmându-i, cu simpatie, exemplul. Scriitoarea Ida Melisurgo Vegezzi Ruscalla a publicat în acest sens un articol, în anul 1881, unde a expus, pe larg, această acțiune nobilă a reginei *Carmen Sylva*.

„Strângerea de fonduri de anul acesta a fost foarte slabă peste tot, mai ales în România; ceea ce înseamnă că populația de agricultori va avea de suferit.

Între cei mulți care s-au implicat în ridicarea din mizerie a claselor nevoiașe, vedem în prim plan pe domnia sa Regina Elisabeta, care, cu o inimă sensibilă, a participat degrabă la ajutarea multor familii sărace.

Printr-o scrisoare adresată ministrului de interne, C.A. Rosetti, domnia sa Regina Elisabeta a propus să dea de muncă țăranilor, amintind că fabricarea stofelor s-a făcut mereu în gospodăriile țărănești. Măria Sa Regina a propus folosirea pânzei naționale, în exclusivitate, în armată, spitale și școli astfel ca populația rurală să aibă de muncă, lucru care ușura viața mizerabilă pe care aceștia o duceau. În plus, pentru a da valoare țesăturilor autohtone, Regina obișnuia să se îmbrace în port național, motiv pentru care doamnele și curtezanele îi urmau exemplul.

Intenția este ideală, astfel reușea să atingă două scopuri, pe o parte promova industria națională aducând noi venituri țării sale, pe de altă parte oferea locuri de muncă productive și constante în rândul agricultorilor. Multe dintre doamnele de vază din România au pus în practică ideile Reginei; printre ele menționez surorile Rădulescu (ficele renumitului poet Heliade),

domnișoara Felicia Racoviță, care, la București și la Golești, produc deosebite costume naționale românești, al căror merit artistic este inconfundabil. Păcat că aceste țesături de pânză și mătase nu sunt cunoscute în străinătate, cu siguranță că ar fi foarte apreciate.

Să sperăm că, și în Italia, simpatica noastră Regină începe să protejeze industriile claselor agricole, ca exemplu: broderiile manuale, creând astfel un mod de prosperitate acelor straturi sociale. Ar fi un gest de mângâiere pentru multe femei sărace care ar putea avea un câștig onest.”

Cu câtă bucurie ar cumpăra doamnele aceste costume, în locul celor pline de ciudate mozaicuri pe care le dictează moda pariziană în fiecare an! Am rămas impresionat, pentru mulți ani, văzând la o întâlnire aceste doamne și domnișoare românce transformate în fete de la sat. Pare un eveniment artistic de neuitat.

Cine poate ști dacă propunerea amabilei doamne Ida Melisurgo Vegezzi Ruscalla nu se va aplica și în Italia, salvând acele costume populare italienești, care, nu demult, erau atât de admirate și căutate de către mulți artiști și turiști, dar care astăzi, din păcate, au fost date uitării.

Mă voi limita doar să amintesc desenul a două doamne românce îmbrăcate în costume populare naționale.

Port (costum) popular românesc

Verbul este precedat de *a: a fi, a avea, a dormi, a veni* etc. Împreună cu verbele auxiliare *a fi* și *a avea* se formează timpul viitor: *voiu fi, voiu cânta, așu fi, așu cânta*. Comparativul se formează cu ajutorul cuvântului *mai*, ca în spaniolă cu *mas: mai* bunu.

Alte părți gramaticale nu prezintă mari schimbări⁴⁰. Sunt puține anomalii în pronunție. Se limitează la câteva litere, ex.: litera *d* se pronunță *z* (*cediglia*); *s* înainte de *i* și *e* se pronunță *sc*; litera *t* înainte de *i, iu, escu* se pronunță *z*. Grupul *sc* urmat de *e* sau *i* se pronunță *st*: așa *Bucuresci* se pronunță *București*. Din acest motiv din pronunție, și nu din scris, derivă și termenul comun acceptat de *Bucarest* sau *Bukarest*. Litera *u* la finalul unui cuvânt nu se aude pronunțat, astfel cuvântul *romanu* se pronunță *roman*.

Între românii trăiți în Imperiul Austro-Ungar există diferențe de opinii în privința accentelor, ceea ce a dat naștere a două curente distincte: cel *etimologic* (cei din Transilvania, cunoscând limba latină și italiană, folosesc foarte puține accente), și cel *fonetic*, care, în dorința de a fixa normele de pronunție în scris, folosește multe accente și semne etc., și care, prin urmare,

⁴⁰ Citez câteva cărți filologice utile, care sunt păstrate în biblioteca mea și care sunt folositoare pentru cine ar dori mai multe lămuriri despre limba română: *Spinazzola* [Spinazzola, Orazio], o carte cu puține reguli gramaticale și dialoguri româno-italiane; *Ciocanilli* [Eustațiu Ciocanilli, Theodor] tratează *Principii de gramatică franceze și românești*, plus ceva dialoguri (București, 1870) [*Principii de Gramatică franceso-română cu Esserciții asupra fiă-cărei regule și escepțiuni. Operă autorisată de Eforia Instrucțiunei Publice pentru usulu junimei studiose și pentru tote pensionatele și școlele private*. București, 1870]; *I.C. Massimu* [Ioan C. Massim], *Elemente de gramatică română în limba română* [*Elemente de gramatica Română*, Bucuresci, 1874]; *Timotei Cipariu*: „Compediu de grammatec’ a limbei romane” [*Compendiu de gramatec’a limbei române*, ed. a IV-a, Sabiniu, 1865] (el este autorul unei cărți de gramatică premiată de către Societatea Academică Română din București și a altor lucrări filozofice); *Ollendorf* [Ollendorff, Henry Godefroy], *Prima conversație în limba germană, franceză și română* (București, 1870) [*Prima conversațiune germana, francesă și romana*, compusă pentru instrucțiunea publică și privată după Ollendorf. *Première conversation allemande, française et roumaine composée pour l’instruction publique et privée. Erste deutsche, französische und rumänische Conversation für den öffentlichen und Privat = Unterricht ausgearbeitet*, von Gustav Ernst Arnold, Bucarești, 1870]. Profesorul de italiană de la Universitatea din București, G.L. Frollo [Frollo, Giani Luigi] face un scurt rezumat dicționarului său italian-român (Pesta, 1869) [*Vocabulario italiano-romanesco*. Pesta, 1869].

își are rădăcinile în alte limbi⁴¹. Reprezentantul foneticii române a fost Aaron Pumnul, un valoros *atlet* al sistemului etimologic a fost Timotei Cipariu, un mare învățat transilvănean, urmat de Treboniu Laurian și de Maximu [Ioan C. Massim], cu marile lor dicționare.

Din păcate, limba română va trebui să repete cele mai grave erori filologice, în care filologii dau dovadă de mai multă vanitate decât de patriotism în munca lor de a ilustra și demonstra propria limbă. Pentru unii dintre ei, limba română este doar o limbă germano-română expunându-și convingerile despre limba și literatura germană; alți filologi folosesc o metodă identică, dar făcând un paralelism cu limba franceză și așa mai departe. Același cuvânt îl regăsim, nu rareori, scris în diferite forme. Aceeași discordie o găsim și între glosatori, iar acest fapt este foarte grav. De câte ori parcurgând o carte în limba română, căutam un cuvânt în dicționarul lui De Pontbriand [Henri-Marie Dubreuil de Pontbriand] fără să-l gășesc. Deoarece, același cuvânt autorul îl scrie cu anumite vocale, iar dicționarul menționat anterior, cu altele. Menționez și alte dicționare: Hasdeu [Hașdeu, Bogdan Petriceicu] a publicat *Etymologicum magnum Romaniae* [*Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor*, București, 1886], adică un dicționar al limbii istorice și populare din România; de dimensiuni mai reduse este cartea lui Snagovanu [Iosafat Znagoveanu, Josaphat Snagovano, născut Ion Vărbileanu], *Vocabulaire de quelques mots latins*, Paris, 1867; Antonescu G.M. a scris două mici dicționare – unul român-francez și unul francez-român [*Dicționariu francesu-romanu și romanu-francesu*, București, 1874]; Bauman și Protopopescu au publicat câte un dicționar român de buzunar [Ioan Bauman, *Dicționarul romanu portativu. Cullegere de celle mai necesarie cuvinte radicale*, Craiova, 1869; Protopopescu-Pake, Emanuel, *Nou dictionaru portativu de toate dicerile noui (radicale) reîntroduse și întroduse în limba romană și de termeni tehnici ai științelor, litteriloru și artiloru*, București, 1870]. Un dicționar important al limbii române au scris Laurian și Maximu în două

⁴¹ Lucrări mai deosebite asupra ortografiei românești au publicat: Gaster, Lahovary, Munteanu etc.

volume de câte 3000 de pagini [Laurianu August Treboniu; Ioan C. Massim, *Dicționariulu limbei romane dupo însărcinarea data de Societatea Academica Romana*, București, 1871-1876]. Aceiași autori au compus un glosar de cuvinte românești și străine⁴² [Laurianu August Treboniu; Ioan C. Massim, *Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu și celle de origine indouiosa*].

În partea comparativă dintre limba română și cea franceză, lucrările sunt mult mai complete. Ioan Constantinescu publica în anul 1870 un dicționar român-francez, ghidat după cel al Academiei Franceze. Mai cunoscută este lucrarea în două volume a lui Teodor Codrescu (Iași, 1875 și 1876), dar prețul de 35 de lire este exagerat, așa cum am mai spus că sunt exagerate prețurile la toate cărțile românești. La această condiție a pieței de carte a contribuit, în mare parte, difuzarea cărților de limbă și literatură franceză. În București se vorbește limba franceză fluent, exact ca la Paris; este dificil să întâlnești vreun român, chiar și cu un bagaj cultural scăzut, să nu cunoască deloc franceza. Am auzit vorbind franceza de la polițiști până la hamalii din piață. Mare parte din vitrinele librăriilor au expuse un procent major de cărți în limba franceză. Păcat că, în comparație cu limba italiană, nu avem decât dicționarul italian-român a lui Frollo [Frollo, Giani Luigi, *Vocabulario italiano-romanesco*, Pesta, 1869], profesor la Universitatea din București. Am înțeles că profesorul are pregătit și un dicționar român-italian, ceea ce este un lucru de dorit și care se lasă încă așteptat⁴³.

⁴² Îmi amintesc alte dicționare. Alexi a publicat un mic dicționar româno-german [Alexi Theochar, *Dicționarul portativu germano-romanu. Deutsch-rumänisches Taschen-Wörterbuch mit Leseregeln für die moderne rumänische Orthographie*, București, 1866]; Pisone, un dicționar român, latin, german și francez [Pisone Domitian, *Dictionariu romanescu, latinescu, germanescu și francescu*, Ed. I. București, 1865]; Barițiu, un dicționar ungaro-român [Barițiu, George, *Dictionariu ungurescu-romanesco, Magyar-Román szótár*, Brasiovu, 1869].

⁴³ Profesorul Frollo a publicat și o broșură despre limba română și dialectele italiene [Frollo Giani Luigi, *Limba română și dialectele italiene. Schiță filologică*, Brăila, 1869]; într-o altă broșură intenționa să demonstreze importanța studiilor neo-latine pentru România [Frollo Giani Luigi, *Utilitatea studiilor neolatine în Romania*, Bucuresci, 1878]. Aceluiași profesor îi datorăm câteva lecții de gramatică italiană [Frollo Giani Luigi, *Lecțiuni elementare de gramatica italiana*, Bucuresci, 1879] etc.

Tiparul⁴⁴ la români a fost introdus în anul 1512. Prima tipografie în adevăratul sens al cuvântului se înființează la Govora, în anul 1640, însă prima lucrare tipărită în limba română datează din anul 1577, fiind Culegerea de psalmi a Diaconului Coresi, despre acest subiect putem citi eseul din *Foia Societății Romanismulu* [*Foia Societății Românismul*] (din anul 1870, p. 62)⁴⁵. Cel mai vechi manuscris, din câte cunosc eu, este din anul 1574 și se găsește la Muzeul Britanic, ilustrat de Bogdan Petriceicu Hasdeu, în lucrarea sa *Columna lui Traianu*⁴⁶. Limba latină, folosită cu ani înainte, a fost abandonată de către biserică, care, în adoptarea limbii române, s-a folosit de alfabetul chirilic. O primă tentativă de a scăpa de aceste caractere s-a făcut în anul 1780 la Viena, unde s-a publicat o carte de gramatică română (scrisă în limba latină, cu litere latine). Această lucrare a fost scrisă de Klein de Szad și revizuită de Gheorghe Șincai din Transilvania. În anul 1805 Gheorghe Șincai publică o altă carte de gramatică cu caractere latine, iar exemplul dat de acest eminent istoric și filolog a fost adoptat în Transilvania, mai ales la tipărirea cărților catolice pentru liturghie, în contrast cu cele de rit greco-ortodox. Populația ortodoxă se temea de introducerea caracterelor latine pe motive de preponderență a catolicilor (în Transilvania, populația este împărțită în două confesiuni religioase). În anul 1841 iese la lumină primul ziar tipărit cu litere

⁴⁴ A se vedea în acest sens lucrarea lui *Vasile Popu: Despre tipografiile romane*. Sibiu, 1838 [Popp Vasile, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor și până la vremile noastre*, Sibiu, 1838].

⁴⁵ «*Psaltirea publicata romanesc la 1577 de Diaconulu Coresi*, reproducă cu unu studiu bibliograficu și unu glosaru comparativu de dlu B. Petriceicu Haijdeu Tom. I. Testulu cu 66 pag. Fac-similate» București, Tip. Socecu.

⁴⁶ În secțiunea românească din cadrul Expoziției Universale din anul 1867, în afară de o antică psaltire în limba slavă din anul 1345, au fost expuse două cărți de legi: unul al domnitorului Vasile Lupu din Moldova, tipărit la Iași în anul 1650 și unul al domnitorului Valahiei Matei Basarab, tipărit la Târgoviște în anul 1652, dar și prima Biblie în limba română, tradusă de Radu și Serban Greceanu, tipărită la București în anul 1688. Despre cei doi domnitori sunt lucrări în curs de publicare: „*Documente privitoare la istoria românilor*” culegere scrisă de Edoxiu de Hurmuzaki din ordinul Ministerului Publicii Instrucțiuni din România.

latine *Organulu lvmnarei*, publicat de regretatul Timotei Cipariu⁴⁷. Ziarul își încetează activitatea odată cu Revoluția din 1848, pentru a reîncepe, în 1857, sub titlul de *Archivu pentru filologia și istoria*.

Trecem din Transilvania la România actuală. Aici, Ion Heliade Rădulescu, în anul 1848, folosea, în ziarul său *Curier de ambe sexe*, caractere latine și chirilice, dar, în final, și el adoptă alfabetul latin, iar domnitorul Ioan Cuza dă ordin ca în toate documentele oficiale să fie folosit alfabetul latin, fapt rămas în vigoare până astăzi.

Dintr-un studiu făcut de Iancu, reprezentând mișcarea literară română, între 1550 și 1865, reiese că în România au fost tipărite, în secolul al XVI-lea, 14 opere; în secolul al XVII-lea, 73 de opere; în secolul al XVIII-lea, 182; în secolul al XIX-lea, 3495 de opere, și 169 fără dată, adică un total de 3933 de lucrări. Din anul 1865 până astăzi mișcarea literară a fost la înălțime;

⁴⁷ **Timotei Cipariu** s-a născut în anul 1805 în satul Pânade, lângă Blaj, în Transilvania, și a murit în 4 septembrie 1887. A fost președintele *Asociațiunei Transilvaniei* și vicepreședinte al Academiei Române. Lucrările lui sunt: *Extract de ortografia română cu litere latine* (1841) [*Ecstract de Ortografie cu litere latinesci pre temeiu limbeii [!] și ortografiei Beserecești și osebirea Dialectelor*, Blaj, 1841]; *Ecloga pastorală* (1841); *Ermeneutica cu litere latine (1841-1842)*, Blasiu, 1841; *Sciința S-tei Scripture* (1845) [*Scienti'a S. Scripture*, Blasiu, 1854]; *Acte și fragmente istorice bisericești* (1853) [*Acte și fragmente latine romanesci. Pentru istori'a beserecei romane mai alesu unite*, Blasiu, 1855]; *Limba română dupe dialecte și monumente vechi* (1854) [*Elemente de limb'a romana dupa dialecte și monumente vechi*, Blasiu, 1854]; *Grammatica latină* (1857) [*Gramateca latina, pentru II. III. și IV. clase a gimnasiului de diosu, dupa M. Schinagl*, Blasiu, 1857]; *Chestomatia seu anelete literare* (1858) [*Crestomația sau Analecte literarie dein cartile mai vechi și noue romanesci, tipărite și manuscrise, incepundu dela secolulu XVI pana la alu XIX*, Blasiu, 1858]; *Poetica metrica și versificațiune* (1859) [*Elemente de poetica, metrica și versificatiune*, Blasiu, 1860]; *Istoria sântă a testamentului vechiu și nou* (1859) [*Istori'a santa seau biblica a Testamentului vechiu și nou pentru inceputori*, Blasiu, 1855]; *Elemente de filosofie* (Blasiu, 1862); *Archiv pentru filologie și istorie* (1867-73); *Grammatica limbei române* (1869); *Biblioteca de mână* etc. etc.

Amintesc câteva cărți de gramatică: Bălășescu (1850); Câmpianu (1850); T. Cipariu (1854, Blaj); Codru (1848); Heliade (1828); Hill G. (1861); Iorgovici Paul, *Observațiuni la limba românească* (Buda, 1799); Loga (Buda, 1822); Popilianu (1876); Stilescu (1870); Străjanu (1880); Măcărescu (Iași, 1856); Popp I. (1835); Tempea Radu (Sibiu, 1797); Văcărescu în Viena și Romiculu (1787); Alexi (Viena, 1826); Atanasescu (1865); Mircescu, *Grammaire De la langue roumaine, precedee d'un apercu hist. Sur la langue roumaine* par A. Urbuicini, Paris, 1863, vol. I, I in -16.

nu exagerăm spunând că în România, de la introducerea tiparului și până astăzi, au fost publicate mai mult de 6000 de lucrări. Începând cu anul 1882, editorul Degenmann se ocupa de partea bibliografică, cu un buletin special, tipărit de Tipografia Socecu. Multe lucrări literare de calitate se bucură de importate premii. Cu câțiva ani înainte, îmi amintesc, au fost puse în concurs următoarele premii: primul premiu *Năsturel-Herescu*, în valoare de 4000 de lire, care a fost acordat, în anul 1883, unei cărți scrise în limba română, fiind considerată cea mai bună publicație a aceluși an; un alt premiu de Stat, *Heliade Rădulescu*, în valoare de 5000 de lire pentru cea mai bună carte literară apărută în același an; și un premiu *Năsturel-Herescu* în valoare de 12.000 de lire, dedicat celei mai bune cărți scrise în limba română și publicată până la finalul anului 1884, indiferent de subiectul tratat.

Printre cele mai importante reviste, în afară de cele ale lui Ion Heliade Rădulescu, care împreună cu Lazăr au participat activ la renașterea literaturii naționale și au avut meritul de a conserva forma și caracterul latin al limbii române, trebuie să amintim *Revista Română* (1861-1863), editată de Al. Odobescu (unul dintre cei mai buni arheologi ai României), împreună cu C. Crețianu și D. Berendei și alții; *Columna lui Traianu*, revistă de istorie editată de distinsul Hasdeu, despre care vom vorbi mai târziu; *Revista Instrucțiunea publică* (revistă lunară, anii 1859-60), editată de A.F. Laurian; *Ateneul roman*; revista menționată deja *Foia Societății Romanismului*, redactată de Hasdeu, Tocilescu, V. Scurdescu, D. Theodorescu, T.P. Rădulescu și C. Vucici; *Revista Contimporana*, o optimă publicație lunară (1873)⁴⁸; *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, redactată de A. Papiu Ilarianu în

⁴⁸ Între lucrările publicate aici trebuie amintite unele documente importante extrase din arhiva de la Veneția de către Esarcu; poezii scrise de Alecsandri, Zamfirescu, Christescu, Grigoriu, Arisa, Ciro Economu, Sion, Larra și Ariori; articolele militare ale lui Dimitrescu; comentariile bibliografice ale lui Aug. Laurian; lucrarea lui Opreanu despre coloniile romane în Dacia; o monografie de științe naturale scrisă de S. Mihalescu; operele publice ale lui Capsa; dramele și comediile lui Scurtescu, Pantazi Ghica, Grădișteanu, Tinc, Roques; lucrări de drept de Schina, Danielopolu; și multe alte articole scrise de: Teodorescu, Petrescu, Papadopol Callimachi, T. Brănescu, Grecescu, C.A. Chrysoscholeu, D.C. Butculescu, G. Gellianu, Urechia, G.G. Cantacuzino, C.E. Shina, Romnicenu, A. Aurelianu, G. Marianu, G. Crețianu, Ananescu.

colaborare cu Fatino, Gusti, Codrescu, Geniliu și A. Ioenescu; *Anuarul statistic al României*, redactat de regretatul Marțian; *Arhiva Românească*, revistă trimestrială editată la Iași în anul 1840 de către M. Kogălniceanu, autor și al revistei *Dacia Literară*; revista *Gazeta de Transilvania* (1838-47), redactată de către George Barițiu la Brașov (compusă din 10 volume), și revista *Transilvania*, redactată de același Barițiu pentru promovarea culturii în Transilvania; *Revista Științifică* pentru promovarea științelor naturale și fizice, redactată de eminentul economist și fost ministru Petre S. Aurelian și directorul Muzeului de Științe Naturale din București Gregorio Ștefănescu.

În timpul șederii mele la București am răsfoit *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* condusă de G. Tocilescu, care pentru partea științifică importantă pe care o conține consider că putea să concureze cu cele mai bune reviste din Europa. Erau publicate articole scrise de autori importanți precum: M. Gaster, filolog de prestigiu din România (care a scris și o carte importantă: *Literatura populară română*, București, 1883); C. Esarcu, deja Ministru al României la Atena, prieten sincer al Italiei și sufletul Ateneului român; Alexandru D. Xenopol, redactor al revistei *Revue historique*, o persoană pe cât de valoroasă pe atât de modestă, unul dintre cei mai prolifici scriitori români pe partea de istorie și economie; Ariescu, Ispirescu, M. Șutu, G. Maior, I.A. Odobescu și mulți alți publiciști⁴⁹. În capitolul următor voi vorbi despre acest ziar periodic.

⁴⁹ Enumăr câteva dintre periodicele pe care am avut ocazia să le studiez în Biblioteca Centrală din București:

Agronomia (1859-60), jurnal de agricultură și economie rurală, redactat de P. Buescu, vol. 26 în -8;

Albina, ziar politic și literar, din 1838 până în 1848, Iași, II volume;

Buletinul Învățământului Public, 1865-66, n. 8;

Archivu pentru filologie și istorie, Blaj, 1867, director Timotei Cipariu;

Bibliografia romana, ziar lunar, 1879;

Biserica ortodoxă română, 1878;

Buletinul Societății române de geografie, 1876;

Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina, 1864.

Despre unele reviste speciale de pedagogie și educație voi vorbi în capitolul următor.

În domeniul literar, revista *Convorbiri literare* merită un elogiu special, fiind condusă de Jacob Negruzzi, un poet și romancier deosebit, revistă ce rezistă de peste 20 de ani. În ultima perioadă, N. Gane publica traduceri din opera lui Dante în versuri românești; Titu Maiorescu, comentarii bibliografice; G. Sion⁵⁰, avocatul M. Cornea, D. Zamfirescu, I. Castor, I. Ianov, N. Volenti, Veronica Micle au publicat poezii valoroase; I.T. Mera povestiri; G. Vergolici, cântece populare spaniole; Papadopol Calimah a publicat cercetări despre literatura din provinciile românești; regretatul A. Lambriol, studii istorice, Frolo a publicat câteva din studiile sale istorice derulate în arhivele din Veneția; Ubcini, articole despre călătoriile în Valahia, Alecsandri, cu unele din creațiile sale; A.D. Xenopol, articole economice, iar P.T. Missir, o scurtă recenzie despre revistele românești (*Convorbiri literare* din 1 octombrie 1884)⁵¹.

Ziarele din capitala României nu sunt cu nimic mai prejos față de cele din capitala Italiei, nici în privința numărului și nici a formei⁵².

În această perioadă partidele politice sunt: cel Conservator și cel Liberal; Partidul Conservator, slab ca număr, cu idei reacționare mai degrabă decât conservatoare, îl are la conducere pe Lascăr Catargiu și G. Vernescu, care își promovau ideile în ziarul *România*. *Leaderul* liberalilor era Ion Brătianu, astăzi președinte al Consiliului de Miniștri, publica propriile articole în ziarul *Voința Națională*. Partidul Liberal se rupe în mai multe

⁵⁰ G. Sion a editat, în două volume, cele mai frumoase poezii ale lui Dimitrie Bolintineanu (București, Socecu, 1877), unul dintre cei mai valoroși poeți români, prezentând în prefață toate operele acestui poet, mort în anul 1872. De asemenea, G. Sion a publicat o frumoasă culegere de poezii, tipărită cu caractere chirilice (București, Tipografia Națională, 1857).

⁵¹ Alte ziare: *Revista literară*, un periodic din București, cu apariție bisăptămânală, cu articole scrise de N. Tincu, P. Ispirescu etc. *Literatorul* (din anul 1878 până în anul 1884), cu articole scrise de Al. A. Macedonski, A. Stăncescu, T.M. Stoenescu etc. *Foile*, editată la București, articole de I. Spartali, C. Dimitriadi etc. *Albina*, editată la Turnu-Severin, publica articole ale lui V. Dimitrescu etc. În revista *Romania Literara* publica V. Alecsandri la Iași, în anul 1857, apoi domnitorul Alexandru Cantacuzino, decedat în anul 1884, la Atena, a creat o inedită colecție de documente diplomatice și istorice referitoare la istoria românilor între anii 1854 și 1866.

⁵² Dacă ne referim la preț, este aceeași problemă menționată anterior în privința cărților, și anume prețul ridicat. Diferite ziare cotidiene se vând cu 20 de bani bucata.

grupări ce vor da voce și inspirație celor mai importante ziare din București. Dintre acestea enumărăm câteva ce acționau în domeniul guvernamental și politic: *România liberă*, *Resboiul Roman*, *Telegraful*, *Trasnetul*, *Pays*, *Bucarester Tagblatt*; opoziția mai temperată publică în *Romanulu*, cel mai vechi și autoritar ziar din oraș, înființat și condus de către C.A. Rosetti, din a cărui redacție au ieșit oameni eminenți, dintre care trebuie să-l amintim pe **Cezar Bolliac**, poet, arheolog și om politic de înaltă valoare⁵³.

⁵³ **Cezar Bolliac** s-a născut în București în anul 1813. Rămâne devreme orfan de tată (acesta fiind nativ din Salonic), va studia în Colegiul Sfântul Sava din București. La vârsta de 17 ani intră în structurile miliției militare, dar după puțin va renunța la viața militară, care era în contradicție cu caracterul său independent. Se va dedica în exclusivitate politicii și literaturii. A scris poezii despre aproape toate personalitățile literare, asta pentru a se abate de la problemele politice și economice care-l agitau. Lucrările sale sunt pline de idei nobile în apărarea claselor sociale împovărate, devenind *poetul care emancipa țărănimea și țiganii*. A început să publice poezii în anul 1833, doi ani mai târziu acestea au fost grupate în volumul *Operile lui Caesar Boliac*, publicat în anul 1835 la București. În anul 1836 pune în scenă drama sa *Matilde*, iar în același an participă la mișcarea populară împotriva Rusiei. În anul 1837 conduce revista *Curiosul*, care a fost suspendată prematur la a patra apariție. Din acel moment Bolliac va continua să publice o serie de satire politice, motiv pentru care va fi surghiunit în Schitul de la Poiana Mărului. După eliberare, neînfricat, a continuat cariera sa revoluționară publicând, în anul 1843, o altă culegere de poezii sociale, *Meditații și poezii*, urmată în 1847 de o a treia, *Poezii noue*, iar apoi, de volumul cu cântece patriotice *Nationale*, în care se găsește poemul istoric despre *Dumu Juder*, eroul revoluției valahe din anul 1821. Participă activ la Revoluția din 1848, după care este ales primar al Bucureștiului și unul dintre cei patru secretari de Stat în Guvernul provizoriu, președintele Clubului român și vicedirector al ziarului *Poporul Suveran*. Face parte din comisia care va decreta emanciparea țiganilor. Trei luni mai târziu este trimis în tabăra lui Fuad Efendi pentru a protesta împotriva noului Regulament Organic, unde va fi arestat alături de colegii săi; reușește să fugă în Transilvania, unde fondează ziarul *Expatriatul*, având ca scop temperarea divergențelor dintre ungurii și românii din provincie. Ziarul are o scurtă existență și fără succes. În anul următor, Cezar Bolliac merge la Constantinopol, iar apoi la Paris. În timpul exilului său în afara țării publică broșura *La republica romana, o memorie topografică* și o hartă a României în relief, cu toate regiunile locuite de români. La reîntoarcerea în țară colaborează cu ziarul *Romanulu* condus de Rosetti, unde va publica o serie de articole politice reunite sub titlul: *Collegere de mai multe articole*, la care se va alătura volumul *Poesie Umanitarie*, precum și *Călătorie arheologică în România*, unde descrie unul dintre tururile sale arheologice. Pentru a-și da frâu liber aspirațiilor sale politice fondează două ziare: *Buciumul* (1862-64) și *Trompeta Carpatilor* (1865-76), în cadrul cărora demonstrează ostilitatea evreilor față de români. Multe dintre articolele lui Bolliac sunt unice nu doar ca documente istorice contemporane, ci ca model de inspirație și flexibilitate a limbii române, atunci când este

Menționăm câteva ziare din câmpul opoziției: *Națiunea*, *Bătăușul*, *Opinca*, *Independance roumaine*, toate ziare cotidiene din București. Din provincie amintim: *Patria* și *Liberalul* de Iași, din Galați *Carpatii* și *Vocea Covurluiului*, *Galați* și *Post* etc.

Cele mai recente informații au fost utile în depistarea facilă a titlurilor unor ziare care funcționează încă, precum și a numelor directorilor acestora. În București:

- *Voința Nationala*, director Nicola Xenopol;
- *Romanul*, director Vintilă C. Rosetti;
- *Natiunea*, condusă de Demetrio Brătianu, fratele și opozantul Președintelui de Consiliu al Miniștrilor;
- *Romania Libera*, condusă de Demetrio Laurian;
- *Epoca*, director Grigore Păucescu;
- *Telegraful*, director Ioan Fundescu;
- *Romania*, director C. Răcianu;
- *L'Independance roumaine*, condus de G. Lahovari;
- *L'Etoile Roumaine*, redactor șef I. Skupientsky;
- *Unirea*, fondat de către deputatul I.G. Bibicescu, în februarie 1887, care se ocupa de soarta românilor din Austro-Ungaria.

mănuită cu abilitate. Între numeroasele probleme dezbătute de Bolliac găsim două volume care au ca subiect secularizarea bunurilor bisericești, intitulate: *Monastirile închinete* și *Monastirile dinse Brancovenesci*. Printre aceste activități politice, Bolliac își găsește timp pentru marea sa pasiune – arheologia. Organizează numeroase săpături și colecționează un adevărat tezaur numismatic, iar în anul 1860 publică o lucrare arheologică cu titlul *Daco-romane*, asemănătoare cu cea a lui cu Angelo De Gubernatis.

La Iași publica ziarul *Lupta*, condus de George Panu, și *Curierul de Iassi*, al cărui director era Th. Balassan.

În final, la Craiova văd lumina tiparului ziarul *Olteanul și Cântarul*, conduse de un comitet.

Este greu de ținut o evidență a foilor apărute, acestea fiind mai mult de o sută.

Merită să amintim totuși câteva publicații care au apărut în Transilvania, de exemplu: *Gazeta Transilvaniei*, cotidian în Brașov; *Tribuna* (cotidian), *Telegraful roman* și *Observatoriulu. Diaru politicu, national-economicu si literariu* (cu apariție de trei ori pe săptămână), din Sibiu, oraș unde va apărea revista *Foia Societatii Transilvania* și *Luminatorul* din Timișoara.

Jurnalismul din Transilvania a fost influențat în mare parte de scriitorul și patriotul George Barițiu.

George Barițiu s-a născut în 14 iunie 1812, la Jucu de Jos, în județul Cluj (Clausemburg) din Transilvania, într-o familie cu vechi tradiții bisericești românești. George Barițiu urmează primele studii la Trascău, apoi Școala gimnazială la Blaj (Blasendorf) și Seminarul Teologic din Cluj. Ieșit de pe băncile acestei școli, în anul 1822, este ales profesor de fizică în Școala gimnazială din Blaj, iar un an mai

târziu avea să se transfere la Brașov (Kronstadt), unde deschide, din banii românilor, o Școală de comerț. Din acel moment el se stabilește în acest oraș de frontieră, unde formează un adevărat centru de cultură națională românească pentru compatrioții săi din Transilvania. În anul 1838 înființează ziarul politic *Gazeta Transilvaniei*, ce are ca supliment revista românească cu caracter cultural: *Foaie pentru minte, inima și literatură*. Adevărata religie a românilor, în opinia lui Obedenaire, este naționalitatea: în acest sens, nimeni nu a fost mai religios decât Barițiu, nimeni nu s-a demonstrat a fi mai patriot.

George Barițiu făcea pentru românii din Transilvania ceea ce făcea Heliade Rădulescu pentru cei din Valahia și Asachi pentru cei din Moldova. Acești trei scriitori pot fi considerați fondatori ai jurnalismului românesc.

În anul 1848 Barițiu se afirmă ca om politic activ, insurgenții unguri îi tâlhăresc casa, obligându-l să se refugieze la București, de unde urma a fi expulzat, considerat fiind un liberal periculos pentru ruși. Se adăpostește la Cernăuți (Carnowitz), în Bucovina, găzduit de patrioții români ai familiei Hurmuzaki. După un an, este chemat la Brașov pentru a relua conducerea ziarelor sale, asociindu-se cu Iacob Mureșianu, fratele poetului cu același nume. În anul 1853 devine director al unei întreprinderi industriale și al fabricii de hârtie din Zărnești, din apropierea Brașovului.

În această perioadă George Barițiu călătorește în Germania, Franța, Elveția și Belgia. În același an publică un dicționar german-român, în două volume (Brașov, 1883), avându-l colaborator pe profesorul Gabriel Munteanu; în anul 1857 publică un dicționar român-german, în asociere cu doctorul Polyzu, iar în anul 1860, un dicționar ungar-român. George Barițiu s-a implicat mult în activitățile Societății Literare Transilvania [Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român], creată în 1861: din anul 1868 conduce *Revista Transilvania*, unde publică *Analele societății*, dar și o importantă culegere de documente istorice, cu memoriile naționale și locale. În cadrul Societății Academice Române, Barițiu publică numeroase lucrări, fiind membru al academiei încă de la înființarea ei în anul 1867. Dintre aceste memorii merită a fi amintite: *Bătălia de la Varna din 1444* (1873); *Istori'a Regimentului alu II. Romanescu Granitariu Transilvanu* (1874); *Știri privitoare la economia politică și istoria civilizației în Transilvania* (1877-78). În ultimii ani, Barițiu lasă Brașovul pentru a se stabili în apropiatul Sibiu (Hermannstadt), unde editează un nou ziar politic, sub numele de *Observatoriulu. Diaru politicu, national-economicu si literariu* cu ajutorul fiului său Ieronim. În acest ziar remarcăm lupta lui Barițiu împotriva maghiarilor și a tendințelor slave din societate.

Barițiu folosește un limbaj românesc elegant, fiind un om valoros cu un caracter puternic și sincer, ce rămâne ferm în ideile sale chiar și în

mijlocul celor mai grele situații pe care avea să le înfrunte. A consacrat totul pentru națiunea sa, a emancipat și întărit conștiința națională printre concetățenii săi, pentru ca propria națiune să primească drepturi politice egale cu alte națiuni ale Austriei. În puține cuvinte, Barițiu este sufletul cauzei naționale din Transilvania.

Presă politică, așa cum este normal în guvernele alese în mod liberal, a dat României cel mai mare contingent de oameni politici. Voi semnala câteva nume care au contribuit la calea politică și la destinul României.

Cu siguranță numele lui **Ion C. Brătianu**, actualul Președinte al Consiliului de Miniștri, este cel mai cunoscut în Europa. S-a născut la Pitești, în anul 1822, și a avut o contribuție majoră la Revoluția din 1848 alături de prietenul său C.A. Rosetti.

În perioada sa de exil la Paris, a publicat cartea *Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la Question d'Orient*, iar apoi numeroase broșuri foarte importante pentru educația publică, pentru politica țării etc., dar importante mai ales sunt discursurile sale parlamentare. A susținut aducerea la tronul României a actualului rege Carol I de Hohenzollern. Cu mici întreruperi, a condus Ministerul din anul 1876 și până astăzi. În ultima perioadă a fost obiectul unui atentat din care a scăpat ca prin miracol. Despre toți oamenii politici activi și de mare valoare nu este posibil să avem o opinie adecvată și exactă. Este evident că elementul predominant din viața sa este patriotismul și corectitudinea, calități care i-au fost recunoscute atât de prieteni, cât și de către dușmani. Se retragea des la modesta sa proprietate de la Florica pentru odihnă și relaxare.

Constantin A. Rosetti⁵⁴, despre care voi vorbi într-un capitol dedicat lui, s-a născut în anul 1816 la București. A fost apreciat pentru traducerile din operele poezilor englezi și francezi, fiind la rândul său un poet foarte popular, despre care a scris și De Gerardo în cartea sa dedicată Transilvaniei. De asemenea, Vaillant scria „poeziile sale sunt atinse de o amprentă subtilă, unde iubirea se înlanțuie grațios cu patriotismul și gluma inocentă cu o morală severă” (*Roumanie*, Paris, 1844, v. 3, p. 214).

A editat câteva ziare de mică importanță la București, precum și ziarul *Romanulu*, care astăzi este cel mai important ziar al României și numără nu mai puțin de 30 de ani de viață. Rosetti moare în primăvara anului 1885, în timp ce era *decanul* presei românești, remarcându-se prin ideile și reformele sale clar liberale, al căror apostol neobosit a fost. A semnat o pagină de istorie glorioasă în timpul Revoluției din 1848, datorită modului în care a organizat birourile guvernamentale ale țării în acele momente în care a dat dovadă de un patriotism înflăcărat, fiind un excepțional administrator, un tip tradițional plin de bunătate și eleganță. Rosetti se aseamănă mult la chip cu Giuseppe Manzini, ceea ce m-a uimit prima dată când am întâlnit acest distins domn, el fiind prieten cu Manzini, cu Garibaldi și cu mulți alții care au colaborat pentru revoluție. Îmi vin în minte atâtea amintiri referitoare la paginile contemporane din perioada renașterii noastre italiene.

Kogălniceanu Mihail, născut în 1806 [1817], este recunoscut pentru evenimentele contemporane în cadrul cărora a reprezentat România la Congresul din Berlin în anul 1878, împreună cu Brătianu. A condus Ministerul, a fost ales de mai multe ori ministru, ambasador etc. Istoric cu o

⁵⁴ Fiul Mircea, care a dat multe speranțe pentru un viitor fericit, a fost răpus de o boală lungă și la o vârstă fragedă. Tatăl său i-a publicat lucrările. Primul volum scris de Mircea Rosetti cuprinde: *Nuvele: Anul nou. – Spovedania unei murinde. – Uă româncă. – Bălanul. – Prietenul meu Ion Zinca. – Prima ciocnire. – 14 Iuliu al mamei Bernard. Lacrimi de mamă*, in-8, p. 213. Volumul II, *Stăpânii noștri (Nos maîtres): Arta d'a governa seu sfaturi date de un sclav claselor diriginte urmat de Cârmușii și cârmuitorii și Inamovilitatea magistraturei*, București, 1882, p. XV-416.

activitate prodigioasă, de o rară putere de răzbatere și o extraordinară elocvență. A publicat cronicile românești în trei volume, intitulate *Letopisețe; Istoria Valahiei și a Moldovei*, precum și multe alte lucrări. La București a deschis un muzeu și la Constanța deține o casă al cărei exterior este completat cu importante fragmente arheologice. Kogălniceanu are peste 80 de ani, este recunoscut pentru autoritarismul său, dar stimat pentru incontestabilele servicii aduse patriei sale.

Titu Maiorescu, despre care voi vorbi în capitolul următor, a fost cel mai mare orator al României și un remarcabil critic literar. Fost ministru al Instrucțiunii Publice între anii 1874 și 1876, a scris un volum de critică, unul de logică, unul despre poezia românească, a publicat la Craiova patru nuvele și multe alte lucrări din 1876 până astăzi. Un intelectual și filosof de calitate, scriitor original, este foarte apreciat în țara lui, unde cred că într-o zi va fi chemat să conducă înalta administrație a țării. A fost coleg în Ministerul de Externe (1876) cu Nicolae Ionescu, astăzi profesor la Universitatea din Iași, și acesta un mare orator, un erudit și cunoscut patriot.

Gheorghe Chițu, ministru al Instrucțiunii Publice în timpul când eu eram în România, în anul 1884, fost ministru al Justiției și al Cultelor. Orator de valoare, intelectual elevat, patriot însuflețit, s-a ocupat cu competență de diferite probleme politice și sociale, un om cu o solidă cultură, la care se unește o deosebită simplitate în comportament, fapt ce l-a făcut popular și iubit. Colegul său în Minister, secretarul general Grigore Tocilescu, este un alt istoric ilustru și arheolog.

Precursorul lui Chițu ca ministru al Instrucțiunii Publice la București a fost **Petre S. Aurelian**⁵⁵. Un impecabil economist care a reprezentat România la diferite expoziții internaționale și este directorul Școlii de agricultură din Ferăstrău (Herăstrău). Lui i se datorează și înființarea Ministerul Agriculturii, munca sa înclinând către latura economică. Împreună cu profesorul de mineralogie Ștefănescu, fondează în anul 1870, *Revista Științifică*, unde va publica importante monografii în care descrie România cu regiunile sale din punct de vedere agricol și industrial.

Dintre lucrările sale țin să amintesc: *Bucovina. Descriere economică însoțită de ua charta*, București, 1876. – *Catechismul economiei politice*, București, 1869. – *Cumu se pôte fonda industria în România și industria română față cu libertatea comerțului de importațiune: Economia rurală a românilor*, vol. II, București, 1881. – *Revista omonimă – Manual de agricultură – Observații economice, meteorologice și botanice*, despre propria țară etc. etc.

Aurelian s-a născut la Slatina în decembrie 1833.

⁵⁵ Urechia a fost un alt ministru al Instrucțiunii Publice talentat, despre care voi vorbi în următorul capitol.

VII.

Mișcarea științifico-literară

LN ROMÂNIA, Revoluția din anul 1848 a fost pregătită cu un nou și sănatos curent al renașterii intelectuale. Mișcările liberale reprimare, creațiile scriitorilor patriotici emigrând, au promovat un roditor apostolat în străinătate. Așa cum în Italia sentimentul și agitația erau alimentate de patrioții fugiți în Anglia și Elveția, la fel și în România erau alimentate de intelectualii români exilați, în mare parte la Paris. De acolo, poeți, consilieri juridici și oameni politici ai Principatelor Dunărene difuzau, în întreaga Europă, sute de broșuri prin care apărau drepturile propriei țări, dar și cu scopul de a menține trează atenția opiniei publice și a diplomației. Iubitorii de știri pozitive devin scriitori civili, astfel devine dificil să stabilim o clasificare a acestora, deoarece au lăsat urme importante în toate domeniile de activitate.

Ion Heliade Rădulescu [Ion Eliade Rădulescu], unul dintre cei mai buni discipoli ai celebrului Gheorghe Lazăr⁵⁶, profesor în cadrul Colegiului

⁵⁶ Despre influența în școala românească pe care a avut-o G. Lazăr au scris Petru Poenariu [*Georgiu Lazaru și școl'a română (Memoriu)*]. Discursu de receptiune în Societatea Academica Romana, urmatu de discursulu ținutu la acesta ocasiune de G. Sion, în ședinți'a solemna de la 8 Septembrie, 1871. Cu portretul lui G. Lazaru și annexe. București, 1871] și G. Sion (V. *Analele Societății Academice Române*, seria I-a, volumul IV).

Sfântul Sava din București, este considerat, pe bună dreptate, părintele literaturii românești, literatură pusă în serviciul maselor sociale, prin intermediul căreia se încearcă evocarea celor mai îndepărtate origini latine. A înființat și a condus pentru douăzeci de ani ziarul *Curierul românesc* (1828-1848), în paginile căruia se pot citi traduceri din operele celor mai cunoscuți poeți străini, precum și multe dintre poeziile sale personale, lucrări istorice și filologice. Prin *Gramatica sa* [*Gramatica românească*, 1828] a stabilit reguli clare asupra limbii române, ca de altfel și prin alte lucrări: *Regulile și gramatica poeziei* (1831) [*Regulile sau gramatica poeziei*, București, 1831]; *Curs de poezie generală* [*Curs întregu de poesie generale*, București, 1868-1870], în trei volume; *Literatura critică* (1840) [*Critică literară*]; *Paralelism între limba română și cea italiană* (1841) [*Paralelismu între limba română și italiană/Paralelismu între dialectele românu și italianu. Sau forma ori gramatica aqwestoru doe dialecte*, București, 1840-1841]; *Ortografia română* (1870) [*Principii de ortografie română*, București, 1870] etc.

În afară de poezii⁵⁷ putem aminti următoarele lucrări: *Echilibru și antiteză* [*Echilibrul între antiteze*, București, 1916]; *Curierul de ambe sexe* (1837); *Bibliotheca portativă; Biblia ilustrată* [*Biblia Sacra que coprinde Vechiul și Noul Testament*, Paris, 1858]; *Notițe istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei* (1858) [*Biblicele sau Notiții istorice, philosophice, religioase și politice asupra Bibliei*, Paris, 1858]; *Mémoires sur l'Histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie – Memorii asupra istoriei regenerației române adică asupra evenimentelor din 1848 întâmplate în Valahia* (1851); *Protectoratul lui Cezar* [*Le Protectorat du Czar, ou la Roumanie et la Russie. Nouveaux documents sur la situation européenne*. Paris, 1850]; *Anatolida* (poem epic) [*Anatolida sau Omul și forțele, poema in doezeci canturi*, București, 1870]; *Cobza lui*

⁵⁷ Poeziile sale duc mereu către sentimentul de romanitate, din acest motiv sunt menționați cei mai mari împărați romani, amintiri ale italienilor, frați cu românii, ca exemplu în *Oda Românilor: În sus Romani, armati-ve;/ Trajan ve chiama l'arme;/ Resune loviturile/ Cu net se darne/ Pagana nedreptate*.

.....
De Bruti și Regoli popolo/ Italiani, la arme!

Marinica (satiră) [*O festa in comemoratia dillei de 23 Sept. 1854 sau Cobza lui Marinica*, Beciu, 1855]; *Instituțiile românești* [*Instituțiunile României. Tabel historicu dela Trajan pino în dillele nôstre*, Bucuresci, 1863]; *Proprietari și țărani* [*Proprietarii și Sătenii. Ca în Basarabia. Ca în Bucovina*, Bucuresci, 1864]; *Creștinismul și catolicismul; Literatură și politică* [Litteratura politică, Bucuresci, 1868]; *Legalitatea*, foaie periodică, literară și științifică (1866); *Scrisorile și documentele Revoluției din 1848* [*Epistole și acte alle omenilor mișcării romane din 1848*, Paris, 1851]; *Tratatul de la Paris* etc. În mișcarea revoluționară din 1848 a avut un rol important.

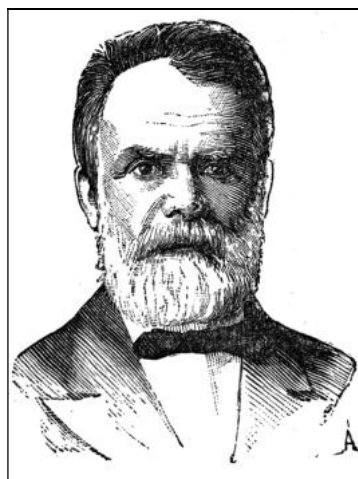
În anul 1870 a fost publicată a doua ediție a cărții sale *Istoria românilor sau Dacia și România* [*Elemente de Historia Românilor sau Dacia și România*, Bucuresci, 1869], un volum în opt capitole, de 267 de pagini, care a fost apoi tradusă la Napoli de distinsa doamnă Ștefănescu. Cartea este surprinzător de succintă și nu atinge decât foarte pe scurt evenimentele istorice contemporane. Nici considerațiile sale asupra vieții politice din România nu sunt tratate în amănunt sau curentul religios și influența acestuia în necivilizata Dacie. Transpare totuși sentimentul de adevărat patriotism al autorului, dar mai ales reiese importanța pe care o dă apartenenței țării sale la originile latine. În anul 1863, Ion Heliade Rădulescu publica o carte despre instituțiile României [*Instituțiunile României. Tabel historicu dela Trajan pino în dillele nôstre*, Bucuresci, 1863]. Românii, pentru a-l onora, i-au ridicat un monument, sculptat de sculptorul italian Ferrari.

Opera lui Ion Heliade Rădulescu a găsit un sprijin în persoana scriitorului și patriotului transilvănean **August Treboniu Laurian**. Născut în anul 1810, în satul Fofeldea din județul Sibiu, August Treboniu Laurian urmează cursul de filozofie, între anii 1830 și 1835, la Facultatea din Cluj, după care studiază științele matematice la Viena. În anul 1847 a fost numit profesor de filozofie la București și inspector școlar. A luat parte la mișcările

revoluționare din Transilvania, astfel, în august 1848, este arestat de unguri și eliberat de forța vie a poporului.

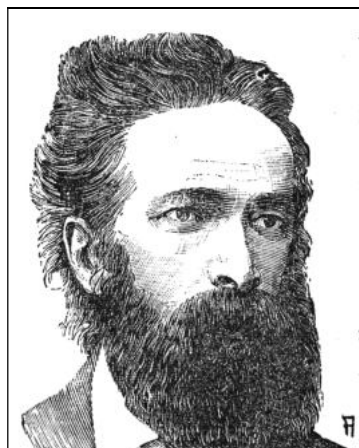
Din anul 1835 **August Treboniu Laurian** ocupă în România importante posturi în administrația școlară. Cele mai relevante lucrări ale sale au fost: *Manual de filozofie* (București, 1840); *Tentamen criticum in originem linguae romanae* [*Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia Vigentis Vulgo Valachicae*, Viennae, 1840]; *Magazinul istoric pentru Dacia* (1845), în cinci volume, operă la care a colaborat și **Nicolae Bălcescu**⁵⁸;

Filozofia și istoria filozofiei după Krug (1847) [Krug Wilhelm Traugot, *Manual de filozofie*, traducere de A.T. Laurian, București, 1847]; *Scurtă istorie a Banatului temișean* (1848) [*Temisiana sau Scurtă istorie a Banatului Temisianu*, București, 1848]; *Istoria României*, în trei volume (1853) [*Istoria Romaniloru*, Iași, 1853]; *Instrucția publică*, revistă periodică (1859-60); *Istoria românilor* (1861) [*Istoria Romaniloru. Partea I: Din timpurile celle mai vechie pîno la căderea Imperiului romanu de la appusu. Partea II: De la căderea imperiului romanu de la appusă pîna la luarea Constantinopolii prin Turci. Partea III: De la căderea Constantinopolii pîno în ȕillele năstre*, Bucuresci, 1861]; *Dicționar al limbii române*, în colaborare cu I.C. Maxim (1871-76) [*Dicționariulu limbei române*, elaboratu ca proiectu de A.T.

⁵⁸ **Nicolae Bălcescu**, istoric român, s-a născut la București în anul 1819 și a studiat la Colegiul Sfântul Sava, un scriitor acerb. În anul 1847 a cules la Paris o serie de documente despre istoria românilor, a participat activ la Revoluția din 1848, fiind exilat la Paris, unde și-a publicat broșura: *Chestiuni economice ale Pricipatelor Române* [*Question économique des Principautés-Danubiennes*, Paris, 1850]. Cartea sa de căpătâi a fost *Istoria lui Mihai Viteazul* [*Istoria Romaniloru sub Mihaiu Vodă Vitezul*, Bucuresci, 1867]. Moare la Palermo în anul 1852, iar Vasile Alecsandri îi dedică o poezie, și Grigore George Tocilescu scrie o biografie despre Bălcescu.

Laurianu și J.C. Massimu, București, 1871]; *Sărbători consulare* (1870); *Glosarul vocilor străine – die Romanem der oesterreichischen Monarchie* (Viena, 1849-1851) [*Cererile Românilor din Monarhia Austriacă* [Viena, 1849]; *Tabula Daciae antiquae* [*Dacia veche*, București, 1868] etc.

Un alt filolog și istoric important al României este **Alexandru [Bogdan] Petriceicu Hasdeu**⁵⁹, descendent al unei nobile familii, astăzi director al Arhivelor de Stat din București. A publicat lucrări poetice, dar aș dori să menționez câteva din operele sale cu caracter istoric și filologic: *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor* [București, 1886]; *Istoria critică a românilor* [*Istoria critică a*

Romanilor din ambele Dacie în secolul XIV, București, 1873]; *Arhiva istorică românească* (1865-67, în 4 volume) [*Archiva istorică a României*, București, 1865]; *Studii despre limba română vorbită între anii 1500 și 1600* (1878) [*Cuvențe den bătrâni. Limba română vorbită între 1550-1600. Texturi și glosse romane între 1550-1600. Studiu paleografico-linguistic*, București, 1878]; *Analize literare externe* (1864) [*Câte-va analyse litterarie externe*, București, 1864]; *Istoria toleranței religioase în România* (1865), etc. *Principii ale filologiei comparate* [*Principie de filologia comparativa Ario-europea cuprindend grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic cu aplicațiuni la istoria limbei romane*, București, 1875] – *Fragmente din istoria limbii române* [*Fragmente pentru istoria limbei române*, București, 1876] – *Baudouin de Courtenay, si dialectulu slavu-turanicu din Italia* (1876) [*Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s'au introdus slavismele în limba română?*, București, 1876]; *Dina Filma. Goții și Gepidii în Dacia. Studiu istorico-linguistic* (București,

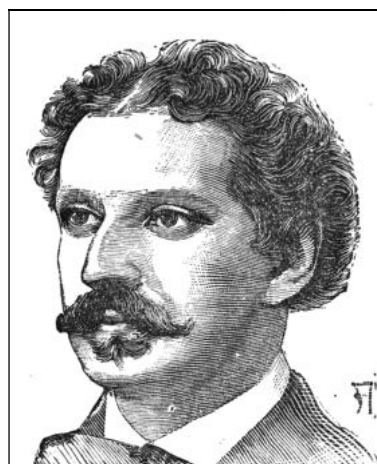
⁵⁹ Unii scriu *Hajdeu*.

1877); *Cuvente din batrani: studii paleografice, istorice* [*Cuvente den bătrâni. Limba română vorbită între 1550-1600. Texturi și glosse romane între 1550-1600. Studiu paleografico-linguistic*, București, 1878] etc. – *Originile Craiovei* [*Originile Craiovei. 1230-1400*, București, 1878]; *Olteneșele* [*Olteneșele. Patru discursuri; Originele Craiovei*, Craiova, 1884] – *Psaltirea lui Coresi*, text din anul 1577 cu comentarii [*Psaltirea publicată românește la 1577 de Diaconulu Coresi*, București, 1881-1888, colaborare] – *Domnia Arnăutului*, nuvelă istorică [București, 1872] etc. O contribuție foarte interesantă și apreciată a avut-o în cadrul revistei *Columna lui Traian*, un periodic lunar de istorie, lingvistică și psihologie populară, care din anul 1865 a activat până astăzi, cu mici întreruperi. Printre cei mai valoroși colaboratori ai acestei reviste cităm: Simion Florea Marian, Nicolae Densușianu, Gheorghe Chițu, Constantin Climescu, Curpan, Petrov e Patu, Zilot Românul [pseudonimul lui Ștefan Ioan Fănuță], Dimitrie Brândză, Nicolae Ionescu, Petre Ispirescu, Ioan Bianu, T. Gesticone, C. Negoescu, Atanasie Marian Marienescu, T. Calimahu⁶⁰.

⁶⁰ În anul 1876 au colaborat Alexandru Papadopol-Calimah, Alexandru Odobescu, Grigore George Tocilescu, Constantin Esarcu, Giani Luigi Frollo (distins profesor italian al Universității din București, autor al unor deosebite lucrări filologice și al unui dicționar român-italian), Gheorghe Dem Teodorescu, doct. Alexandru Dinitrie Xenopol, iar apoi Dimitrie Alexandru Sturdza-Miclăușanu, Moses Gaster, P. Georgescu. În anul 1876, Constantin Esarcu publica documente speciale extrase din arhivele italiene; Grigore George Tocilescu, unele cercetări critice despre cronicile românești; Xenopol publica unele documente rare din arhiva Bisericii Sf. Spiridon din Iași. În anul 1878 Nicolae Densușianu scria despre o colonie macedo-română din Transilvania; Constantin Esarcu publica alte documente din arhivele de la Venezia; Alexandru Odobescu, cercetări despre tezaurul de la Pietroasa; B. Constantinescu, observații despre poezia populară a țiganilor din România, iar Hasdeu scria despre poezia sârbă și bulgară.

Alexandru Odobescu este profesor de arheologie la Universitatea din București, autor al multor lucrări, remarcându-se în domeniul arheologiei. S-a născut la București în anul 1834, tatăl său fiind generalul I. Odobescu, a studiat literatura la Facultatea din Paris. Între anii 1859 și 1861 a publicat unele studii istorice în revista *România literară*, condusă de V. Alecsandri, iar apoi a fondat în anul 1861 *Revista Română*, unde publică multe din cercetările sale arheologice. A activat ca director în Ministerul Cultelor, ca Ministru al Instrucțiunii Publice în anul 1863, în calitate de consilier de Stat în anul 1865. A fost invitat, împreună cu Petre S. Aurelian, pentru doi ani consecutivi, să organizeze standul românesc în cadrul Expoziției Universale de la Paris, ocazie în care și-a lansat cartea sa *Notices sur la Roumanie* [*Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale suivie du Catalogue spécial des produits exposés dans la Section Roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, en 1867, et d'une Notice sur l'histoire du travail dans ce pays*, Paris, 1868], despre care am amintit deja în acest volum. Cele mai importante creații ale sale sunt: *Istoria arheologiei* [*Istoria archeologiei. Studiu introductiv la acesta știință*, București, 1877]; *Moșii și Curcanii: episoade din timpul revoluției lui Horia 1784* (București, 1880); *Raport arheologic asupra antichităților din împrejurimile comunei Romanți* [*Antidatatile Judetiului Romanati*, București, 1878]. Cea mai cunoscută lucrare literară a sa este o epistolă umoristică despre vânătoare, intitulată *Pseudokynheticos* [*Mincinoasă carte de vânătorie – Pseudo-Kynegetikos*, București, 1908].

Grigore George Tocilescu, un alt emerit al arheologiei, s-a născut în Mizil, în anul 1846, a studiat dreptul în cadrul Colegiului Sfântul Sava din

București. Făcea parte din Comisia de redacție a ziarului *Foia societății romanismulu* [*Foia Societății Românismulu*], editată la București între anii 1870-71⁶¹, unde a publicat diferite documente istorice, câteva poezii populare românești și unele comentarii despre instrucțiunea publică din România. În anii 1883-84 a scos la lumină un studiu istoric și juridic despre *emfiteoza în dreptul român și francez*, iar alt studiu tratează *reforma electorală*, un raport despre misiunea sa în Rusia, o monografie despre istoricii G. Panu și P. Cernătescu [*Cum se scrie la noi. Doui istorici G. Panu și P. Cernătescu. Schițe critice*, Bucuresci, 1873], câteva documentări referitoare la familia lui Mihai Vitezul [*Familia lui Michaiu Vitezulu. Analysa critica*, Bucuresci, 1874] și o biografie a lui N. Balcescu [*Nicolae Bălcescu: Viața, timpul și operile sale (1819-1852)*, Bucuresci, 1876]. Opera sa clasică rămâne cea despre vremurile primitive ale Daciei: *Dacia înainte de Romani. Cercetari asupra popoarelor cari au locuit terile romane de a stânga Dunării, mai înainte de conuista acestor teri de catre imperatorul Traian* [*Dacia înainte de Romani. Cercetări asupra popoareloru carii au locuit Tierile Române de a stang'a Dunării, mai înainte de conuista acestoru Tieri de carte imperatoriului Traianu, Partea I. Geographi'a antica a Daciei. Partea II. Ethnographia Daciei. Bucuresci, 1880*].

L-am cunoscut pe Tocilescu în anul 1884, la București, unde era secretar general în Ministerul Instrucțiunii Publice; îmi vine în minte acest moment pentru că el împreună cu ministrul Chițu m-au întâmpinat cu maximă amabilitate. Tocilescu a editat publicația periodică: *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, tipărită de Tipografia Academiei Române, în anul 1884, conținând frumoase ilustrații. În jurul acestei reviste s-au strâns, în calitate de colaboratori cei mai valoroși istorici și arheologi români: Mihai C. Șutzu (a scris despre tezaurul de la Turnu-Măgurele) [Mihai Șutzu, „Tezaurul de la Turnu-Măgurele”, cu o stampă aurită și patru xilografii în text, în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, București, 1882, p. 1-16]; doct. Moses Gaster (stratificarea elementului latin în limba română – două legende

⁶¹ Alți colaboratori: B.P. Hașdeu, N.V. Scurtescu, T.P. Rădulescu, G.D. Theodorescu, C.D. Vucici.

inedite cu texte românești din secolul al XVII-lea și recenzii); Mihail Kogălniceanu (o colecție de modele din pictura religioasă); Alexandru D. Xenopol (despre teoria lui Roesler) [*Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884], P. Ispirescu, N.D. Popescu și S.F. Marianu (literatură populară); I.C. Georgian (o metodă istorică); Constantin Esarcu (despre expedițiile ambasadurilor venețieni la Constantinopol: documente din arhivele veneziene) [*Documente descoperite în Arhivele Veneției*, București, 1874.]; T. Teodor Burada (călătorii la Muntele Athos – Biserica Sfântul Ioan din Vaslui) [*O călătorie la Muntele Athos*, Iași, 1884]; V.M. Burla și Lambior (lucrări filologice); George Odoleanu Garbea (lucrare despre G. Lazăr); Alexandru Papiu Ilarian (despre domnitorul Cuza) [*Scrisoarea adresată Domnului Al. Ioan Caza, despre idealul național al Românilor*, 1860, Obs. 8, nr. 1-2, ian.-febr., p. 63]; Alexandru I. Odobescu (despre Ștefan cel Mare); G. Maior (*Monumenta comitialia regni Transilvaniae*); Vasile Alexandrescu Urechia (o cronică anonimă); D. Aricescu (despre Tudor Vladimirescu) etc. etc. În această revistă Gr. Tocilescu a publicat: *Monumente de epigrafie și de sculptură în Dobrogea*, cu trei xilografii intercalate în text; *diferite documente istorice rare*, cu 12 xilografii; *Studii critice despre cronicile românești*; *Cercetări de literatură populară* etc.

Aceste scurte însemnări vin să demonstreze că istoria și arheologia în România au beneficiat de valoroși oameni de cultură⁶². Merită reamintit

⁶² Este bine să se țină cont de sursele istorice, dar și de publicațiile istorice ale vremii. Enumărăm în acest sens câteva titluri de opere pe care le-am răsfoit în Biblioteca Centrală din București:

- Mihail Kogălniceanu, *Cronici românești* [*Cronicele României seu Letopisețele Moldaviei și Valahiei*. Tom. III. *Prefață*. Letopisețul Moldaviei (1662-1729)], București, 1872-74, vol. 3 din 8 vol.
- Codrescu Iancu M., *Buciumul Român – Foaie lunară de arheologie, filologie și istorie*, Iași, 1875-76, vol. 2 din 8 vol., p. 571.
- Messaloup I. V., *România și pământurile dunărene. Documente despre trecutul îndepărtat al românilor până în anul 1800*, București, 1861.

-
- Hașdeu Bogdan Petriceicu, *Arhiva istorică a României. Documente despre trecutul îndepărtat al românilor până în anul 1800*. București, 1861 [*Archiva istorică a României. Collecțiune critică de documente asupra trecutului român, încependu dela timpii cei mai depărtați și pâne la annulu 1800*. Tomu 1. Partea 1-2. Bucuresci, 1865].
 - Papiu Ilarian Alexandru, *Tesauru de monumente istorice pentru România. Anii 1862-63* [*Tesauru de monumente istorice pentru România atâtu din vechiu tipărite câtu și manuscripte cea mai mare parte străine adunale, publicate cu prefațiuni și note illustrate*, Bucuresci, 1862. Tom. II. Bucuresci, 1863. Tom. III. Bucuresci, 1864]
 - Bolintineanu Dimitrie, *Călătorii etc.* (sunt deosebite ilustrațiile etnografice).
 - Heliade Rădulescu Ion, *Epistole si acte alle omenilor mișcării romane din 1848*, Paris, 1851.
 - Pelimon Alessandru, *Revoluționea română din anulu 1848 – Musătoiul*. Bucuresci, 1868.
 - Cernătescu Petre I., *Istoria contimporana de la 1815*. [*Istoria contimpurana de la annulu 1815 pină în dilele nostre*], Bucuresci, 1871.
 - Carra M. [Jean Louis], *Istoria Moldavii și a Romîniei*[!]. Cu disertare asupra stărei acestor două provincii pe la anul 1781, Traducere de N. T. Orășeanu. București, 1857, Vol. I in 8.
 - Kinezu Emanoil [vezi Chinezu, Quinezu], *Revoluția din anul 1848*. [*Revoluțiunea din anul 1848 a Romanilor de la Dunăre, sau Misterele politiceii in Principate*] Bucuresci, 1859, vol. I.
 - Laurian August Treboniu, *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains*, București, 1846, vol. I in-8 (din același: *Istoria Romaniloru*, Iași, 1853, vol. 3, in-8.
 - Maior Petru, *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia*. Buda, 1812, vol I.
 - Maniu Vasile [Basiliu], *Disertațiune istorico-critica și literara tractanda despre originea Romaniloru din Dacia Trajana*. Timisiora, 1857.
 - Rusu Ioan V., *Compediu de istoria Transilvaniei* [*Compediu de Istori'o Transilvaniei cu distincta privire la romani*], Sibiiu, 1864 vol. I in-8.
 - Asaky G. [Asachi Gheorghe], *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie*. Iași, 1859; 1868, vol. I.
 - Aricescu Constantin D., *Acte justificative la Istoria revoluțiunii române dela 1821*, Craiova, 1874. (Aricescu a scris multe monografii istorice contemporane și cu caracter poetic.
 - Barițiu George, *Despre istoria... anilor 1848-49* [*Parti alese din Istori'a Transilvaniei pre doue sute de ani din urma*. Vol. II. *Dupa introducțiune pregatitoare despre revolutiunea din Francia dela 1848, trece la evenimentele resturnatöre din monarchi'a Habsburgica, cu care aduce în legătura pe cele din Transilvani'a; coprinde pe largu activitatea națiunii romane, decursul resboiului civilu, reactiunea absolutistica insoțita de reforme mari pana la 1860 adecă pe unu periodu de 12 ani și Unu suplementu cu XXXVI documente*]. Sibiiu, 1890 (Acest scriitor a scris diferite lucrări istorice, un dicționar ungar-român, o istoie a civilizației din Transilvania etc.).

faptul că un material prețios de istorie, arheologie și istorie poate fi cules din publicațiile Academiei Române.

Prima serie a *Analelor Societății Academice Române* este compusă din patru volume consistente, iar seria următoare aproape la fel. Conțin scrierile filologice ale lui Timotei Cipariu și Vasile Alexandrescu Urechia; biografii ale următorilor: Alexandru Papiu Ilarianu, a Episcopului Melchisedech Muradianț, V. Babebuscu, Petru Poenariu, Ion Ghica, Marian Atanasie Marienescu, I. Negruzzi; cercetări de chimie și științe ale naturii scrise de: Atanasie Fétu [Fătu, Fătul], Petre S. Aurelian, Nicolae Teclu, Gr. Ștefănescu, Dimitrie G. Brândza, Ștefan C. Hepites, Iacob Felix, E.

-
- Bibescu George, *Câmpia anilor 1870-71* [*Campagne de 1870*. Belfort, Reims, Sedan. Le 7-e Corps de l'Armée du Rhin, Paris, 1872]. *Istoria unei frontiere* [*Histoire d'une frontière. La Roumanie sur la rive droit du Danube*, Paris, 1883]. *Războiul din Mexic* [*Retragerea celor cinci mii. Răsboiul Mexicului*, București, 1885] etc.
 - Brezoiianu Ioan, *Vechile instituțiuni ale României, 1327-1866* [*Vechile instituțiuni ale României (1327-1866) cu un appendice extras din mai mult de ua sută chrisobuli, spre limpedirea chronologiei a domnitorilor Țării-românesci, pe secolii XIV, XV și XVI*, București, 1882].
 - Drăgescu Ioachim C. a scris despre Revoluția lui Horia din anul 1784, cu ilustrații [*Martirii libertății. Opt-deci si patru. 1784, Horea*. R.-Sărat, 1884].
 - Densușianu, Id.
 - Cipariu Timotei, *Acte și fragmente latine-romanesce pentru istoria biserice romane* [*Acte și fragmente latine romanesce. Pentru istori'a beserecei romane mai alesu unite*. Blasiu, 1855].
 - Dimitrie Cantemir, *Opere* (Tom I - *Descriptio Moldaviae*, Bucuresci, 187; Tom. II - *Descrierea Moldaviei*, Bucuresci, 1875; Tom. III-IV – *Istori'a Imperiului Ottomanu Crescerea și scăderea lui*, Bucuresci, 1876; Tom. VI – *Istoria ieroglifică*, Bucuresci, 1883 etc.).
 - Fotino Dionisiu, *Istoria generale a Daciei*, vol. 3. Traducere de E. Sion [*Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*, București, 1859].
 - Hurmuzachi Eudoxiu, *Documente privitoare la Istoria Românilor...*, publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor, și Instrucțiunei Publice și ale Academiei Romane (sunt volume diferite în format mare), București, 1876-1899.
 - Tunusli, Frații, *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci*. Traducere de Gheorghe Sion, București, 1863.
 - Popescu Nicolae D., *Miulu Haiduculu* (un vol. de 142 pagini care ilustrează perioada din Epoca Fanariotă) [*Mihaiu Haiduculu*, Bucuresci, 1881].
 - Constantin Esarcu, Petru Cercel, *Documente descoperite in arhivele Venetiei*, București, 1874 (și alte monografii istorice despre Plevna, Ștefan cel Mare etc.).

Bacaloglo, Petru Poni, S. Haret și Dimitrie Sturdza (astăzi ministru al Instrucțiunii Publice); articole arheologice și istorice scrise de: Dimitrie Sturdza, Alexandru Odobescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Grigore George Tocilescu, Vasile Maniu, Nicolae Ionescu; legendele lui Carmen Sylva etc.

Critica filologică se remarcă prin doi distinși oameni de cultură: doctorul **Gaster** [Moses Gaster], autorul volumului *Literatura populară română*, București, 1883 și Titu Maiorescu.

Titu (Liviu) Maiorescu s-a născut la Craiova în anul 1840. Și-a dat doctoratul în filozofie și litere la Berlin, apoi se licențiază în drept la Paris. Din anul 1874 până în 1876 a fost ministru al Cultelor, moment în care a înființat cursurile libere private pe lângă universități, cu scopul de a difuza cultura superioară în mod mai larg. Este unul dintre cei mai buni oratori ai Camerei Române, conferințele sale fiind mult ovaționate. A scris numeroase opere dintre care cităm: *Despre scrierea limbei rumâne*, Iassi, 1866; *Poesia rumână. Cercetare critică*, Iassi (1867), *Critice (În contra Direcției de astăzi în cultura romană. Despre scriere. Limba română în jurnalele din Austria. Observări polemice. Direcție nouă)*, București, 1874 etc.

Una dintre cele mai eficiente forme pentru a răspândi cultura s-a dovedit a fi *conferința*. Ea a fost promovată, din anul 1865, de către Constantin Esarcu⁶³, având rezultate deosebite. Conferințele se țin la Ateneul Român, săptămânal, în general în perioada iernii.

În anul 1883 au fost următoarele conferințe:

⁶³ Constantin Esarcu a explicat, în discursul său de deschidere a conferințelor publice pentru anii 1884-85, din 2 decembrie 1884, de la Ateneul Român, beneficiile obținute în diferitele momente ale conferințelor sale (v. *Romanulu* din 12 dec. 1884).

Vasile Alexandrescu Urechia a vorbit despre raportul dintre Franța și România secolului al XVII-lea; Grigore George Tocilescu a susținut o conferință despre izvoarele istoriei românești; Grigore Ventura, despre muzica arabă în comparație cu cântecele populare românești; Constantin-Gh. Dissescu, despre partidele politice într-un stat constituțional; D. Ionescu a dezbătut problema divorțului în România; Emanoil Mihăescu Porumbaru a făcut un paralelism între Mirabeau și Gambetta.

În domeniul dreptului există lucrări remarcabile: despre *dreptul administrativ* au scris **Vasile Alexandrescu Urechia**⁶⁴, George Missail, Constantin-Gh. Dissescu, Ion C. Lerescu, Alexandru Pretorian. Filemon Ilia a publicat, în anul 1877, un curs de drept civil și comercial. În domeniul *dreptului românesc* se fac cunoscuți: Gheorghe Chițiu, Ionescu, Grigore George Tocilescu, Constantin Nacu; iar în cel *internațional și constituțional*: George Mărzescu, Mihail G. Valerian, Alexandru Pretorian, și Christodul I. Suliotis. În afară de codurile redactate de Vasile Boerescu, Constantin Bujoreanu, Săndulescu-Nănoveanu, Ioan G., Theodor, George Flaislen, George Mărzescu, Codrescu, Condeescu și Costaforu au scris monografiile următorii: Petru Constantinescu Orlenu, Duban Filippescu, Calvo, Simeon Bărnuțiu, Grigore George Tocilescu, Alexandru Vlădescu, G. Athanasii, D. Ionescu, Nicolae Bășilescu, A. Beldimano, M. Besteley, I. Brezoian, A. Crețescu, George Meitani, Gabriel M. Mitilineu, D. Păltineanu, G. Petrini, C. Railianu, D. Tacu, G. Pârvulescu și D. Pastineanu au publicat culegeri speciale, iar I.M. Bujoreanu, două volume sub titlul *Biblioteca de legislație*,

⁶⁴ **Urechia Alexandrescu Vasile** s-a născut în anul 1834. Și-a făcut studiile superioare la Paris și Madrid. A fost profesor de literatură italiană la Universitatea din Iași și ministru al Instrucțiunii Publice. A colaborat cu diferite ziare politice și literare, a scris nenumărate opere dintre care menționăm: *Cartografia română*, *Notițe bibliografice despre Istria și Dalmația* [*Încercare bibliografică pentru Istria și Dalmația*, București, 1878], *Buletin de Instrucțiune publică și Anuarul Institutului Urechia*, o *Istorie românească*, câteva tragedii, precum *Elisa*, tradusă de cunoscuta scriitoare Cleila Bruzzesi [*Oda la Elisa. Comedia într-un act*, București, 1869/*Ode a Elisa. Commedia in un atto*, Bucarest, 1878].

ce cuprind toate legile noi și vechi, statute, regulamente etc., până în anul 1874; o muncă similară a fost făcută de Vasile Boerescu.

Vasile Boerescu, născut în anul 1830, la București, a fost un jurist-consult⁶⁵ de excepție, a condus diferite ministere, a luat parte la punerea în practică a celor mai importante reforme din țara sa, lăsând urme importante în jurnalism, fiind una dintre figurile de marcă ale României moderne. A murit în anul 1883, la Paris.

Mai avem încă drum lung de parcurs. Astfel o să mă limitez la încă câteva remarci.

Despre politică au scris opere de valoare: Baronzii, Tocilescu, B. Boerescu, Mihail Kogălniceanu, C. Bolliac, Ghica, Densușianu, Constantin D. Aricescu, Constantin C. Arion, Ioan G. Bibicescu, George Brătianu, Bolintineanu, Constantin-Gh. Dissescu, Ghenadie Enaceanu (autor al unei istorii a filosofiei), G.G. Cantacuzino⁶⁶, I.N. Șoimescu⁶⁷ și alții, mare parte dintre ei aflându-se în exil.

În materie de economie politică sunt importante lucrările scrise de: N. Popovici, M. Balsu, Petre S. Aurelian, G. Dimitriu, N. Fugărășanu, I. Ghica, I. Lerescu, I. Masere, Alexandru D. Xenopol, Miclescu și alții.

⁶⁵ Țin să precizez câteva dintre lucrările sale: *Tratatul comparativ de delict și pedepse în raportul filozofico-juridic* (1875) [*Traité comparatif des délits et des peines au point de vue philosophique et juridique*, Paris]; *Proiectu de lege asupra Instrucțiunii publice din România* (1863); *Memoriul privind jurisdicțiunea consulară în principatele române* (1865) [*Memoriu, asupra jurisdicțiunei Consulare în Principatele Unite Române*, Bucuresci, 1868] etc.

⁶⁶ El a editat, în anul 1876, la Paris, o broșură intitulată *Un mot sur la Turquie*, în care a expus considerațiile sale despre condițiile prezente și viitoare ale Turciei.

⁶⁷ În broșura *Bulgarii faza cu Romanii* (București, 1881) propune conceptul de confederație ca bază a principiului de naționalitate și viitor fundament în tranzacțiile din Peninsula balcano-dunăreană.

În privința disciplinelor **pedagogice** nu au fost nici aici puțini care au scris. D. Costantinescu și I. Popescu au scris tratate de pedagogie, tratate speciale au publicat Petre S. Aurelian și Grecianu (despre agricultură); T. Ștefănescu (contabilitate); Goreanu (mecanică); Florantin (estetică); doctorul Ioachim C. Drăgescu (maternologie)⁶⁸; B. Alessandre (statistică); Bosianu (stenografie); T. Basilescu (telegrafie); G. Fericean (logică); Spiru C. Haretu (astronomie); A. Gorian (geografie); Simion Mihălescu (științele naturii)⁶⁹;

⁶⁸ Doctorul Ioachim C. Drăgescu, un prieten drag al țării noastre, unde a stat câțiva ani, și un valoros om de cultură, scriitor clasic. Sub numele de Brutu Catone Horea a publicat un volum de poezie, inspirat de iubirea sa de țară și de cultul celor mai nobile sentimente (*Amoru și Patria. Poesie de Brutu Catone Horea*, Turinu, 1869).

În anul 1877 a publicat, la Craiova, broșura *Femeia-Virtute*, în care a pus în valoare calitățile scriitoarei românce Alexandrina Haralambu, căreia, în anul 1871, îi dedica o altă lucrare intitulată *Doruri și sperantie* (Turini, 1871).

Un alt important volum pe care l-a publicat, în anul 1880, la Constanța este *Maternologia (Educațiune-Igienă)*, în care se găsesc articole științifice demne de apreciat din punct de vedere medical despre viața femeii, a mamei, despre copiii și creșterea acestora, despre mediul școlar și importanța educației fizice, despre alimentație, alcoolism, școală etc. Această carte a dedicat-o soției sale Aurelia.

În Constanța este onorat și stimat, un om care s-a dedicat muncii sale depuse în folosul patriei și dedicat fiilor săi. Primului său fiu i-a dat numele *Horea*, un nume patriotic, iar pe cel de al doilea, născut în anul 1884, l-a botezat *Bruto*. Îmi aduc aminte cu mare drag deosebita sa ospitalitate din zilele în care eram la Constanța. Drăgescu a avut o contribuție necesară unei perioade importante istorice, cea a mișcărilor naționale românești prin cartea sa *Centenarul revoluțiunii romane de la 1874* (București, 1884), cu ilustrații, avându-i ca și colaboratori pe: G. Secășeanu, A. Franzescu, M. Cărbuneanu, G. Misail, P. Dulfu, I. Lepedot, A. Papiu Ilarian, Aron Densușianu, I. Hodoș, R. Năsturel, C. Cherembach, C. Dobrescu, Eufrosina Stoienu, A. Laurian, I. Colombeanu, I. Michalcea, N. M. Frangulea, I. Roșca, G. Ocasanu, Stefano Pop, A. Radu, N. Kirilov, N. Bălcescu, C. Părăianu, A. Luputul Antonescu, P. Ispirescu, I. Bădescu, O. Garbea, și C.C. Bacalbașa. Acestei lucrări istorico-politice i se alătură și fasciculul aceluiași I.C. Drăgănescu *Unu pericolu naționalu* (Ploiesci, 1883).

În 30 august 1887 C. Drăgescu ține o conferință la Constanța cu ocazia inaugurării monumentului lui Ovidiu, în care descrie viața nemuritorului poet (*V. Puliu Ovidiu Nasone*, de Dr. I.C. Drăgescu, Constanța, Tip. Romana D. Nicolaescu, 1887).

⁶⁹ Simion Mihălescu, important scriitor transilvănean, profesor la liceul din Craiova și autor de numeroase manuale didactice despre științele naturii, printre care enumerăm: *Elemente*

I. Manliu (*Curs elementar de literatură – Curs de compoziție și stil*); I. Lăzăriciu (*Elemente de poetica romana*) etc. Acestor oameni de cultură li se alătură: Brezoianu (1850); T.A. Burlanu (idem); Câmpanu (1839); Cipariu, important pentru foarte multe lucrări; Heliade (1869); I.C. Lerescu (1868); G.R. Melidonu (1874); Iarcu, Sergiescu, Popescu Radu și, în special, Urechia, despre care vom vorbi mai târziu.

Dintre revistele pedagogice și de educație amintesc: *Dacie victore* (*Dacia Viitoare*), care s-a publicat la Paris; *Recreații științifice*, un periodic bisemestral editat la Iași; *Revista Societății Tinerimea Română*, publicată la București, în anul 1882 conținând lucrările lui N. Alexiu, B. Poenaru, Rădulescu etc.; *Revista corpului didactic rural din j. Tulcea* (1884), *Foaia scolastică din Blaj*; *Vocea română*, revistă a corpului didactic din Craiova (1883, cu articole ale lui S. Mihalescu, M. Străjeanu, I. Nicolescu, Th. Buzoianu etc.).

În medicină avem o serie lungă de scriitori: C. Codrescu, V. Bianu, I. Felix (au scris tratate de igienă), Bălăceanu, Cantimir, Georgescu, N. Manolescu, E. Max, Zorileanu-Popescu, Z. Zamfirescu, Filleau, I. Șerbănescu, C.D. Severeanu; A. Șuțu, I. Vasiliu, N. Kerțulescu, (distins diplomat, fost ministru plenipotențiar la Roma); Antonini, Malcociu, Fetu⁷⁰ și Verescu; revista medicală *Spitalul* (1883), cu articole scrise de I. Inotescu, St. Anatescu, N.C. Tomescu etc.

Cum bine știm, serviciul militar constituie una dintre preocupările majore în România. Referitor la această instituție mă limitez în a aminti doar câteva nume de scriitori ai artei militare. Am să spun câteva cuvinte despre

din istoria naturale, vol. 3 (Craiova, 1870); *Despre migrațiunea animalelor* (Craiova, 1881); *Elemente de geologie* (Craiova, 1881); *Elemente de mineralogie descriptivă* (Craiova, 1882); *Elemente de zoologia descriptivă* (Craiova, 1884).

⁷⁰ Anastasie Fétu [Fătu], membru al Academiei Române, a publicat un *Manualu de Medicina practica popularia*, de 802 pagini, editat la Iași, în anul 1871, apreciat pentru claritate, având atașat un tabel alfabetic și un vocabular; un *Proiectu de Organizarea Policiei Sanitaria in Romania*, editat la Iași, în anul 1863, de 362 de pagini etc.

această instituție, limitându-mă să amintesc câteva nume de scriitori militari: Angelescu, Arion, I. Florescu, Crăinicianu, Algiu, C. Brătianu, A. Radovici, G. Cantilli, I. Carp, I. Ciupagea, C. Cobălcescu, A. Comăneanu, Ignat Nichita, Ipătescu, A. D. Lupu, G. Mareș, Maurodin, Mineiu, C. Moroiu, V. Parfeni, Costiescu, N. Puica și Bereșteanu.

În domeniul științelor naturale și a aplicațiilor A. Fetu, S. Marianu, S. Sihlenu și N. Teclu au publicat lucrări, iar pe tema mineralogiei au publicat: M. Drăghiceanu, S. Hepites, P. Poni și Ștefănescu⁷¹. În privința industriilor au publicat: N. Cucu, iar Grecescu, Litinski, Doctor Brandza, D. Budișteanu, S.C. Mihălescu, S. Popu, S. Radianu, P. Alexandrescu, P.S. Aurelian, Constantinescu și Moga, pentru agricultură.

Dramaturgia, poezia și literatura populară, în general, le voi dezbate într-un capitol viitor.

Aceste scurte precizări, făcute în mod succint, au avut ca scop rezumarea mișcărilor literar-științifice din România, fiind suficiente sper în a demonstra că în Orient, care pare a fi în contradicție cu numele, predomină întunericul, dar strălucesc în schimb razele unor dătători de viață care, din fericire, pornesc dintr-o țară cu care noi, italienii, avem în comun originile și civilizația și care reprezintă, în acea regiune, vitalitatea și tradițiile lumii latine.

⁷¹ Grigore Ștefănescu, profesor al Universității din București, director al Muzeului mineralogic a adus la lumină multe lucrări. Amintim: *Anuarul geologic; Considerațiuni asupra instrucțiunii publice și private în România urmate de influența localului și a mobilierului școlii asupra vederii și sănătății copiilor*, București, 1873; *Descoperirea unei falce de camila fosila la Slatina* (1879); *Elefantul fosil de la vadul Sorestilor* (1881); *Entomologia română. Coleopterele de pe domeniul Broșteni din județulu Sucéva*, București, 1885; multe monografii împărțite în ziarele științifice, de exemplu, *Revista Științifica*, fondată în colaborare cu Petre S. Aurelian.

VIII.

Poezia și literatura populară română

ROMÂNUL, așa cum observa Codrescu, este poet prin natura sa, prin sentimente și inspirație. Fie că îl răscolește *dorul* sau entuziasmul trezește în el amintirea glorioasă a străbunilor, românul cântă mereu versuri ce-i curg din buze ca dintr-un izvor nesecat. Limbajul prin care se exprimă e simplu, dar are ceva aparte, o sensibilitate plină de comparații pitorești, de imagini delicate sau atroce. Astfel, referitor la bani, îi numește *ochiul dracului*, moartea o personalizează – *mireasa lumii*. Românul îi dă pământului numele de *mamă* (mater), compară bunătatea cu maternitatea spunând: *bun ca sânul mamei*; o persoană care se înfurie: *se face Dunăre* (devine Dunăre); o femeie frumoasă *e ruptă din soare*.

În respectul tradițiilor istorice, reînnoite în mod continuu de o caldă imaginație populară în jurul colonizării României, îmi amintesc câteva fraze caracteristice: *via di Traiano* pentru țăranul român este *via latte*; *vocea lui Traian* este pentru el *uraganul și furtuna*. Aceste abilități lingvistice le spune foarte frumos Sion în poeziile sale, îndemnându-și conașionarii spre cultivarea cunoașterii limbii române:

<i>Mult e dulce și frumoasă Limba ce-o vorbim, Altă limbă- armonioasă Ca ea nu găsim</i>	<i>Saltă inima-n plăcere Când o ascultăm, Și pe buze-aduce miere Când o cuvântăm.</i>	<i>Românașul o iubește Ca sufletul său, Vorbiți, scrieți românește, Pentru Dumnezeu.</i>
--	---	--

Cred că sunt puține națiuni așa cum este cea românească, care să aibă o literatură populară atât de bogată. Alecsandri scria în acest sens: *Acestea sunt comori neprețuite de profunde sentimente, de idei nobile, de date istorice, de credințe superstițioase, de antice tradiții și mai ales de minunății poetice. Sunt pline de originalitate, un lucru rar regăsit în literatura altor popoare, constituie un bun național, demn de pus în lumină ca un titlu de glorie al națiunii române. Toate aceste poezii fără nume de autor și fără dată s-au păstrat pentru multe secole în sânul poporului care a servit drept scut în fața injuriilor vremii și a uitării.*

Acesta a fost urmat de generații; astfel, astăzi România se poate lăuda cu o pleiadă de distinși scriitori care au cules și ilustrat sentimentele și credințele rămase din popor, creând acel amestec de literatură populară pe care englezii și francezii îl numesc *Folklore*. Este suficient să-l pomenim ca și culegător și important scriitor pe însuși Alecsandri, culegător de folclor și istoric, pe Moses Gaster, care, în volumul său *Literatura populara română* [București, 1883], a dezbătut:

- în prima parte a *Literaturii estetice și romantice* a creat în limba română, versiunile legendelor lui Alessandro, ale lui Varlam și Joasaph, șapte eseuri de Genoveffa etc.;
- în partea a doua s-a referit la *Literatura etică*;
- în a treia parte a pus în lumină *Literatura religioasă* și scrierile despre practicile oculte, de magie.

Aceste domenii au fost profund analizate și de către Bolintineanu, Fundescu, Theodorescu, Hasdeu, Tocilescu și alți scriitori de valoare pe care am să-i citez mai jos împreună cu operele lor⁷².

-
- ⁷² Flechtenmacher Alexandru Adolf – Colecțiune de melodii naționale-române arangiate pentru pianoforte și cântare, conținând: *La o rândunică. Copilul, Plângi inimiórá, Barcarolă venețiană, Balada din drama Ghilleri, Unspredede, Cireșari, Marș de defilare Gondoleta, Tata Mosu, Stelele, Dulce Bucovina, Si cantec ostaseșesc*;
- Djuvara Trandafir George – *Superstițiuni la Români și la diferite popóre*, București, 1884-1885;
- Băncilă Petre – *Colindele Crăciunului si ale Pasciloru seu Productiuni cu cântece la Nascerea si învierea Domnului nostru Isusu Christosu*, Sibiu, 1875,
- Baronzi George – *Opere complete*, vol. I. *Limba română, și tradițiunile ei*, Galați, 1872;
- Burada T. Teodor – *Datinele poporului roman la înmormentări*, București, 1882;
- Fundescu – *Basme, oralii, păcălituri și ghicitori*, București, 1875;
- Georjean A. – *Colectiune de fabule romane*, B., 1874;
- Grandeia Grigore Haralamb – *Miosotul. Legende și épisode (1856-1864)*, București, 1884.
- Jarnik Urban Ioan și Bârseanu Andrei – *Poesii poporale române, adunate din Ardeal [Doine și strigături din Ardeal, București, 1885] [Glossaire des Chansons populaires roumaines de Transylvanie, Bucarest, 1885]*;
- Ispirescu P. – *Basme, snóve și glume, adunate din gura poporului*, Craiova, 1883;
- Mariencescu Atanasie Marian – *Cultulu păgânu și creștinu*, București, 1864;
- Pann Anton – *Colecțiune de Cântici pentru stea, Vicleim și colinde ce se cântă la nascerea D-lui nostru Iis. Chr.*, București, 1883;
- Id. – *Culegere de proverbur*;
- Petrini George S. – *Colecțiune de Fabule Române*, Iași, 1880;
- Popescu Nicolae D. – *Dorulu inimiei. Colecțiune de cântece, etc. [Amorulu Inimei. Colectiune de cântece noi și vechi. Doine, hori, cântece naționale, cântece populare, cântece de dor, cântece eroice și balade]*, București, 1888;
- Slavici Ioan – *Nuvelé din popor*, București, 1881;
- Stăncescu Dumitru – *Basme culese din popor*, București, 1885;
- Theodorescu Gheorghe Dem – *Încercări critice asupra unor credințe, datine, și moravuri ale poporului român*, București, 1874;
- Crăciunescu Ion – *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux* (Paris, 1874, ed. Hachette);
- Baronzi George – *Ballate e leggende [Opere poetice. Partea I. Legende si balade, Galați, 1876]*;
- Hințescu I.C. – *Proverbele româniloru*, Sibiu, 1877;

Poeziile populare se împart în *cantici betranesci, doine, chori, colinde, ghicitori*.

Canticele betranesci sunt balade și legende care amintesc eroi populari, fapte mărețe ale domnitorilor naționali, întâmplări cu *haiduci* care își făceau meseria nu pentru avuție, ci pentru a combate viclenia și cruzimea ciocoilor, *fanarioșilor* și a *potirei* lor; printre haiduci au rămas vestiți Voicul, Tunsul, Codreanu, Bujor și alții pentru bunele intenții și dărnicia lor, devenind foarte populari, personaje care în mintea oamenilor de rând și în tradiționala ospitalitate românească au devenit mituri.

Țăranii din Carpați, adevărați poeți, cântă aceste balade pe o melodie tristă și plângătoare plină de melancolie care o dată ascultată nu se mai uită. Reflecția acestui gen de literatură îl regăsim în *epopeele naționale*, precum *Mihaida* (1884) lui Ion Heliade Rădulescu, *Negriada* [*Negriad'a. Epopeia naționala*, București, 1879], scrisă de Aron Densușianu, *Traianida* [*Traianida. Poema epica*, București, 1869] a lui Dimitrie Bolintineanu etc. Exemple de narațiuni mitice sunt: *Legenda stancei de la Bucaru* [*Legenda stâncii de la Rucăr*] scrisă de **Alexandru A. Macedonski**⁷³, *Biserica risipită* a lui Vasile Alecsandri etc.

Doinele, cum relatează Codrescu, sunt cântece de dragoste sau cântece patriotice ce se pot compara cu *liedurile* germane. *Doina* e inspirată din *dor*, acel sentiment nedefinit, ce conține în același timp iubire, speranță și

Marian Simeon Florea – *Poesii populare române*. Tom I: *Balade, cântece baetrinesci*, Cernăuți, 1873 – Tom II: *Doine și hore adunate în Bucovina*, Cernăuți, 1875, de 470 de pagini. Îmi amintesc apariția unui articol din *Noua Antologie*, vol. XXX, din anul 1875, despre poezia populară românească.

⁷³ **Alexandru Macedonski** s-a născut în anul 1854. A călătorit aproape în toată Europa. În anul 1872 publică un volum de poezie *Prima-verba* mult lăudată de Laurian, după care au urmat multe lucrări publicate în principalele ziare literare. A fondat, în anul 1873, ziarul literar *Oltul*, poemul său *Călugarenii* a fost primit cu succes de Pascali pe scenele teatrului românesc. Poeziile sale sunt apreciate în România, dar și criticate.

durere, care de multe ori poate ucide. Specific că *doinele* seamănă cu *stornelli* de la noi, de exemplu cele ale lui [Francesco] Dall'Ongaro; de fapt foarte des *doina* românească se inspiră din imaginea unei flori. *Margaretele* l-au inspirat și pe Alecsandri într-o serie de cântece pline de sentimente delicate.

Chorele sunt cântece potrivite pentru acompaniamentul instrumental, seamănă cu *canzoncinele populare* italiene, care de multe ori sunt chiar banale, își iau numele de la dansul popular *hora*.

Colindele sunt legende, narațiuni ale unor fapte miraculoase care se împletesc cu fapte păgâne. Unele dintre ele derivă din cuvântul latin *colo*, *calendas* sau *chora*. Marienescu a realizat o frumoasă culegere de *colinde*, iar P. Bancila a publicat una în anul 1875, Demetrio Rădulescu în anul 1877 și Anton Pann în anul 1883.

Sovestele sunt cugetări, narațiuni mitice inspirate din amintirile altor popoare.

Ghicitorile sau **zicătorile** sunt asemeni *sciaradelor* noastre în versuri.

Cei mai de seamă interpreți ai poeziei populare românești sunt **C.A. Rosetti** și **Vasile Alecsandri**.

Constantin A. Rosetti s-a născut la București în anul 1816. Providența a făcut să înțeleagă profund nevoile și suferințele poporului său devenind, în anul 1840, un poet popular, un mare revoluționar, apostol și martir în perioada anilor 1848, iar apoi un ziarist inspirat care a luptat pentru cauza celor nevoiași; a fost ales deputat, ministru ce a promulgat doar reforme liberale. În ultimii ani a refuzat conducerea Biroului Președintelui Camerei deoarece a constatat că reformele sale nu au fost aplicate în mod constant. În ziarul său *Romanul*, cel mai vechi și recunoscut ziar din România, a urmărit să informeze populația și guvernul în cele mai arzătoare probleme ale țării.

*avec mes amis
C. A. Rosetti*

Poate era unicul om politic din România pe care presa se putea baza și din mijlocul căreia a dispărut trei ani, timp în care a fost decan. A avut legături cu iluștrii oameni de litere și revoluționari contemporani; prieten bun cu Garibaldi, Manzzini și alți oameni politici italieni care îl admirau. Versurile sale au devenit populare, fiind cunoscute peste tot unde se vorbea limba română. De Gerando, în cartea sa de impresii despre Transilvania, a reprodus câteva strofe din cântecele acelor ciobani din munte. Vaillant, în cartea sa *La Roumanie*, la pagina 214, din al treilea volum, scria începând cu anul 1844: *poeziile sale sunt marcate de un stil specific, în care dragostea se unește în mod grațios cu patriotismul și gluma nevinovată cu morala severă. Redă strofe din populara Camașa fericitului.*

Când vorbim despre C.A. Rosetti, nu putem să uităm de soția sa **Maria**, una dintre acele femei providențiale, cu un instinct al bunului sens generos, curajoasă în idei și în fapte ce par a fi destinate să salveze sorta unei țări întregi. Istoria romană amintește numele *Arria*, soția lui Cecina Peto, care, neputând să-și însoțească soțul în Dalmația, a parcurs drumul în barcă și pe jos până la Roma, unde s-a sinucis. Maria Rosetti a făcut ceva admirabil: cu fetița sa la piept a urmărit din mașină și pe jos, cu ochii și cu mintea mereu trează și cu inima palpitând, nava care transporta prizonierii elitei revoluționare române, până când a reușit să pregătească o revoltă și să-și elibereze soțul și colegii. Foarte frumos a redat acest fapt Michelet,

imortalizându-i numele în lucrarea *Madame Rosetti*: „ce bateau, arche sainte du naufrage d'un peuple, contenait son gouvernement, sa littérature en partie, son âme et sa pensée, son avenir!... des politiquess, des historiens, des professeurs, des magistrats, des poètes, des économistes etc.” [acest vas, corabie sfântă a naufragiului unui popor, cuprindea guvernarea sa, literatura sa în parte, sufletul său și gândirea, viitorul său!... politicieni, istorici, profesori, magistrați, poeți, economiști etc.] Arista, Bălcescu, Bolliac, Bolintineanu, Ion Brătianu (actualul președinte al Consiliului de Miniștri), cei trei Golescu, Grădișteanu, Ionescu, Ipătescu, Snagoveanu, Rosetti, Voinescu, Zane.

Vasile Alecsandri s-a născut la Iași, în anul 1821, unde a rămas până în anul 1834, când este trimis în Franța la studii. A frecventat cursuri de drept, științe ale naturii și cele de literatură, pentru care simțea o aplecare specială. Înainte de a se întoarce în țară, face o oprire în Italia, de unde se inspiră pentru prima sa nuvelă publicată, intitulată *Suvenire din Italia. Buchetiera de la Florența*.

În anul 1842, odată cu pierderea dureroasă a mamei sale, Alecsandri publică o serie de poezii (*Doina, Baba-Cloanța, Craiu-Nou, Strunga*) și începe să facă cercetări importante pentru culegerea de poezii populare, fapt pe care îl amintește în prefața lucrării. „Ajutat de diferite persoane, în special de A. Russo, am reunit în timpul excursiilor mele din țară, la munte sau din câmpiile înflorite ale patriei noastre, o mare parte din aceste poezii populare pe care le-am pregătit pentru a le dedica țării mele ca pe un tezaur ce îi aparține.”

Puțin mai târziu el a promovat intens în țara sa literatura dramatică, reușind să traducă și să pună în scenă la Teatrul din Iași, unde era director împreună cu Kogălniceanu și cu domnul Negruzzi, diferite opere franceze,

dar și operele proprii precum: *Cucoana Chirița, Iorgu de la Sadagura, Iașii în carnaval, Doi morți vii, Nunta țărănească, Piatra din Casă* etc.

După o lungă călătorie în Orient și în Italia, în anul 1848, tipărește volumul *Lăcrimioare*, apoi în exil la fel, ca mulți alți iluștrii români, din cauza mișcărilor populare ale acelor ani, publică la Paris mai multe lucrări, unde își multiplică și simpatiile pentru nobila sa țară în Europa. În anul 1856 aduce la lumina tiparului cântecul *Hora Unirii* [1856], un îndemn la unitate către cele două Principate Române, cântec devenit celebru, asemenea *Cântecului gintei latine*, premiat la Montpellier, tradus în mai multe limbi și orchestrat. În anul 1857 a fost deputat, în 1859, Ministru de Externe, președinte al Camerei, apoi senator, în tot acest timp dând și dovadă de talent literar. Ziarist, împreună cu Kogălniceanu și director al *României Literare* (1855), scriitor al unui manual de gramatică sub pseudonimul *Mircescu*, talentat biograf în *Convorbiri Literare*, unde a scris despre viața oamenilor politici din Italia, Franța și Germania, scriitor de opere dramaturgice consacrate, printre care *Despot Voda*, și altele publicate în patru volume, în anul 1857, la Iași. Poet patriot care a celebrat luptele duse de români în apărarea patriei prin *Peneș Curcamu, Capitanul Romano, Balcanulu și Carpatul* etc., V. Alecsandri a lăsat amprenta unei minți educate într-o solidă cultură, cu cele mai calde sentimente, maniere alese și originalitate. În ultimul timp, la București, Soecescu a publicat o elegantă ediție de patru volume în care a teaurizat poeziile populare ale lui V. Alecsandri⁷⁴. Mare parte din timpul anului, Alecsandri o petrecea, împreună cu soția sa, în Moldova, la Mircești, pe dealurile împânzite de viță-de-vie, unde deținea o vilă frumoasă, aici găsind o inspirație continuă. Cu câțiva ani în urmă a scris *Fântâna Blanduziei*, o dramă în trei acte ce avea să constituie volumul X din

⁷⁴ În anul 1875 Soecescu a publicat, la București, culegerea de poezie completă a lui Alecsandri în patru volume. Primul volum cuprinde *Doine* (1842-52), *Lăcrimioare* (conține câteva amintiri din călătoriile de pe Bosfor și din lagunele Venețiene), și *Suvenire*; volumul II: *Mărgăritarele* (1862-62); volumul III: *Pasteluri și Legende* cuprinde diferite poezii pentru album, un *Cântec sicilian*, un imn *Pe coastele Calabriei* etc.; ultimul volum: *Legende* (printre acestea și faimosul cântec dedicat lumii latine) și *Ostașii noștri*, în care a celebrat paradele militare ale țării.

Operele complete și volumul V din cele de dramaturgie. Drama a avut premiera în 22 martie 1884 la București, apoi s-a jucat în octombrie tot în București și apoi în Iași, după care a urmat drama sa *Ovidiu* [1890]. Alecsandri a fost numit reprezentant al României în Franța. Acest bătrânel iubit rămâne o figură legendară, criticii literari numindu-l *principele poeziei populare românești*.

Aș dori să fac câteva precizări cu privire la genurile de **poezie** și despre cei mai străluciți oameni de cultură români.

Am amintit deja de *Traianida*. *Poema epică* scrisă de Bolintineanu, *Mihaiada* lui Heliade, *Dragosida* scrisă de Bumbacu și *Negriad'a*. *Epopia națională* a lui Aron Densușianu, care redă trecerea lui Radu Negru dincolo de Carpați și formarea României. Principiul poemului scris de Densușianu este similar cu cel al lui Tasso:

Cantu armele și domnulu etc.

Romane și **nuvele**⁷⁵ au scris Dimitrie Bolintineanu, Atanasie Marian Marienescu și Ioachim Drăgescu⁷⁶. Poeziei didactice s-au dedicat: Grigore Alexandrescu, A. Mureșanu, G. Sion, Fundescu etc. La *epigramatică* și *epigrafie* au contribuit Alecsandri, Budnărescu, Bolintineanu, Dăscălescu, Tacitu, G. Sion, Ion C. Fundescu, Nicolae T. Orășanu⁷⁷, ca să nu mai spunem de culegerile speciale editate de Panu, Hîntescu, Golescu și Ispirescu. *Alegorii* frumoase au scris și cules Heliade, Negruzzi, Lapedatu etc.

⁷⁵ *Colecția de fabule românești* scrisă de G.S. Petrini (Iași, 1880, ediția a doua) adună fabule scrise de G.M. Alexandrescu, A. Donici, G. Asachi; Gh. Teutu, G.V. Carp, D. Raleti, I.H. Rădulescu, G. Nicolenu, T. Stamatî, A. Chrisoverghi, D. Gusti, V.A. Urechia. Petrini este și autorul unor lucrări didactice.

⁷⁶ În acest sens nu trebuie uitați nici scriitorii de nuvele în proză: Beldiceanu, Costantinescu, Gane, Florian, Poenaru, Hasdeu, Vrancea, Bucșănescu, Coconu Jenica și Slavici.

⁷⁷ Vezi *Opere satirice*, editate la București, în anul 1875. Prima parte este intitulată *Satire vechi*, cuprinde anii 1859-1868; partea a doua *Satire noi* ce cuprinde anii 1868-1872 și ultima parte *Dictionaru politica seu Epoca pruso-ciocoiască* – 1871, ce are ca subiect diferite instituții din perioada fanariotă și unde se evidențiază ridicolul și cruzimea acelei perioade.

Lirica a fost cultivată de către Alecsandri, Mureșanu, Bolintineanu, Garlova, Scipione Bădescu, iar elegia de Bolintineanu și Justin Popfii.

Vom trece rapid în revistă unele forme speciale de poezie, foarte comune în România, nu mult diferite de cele italiene. De exemplu, *sonetul* are aceeași formă cu al nostru; *referenul* similar cu *trioletul* și *rondoul*; *madrigalul* este cultivat de Matilde Cugler, de P. Poni și de Bolintineanu.

Gazelul are origini persiane, introdus de Rucker în Germania, compus dintr-o serie de strofe cu două versuri fiecare, cu rimă împerecheată și versuri libere. *Canzoneta* are între 13 și 18 versuri cu un final scurt și siropos. *Glosa* a fost importată din Spania, o poezie lirică în care ultima strofă reproduce în ordine inversă versurile primei strofe, o regăsim în poeziile lui Eminescu.

În ceea ce privește opera teatrală avem diverse lucrări. *Tragedii* au scris: Pelimon, Heliade, Șoimescu; *comedie*: Negruzzi⁷⁸, Alexandrescu, Aricescu, G. Sion⁷⁹, Popescu, Lupescu, Marienescu, Sarageuli, Grădișteanu, Dumitrascu și Ghicha; *dramă*: Negruzzi, Alecsandri, Hasdeu, Bolintineanu,

⁷⁸ **Negruzzi Constantin** s-a născut în Moldova în 1809 și a murit în 1869. Nuvela sa istorică *Alexandru Lăpușneanu* a fost un mare succes, fiind tradusă de Vornescu pentru *Revue d'Orient I'* din 1854. Socecu a publicat în anul 1873 toate lucrările lui Negruzzi în trei volume: I. *Pecatele tinereților*; II. *Poesii*; III. *Teatru*.

⁷⁹ **Sion Gheorghe** a fost membru al Academiei Române, a scris poezii și alte opere literare, precum: *Ceasurile de mulțemire a lui Gheorghe Sion*, poezie (1843); *Moartea lui Socrat* după Lamartine (1847); *Mizantropulu* după Moliere (1854); *Zaire* după Voltaire (1854); *Istoria și întâmplările Baronului de Münchhausen* (1855); *Din poesiiile lui George Sion* (1857); *Revista Carpaților* (1859-62); *Istoria generală a Daciei*, traducere după Fotino (1860, 3 volume); *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci*, traducere după frații Tususli (1863); *Fabule* (1892); *Influența morale*, comedie (1869); *Alexandru Donici, viața și operele sale* (1871); *Dramatice* (1879), care cuprind două părți: *Candidatu și deputatu* și *La Plevna!*; *Notiție despre Bucovina* (1882).

Maniu și Scurdescu⁸⁰. În *vodevil* Alecsandri rămâne de neegalat, iar scenete comice a mai scris *Millo director sau Mania posturilor* și *Mama Anghelușa*.

Un cuvânt special despre Bolliac, Eminescu și Sihleanu.

Bolliac César, pe care l-am pomenit anterior, a scris primele sale poezii în anul 1833, apoi doi ani mai târziu publică volumul *Ode, satire și legende*, o dramă; în anul 1842, *Meditații și poezii*; în anul 1847, *Poezii nouă* și poemul *Domnul Tudor. Episode de la Révolution roumaine de 1821*.

Bolintineanu Dimitrie, născut în anul 1826, lângă București, în localitatea Bolintin, a fost o sursă nesecată de inspirație. Plecat să studieze la Paris, de unde s-a întors în anul 1847 pentru a participa la revoluția din 1848, a emigrat din cauza opoziției sale în fața Înaltei Porți, publicând în anul 1855 poeziile sale *Câtece și plângeri*. Moare în anul 1873, dar lista lucrărilor sale poetice, politice și impresii din călătorii este lungă⁸¹.

Mihai Eminescu s-a născut la Botoșani în anul 1849, a studiat literatura la Viena și filozofia la Berlin, iar în anul 1874 este numit bibliotecar al Bibliotecii Centrale din Iași. La vârsta de 16 ani s-a făcut cunoscut cu poezia pe care o dedica morții profesorului său, Aron Pumnul, și succesiv alte

⁸⁰ **Ion G. Valentineanu** a tradus din limba italiană și a publicat, în anul 1881, diferite broșuri despre cele mai importante opere ale noastre. A fost directorul ziarului *Reforma* și un prieten sincer al Italiei.

⁸¹ **Sion**, în primul volum cu poeziile lui **Dimitrie Bolintineanu**, a descris cariera acestui apreciat scriitor. A enumerat toate publicațiile lui Bolintineanu, printre care cităm: *Kălătorii în Moldova* (1858); *Câtece și plângeri* (1852); *Convențiunea pentru organizarea definitivă a Principatelor Romane* (în limba franceză, Paris, 1864); *Poesiile vechi și noue* (1855), cu o introducere de Ionescu; *Căletorii la Ierusalim în serbătorile Pascelui și în Egiptu* (1867); *Istoria lui Herodot* (1859); *Căletorii în Asia Mică* (1915); *Drame istorice* (1868); *Viața lui Traian August fondatorul neamului românesc* (1869); poemul epic *Traianida. Poema epica* (1869); *Studiu despre fanarioși* [!]. *Poezii; Satire* (1861, 1867) etc.

lucrări apreciate, în revistele literare, mai ales în *Convorbiri literare*. Scrie poezii importante, de la cele pline de sarcasm și ironie până la cele pline de afecțiune. Celebru a devenit poemul său *Mortua est*.

În decembrie 1883 Titu Maiorescu îi dedică un elegant volum cu o scurtă introducere, în care grupează poeziile marelui Eminescu, care, la o vârstă atât de fragedă, este lovit de o gravă maladie⁸².

Alexandru Zamfir Sihleanu a publicat un volum de poezii intitulat *Armonii intime*. Prima ediție a fost publicată în anul 1857, iar următoarea ediție sub atenta supraveghere a surorii sale, Elena C. Grădișteanu în anul 1871. Prefața volumului a fost scrisă de către C. Crețianu, care a subliniat cât de mare a fost pierderea pentru aspirațiile poeziei românești odată cu moartea prematură a acestui poet. A. Sihleanu s-a născut în 6 ianuarie 1834 și a murit în 14 martie 1857.

A fost înmormântat la București, în cimitirul Mănăstirii Icona, iar pe piatra funerară are o epigramă ce exprimă pe scurt viața a poetului și golul lăsat în urma sa:

*În primăvera junetii s'elle
Poetulu june a reposatu,
Lăssândū și rude s'amică in jale
Si câți talentu' i au admiratu
N'a trecutu annulu s'al seu parinte
Subst astă petra il însoti.
O voi ce treceți lîngă morminte
Séu florî, séu lacremi versati aici.*

⁸² *Poezii* de M. Eminescu, București, Socecu și C., 1884, in-12 de 307 pagini. Acest volum conține 61 de creații.

IX.

Două balade populare⁸³

INELUL ȘI NĂFRAMA

I.

Fost'aũ, fost un Crăișor
Tinerel, mândru fecior
Cum e bradul codrilor
Sus, pe vârful munților.
De soție și-aũ luat
O copilă din cel sat
Copiliță Romancuță,
Toți vecinilor drăguță;
Cu chip dulce luminos
Cu trup gingaș mlădios
Cum e flórea câmpului
In lumina sórelui.
Eată lui că 'i aũ sosit
Carte mare de pornit
La tabără de eșit.
El în suflet s'a mânănit
Și din gură a grăit:

L'ANELLO ED IL VELLO

I.

Fu altra volta un principe, giovine e
bello come l'abete dei boschi in sulla cima
dei monti.

Si era congiunto con una giovinetta
del borgo, una fanciulla romena, cara a
tutti, dal viso dolce e chiaro, dal corpo
grazioso e flessibile come il fiore del
campo, che splende al sole.

Ma il giovane ebbe ordine dal re di
andare al campo.

Col cuore afflito cosi disse alla sua
sposa:

⁸³ Preluate din culegerea lui **Vasile Alecsandri**, *Poesii populare ale romanilor*, Bucuresti, Tip. lucratorilor asociati, p. 20 și 31.

«Draga mea, sufletul meu,
Ține tu inelul meu.
Pune'l în degetul teū.
Când inelū-a rugini
Se scii, dragă, c'oiū muri!»
– «De me lași plângend acasă,
Na'ți naframa de matasă
Pe margini cu aur trasă.
Aurul când s'a topi
Se scii, frate, c'oiū muri!»

II.

El pe cal a 'ncălecat
Si pe drum aū apucat.
Mers'aū el pân' la un loc
S-aū aprins un mare foc
In mijlocul codrului,
La fontâna corbului.
Mâna 'n sîn el și-o băga
La năframă se uita...
Inima-î se despica!
«Dragii mei, ostașii mei,
Puișori viteji de zmei !
Stați pe loc de ospătați
Și la umbră vă culcați.
Eū sunt gata de plecat,
A casă că mī-am uitat
Paloșul cel rotilat
Pe-o masă verde-aruncat»
Inderept el a pornit,
C'un voinic s'aū întelnit

«Cara mia, anima mia, ecoo
quest'anello, mettilo al dito.

Quando sarà di ruggine coperto, tu
saprai ch'io sono morto!»

Ed ella: – «Se m'abbandoni mesto,
tieni questo velo fregiato d'oro. Quando
fuso ne sarà l'oro, tu saprai ch'io sono
morta!»

II.

Ed il principe parti a cavallo e
giunse in mezzo ad una selva, alla fontana
del corvo, ove accese cese un gran fuoco.

Poi dal seno prese il velo e
mirandolo gli si spezzò il cuore!

«Cari miei compagni, bravi figli di
Smei, restate a prendere il cibo ed il riposo
al rezzo.

« Io ritorno a casa ove lasciai il mio
palos⁸⁴ (in sulla tavola verde).»

Nel dir ciò parti, e nel cammino

⁸⁴ *Paloșul* este o armă.

C'un voinic cu calul mic:
– Noroc bun, tiner voinic!
Ce veste, de unde vii?
– Dacă vreî, Dómnne, s'o sciî,
De altul pite-ar fi bine
Dar e reu ş-amar de tine !
Tatăl teû că s'a sculat,
Téra 'ntrégă ne-a călcat
Pân' ce mîndra ți-a aflat,
Şi pe dîns' a aruncat
Intr'un tâu adînc şi lat !
– Na, voînice, calul meû
Se mi'l duci la tatel meû.
De-a 'ntreba unde sunt eû,
Tu se-î spuî că eu m'am dus
Pe malul apeî, în sus
Şi că 'n apă m'am svârlit
La copila ce-am iubit.

III.

Tatăl seû ţer' a sculat,
Tâu 'ntreg de l'aû secat
Si copiii şi-aû aflat
Amîndoî îmbrăţişaţi,
Pe năsip galben culcaţi
Amîndoî senini la faţă
De păeu că suntû în vîeaţă
Atuncî Craiul s'a căit,
In matasă î-a 'nvelit,
Si 'n biserică î-aû dus,
Si 'n doă racle î-aû pus,

incontrò un bravo con un piccolo cavallo:
– Salve, giovane prode, qual nuova
mi porti e donde vieni?
– Se vuoi saperla, signore (Sire),
per un altro forse essa è buona, ma per te è
fatale !

Tuo padre ha desolato tutto il paese
per trovare la tua bella e questa ha
annegata in uno stagno profondo e largo ».

– E lui amaramente pianse e disse:
«Ecco il mio cavallo, menalo al
padre mio. Se ti domanda ov'io sono, digli
che sono andato in sulla riva dell'acqua ed
entro mi son gittato per ritrovarmi colla
mia amante».

III.

Il padre raduno tutta la gente e fece
seccare lo stagno e vi trovo, sull'arena
gialla, abbracciati gli amanti, ambedue col
viso sereno, che parevano vivi.

Allora si penti, li fece coprir di seta,
e, in due ricchi e belli feretri, portando
segni latini⁸⁵, trasportare in chiesa.

⁸⁵ *Semne latine*: inscripții cu caractere latine.

Racle mîndre 'mpărătescî
Purtând semne latinescî.
Si pe dînsul l'a zidit
In altar, la resărit,
Pe ea 'n tindă l'asafințit !
Ear din el, frate-a eșit
Un brad verde, cătinat,
Pe biserică plecat.
Si din ea o viișoră
Inflorită, mlădioră
Ce din dîori și pînă 'n séră
Pe biserică s'a 'ntins
Si cu bradul s'au coprins!...
Tună, Dómnne, și trăsnesce
Tună 'n cine despărțesce
Dulcea dragoste 'nfocată
De-un fecior și de o fată.

Lui fu sepolto all'altare, verso il
levante, ella alla porta al tramonto.

E dal sepolcro di lui sorse un
bell'abete, il quale si piegò sopra la chiesa;
e, dal sepolcro di lei, una vite infiorita e
flessibile, la quale dall'alba alla sera si
distese sulla chiesa ed abbracciò l'abete!...

Dio! Santo Dio! tuona e fulmiina
chi straccia i legami d'amore fra due
giovani.

ȘOIMUL ȘI FLÓREA FRAGULUÎ LO SPARVIERO ED IL FIORE LLA
FRAGOLA

Sus, în vîrf de brăduleț,
S'a oprit un șoimuleț,
El se uîță drept în sóre
Tot mișcând din aripîóre.
Gîos la trunchiul bradului
Cresce flórea fragului.
Ea de sóre se feresce
Si pe umbră se lipesce.

Su, in sulla vetta d'un abete,
si è fermato uno sparviero, che
guarda fisso nel sole, agitando
di continuo le ali.

Giù al tronco dell'abete
cresce il fiore della fragola, che fugge
il sole e cerca l'ombra.

«– Floricică de la munte
Eū sunt șoim șoimuț de frunte
Eși din umbră, din tulpină,
Se'ți ved fața la lumină,
C'aū venit până la mine
Miros dulce de la tine,
Cât am pus în ghîndul meū
Pe-o aripă se te ieū
Și se mi te port prin sóre
Pân' te'ı face roditóre
Si de mine iubitóre.»

«– Soımuleț, duios la graiu,
Fie care cū-al seū traiū.
Tu aı aripı sburatóre
Ca se te înalți la sóre,
Eū la umbră, la recóre
Am menire 'nfloritóre.
Tu te légănı sus, pe vînt,
Eū mẽ légăn pe pămênt,
Dute 'n cale' ți, mergı cu bine
Făr' a te ghîndi la mine
Că e lumea 'ncăpătóre
Pentru-o pasere ș'o flóre!»

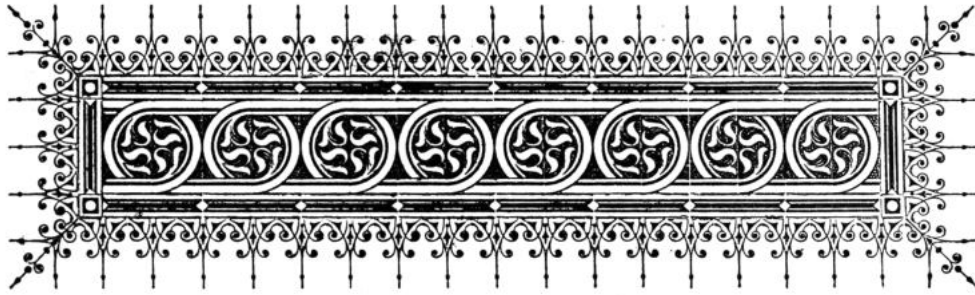
«– Fiorellino del monte, io sono
sparviere, un mobile sparviere. –
Vieni dall' ombra, dal tronco, che io
vegga la tua faccia alla luce, la tua
dolce fragranza è fino a me giunta,
ed io voglio portarvi via sull'ali,
portarti al sole, finchè tu frutta farai e
me amerai.»

«– Bello sparviere, con dolce
favella. – Il mio viver dal tuo
differisce. Tu hai le ali per alzarti al
sole: io fiorisco all'ombra ed al
fresco.

Tu ti muovi in alto, sul vento,
ed io in terra.

Va' dunque con Dio, non
pensar più a me; che il mondo e
grande assai per comprendere un
uccelo ed un fiore!»

X.

Condiții economice și diverse instituții

Constituția României nu se diferențiază cu mult de cea a altor state cu statut de monarhie constituțională. Același lucru se poate spune în privința dreptului privat, unde s-a acceptat instituția divorțului. În primele momente, această practică a fost frecvent folosită, dar acum e mult mai rezervată, fiind exercitată de tinerii care au terminat universitățile în afara țării și care ocupă poziții importante în justiție și administrație, încercând să modeleze instituțiile juridice după modelul celor franceze⁸⁶. În privința dreptului public, multe dintre legi sunt comune sau asemănătoare cu cele italiene, deși unele dintre ele pot fi considerate neliberale sau chiar periculoase pentru libertatea cetățenilor. Un exemplu ar fi legea din anul 1881, ce acorda putere executivului de a expulza străinii sau anumiți cetățeni în timp de 24 de ore. Astfel, au fost pedepsiți filologul Gaster împreună cu alții în anul 1883.

Situația financiară a României se poate deduce din datele bilanțului din anul 1886, care ne oferă următoarele date:

⁸⁶ O instituție importantă din România este cea a *răzeșilor*, o proprietate colectivă formată din mai multe familii ce are la origine principii liberale și a fost formată după război sau, mai bine spus, din cauza războiului.

Intrări		Cheltuieli	
Contribuții directe	L. 27.640.000	Debit public	L. 57.546.956
—indirecte	L. 62.630.000	Consiliul de Miniștrii	L. 62.960
Veniturile Statului	L. 19.374.800	Ministerul Domeniilor	L. 3.159.201
Lucrări publice	L. 10.417.925	Lucrărilor publice	L. 3.883.784
Ministerul de Interne	L. 5.000.000	de Interne	L. 9.772.795
—de Finanțe	L. 1.440.000	de Finanțe	L. 10.449.219
—de Război	L. 795.000	de Război	L. 28.552.760
—de Externe	L. 138.000	de Externe	L. 1.692.363
—Cultelor și de Instrucțiune Publică	L. 257.000	Cultelor și de Instrucțiune Publică	L. 13.120.294
—de Justiție	L. 12.000	de Justiție	L. 4.727.830
Intrări diverse	L. 10.532.970	Fondul de credite suplimentare și extraordinare	L. 1.267.485
Total	L. 138.532.970	Total	L. 134.244.650

La data de 1 aprilie 1886, *debitul public* era împărțit astfel: valoarea nominală de titluri emise, L. 795.369.669; capital de amortizat rămas, L. 724.171.624; rate anuale de plătit în 1886, L. 49.680.376.

Printre instituțiile de credit merită amintite *Banca Națională*, cu un capital de 30 de milioane, *Banca Romana*, cu un capital de 25 de milioane; alte societăți de promovare a progresului agricol, dintre care *Creditul Funciar Rural* din București și cel din Iași; *Creditul Funciar Urban*, înființat în anul 1876 la București; trei puternice Societăți de Asigurări: *Dacia romana*, *Națională* și *Unirea*, și câteva stabilimente industriale.

Comerțul din import și export⁸⁷ din anul 1884 era reprezentat de următoarele cifre:

(în mii de lire, rom. lei)

		Importuri	Exporturi
Austria-Ungaria	L.	129.867	70.392
Anglia.....	»	58.223	61.783
Alemagna (Germania)	»	43.394	833
Franța	»	23.804	17.417
Turcia și Bulgaria	»	17.217	12.726
Rusia	»	10.170	70.392
Belgia	»	3.801	2.251
Italia	»	2.726	3.432
Grecia	»	2.426	1.100
Elveția	»	2.306	934
Alte țări	»	1.062	4.122
TOTAL	L.	294.986	184.116

⁸⁷ În această privință subliniem studiile făcute de unul dintre cei mai iluștri diplomați. Vezi articolul despre comerțul exterior al României scris de contele G. Tornielli-Brusati din Vergato, ministru la București, publicat în *Buletinul Consular* din mai 1885, n. 573. Același conte Tornielli a mai scris trei lucrări publicate în luna iunie 1881, iulie 1882 și septembrie 1883, în care a încercat să traseze un tablou complet al producției naturale și industriale din România, corelat cu mișcarea traficului internațional, în special cu cel din Italia.

Mișcarea în cele trei principale porturi: Galați, Brăila, Sulina și în altele mai mici au dat aceste rezultate: *intrări* din navigație – L. 20.478 cu 3.711.143 tone; *ieșiri* – L. 20.650 cu 3.678.849 tone.

Un cuvânt special pentru dezvoltarea și construirea drumurilor, a serviciilor poștale și cele telegrafice.

Căile feroviare sunt într-o continuă dezvoltare. Lungimea liniilor feroviare (în baza statisticilor puse la dispoziție de amabilul domn Mihăiescu, inspector general al Serviciului Feroviar: *Căile Ferate Române*, statistici comerciale pentru anul de exploatare 1882, București, 1883), executate de Direcția Generală, până la data de 30 iunie 1883, erau de 1109 km, în afara celor construite de Stat. Pentru transportul de călători sunt mai mult de 100 km; pentru marfă 1009 km. Liniile feroviare trec prin 78 de stații, printre care: București – Buzău – Marășești – Roman cu 345,4 km; Chitila – Pitești – Vârciorova (Caraș Severin) cu 371,6 km; București – Giurgiu – Smârda cu 139,6 km; Mărășești – Tecuci – Barboși cu 90,7 km; Tecuci – Bârlad cu 50,2 km; Brăila – Dunăre cu 3,9 km; Galați – Dunăre cu 1,2 km. În anul 1882 pe această cale ferată s-au obținut 19.629.321 de lei dintre care 7.211.391 din partea călătorilor. Din documentele pe care le-am studiat îmi rezultă că multe alte căi ferate importante sunt în construcție, iar altele în curs de a fi date în folosire. De la Fetești, pe partea stângă a Dunării, vor porni două drumuri: unul către București, iar celălalt va ajunge la gara din Făurei (pe linia actuală Buzău – Brăila), astfel din Dobrogea se va putea ajunge mult mai rapid la București sau la Iași. De la granița bulgară, mai precis de la Corabia se construiește o linie feroviară care taie strada Craiova-Pitești și va străbate până la Râmnicu-Vâlcea; de la Turnul-Măgurele se va ajunge la Costești (indicat pe traseul Craiova-Pitești). Calea ferată de cea mai mare lungime va pleca din București până la Sinaia, faimoasa stațiune regală a României, de unde vor mai pleca două trasee, unul până la Orșova la prima stație din Ungaria și altul până la Izcani aproape de granița cu Bucovina. Mai

menționez linia de la Crasna la Huși aproape de Basarabia, la nord de la Bârlad la Iași etc. Cele mai recente știri referitoare la anul 1886 ne oferă următoarele date: linii construite sunt pentru o lungime de 1682 km, dintre care 1458 construite de către Statul Român; linii ferate în curs de amenajare pentru o lungime de 900 km, iar în proiectare, alți 454 km.

În același an existau 247 de birouri telegrafice și poștale pe o suprafață cu o lungime de 5117 km și cu aproximativ 1.224.447 de expedieri. Un lucru ce face onoare administrației telegrafiei românești este că acest serviciu răspunde unui principiu elementar de onestitate și bun simț. Aflându-mă la Vârciorova, am trimis o telegramă la Craiova, prietenului meu profesorul Mihălescu, pentru a-l anunța că voi ajunge în gara din Craiova pe la ora 14. Ajuns acolo nu l-am întâlnit, dar, ajuns în capitală, am primit o scrisoare din partea profesorului în care îmi relata că telegrama mea i-a ajuns după ce trenul meu trecuse. La întoarcere l-am anunțat din nou pe Mihălescu, care s-a prezentat punctual în gară. Voia să-mi returneze banii pe care i-am cheltuit pe telegrama care nu a ajuns la timp, restituiți de către administrația telegrafică.

Poșta deținea 187 de oficii, în care serviciile pentru mesagerie ridicându-se la 528.992 de pachete, 18.330.367 de scrisori și 179.185 de mandate poștale.

Trebuie consacrat un spațiu special **agriculturii** și producției resurselor naturale din România. În abordarea acestei teme am avut sprijinul domnului P. Conte, vice-consulul nostru la Brăila, care spunea:

– Agricultura a fost mereu baza bogăției din România și este și la ora actuală.

– Culturile sunt diferite de la o regiune la alta. Pe vârfurile munților se cresc păduri, la poalele acestora și pe întinsele câmpii ale Bărăganului până la Brăila, iar în Dobrogea se practică pășunatul, pe dealuri viță de vie și pomi fructiferi; în mare parte, culturile de cereale sunt alternate cu pășuni, lăsând terenul să se odihnească pentru câțiva ani, și în regiunile mai fertile, există un

sistem unic de culturi de cereale, alternându-se și aici grâul cu orzul, secară și ovăz. Din totalitatea terenurilor cultivate, aproximativ jumătate sunt culturi de cereale, o treime de grâu, o zecime cu secară iar restul sunt culturi de viță-de-vie, legume și fructe. Producția totală a agriculturii din România se ridică la 700 de milioane de franci.

– Fiecare cultură menționată mai sus generează diferite produse, dezvoltându-se astfel industriile și comerțul. Aș dori să vorbesc despre păduri.

– Nici o țară din Europa, în raport cu suprafeța ei, nu are bogăția României, prin cantitatea și calitatea pădurilor. Este suficient, cred, să spunem că produsele din silvicultură depășesc 200 de milioane de franci, dintre care aproape jumătate sunt consumate pentru încălzirea caselor pe timpul iernii. Pădurile sunt pe tot teritoriul, dar ele sunt mai dese în Dobrogea, pe insulele Dunării și în Munții Carpați. Pe vârful munților găsim *bradul* (*Abies Alba*), *moliftul* (*Larix Europea*), varii specii de pini și *tisa* (*Taxus baccata*); la poalele munților crește *fagul* (*Fagus Sylvatica*), *mesteacănul* (*Belulus Alba*), *alunul* (*Corylus Avellana*), *sorbul* (*Sorbus Domestica*), *cireșul* (*Cerasus Avium*), *mărul pădureț* (*Pyrus Malus*) și *ghimposul* (*Juniperus Comunis*); pe dealuri și coline întâlnim *stejarul*, *ulmul*, *frasinul*, *carpenul* (*Carpinus Betulus*), *teiul*, *sengerul* (*Salba mole*), o specie de salcie, *plopul*, *porumbarul* (*Prunus Spinosa*), *păducelul* (*Crataegus Oxyacantha*); în locurile mlăștinoase găsim *aninul* (*Alnus Glutinosa*) și *răchita*. În zonele pietroase crește *țintaura* și *argintia dracila*, *castanul* se găsește cu precădere lângă Mănăstirea Tismana.

– Din județul Neamț, în special din satul Broșteni, proprietatea particulară a Măriei sale regele României, administrată de italianul Jacomuzzi, se exportă lemnul cu plute pe râul Bistrița, coborând până la Brăila și Galați, intrând apoi pe Siret.

– Industria care s-a dezvoltat prin silvicultură este reprezentată de fabricile de cherestea care pregătesc o imensă cantitate de materiale destinate construcțiilor de case, magazine, mobilă și parchet; produc multe *șindrile* folosite mai ales în zona Moldovei la acoperișurile caselor; o altă parte din

lemnul tăiat este folosit în fabricarea butoaielor din doage, a unor unelte agricole și la producția de care și trăsuri.

– Exploatarea pajiștilor este o ramură importantă a agriculturii românești; de acestea depinde creșterea animalelor, apicultura, producția de lactate și brânzeturi, mai exact de pajiști depind o serie de industrii care au la bază produse animale sau vegetale, atât de necesare în transformarea economiei domestice, cum ar fi pâna sau firele de in, de cânepă sau bumbac.

– Flora în România este foarte bine reprezentată.

– Pajiștile se împart în naturale sau artificiale, adică semănate cu trifoi sau lucernă; de obicei, o dată pe an se adună fânul, iar iarba care crește după strânsul fânului este necesară animalelor de păscut care își găsesc hrana și în pădurile vecine. Așa-zisele pășuni ocupă o suprafață de aproximativ trei milioane de hectare, uneori inundate, unde iarba nu crește suficient pentru a fi tăiată, precum cele din câmpia Bărăganului, lângă Ialomița. Valoarea anuală a fânului adunat este calculat cam la 30 de milioane de franci.

– În România sunt crescute mai mult de cinci milioane de oi; mare parte se cresc în zona Dobrogea. De la domnul Stoica, păstor din satul dobrogean Cerchez Lar, am aflat că mai mult de 900.000 de oi sunt în județul Tulcea și Constanța; apoi urmează ca importanță județul Ialomița cu 400.000 de oi, Brăila cu 300.000, Dolj și Teleorman cu mai mult de 280.000 de oi fiecare județ etc. Dacă am lua în calcul că fiecare oaie produce cam 1½ kg de lână pe an, a cărei valoare este de 2 franci pe kg, ajungem la un total de 15 milioane de franci, din care se exportă peste cinci milioane.

– Dacă vorbim de crescătorii de capre, putem spune că în România există mai mult de 300.000 de capre, iar câteva mii sunt din apreciată rasă Angora. În fiecare an numărul lor se diminuează, din păcate, din cauza daunelor pe care ele le produc plantelor și cerealelor. Se cresc peste un milion de porci din două specii, negri și albi, care se aseamănă mult cu porcii mistreți și care sunt foarte mult exportați, mai ales în Germania. Crescătoriile de pui au peste 20 de milioane de capete, iar venitul anual provenit din ouă și

pui se ridică la 14 milioane de franci. În România există peste 300.000 de stupi de albine care produc în medie 600.000 kg de miere și aproape 100.000 kg de ceară de albine.

– Datorită cultivării intensive a câmpurilor, a creșterii de animale și pește, în România s-au dezvoltat numeroase industrii. Prima industrie care a luat avânt este cea de săpun din seu de animale și cea de lumânări, care cuprinde un număr de 145 de sedii, cu un venit de aproape trei milioane de franci.

– Nu lipsește nici industria textilă, cea a pânzelor cusute manual. Astfel, aceste îndeletniciri sunt practicate mai ales în mănăstirile din Bistrița, la schiturile din județul Neamț, la Mănăstirea Văratec și Agapia (fondate de Alexandru cel Bun, dacă nu greșesc), unde se retrag multe maici și călugări din mâinile cărora ies în fiecare an multe haine, covoare și pături de lână, ce pot concura oricând cu cele mai bune fabrici din Europa. Manufactura lucrurilor din așa-zisul *postav* sau *aba, dimie* este suficientă pentru a satisface consumul local al țăranilor; baticurile făcute din mătase numite *marama*, precum și frumoase țesături din in sau cânepă dovedesc un înnăscut gust artistic și înclinația către frumos a acestui popor, care ar avea nevoie doar de încurajare pentru a concura cu cele mai avansate industrii internaționale.

– O altă industrie ce a prins avânt în România este cea de lactate și brânzeturi; în toată țara sunt 200 de producători de brânzeturi. Centrul de la Broșteni este cel mai bun din punct de vedere calitativ, produce o brânză asemănătoare cu *gruyere-ul* elvețian. În țară sunt preferate: brânza de puțină, de burduf, cașcavalul, care este identic cu *cacio cavallo* din partea meridională a Italiei, pențeleul și brânza în coajă de pin.

– Varietatea de animale sălbatice din România a dus la dezvoltarea unei alte industrii, cea a pielărilor, iar pescuitul a determinat dezvoltarea producătorilor de corzi și plase de pescuit. Aceasta din urmă este exercitată mai ales de către evrei și lipoveni.

– Am specificat mai sus faptul că cerealele realizează cea mai mare

producție a României. Grâul ocupă primul loc, cu două milioane și jumătate de kilograme anual sau 16.250.000 de hectolitri, cu valoare de 250.000 de milioane de franci. Este împărțit pe categorii: grâu de toamnă și de primăvară, de munte, tânăr sau tare, ghircă sau sandomircă. Producția este diferită de la regiune la regiune. Zonele care produc mai mult grâu sunt Oltenița, Giurgiu, Calafat, Turnul Măgurele, pentru grâul tânăr, și Roman, pentru ghircă.

– Producția de grâu este urmată ca importanță de cea de porumb, aceasta fiind de două calități: scorumnicul și porumbul ordinar. Aici calculăm trei milioane de kilograme anual, adică 19.500.000 de hectolitri, iar ca valoare vorbim de 160 de milioane de franci anual. Județele din Moldova sunt cele mai productive în cultivarea porumbului.

– Orzul este necesar în fabricarea berii sau pentru hrana cailor. Producția anuală medie este de 6.840.000 pentru o valoare de circa 50 de milioane de franci.

După cereale urmează rapița, inul, cânepa, fasolea, linte și tutunul ca importanță în culturile românești, aducând un venit de 20 de milioane de franci. Poate același venit se obține și din culturile de legume, cartofi și fructe, pe care le întâlnim oriunde, fiind numeroase.

Alături de culturile din România s-au dezvoltat industrii corelate care s-au dezvoltat mereu. Ne referim la producția de unelte agricole, care, până nu demult, erau importate din alte țări. Una dintre cele mai importante industrii este cea a morilor. În întreaga Românie există 7.000 de mori, majoritatea fiind mori de apă, cele de la Dobrogea, apoi morile de vânt și pe vapori. Printre cel mai mare număr îl găsim la Brăila, unde proprietar este un italian, Gerbolini.

– O discretă dezvoltare o are producția de paste făinoase, dar cea mai dezvoltată industrie este cea de alcool. În România sunt 2000 de distilerii,

mai mult sau mai puțin dezvoltate, care produc alcool, coniac și rachiu în valoare de 30 de milioane de franci. Încă trei tipuri de industrie trebuie menționate pentru avântul care l-au luat: rafinăriile de zahăr obținut din sfecla roșie ce se desfășoară în cadrul a două fabrici: una la Sascut, județul Bacău, condusă de domnul Borghetti din Brescia, alta la Chitila, lângă București; industria de tabac și țigări, fiind o regie autonomă la fel ca în Italia, al cărei produs brut valorează 22 de milioane de franci; și ultima este industria de producere a uleiului de in și de napi care concurează cu fabricile din străinătate.

– Cultivarea viței-de-vie este extinsă pe tot teritoriul românesc, fiind preponderentă în județele Pravova, Buzău, Tecuci, Iași și Râmnicu Vâlcea. Vinurile mai renumite sunt cele de Odobești, Drăgășani, Nicorești, Greci și Cotnari. Cantitatea medie anuală de vin nu depășește 10 milioane de vedre, adică 1.250.000 de hectolitri, în valoare de 50 de milioane de franci. Industria care s-a dezvoltat în paralel cu aceasta este cea de confecționare a butoaielor.

– Producția totală a României putem considera că este formată din produse vegetale ce valorează aproximativ 700 de milioane de franci și produse animale cu o valoare de 150 de milioane de franci.

– Importurile cu origini diferite se împart astfel: din Turcia se importă pește marin, fructe, tabac, semințe, stafide și smochine, măslina și migdale; citricele sunt aduse din Turcia și Italia; orezul și uleiul din Turcia, Grecia și Italia; cafea, zahăr, medicamente și conserve alimentare sunt importate din Franța, Austria și Anglia, medicamentele venind în mare parte din Austria, băuturile spirtoase din Austria și Franța, cu excepția romului adus doar din Anglia; vata se importă din Anglia, Austria și Turcia; firele de bumbac sunt importate din Anglia, Austria, Franța și Germania; încălțăminte, stoffe și țesături de lână sunt importate în mare parte din Austria, apoi restul din Franța, Anglia și Germania; produsele de îmbrăcăminte, mercerie, jucării, mobilă, chibrituri sunt importate în proporție de 2/3 din Austria; mătasea și pielăria sunt mai mult de jumătate aduse din Franța; din Austria, aproape în

exclusivitate vin: mașini, instrumente chirurgicale și muzicale, telegrafe, produse pentru căile ferate, aparate de iluminat, sticlă, ceramică.

Am să închei acest capitol vorbind despre două instituții care contribuie la dezvoltarea progresivă a siguranței dintre națiuni: **Instrucțiunea Publică și Armata**. Câteva cuvinte despre organizarea Instrucțiunii Publice în România. Administrația centrală este exercitată de către *Ministrul* său împreună cu un *Consiliu permanent* (din care am făcut parte când eram la București, alături de domul Zalomit, Hasdeu, Davila, Ștefănescu și Siaicariu) și un *Consiliu general*, împărțit pe ramuri.

Pe sectorul de *Învățământ Primar* activa domnul A. Venescu, E. Rapola și I. Pavulescu; de *Învățământul Secundar* se ocupa G.T. Teodorescu, P. Brănescu, N. Crapelianu, I. Popescu și E. Leonescu; sectorul *Învățământului Superior* era în responsabilitatea domnului I. Crăciunescu, doctorului Severin și a lui C. Leordănescu; secția de *Învățământ militar* era coordonată de colonelul I.C. Brătianu; cea pentru *Învățământul privat* de către C. Troteanu, A. Lambior și I. Bombacila. De *Teologie* avea grijă episcopul din Roman și cel din Argeș, iar *Înalta Curte de Casație* revine în responsabilitatea domnului Alexandru Giani și Nicolae Mandrea. Pentru supravegherea bunei desfășurări a învățământului au fost numiți 20 de inspectori școlari, printre care inspector general era Spiru Haret. Alții sunt *revizori* ai institutelor primare din cele 19 circumscripții școlare.

La București sunt trei gimnazii (*Lazăr, Mihai Vitezul și Cantemir*), altele sunt la Iași, Pitești, Focșani, Galați etc.

Tot în București funcționează două licee: unul este *Matei Basarab* și *Sfântul Sava*, ultimul fiind considerat cel mai vechi și de elită liceu. Aici se predă limba română, latină, greacă, italiană, franceză și germană; istorie, matematică, științele naturii, filozofie, precum și tactică militară. Limba italiană este predată în mai multe licee din țară. Gimnaziile sunt finanțate de Primăriei sau de către Stat.

Învățământul public funcționează în baza legii din 25 noiembrie 1864 și împarte învățământul în trei tipuri: *învățământul primar*, format de școli primare din zona rurală și urbană; *învățământul secundar* (licee, gimnazii, școli de profil real și artă, școli profesionale și școli de fete); *învățământul superior*. Învățământul elementar este gratuit și obligatoriu, așa cum este prevăzut în partea a doua a legii. *Anuarul oficial al ministrului instrucțiunii publice și al cultelor pe anul 1883* este o publicație care adună multe din dispozițiile legii școlare, ce mi-a fost pusă la dispoziție de amabilul domn G. Tocilescu. Învățământul primar este într-un continuu progres. Dascălii de multe ori predau la mai multe clase, ei sunt plătiți în raport cu densitatea populației, de trei ori mai mult decât dascălii italieni, motiv pentru care își dau interesul. La Herești am văzut o școală elementară condusă eficient de către domnul Anastasie Stolojanu, ex-ministru de justiție și vicepreședinte de la Camera, care menține și favorizează dezvoltarea diferitelor școli primare, consacându-se în totalitate acestui obiectiv. Chiar și inițiativele private își aduc aportul lor. În anul 1884 moare un cunoscut și stimat cetățean, Vasile Papa, care a lăsat prin testament o sumă de 400.000 de lire, destinată înființării unei școli de meserii cu internat pe proprietatea sa din Valea Boului, județul Prahova, în afară de alte moșteniri lăsate la gimnaziul din Giurgiu, școlii comerciale din Ploiești, școlii normale a societății și învățământului românesc precum și 12.000 de lire pe care le-a acordat liceului din Ploiești în vederea susținerii celui mai bun elev plecat la studii în străinătate.

În anul 1882 existau 3.034 de școli, 5.424 de profesori și o populație școlară reprezentată prin 144.566 de persoane.

Școlile erau împărțite astfel: școli rurale de băieți și fete cu un număr de 2459; școli primare urbane, 271 (dintre care 146 pentru băieți); șapte licee, 19 gimnazii; nouă seminarii; 12 școli secundare și profesionale; opt școli primare normale; cinci școli comerciale; 31 de școli speciale; două universități, cu opt facultăți, și alte 205 diferite școli private. Și profesorii sunt structurați astfel: 2.101 învățători și 358 de învățătoare în școli primare din mediul rural; 476 de profesori și 354 de profesoare în școlile primare din

mediul urban; 158 de profesori pentru licee; 180 în gimnazii; 99 în seminarii; 65 de profesori și 74 de profesoare în școlile secundare și profesionale; 88 de profesori în școlile normale; 56 la școlile comerciale; 208 profesori și nouă profesoare în școlile speciale; 87 de profesori în universități; 738 de profesori și 382 de profesoare în cadrul școlilor private.

Fără a intra în detalii particulare asupra populației din școli, voi sublinia doar că în facultăți sunt înscriși un număr de 693 de studenți. Am să redau mai jos mișcarea școlară din perioada 1876-1882:

1876 – 77	unit. școlare	» 2522 profesori	» 4531 școlari	» 103.397
1877 – 78		» 2402	» 4486	» 119.015
1878 – 79		» 2411	» 4482	» 114.995
1879 – 80		» 2744	» 4791	» 117.385
1880 – 81		» 2837	» 5033	» 132.584
1881 – 82		» 3028	» 5424	» 144.321

Arta nu posedă un mare număr de artiști, precum **Grigorescu** sau **Mirea**, care s-au bucurat de mare succes în Franța, unde se găsesc mare parte din lucrările lor.

La expoziția de Belle Arte din Iași (1883) au fost oferite premii lui Eugen Chica, E Bardassari, I. Constantin, M. Rascha și G. Popovici pentru pictură, Tronescu pentru sculptură și C. Stahi pentru gravură.

Nicolae Grigorescu ține la Paris multe din tablourile sale, dintre care amintim: *O floare între flori* (păstrat de regină în atelierul său); *Târgul din Bacău*; *Evreul cu caftan*; *Transport de provizii din Bulgaria*; *Convoi de prizonieri*; *Recunoștința*, ce aparțin galeriei Blaramberg, tabloul *Atacul de la Smârdan*, care este expus în atelierul pictorului din București.

Pictorul G. Demetrescu Mirea, elevul lui Carol Duran, a provocat multe critici pentru lucrarea sa istorică *Capul voievodului Andrei Bathory prezentat domnitorului Mihai Viteazul*. Cea mai admirată pictură a sa este *Vîrful cu dor*, care a inspirat-o pe Carmen Sylva în una dintre cele mai frumoase nuvele. Revista *Revue des Deux Mondes*, din iunie 1884, spunea

despre opera pictorului Mirea: „Un peintre roumain nous apprend une jolie légende de son pays. Il s’agit d’un jeune berger endormi sur la cime d’une haute montagne. A son réveil, les nuées qui l’entourent prennent des forms de femmes; il voti leur corps onduleux flotter dans l’espace; ells lui sourient, lui tendent les bras, et murmurent toutes ensembles: Bel enfant, sois à moi!... sois à moi!... C’est ici la montagne des plaisirs et des tourmens d’amour. — M. Mirea a bien exprimé la poésie de la legend. L’enfant, à demi couché, en extase, la face alanguie et les yeuz noyés de volupté, les femmes qui emergent de nuées blanches et rosées comme ells, le sommet de la montagne, don’t les profils se perdent dans les nuages, *la coloration légère et lumincuse, tout est tenu, ainsi qu’il le fallait, entre le réve et la réalité.*” [„un pictor român ne împărtășește o legendă frumoasă din țara sa. Este vorba de un tânăr cioban adormit pe vârful unui munte înalt. La trezire, norii groși care îl înconjurau, iau forme de femei; el văzu corpurile lor unduioase plutind în spațiu; ele îi zâmbesc, îi întind brațele și murmură toate împreună: Copil frumos, fii al meu!... fii al meu!... Aici este muntele plăcerilor și al suferințelor din dragoste. M. Mirea a exprimat bine sensibilitatea legendei. Tânărul, pe jumătate adormit, în extaz, cu fața alungită și ochii înecați de voluptate, femeile care răsar din norii albi și trandafirii precum ele, vârful muntelui, ale cărui profiluri se pierd în nori, colorarea lejeră și luminoasă, totul este ținut, așa cum trebuia, între vis și realitate.]

Ion Georgescu a realizat deosebite sculpturi admirate la Salonul de Sculptură de la Paris. Îmi amintesc: monumentul funerar pe care l-a realizat Domniței Bălașa (o doamnă distinsă în societate prin operele sale de binefacere), bustul generalului Davila, Florescu, al poetului Alecsandri, al micului Stolojan (un băiețel grațios, îmbrăcat în costum național, pe care l-am admirat dansând *hora*, la serbarea organizată de tatăl său cu ocazia sosirii mele în Herești).

Un alt sculptor este domnul Stork, care a dat mari speranțe grupului care se ocupa de protecția fetelor din orfelinatul *Elena* din București reprezentat de doamna Davila.

Armata a constituit una dintre cele mai mari preocupări ale Guvernului Român, generând mari speranțe poporului, speranțe ce au fost răsplătite din plin în recentul război ruso-turc.

În casa domnului Tito Dunca, situată în Calea Plevnei din București, am avut ocazia să citesc o scrisoare autografiată de Garibaldi, înrămată pe un perete: „*Domnului Căpitan Tito DunKa, din Statul Major al Diviziei a II-a Române – București, calea Plevnei – Caprere, 17 septembrie 1877. Dragă Dunca, noi suntem mândrii de frații noștri Români și mai ales de victoria lor împotriva barbarilor. Al Vostru – G. Garibaldi.*”

Într-adevăr, în acel război, soldații români au fost niște eroi, participând trup și suflet, plini de virtute și abnegație militară.

Călătorind pe Dunăre, de la Cernavodă la Smârdan, am avut deosebita ocazie să fiu în compania domnului Baroți, comandant al Dobrogei, care a făcut parte din delegația română la Congresul Geodezic de la Roma. El mi-a arătat taberele imense în care se adăposteau soldații după o zi grea de muncă, și condițiile dificile în care trăiau. Dar soldatul este frumos, puternic, încrezător în propriile valori, cu conștiința dedicată misiunii pe care o are și mândru de această misiune patriotică. Nu simte doar o responsabilitate patriotică, dar mai ales una civilă și umanitară. În ultima perioadă ambulantele militare se alăturau medicilor civili, parcurgând întreaga Dobroge în ajutorarea țăranilor bolnavi de malarie, purtând cu ei tratamente eficiente, aceasta fiind o acțiune pe care nici o autoritate nu o putea face. Astfel, armata avea nu doar un scop limitat la momentele de luptă, ea continua să aibă misiuni umanitare sau civile. Virtuțile legionarilor români demonstau că, după victoriile obținute, ei depuneau armele și deveneau agricultori, constructori, tâmplari, fierari, desecau mlaștini, construiau poduri, refăceau grădinile și viile devastate sau necultivate, construiau drumuri, aduceau o viață nouă, făceau să curgă un nou sânge în organismul obosit sau corupt al unei țări slăbite.

Armata a fost organizată în baza legilor din 11 iunie 1868, 27 noiembrie 1872, 12 martie 1875, 12 aprilie 1880, 20 iunie 1882 și 6 martie 1885. Am să mă refer la date recente pe care le-am adunat privitoare la armată. Este cunoscut faptul că armata este obligatorie și se bazează pe un sistem teritorial, este formată din trupe permanente și semi-permanente. Trupele permanente fac un stagiul militar de trei ani. Cele semipermanente, după o primă instrucție a recruților, sunt lăsate acasă, iar serviciul militar este organizat în așa fel încât fiecare soldat va face o săptămâna de armată în fiecare lună.

Trupele semipermanente de infanterie sunt numite *dorobanți*, cele de cavalerie sunt numite *călărași*. Dorobanții își duc acasă bagajul și armele, iar călărașii își duc calul, având obligația de a-l îngriji.

Infanteria română are opt regimente permanente și 32 de regimente de dorobanți (împărțiți în două linii); plus patru regimente permanente de vânători. În timp de pace, regimentele au două batalioane. Regimentele de dorobanți au un număr variabil între trei și cinci, depinzând de populație și de ciclul de recrutare; în total există 95 de batalioane la care adăugăm 16 de infanterie, patru de vânători, astfel infanteria română totalizează 115 batalioane active. Potrivit legii militare este nevoie de încă patru batalioane de vânători, astfel regimentul de infanterie să posede și al treilea batalion.

Cavaleria este compusă din patru regimente permanente numite *roșiori* și 12 regimente semi-permanente (*călărași*). Roșiorii sunt împărțiți în patru grupe ce formează împreună o divizie de cavalerie. Regimentele de călărași, fiind semi-permanente, variază și ele ca număr asemenea celor de dorobanți. Întreaga cavalerie constă în 66 de grupe.

Artileria era constituită anul trecut din opt regimente de câte șase grupe fiecare: erau în formare alte grupe și a fost dat ordinul de achiziție pentru multe tunuri Krupp cu munițiile aferente. Legea militară prevede 12 regimente cu 72 de baterii (grupe de militari), formarea acestora depinzând de posibilitățile financiare.

Planul arată formarea multor trupe de munte și de frontieră, dar la acest moment există doar puține trupe de militari montani.

Trupele de geniu sunt formate din patru batalioane a câte patru grupe de soldați fiecare. Două dintre acestea sunt formate din soldați folosiți la săparea tranșelor, una de pontonieri și una de telegrafiști și ferovieri. În afară de ferovieri și telegrafiști, toate trupele de geniu erau la București pentru lucrări de fortificare. Pentru servicii auxiliare există grupe de militari (ferovieri) pe trenuri, grupe de sanitari, de supraviețuire etc. Divizia trupelor de geniu este formată din patru trupe de armată și o divizie de cavalerie. Fiecare dintre ele au două divizii de câte două regimente de infanterie, un batalion de vânători, patru de dorobanți, trei de călărași, două regimente de artilerie, un batalion de geniu, unul feroviar, o companie sanitară și una de muncitori. Efectivul armatei este calculat la 35 de mii de oameni, astfel rezultă că armata română în timp de război deține 140 de mii de oameni, fără să ținem seama de divizia permanentă de cavalerie, două echipe și jumătate de jandarmi și patru baterii de artilerie montană. În timp de pace se găsesc la arme doar patru din aceste trupe, adică 35.000 de oameni.

Armata din a doua linie depășește 16 regimente de dorobanți, mare parte existând doar pe hârtii, iar pentru restul există un plan, la fel ca pentru celelalte trupe. Artileria armatei din linia a doua este încredințată pompierilor, care numără 3400 de oameni și 1000 de cai. Se presupune că la nevoie acești oameni și cai vor servi pentru formarea de coloane cu muniții necesare armatei din linia întâi. Trupele din linia a treia ar trebui să dețină același număr de soldați ca cele din a doua linie. Instrucția se desfășoară și în zilele nelucrătoare, iar uneori este folosit și armamentul.

România deține patru grupe importante de armată (la Craiova, la București, la Galați și Iași), dintre care prima și a doua sunt comandate de generalii Angelescu și Cernat, iar ultimele, de generalul D. Racoviță. Armata este împărțită în opt divizii militare și una activă în Dobrogea. Sediile acestora se află la Craiova, Pitești, București, Târgoviște, Galați, Focșani, Roman și Botoșani.

Presă europeană a lăudat tacticile armatei române din anul 1882, la care au participat 25.000 de soldați sub comanda generalilor Angelescu și Racoviță⁸⁸.

Marina României este de proporții reduse și în curs de dezvoltare, având în vedere poziția geografică a țării și câștigarea unei ieșiri la Marea Neagră din zona Dobrogei.

Ziarul *Bureau Veritas* a publicat anuarul marinei comerciale dintre anii 1886-87. Este știut faptul că revista maritimă include în acel anuar doar navele maritime care au cel puțin 50 de tone și 100 de tone pentru vapoare pe aburi, ceea ce explică diferențele statistice făcute de fiecare stat în parte pentru navele deținute. În privința României sunt menționate 19 nave maritime pentru un total de 3354 tone. În plus existau, în anul 1886, trei vapoare cu aburi cu o greutate de 2125 de tone care va crește cu încă 459 tone în anul următor.

⁸⁸ Dintre personalitățile românești, precum N.C. Dabija, Demetrio Lecca, Savel Mano, Alcazeu, se pot regăsi date biografice în revista *Roumanie illustree* a anului 1882.

XI.

La Muntele Athos

RELIGIE ȘI TOLERANȚĂ RELIGIOASĂ

Muntele Athos, cunoscut sub denumirea de *Muntele Sfânt*, are o înălțime maiestooasă care se oglindește în mare, iar umbra sa la apusul soarelui se extinde pe o distanță de 60 km. Din epistolele lui Plinius aflăm cum acest munte a stat în calea regelui persan Serse în încercarea lui de a-și crea un tunel prin care să pătrundă cu trupele cu intenția de a invada teritoriile grecești, o parte mult râvnită în timpurile Antichității, dar și în timpurile moderne, de către diferiți speculanți sau idealști. Filozofii greci urcau pe acest munte în ideea câștigării anticipate a imortalității, spunând că pe Muntele Athos viața este mult mai lungă; astfel, călugari de diferite religii se refugiau aici bucuroși de a fi în contact cu cerul. Într-adevăr, acel masiv Homeric, a cărui bază măsoară 50 de kilometri, este granița între un Occident indolent și un Orient decăzut și ajuns la apus din cauza superstițiilor, a fanatismului și a cruzimii, dar mai ales din cauza lacomiei diferitelor popoare. Acel munte, ultimul loc al peninsulei Calcidice ce pare a fugi de pământ oprindu-se în valurile Mării Egee, a devenit o imensă colonie ascetică, refugiul comun al slujbelor religioase de diferite culturi. Numeroși călugări bazilieni se regăsesc pe Muntele Athos rugându-se pentru pacea lumii și pentru continuitatea acesteia, dar refuză să aibă în preajmă orice vietate de sex feminin. E foarte adevărat că josnicia unor oameni ce au

încercat să folosească acel colos în scopuri de falsă amabilitate a eşuat: Demofîl dorea să tranforme muntele într-un monument dedicat lui Alexandru cel Mare; dar la final a devenit un munte cu multe adăposturi religioase.

Panagia este partea extremă, miraculată, profetică, unde se află și astăzi statuia Maicii Domnului care este vizitată și venerată de credincioși.

Muntele Athos de astăzi are un nou aspect: nu mai este doar acel masiv al ascetismului și al mitologiei, este un munte al memoriilor istorice și artistice, sau ar putea fi numit *Montecassino* al României pentru cine caută dovezi istorice răspândite prin acele imense arhive. Alexandru Pencovici, în cartea sa *Despre românii din Macedonia și Muntele Athos* [*Despre românii din Macedonia și Muntele Atos. Impresiuni de călătorie*, București, 1885], relatează impresiile de călătorie din acea regiune și descrie ce a văzut pe acel munte istoric.

După o călătorie cu vaporul, ce a durat 10 ore de la Salonic, ajungi pe malul râului Rusico, sau mai bine spus la Mănăstirea *Sfântului Pantelimon*, construită în mare parte de către români, dar locuită de ruși și greci. Această mare biserică este una dintre cele mai ospitaliere locuri ale Muntelui Sfânt.

Victor Langlois, în volumul *Le Mont Athos et ses monastères* (Paris, 1867), care conține un mare număr de documente descoperite în Peninsula Attica, vorbește despre 27 de documente românești găsite, în timp ce Alexandru Pencovici în cercetările sale a găsit 32 documente, dintre care patru în limba slavă (cel mai vechi din anul 1487), 15 documente în limba română și 13 în greacă. Documentele sunt traduse în limba rusă și sunt adunate într-un volum de 648 de pagini cu titlul *Acta, praesertim Graeca, Rossici in Monte Athos monasterii*. Aceste manuscrise au fost apoi tipărite la Kiev, în anul 1873, pentru a servi ca probe în discuțiile conflictului dintre ruși și greci, și aveau ca subiect posesia Mănăstirii Sf. Pantelimon, o dezbatere descrisă pe larg în cartea editată la Constantinopol în anul 1874: *Opuscule sur la question du Couvent de S. Panteleimon au mont Athos, par un ami de la vérité*.

De la Mănăstirea Vatopedu, care deține cea mai bogată bibliotecă de pe Muntele Athos și păstrează cel mai vechi exemplar al geografiei scrise de

Ptolomeu și Strabon, traversând cu calul munți și piscuri, se ajunge seara la Mănăstirea bulgară a lui *Zografu* (ceea ce însemna *pictor de biserici*, referindu-se la Sf. Gheorghe, cinstindu-i memoria), unde locuiesc și 25 de călugări români, care în ritualurile lor foloseau limba nativă. Aici se poate admira arhitectura, dar mai ales portretul lui Ștefan cel Mare, precum și steagul care l-a însoțit pe erou în marile sale victorii.

Sfântul Gheorghe este foarte popular în România. Se povestește că marele Ștefan, respins de către tătari, în primul său atac de la Valea Albă, a trecut *Prutul*, oprindu-se o noapte la Mănăstirea *Dobrovăț* pentru a se ruga: – *Dă-mi, Doamne, Dumnezeule, puterea de a înfrâna dușmanii ce vor să se sature cu sânge românesc!*

Iar Sfântul Gheorghe i-ar fi răspuns: – *Dacă tu, Ștefan, nu ai suficientă forță pentru a-i învinge, cu siguranță Dumnezeu are! Am să lupt și eu alături de tine și împreună o să-i nimicim pe tătari. Iar ca mulțumire va trebui să ridici mănăstiri pe Muntele Athos în numele Dumnezeului nostru.*

Eforturile lui Ștefan cel Mare au fost încoronate de o mare victorie, iar acesta a reconstruit Mănăstirea *Zografu*, având hramul Sfântul Gheorghe, cu ajutor financiar din partea Mănăstirii *Dobrovăț*. Preoții fac zilnic pomenirea lui Ștefan cel Mare și a familiei sale, o listă cu 50 de nume.

Biserica ridicată de Ștefan cel Mare, în anul 1502, a fost dărâmată în anul 1800, iar pe vechia fundație a fost construită o nouă biserică în anul 1802, unde există, printre chipurile ctitorilor, un portret al lui Ștefan cel Mare, unul al lui Alexandru cel Bun și altul al lui Vasile Lupu. Ștefan cel Mare este întruchipat fără iatagan, pictorul a evitat să îl picteze armat având în vedere victoriile acestuia împotriva turcilor, dar mai ales pentru că mănăstirea se găsea atunci pe teritoriu turcesc.

Arhiva Mănăstirii *Zografu* conține multe documente despre istoria românească. În mănăstirile de pe Muntele *Athos* sunt îngropate adevărate tezaure privind istoria României; sunt documente relative unor denumiri antice și delimitări teritoriale, documente care atestă numărul de localnici a diferitelor localități sau sistemul tributar etc. Guvernul rus l-a trimis pe Sevastianof să cerceteze peninsula athonită, având cu el o echipă de arhitecți,

fotografi și pictori. Acesta s-a întors la Petersburg cu materiale importante: 3500 de fotografii care conțineau aproape 5000 de pagini de manuscrise. Din scrierile lui Uspensky, Abramovici, Muller și Sevastianof, scriitorul francez Langlois a reușit să publice, în anul 1847, știri complete despre cât de mult se reflectă știința în acea zonă împânzită de mănăstiri. Printre aceste documente, mai mult de 1000 sunt manuscrise în limba română, slavă și greacă care vorbesc despre români.

Există și astăzi cataloage care conțin numele familiilor de domnitori români, precum și picturi cu portretele unora dintre ei: chipul lui Mihai Viteazul cu barba complet încărunțită; monumentul Mitropolitului Teofan mort la Mănăstirea *Dochiaru*, stema românească ce dăinuie pe poarta bisericii Rusicu și altele. Inscripțiile de pe zidurile bisericilor sunt și ele importante pentru istoria română: pe zidurile Mănăstirilor *Xenofont* și *Dochiaru* se amintesc persoane importante care au trăit între anii 1545 și 1567 și care cu siguranță erau români. Două din aceste inscripții, paleografice, au fost reproduse în cartea lui M. Bayet [Louis Duchesne, Charles Bayet] (Paris, 1876) intitulată *Mémoire sur une mission au Mont Athos*, dar traducerea textului pare a fi inexactă.

Populația peninsulei este compusă din cinci sau șase milioane de locuitori, majoritatea greci, slavi și români. Toți sunt de religie ortodoxă, călugări devotați Sfântului Vasile, împărțiți în 20 de mănăstiri cu 12 biserici, locuind în 500 de chilii amplasate în mod răzleț la poalele muntelui cu vedere către mare. Această *republică* a mănăstirilor era administrată din *Karia*, capitala peninsulei, prin delegați ai mănăstirilor: 17 greci și trei slavi. Călugării români erau în total 500, grupul cel mai mare de 170 era împărțit între două schituri românești, *Lacu* și *Prodromu*. Mănăstirea *Lacu*, din motive economice a fost fondată într-o zonă stâncoasă și sălbatică a Muntelui Sf. Pavel. Aici cei 70 de călugări români duc o viață mizeră, având un venit anual de doar 1000 de lire, procurându-și alte mici venituri din vânzarea unei specii de plantă sălbatică, cultivată de ei, numită *Lacrima Maicii Domnului*, o specie de fasole sălbatică, din care formează mănunchiuri pentru a fi vândute pădurarilor.

O altă mănăstire românească, una dintre cele mai cunoscute, este situată în apropierea mănăstiri grecești din Lavra, Marea Lavră, căreia i se supune. Așezată la o altitudine de 2000 de metri, călugării români, de o admirabilă smerenie, au știut să transforme pământul arid și stâncos într-o frumoasă grădină.

Este dificil să descriem intrigile pe care le fac străinii în încercarea lor de a combate elementele latine prezente pe Muntele *Athos*. Ar fi suficient să aruncăm o privire asupra cărții scrise de călugărul Damiani *La questione del monastero romeno spiegata sulla base di documenti autentici* (București, 1879), precum și ziarele românești care se ocupau de această problemă, printre care *Ortodoxul*, *România Liberă*, *Telegraful*. Adevărul este că acești călugări români au pretenții foarte modeste. Și-ar dori să fie abolită diferența dintre *Moldoveni* și *Munteni* (vechi denumiri dinaintea unirii politice românești) și să fie înlocuită cu cea de *mănăstire românească*. Au cerut în zadar permisiunea să-și poată construi din propriile venituri un apeduct, locuitorii din Lavra s-au opus, uitând că mănăstirea lor a fost construită în mare parte din veniturile domnitorilor români începând de la Radu-Vodă, Neagoe-Vodă și Petru-Vodă Șchiopul până la Ieremia-Vodă Movilă, Gavril-Vodă Movilă, Șerban-Vodă al II-lea Cantacuzino, Constantin-Vodă Recovițean-Cehan, așa cum reiese din documentele conservate în arhivele mănăstirii.

De la această mărturie a religiei românești existente la *Muntele Athos* ne reîntoarcem în România pentru a privi viața *religioasă* de aici și organizarea ei ierarhică. În fază preliminară ne punem întrebarea: care și cât de importantă este religia pentru români? Dacă privim steagul românesc vedem că pe stema națională e scris: *Nihil sine Deo*, ceea ce înseamnă *Nimic fără Dumnezeu*.

Obedénaire spune că în România nu există religie, doar superstiții ce provin de la păgâni, nu de la creștini. Acolo nu au existat niciodată controversate religioase, nici secte, nici neînțelegeri sau lupte pe aceste teme,

așa cum există în țările vecine. În Rusia sunt mai mult de 200 de culte religioase. Toleranța absolută este prerogativa românilor, iar aversiunea față de recunoașterea juridică a evreilor se repetă doar din motive politice. În timpul luptelor religioase dintre catolicii din Ungaria, mulți s-au refugiat în Moldova. Românii nu au încercat să-i alunge, chiar, din contră, le-au dat terenuri să-și construiască biserici la care au și ajutat să fie dotate, iar domnitorii români ortodocși, convinși de buna lor credință, au construit, din veniturile proprii, biserici și mănăstiri pentru catolicii emigranți. Numeroasele mănăstiri din Moldova și Valahia dovedesc a fi mai mult o necesitate a timpului decât o afirmare religioasă: în timpul războaielor era nevoie de refugii. Guvernul a stabilit prin legea din anul 1864 că nici o femeie nu poate să se călugărească decât după vârsta de 50 de ani, ceea ce nu a iscat nici un protest în România, fapt care nu s-a mai întâmplat nicăieri în Europa.

În România există moaștele a doi sfinți slavi: Sfântul Cuvios Dimitrie cel Nou (Basarabov), moaștele sfântului fiind depuse la București, unde nu este foarte cunoscut, astfel nefiind un mare pelerinaj din localitățile vecine, fapt foarte popular în rândul altor popoare care, anual, fac aceste pelerinaje.

Correspondenții ziarelor, în cadrul ultimei campanii ruso-turce relatează că, în Bulgaria, aproape toți rușii au atârnat la gât cruci sau iconițe cu imaginea unor sfinți. Țăranul român nu are la el nici un talisman religios; în schimb, copiii poartă obiecte care să-i ferească de *deochi*. Teoriile filozofului Giuseppe Valletta, pe această temă, după cum observăm sunt reflecția unui sentiment internațional.

Hasdeu a observat că în România nu există nici un oraș sau localitate ce poartă numele vreunui sfânt. Trebuie să traversăm frontiera din nord sau să ajungem în Transilvania pentru a găsi localitatea Sfântul Gheorghe. La București găsim biserici cu nume de sfinți precum: Sfântul Gheorghe, Sfântul Nicolae, Sfântul Petru; mare parte din bisericile capitalei poartă numele unor personaje care nu au nimic comun cu sfinții. În alte țări, numele sfântului pentru care a fost construită biserica dă și numele cartierului în care aceasta se află: la București însă, bisericile preiau numele cartierelor, așa cum este

Biserica *Crețulescu*, Mănăstirea *Radu-Vodă*, Biserica *Domnița Bălașa*, sau de zeități mitologice, precum Biserica *Sfântei Vinere*⁸⁹.

B.P. Hasdeu, cel care a scris istoria toleranței religioase [*Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868], exemplifică absența sentimentului religios și indiferența. În privința problemelor de ordin social și național, preoții schismatici (păgâni) și preoții de cult *greco-unit* (cei care recunosc supremația Papei) colaborează împreună pentru interesele naționale ale populației. În anul 1877 moare la Sibiu, în Transilvania, **Ilarianu** [A. Papiu Ilarianu], ilustru istoric și literat român, procurator general al Curții de Casație. Amândouă clerurile au participat la ceremonia funerară. Preoții catolici oficiau slujba alături de corul seminariștilor schismatici. Ba mai mult, îmi amintesc un episod când, cu mulți ani în urmă, murea la București profesorul de istorie de la colegiu: era un evreu ce profesa medicina și era și rabin. Profesorii și elevii mergeau în urma sicriului către cimitir. Părea natural ca profesorul de religie să spună slujba religioasă, iar un călugăr schismatic să țină discursul unui rabin!

Observațiile și probele aduse de Obédenaire pentru a demonstra lipsa sentimentului religios din România vine la pachet cu o altă calitate, comună popoarelor latine, și anume *indiferența*. În materie de religie, indiferența este o caracteristică a popoarelor latine care rămân în mare parte catolice. Datorită acestui fenomen, probabil că, în Italia, *Inchiziția* nu a găsit teren favorabil

⁸⁹ A Bucarest il y a une église dite de *Santa-Vinere* (sainte Vénus), et qui a la spécialité de trouver des maris pour les vieilles filles, de venir en aide aux femmes qui plaident en divorce devant le tribunal, de faire revenir auprès de leur épouse les maris par trop volages, de décider les amants de vieille date à épouser leur amante, etc. La même *Santa-Vinere* guérit la catégorie de maladies qui portent à peu près le meme nom. — Così l'Obédenaire. [La București există o Mănăstire numită Sfânta Vineri care are harul de a găsi soți pentru fetele bătrâne, de a veni în ajutor femeilor care se apără la divorț în fața Tribunalului, de a face să revină la soțiile lor soții prea nestatornici, de a se hotărî amantii vechi să își ia în căsătorie amantele etc. Aceeași Sfânta Vineri vindecă o anume categorie de boli.]

pentru a prinde rădăcini; la fel și protestanții care, în pofida propagandei pe care și-o făceau, au obținut rezultate meschine în Europa meridională.

În orice caz, ori absența sentimentului religios, ori existența toleranței religioase sau indiferența ce dorim să o atribuim românilor, cum se explică ura contra evreilor care a constituit tema constantă a unor broșuri și ziare cotidiene din mare parte a presei europene?

Înainte de a dezbate organizarea religioasă din România, aș prefera să răspundem la această întrebare ce naște spontan când ne gândim la România și la obiceiurile sale: care era problema evreilor?

Problema evreilor era cu totul altceva decât o chestiune religioasă. Religia constituia doar un pretext pentru a întipări acestei cauze un caracter exclusiv liberal, pentru a atrage simpatia publică.

Articolul n. 8 al Constituției României stabilea că: „doar străinii creștini pot obține cetățenia română”.

Constituția din anul 1879 proclama, în articolul 21, că *liberatarea de conștiință este absolută*, iar în articolul 7 că „diferențele de religie în România nu constituie un obstacol în privința drepturilor civile și politice”. Cu siguranță, exclama Laveleye, nu putem spune mai mult: constituțiile celor mai libere state nu au garanții complete și explicite. Doar în paragraful 5 din același articol al Constituției se spune: *nu pot fi achiziționate imobile din zona rurală a României decât de români sau de străini care și-au obținut cetățenia română*. Evreii sunt considerați străini, pot să ceară cetățenia, dar aceasta se obține doar prin prevederi legislative atunci când este depusă cererea.

Sunt cunoscute nenumăratele tentative pentru a stabili sub acest raport un tratament de egalitate pentru evrei: dar pare că tuturor le este necunoscut faptul că o diferență există nu din motive religioase, ci din motive de cu totul altă natură, nu de intoleranță religioasă; de un sentiment mult mai puternic, acela al independenței politice. Cancelariile europene din acest motiv credeau ceea ce s-a demonstrat a fi complet fals. Chiar și Italia, din păcate, a căzut în

acest echivoc, contele Corti afirmând, la Congresul de la Berlin, că știe perfect problema evreilor. Modul său de a fi atent și prietenos a fost apreciat de un mare diplomat și scriitor român, George Bibescu⁹⁰; la fel au făcut o corectă apreciere și alți oameni politici⁹¹.

Este neadecvat să mai adăugăm alte comentarii, oricum chestiunea evreilor a dat naștere unei adevărate literaturi politice. Este suficient să reamintim numele de Baronescu, Codrescu Blunschli, Idovii, Gherghely sau Rupert, autorul unei monografii despre migrarea evreilor în România; sau discursurile elocvente pronunțate în acest sens la Camera Deputaților, în data de 1 octombrie 1879, de către Ministrul de Externe M. Boerescu (București, tipografia Mihălescu, 1879).

O broșură editată în 25 august 1879 la Paris (*Memoire sur la revision de l'article 7 de la cotitution roumaine*) demonstra cum Europa a pretins României să facă ceea ce nu a știut să facă de mult timp, dar și cum evreii erau în raport cu românii, asemenea arabilor din Algeria franceză în fața francezilor:

„Les israélites de Roumanie sont, en grande partie encore, loin d'être assimilés au reste de la population. Parlant une langue étrangère à celle des autres habitants, ayant d'autres moeurs, d'autres tradition, d'autres aspirations, ils croient former dans l'Etat une colonie à part, une espèce de colonie allemande. Depuis l'année 1864, époque où fut promulgué le code civil, qui permettait de demander la naturalisation, jusqu' à l'adoption de la constitution du 1866, qui leur retira ce deroit, il *n'y a pas eu une seule demande de ce genre* faite par un juif. Ce trait suffit pour montrer le peu de cas que les israélites faisaient alors de la nationalité roumaine.

⁹⁰ În importanta sa lucrare: *Histoire d'une frontière. La Roumanie sur la rive droite du Danube*, Paris, 1883, p. 24, 38.

⁹¹ În data de 1 iulie 1878 Gortschakoff declara: „nu putem afirma că drepturile civile și politice au fost acordate evreilor din România și s-a cerut să nu confundăm evreii din Berlin, Paris, Londra sau Viena (cărora nu li se poate refuza nici un drept politic sau civil) cu cei din Serbia, din România sau alte provincii rusești, care sunt, după părerea mea, un adevărat flagel pentru populațiile indigene”.

D'après le recensement approximatif qu'on a pu faire en 1869, sur 4,582,602 habitants que compte la Roumanie, il y a 218,304 israélites; et comme il est établi que la population juive augmente dans ce pays de 60,000 âmes tous les dix ans, on peut dire qu'elle y atteint aujourd'hui 270,000 âmes au moins, c'est-à-dire qu'elle forme plus du vingtième de la population totale. Ce nombre, déjà si considérable, prend des proportions bien plus grandes, quand on ne considère que la Moldavie seule, qui sur 1,486,800 habitants compte 200,000 israélites, soit le septième de la population. Dans le district de Jassy il y a 25,58 juifs sur cent habitants; dans la ville de Jassy il y en a 72 sur cent. Dans le district de Botochani, la proportion est de 16,48 juifs sur cent. Dans la ville de Mihaileni elle est de 70. A Bucarest elle n'est que de 16.

Veut-on savoir maintenant dans quelle proportion cette énorme population israélite contribue aux charges de l'Etat?

Voici de nouveaux chiffres:

Il y a en Roumanie 763,768 contribuables, dont 27,288 juifs seulement, c'est-à-dire que sur 100 juifs 3,57 sont imposés, tandis que sur 100 chrétiens 96,43 le sont. Dans la Moldavie la proportion des chrétiens contribuables est de 91,18 sur 100, et celle des juifs de 8,92.

Dans la Roumanie entière il y a 19 juifs sur 100 patentés; dans la Moldavie, il y en a 45%; dans la ville de Jassy, 76%.

Que l'on compare ces chiffres avec ceux que fournissent d'autres pays! Ainsi, pour ne citer qu'un exemple, la France, dont la population est au moins huit fois plus grande que celle de la Roumaine, compte quatre fois moins de juifs.

Proportionnellement au nombre de ses habitants, la Roumanie est donc le pays de l'Europe qui comprend le plus grand nombre d'israélites; cependant on lui demande de procéder à leur émancipation avec plus de rapidité que n'a procédé aucun pays.

Partout où il y avait un grand nombre d'israélites, on a préparé leur admission aux droits civils et politiques par des mesures préparatoires, sur lesquelles, souvent même, il a fallu revenir, parce qu'elles avaient été prises

trop hâtivement. Le s'est présenté dans la Grande-Bretagne en 1754, en France en 1808, dans le grandduché de Bade en 1830, en Prusse après 1812. Nombre de petits Etats allemands on fait de meme.

Nulle part les juifs n'ont été admis d'emblée à l'égalité civile et politique. En France leur émancipation complète ne date que de deux dénérations. En Angleterre, elle ne s'est définitivement accomplie qu'en 1858. En Autriche, c'est seulement depuis 1860 qu'ils peuvent acquérir des biens fonciers. La Suède ne leur était pas entièrement ouverte avant 1854. A Rome, ils étaient parqués dans Ghetto en 1869, et en Algérie, ils ont attendu les droits de citoyens français jusqu'es 1870".

[„Evreii din România sunt, în mare parte încă, departe de a fi asimilați restului populației. Vorbind o limbă străină celei a celorlalți locuitori, având alte obiceiuri, alte tradiții, alte aspirații, ei cred că formează o colonie aparte, un fel de colonie germană. După anul 1864, epocă în care a fost promulgat Codul civil, care le permitea să ceară naturalizarea, până la adoptarea Constituției din anul 1866, care le va retrace acest drept, nu a fost nici o cerere de acest gen făcută de un evreu. Această referire ajunge pentru a demonstra *puținul caz* pe care israeliții îl făceau referitor la naționalitatea română.

După recensământul aproximativ pe care l-am putut face în 1869, din 4.582.602 locuitori cât numără România, sunt 218.304 israeliți; și după cum este dovedit că populația evreiască crește în această țară cu 60.000 de suflete la fiecare 10 ani, putem spune că ea atinge astăzi aproximativ 270.000 suflete, adică ea formează mai mult de a douăzecea parte din populația totală. Acest număr, deja însemnat, ia proporții și mai mari atunci când nu considerăm decât Moldova singură, care la 1.486.800 locuitori numără 200.000 evrei, adică $\frac{1}{7}$ din populație. În districtul Iași sunt 25,58 evrei la 100 de locuitori. În județul Botoșani, proporția este de 16,48% evrei. În orașul Mihăileni ea este de 70. La București ea nu este decât de 16.

Vrem să știm acum în ce proporție această enormă populație evreiască contribuie la cheltuielile Statului?

Iată noile cifre:

În România sunt 763.768 de contribuabili, dintre care 27.288 evrei, asta înseamnă că 3,57% evrei sunt impozitați, în timp ce la creștini sunt 96,43%. În Moldova, proporția creștinilor contribuabili este de 91,18%, iar cea a evreilor, de 8,92%.

În întreaga Românie sunt 19% evrei supuși impozitului; în Moldova sunt 45%; în orașul Iași, 76%.

Să comparăm aceste cifre cu cele pe care ni le furnizează alte țări! Astfel, pentru a nu cita decât un exemplu, Franța, a cărei populație este cel puțin de opt ori mai mare decât cea a României, numără de patru ori mai puțin evrei.

Proportional cu numărul locuitorilor săi, România este, deci, țara Europei care cuprinde cel mai mare număr de evrei; totuși, i se cere să procedeze la integrarea lor cu mai multă rapiditate decât a procedat oricare altă țară europeană.

Peste tot unde era un număr mare de evrei, li s-a organizat primirea de drepturi civile și politice prin măsuri pregătitoare, asupra cărora, deseori chiar, a trebuit să se revină, deoarece ele fuseseră luate în grabă. Acesta a fost și cazul în Marea Britanie în anul 1754, în Franța în 1808, în Marele Ducat de Bade în 1830, în Prusia după 1812. Un număr mic de state germane au făcut la fel.

Niciunde evreii nu au fost admiși dintr-odată la egalitate civilă și politică. În Franța, emanciparea lor completă nu datează decât de două generații. În Anglia, ea nu s-a desăvârșit definitiv decât în 1858. În Austria, abia după anul 1860, evreii au putut să obțină terenuri. Suedia nu le-a fost complet deschisă înainte de anul 1854. La Roma, ei erau încă strânși în Ghetto, în anul 1869 și, în Algeria, au așteptat drepturile cetățenilor francezi până în 1870.”]

În anul 1878 într-o broșură editată la Roma în tipografia Artero (*Les Juifs en Roumanie; remarques sur la convention de commerce et de navigation entre l'Italie et la Roumanie* [Evreii din România; observații cu privire la acordul comercial și de navigație dintre Italia și România]), se specifică faptul că nu exista nici un român, adică cetățean român, de origine

evreiască. Evreii care trăiesc în România, cam **300.000**, sunt **evrei polonezi**, emigrați în special din Polonia rusească, ajunși în România în grupuri mari. Aceștia nu trebuie confundați cu cei din Italia sau Franța care s-au diferențiat prin dragoste de patrie și prin contribuția adusă mișcării culturale naționale. În România au pătruns nomazii, în mare parte ignoranți, plini de superstiții și adversari ai *evreismului* însuși, al cărui emanație degenerată sunt. Această broșură redă o importantă explicație științifică asupra etnografiei evreilor, publicată în ziarul *République française*, din 4 iulie 1876, și un articol din *Revue Britannique* din februarie 1877, scris de un evreu. Acesta aduce un elogiu evreilor din țările occidentale în comparație cu cei din alte țări⁹².

⁹² „Il est à remarquer que les *Juifs de la Pologne et de la Russie*, c'est-à-dire les deux tiers à peu près du peuple hébreu, *affichent un souverain mépris* pour ceux de leurs coreligionnaires qui ne respectent pas scrupuleusement le texte et le formalisme de toutes les prières, de tous les rites, de toutes les cérémonies de leur culte. A leurs yeux, ce ne sont plus des juifs; ils les condamnent comme apostats. Dans son pays, le juif polonaise est le plus parfait modèle de l'israélite orthodoxe. Il est *bigot et indolérant*; il a l'*esprit curassé contre tout progrès et même contre tout bon sens*, Il deux ou trois fois par semaine, il se promènera par les rues en robe longue, avec ses bandellettes et ses ornements cabalistiques, et toute conversation, qui ne roulera exclusivement sur le Talmud lui paraîtra grosse d'inconvénients. C'est *enfin* un ascète et un fanatique.” [„Este de remarcat că evreii din Polonia și din Rusia, adică cele 2/3 ale poporului evreu, afișează un dispreț suveran pentru cei reformați ai religiei lor, care nu respectă cu scrupulozitate textul și formatul tuturor rugăciunilor, tuturor ritualurilor, tuturor ceremoniilor cultului lor. În ochii lor, aceștia nu mai sunt evrei; ei îi condamnă ca apostatați. În țara lui, evreul polonez este cel mai perfect model de israelit ortodox. El este bigot și intolerant; el are spiritul oțelit împotriva oricărui progres și chiar contra oricărui bun simț. El va posti de două sau trei ori pe săptămână, el se va plimba pe străzi în robă lungă, cu panglicile și ornamentele sale cabalistice, și orice conversație care nu se va desfășura exclusiv despre Talmud i se va părea de o mare necuviință. Este, în concluzie, un ascet și un fanatic.”]

„Si nous passons de l'Allemagne à la Roumanie, nous sommes frappés du contraste. Ici règnent dans leur énergie l'esprit d'exclusivisme des israélites et le zèle fougueux de leur orthodoxie. *L'intransigence qu'il affichent à l'égard de la civilisation moderne retardé pour longtemps leur émancipation politique*. On les voit se promener en public avec de longues robes garnies de franges, la chevelure flottante, la barbe inculte, parlant un *jargon* incompréhensible sans *s'inquiéter aucunement des coutumes et de la langue* des chrétiens du pays. *Pourquoi donc s'étonner s'ils ne sont encore persécutés, s'ils sont restés victimes d'une législation exceptionnelle?* Il est d'autres pays où l'empressement des hébreux à se mettre à l'unisson des mœurs qui les entourent a facilité leur progrès vers une meilleure situation sociale; *mais jamais leurs coreligionnaires de la Roumanie ne verront modifier leur conditions misérables tant qu'ils n'auront pas désarmé le préjugé*

Profesorul **Bertillon**, excepțional pentru lucrările sale demografice, a observat că evreii din România erau ca număr 60.000 în anul 1849, iar în scurt timp au devenit 400.000, după calculele din *Bulletin de l'alliance israélite universelle*, editat la Paris, care preciza: „comment admettre qu'ils accourent avec un si vif empressement dans un pays où il seraient rûlemnt tyrannisés et noyés?” [„cum să recunoști că se reped cu atâta dorință plină de viață într-o țară unde ar fi într-adevăr tiranizați și înecați?”].

Ernesto Desjardins la rândul său scria: „Ce n'est donc pas *leur religion* qui les distingue seule des autres hommes, c'est même comme on le verra la moindre chose aux yeux des roumains, et j'affirme que *le motif religieux n'a aucune part dans les mesures prises par le gouvernement*, ni dans l'hostilités que la population leur témoigne... La majorité des familles juives habitant la Roumanie est de naissance comme *de volonté, de moeurs, d'esprit et de langue, étrangère au pays*. Elle y est venue par émigration de l'Autriche et de la Russie... Ils ne veulent pas envoyer leurs enfants aux écoles nationales, et allèguent la religion et la tyrannie qu'il y aurait à imposer à ces enfants une autre langue que leur jargon allemand.”⁹³.

qui les frappe, par une education toute nouvelle. Tandis que l'assemblée legislative des roumains fait tous ses efforts pour améliorer le sort du pays en general, il serait bon que, de leur côté, les diverses parties de la population tâchassent de se rendre dignes de leurs gouvernants.” [„Dacă mergem din Germania în România suntem izbiți de contraste. Aici domnesc, în toată energia lor, spiritul de exclusivism al evreilor și zelul aprins al ortodoxiei lor. Intransigența civilizației moderne a întârziat mult timp emanciparea lor politică. Îi vedem plimbându-se în public cu robe lungi cu franjuri, părul în vânt, barba neîngrijită, vorbind *un jargon* de neînțeles, fără a se îngrijora câtuși de puțin în legătură cu obiceiurile și limba creștinilor țării. De ce deci să se mire dacă sunt încă persecutați, dacă au rămas victimele unei legislații excepționale? Ei provin din țările unde atenția evreilor de punere la unison a deprinderilor care îi înconjoară a facilitat progresul lor către o mai bună situație socială; *dar niciodată reformatii lor din România nu vor vedea modificate condițiile lamentabile, atât timp cât nu vor renunța la prejudecata care îi lovește, printr-o educație cu totul nouă. În timp ce Adunarea legislativă a Românilor face toate eforturile pentru a ameliora viitorul țării în general, ar fi bine ca, din partea lor, diversele părți ale populației să se străduiască a se face demni de guvernanții lor.”*]

⁹³ Broșura menționată încheie astfel: „Il resulte que les juifs arrivent en Roumanie de la Pologne et de la Podolie; — que dans ces provinces ils sont plus d'un million; — qu'ils viennent en grand nombre en Roumanie parce que dans ce pays ils se trouvent mieux que

dans les provinces polonaises; — que les nouveaux arrivants, comme ceux qui sont en Roumanie, ont une langue, des moeurs, des tendances, des préférences, une nationalité en somme complètement différente de la nationalité roumaine; — qu'ils tiennent énormément à leur jargon (qui ressemble à peine à l'allemand), et qu'ils se montrent très-réfractaires à l'adoption de la langue, des moeurs et de la nationalité roumaine; — que ces juifs font un Etat dans l'Etat; — qu'ils sont un dissolvant de toute nationalité; — que jamais on ne les a persécutés pour leur religion; — qu'on leur défend de s'établir dans les communes rurales parceque c'est une générale en Roumanie d'empêcher toute race étrangère (race non-latine) de coloniser le pays; — que c'est chose prouvée pour des hommes impartiaux et éclairés que les roumains verraient infailliblement périliter leur nationalité s'ils se laissaient envahir par une race étrangère, par les polonais, aujourd'hui surtout qu'une puissance voisine n'attend que des prétextes à invoquer pour détacher quelques de la Roumanie". [„Rezultă că evreii sosesc în România din Polonia și din Podolia; — că în aceste provincii ei sunt mai mult de un milion; — că ei vin în număr mare în România deoarece în această țară ei se simt mai bine decât în provinciile poloneze; — că nou veniții, precum cei care sunt născuți în România, au o limbă, obiceiuri, tendințe, preferințe, o naționalitate în ansamblu complet diferită de naționalitatea română; — că ei țin enorm la jargonul lor (care aduce abia a germană), și că ei se arată foarte refractari la adoptarea limbii, obiceiurilor și naționalității române; — că acești evrei fac un Stat în Stat; — că ei sunt un distrugător al oricărei naționalități; — că niciodată nu i-am persecutat pentru religia lor; — că li se interzice stabilirea în comunele rurale deoarece este o măsură generală în România de a împiedica orice rasă străină (rasă non-latină) de a coloniza țara; — că este lucru dovedit pentru oameni imparțiali și luminați că românii ar vedea în mod sigur periclitată naționalitatea lor dacă s-ar lăsa invadați de o rasă străină, de evreii polonezi, astăzi, mai ales când o putere vecină nu așteaptă decât pretexte de invocat pentru a desprinde câteva parcele din România.”].

Vezi și **Beaure și Martorel**: *La Roumanie etc.*, Paris, 1878, p. 181. În afară de idea lui **Desjardins** din cartea sa *despre evreii din Moldova*, putem vedea aceleași păreri în *Nuova Stampa Libera* din Viena (6 iunie 1879), ziar fondat de evrei.

Scriitorii Beare și Martorel trag următoarele concluzii: „tout en regrettant les faits qui se sont produits, nous devons dire que la cause en est absolument étrangère à la region. Les juifs polonais et russes jouent en Roumanie un rôle politique qui déplit aux habitants, et malheureusement les costumes et les accessoires ne rendent pas le role plus supportable. Le roumain suffirait encore volontiers d'être dépouillé, mais il ne veut pas qu'on essaye de le dénationaliser. On se rappelled l'épisode de nos guerres de la Louisiane. Les espagnols prennent un fort français et pendent les soldats, qui le défendaient, avec cet écriteau sur leur gibet: *pendus, non comme français, mais comme hérétique*. Un capitaine français accourt pour la vengeance, reprend le fort, pend les espagnols au meme gibet et change ainsi l'écritau: *pendus, non comme espagnols, mais assassins*. — Les roumains peuvent dire les israélites sont en butte aux persécutions dont ils se plaignent non comme israélites, mais comme agents occultes et opiniâtres de convoitises étrangères.” [„Regretând faptele care s-au produs, trebuie să spunem că motivul este absolut străin de religie. Evreii polonezi și ruși joacă în România un rol politic neagreat de locuitori, și, din păcate, costumele și accesoriile nu fac situația mai

[« Nu este, deci, religia lor ceea ce îi distinge de alți oameni, fiind cum se va vedea cel mai mic lucru în ochii românilor, și eu afirm că motivul religios nu are nici o importanță în măsurile luate de guvern, nici în ostilitatea pe care populația le-o arată ... Majoritatea familiilor evreiești ce locuiesc în România sunt din naștere ca voință, moravuri, spirit și limbă, străini de țară. Populația aceasta este venită aici emigrând din Austria și Rusia... Ei nu vor să își trimită copiii la școli naționale, și invocă religia și tirania guvernului care le-ar fi impus acestor copii o altă limbă decât dialectul lor german.”]

Obedenaire scria într-un articol al său: „ceux qu'on appelle *juifs* en Roumanie, ce sont des juifs allemands venus de la Galicie ou la Podolie depuis peu d'années le plus souvent à la suite des armées envahissantes, et ayant conservé leur langue (jargon allemand), leurs moeurs, leur nationalité, entièrement différente de la nationalité latine des roumains. Les juifs font un Etat dans l'Etat, un Etat non latin dans l'Etat latin”⁹⁴. [„cei pe care îi numim evrei în România sunt evrei germani veniți din Galiția sau Podolia de puțini ani, cel mai des ca urmare a armatelor invadatoare și conservându-și limba (jargon german), moravurile, naționalitatea, în întregime diferită de naționalitatea latină a românilor. Evreii fac un stat în stat, un stat ne-latin într-un stat latin.”]

Scriitorul **De Laveleye** scria, în cartea sa: *La péninsule des Balkans/Peninsula Balcanilor* (Bruxelles, 1886, vol. 2, p. 301), cuvintele ce i s-au spus de către însuși regele Carol I în timpul vizitei sale la vila din Cotroceni: „les israélites ont des grandes qualités: ils sont intelligents, économes, très-actifs; mais se sont ces qualités mêmes qui les rendent redoutables pour nous sur le terrain économique. A tort ou à raison, ce que

suportabilă. Românul ar suporta încă cu ușurință să fie deposedat, dar nu vrea să încercăm să îl deznaționalizăm. Ne amintim episodul războaielor noastre din Louisiana. Spaniolii pun stăpânire pe un fort francez și atârnă în ștreang soldații care îl apărau, cu acest anunț pe spânzurătoare: *spânzurați, nu ca francezi, ci ca eretici*. Un căpitan francez aleargă să se răzbune, reia fortul, agață spaniolii la aceeași spânzurătoare și schimbă astfel inscripția: *spânzurați, nu ca spanioli, ci ca asasini*. Românii pot spune că israeliții sunt expuși la persecuții de care se plâng, nu ca israeliți, ci ca agenți oculți și îndârjiți ai unor pofte nemăsurate străine.”].

⁹⁴ Vezi *L'Alliance Latine*, sept. 1878.

l'on craint ici c'est qu'ils parvennent peu à monopoliser en leurs mains la propriété du sol tout entier". [„evreii au mari calități: ei sunt inteligenți, economi, foarte activi; dar chiar aceste calități îi fac redutabili pentru noi pe plan economic. Fals sau adevărat, de ceea ce ne temem este ca ei să nu ajungă, puțin câte puțin, să monopolizeze în mâinile lor proprietatea pământului în întregime.”]

Este importantă emanciparea țăranilor din anul 1864, cărora li s-au dat între trei și șase hectare de teren. Statul a plătit 120 de lire pe hectar foștilor proprietari, iar țăranii trebuiau să restituie acei bani statului în 16 rate anuale. Mai mult de 430.000 familii au devenit astfel proprietari, dar cu obligația de a nu vinde terenul primit timp de 30 de ani, împiedicând astfel posibilitatea evreilor de a se substitui micilor proprietari care erau săraci.

În calitatea mea de susținător nu al toleranței, ci al perfecte egalități religioase, admirator al tenacității și al dragostei de patrie pe care evreii au demonstrat-o în Italia, în Franța și în alte țări, am dorit să dedic câteva cuvinte *chestiunii evreiești din Romania* doar pentru a demonstra că religia nu trebuie confundată cu o sectă, nici partea cultă cu cea atee, dar mai ales faptul că nu putem condamna un popor generos doar abstractizând cunoștințele de ordin istoric și local și nici nu putem fi influențați de sentimente conservatoare.

În România, religia Statului este greco-ortodoxă, Biserica fiind independentă de Constantinopol. Acest lucru, în opinia unor români, explică autonomia conservată de Principatele Române, reușind astfel să fie un obstacol în fața absorției catolice a Austro-Ungariei, pe de-o parte, pe altă parte, a schismaticilor din Rusia; nu mai vorbim despre Turcia, frânată din dorințele sale de valoare armatei române și de inteligența conducătorilor săi, în special vorbim de *Mihai Viteazul*.

Identitatea confesiunii nu putea fi o stavilă în fața pericolelor provenite din partea propagandei panslaviste, unica diferență fiind cea a autonomiei hieratice. Această propagandă se confrunta cu obstacole ferme privind condițiile etnografice, cât și cu caracterul populației.

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române este compus din 16 Înalți Prelați ecleziastici (mitropoliți, episcopi, arhieri), un secretar, stenografi și funcționari. Jurisdicțiile ecleziastice majore se numeau *eparhie*. Ele cuprind Bucureștiul și Iașiul, având următoarele funcții ecleziastice: Arhiepiscopul, Arhierul, Arhimandritul, Diaconul, Ieromonahul, Ierodiaconul, Monahul, Preoți etc. Apoi urmează *Episcopiile* de Buzău, Argeș și din alte patru orașe, conduse de un Arhieru (în franceză *grand-prêtre*). La final urmează *Protopopiile* care funcționează în județele țării.

Mănăstirile au un regim special de organizare, sunt conduse de un Arhimandrit (Stareț), un economist, un casier, un călugăr duhovnic și un călugăr cu titlul de *arhondar*.

Biserica Română are doi mitropoliți, șase episcopi, 22.178 de preoți, 168 de mănăstiri, 6767 de biserici și opt seminarii (școli teologice). Preoții sunt plătiți de Stat și de Municipii. Nu pot spune că au o mare cultură generală (excepție fac cei din Transilvania), dar sunt foarte respectați pentru moralitatea lor, pentru exemplul dat ca buni familiști și, mai ales, pentru patriotismul lor. Un exemplu notabil, din anul 1848, este Giovanni Chapca (Popa Șapcă) din satul Celeiu.

Clerul are propria presă, un periodic lunar pe care l-am primit gratuit mulți ani: *Biserica Orthodoxa Romana*, din care putem înțelege legile ecleziastice în vigoare, raportul care exista între biserica ortodoxă și celelalte religii, istoria sfinților sau a unor mănăstiri, situația economică a clerului care era plătit în mod meschin; pentru a nu mai vorbi de monografiile speciale, ca exemplu, un nou și amănunțit studiu de cercetare asupra vieții Sfântului Chiril, autor al alfabetului care-i poartă numele. Această lucrare poate fi citită în numerele 2 și 3 a anului 1882 din periodicul menționat.

În capitolele anterioare am expus o imagine a mănăstirii Curtea de Argeș. Sus, pe o colină nu departe de centrul Bucureștiului este mănăstirea Sfântului Dumitru, construită în ultimii ani ai secolului al XII-lea sau în primii ani ai secolului al XIII-lea, cu aceleași caracteristici ale Bisericii din Curtea de Argeș, ce abundă în imagini istorice. Locul unde cei mai importanți domnitori și-au avut reședința, printre care Mihai Viteazul, Banul Mărăcine

etc. Aici putem admira imagini a celor mai mari conducători români, amintim fresca lui **Matei Bassarab**, cel care a introdus tiparul în România, pe care este inscripționat: JO MATHEI BASSARAB.

Nu sunt de neglijat observațiile istorico-filologice ale lui Alexandru Macedonski din anul 1885: „ce *Jo* a toujours précédé l'énonciation des titres et noms de souverains et a servi de sujet aux dissertations les plus variées. Selon les uns, parmi lesquels il faut compter le savant archéologue César Boliac, il signifie: *moi*, comme l'italien *io* et le roumain *ëou* (*Eu*); d'autres soutiennent que c'est l'abréviation de *Jaanice* (*Joanitus*) empereur des roumains et des bulgares. Cette version prétend qu'on se serait servi du nom de cet empereur dans le même sens que s'est faite l'adoption du nom de César (*Caesar*), d'où l'allemand *Kaizer* et le russe *Czar*. En ce cas, le *jo*, dont il est question, porterait les anciens titres des *domni* roumains à *empereur et maître* (*Jo et domn*). D'autres, enfin, en donnant une explication différente, et selon elle, *Jo* ne serait au contraire que l'abréviation de *Jovis* (*Jovis, Jupiter*). On sait que parmi les empereurs romains, d'aucuns usaient de cette dernière qualification. La ville de Craiova trouverait ainsi l'origine de son nom dans *Caesar-Jovis*”. [„Acest *Jo* a precedat întotdeauna exprimarea titlurilor și numelor suveranilor și a servit ca subiect cele mai variate disertații. După unii, printre care trebuie să îl numărăm pe savantul arheolog Cezar Bolliac, *Jo* înseamnă: *eu*, ca italianul *io* și românescul *eou* (*Eu*); alții susțin că este prescurtarea lui *Jaanice* (*Joanitus*), împărat al românilor și bulgarilor. Această versiune pretinde că s-ar fi folosit numele acestui împărat în același sens în care s-a adoptat numele de Cezar (*Caesar*), de unde germanul *Kaizer* și rusescul *Czar*. În acest caz, *Jo*, care este în discuție, ar aduce vechi titulaturi de *domnitori* români la *împărat și stăpân* (*Jo și domn*). Alții, în cele din urmă, dau o explicație diferită și conform căreia *Jo* nu ar fi decât prescurtarea lui *Jovis* (*Jovis, Jupiter*). Știm că, printre împărații români, nici unii nu foloseau acest ultim calificativ. Orașul Craiova și-ar găsi astfel originea numelui în *Caesar-Jovis*.”]

XII.

Carmen Sylva

TOUT seigneur tout honneur!

Această doamnă jovială și amabilă, în numele generozității (a carității), a ridicat costumele populare românești la nivel de artă, căutându-le printre munții și văile Carpaților. Din aceste activități, ea a găsit inspirație pentru a scrie poezii frumoase, povestiri pasionante și cugetări originale.

Nu vorbim despre o regină care privește zâmbind din înaltul tronului său către diferitele clase sociale ale unei societăți, vorbim despre o femeie care participă activ și se confruntă cu problemele celor nevoiași. Întorcându-și ochii către tron spunea cu un surâs trist și ironic: *Putea acest tron să mă fi împiedicat să evit cea mai groaznică durere care ar putea să lovească o persoană și pentru care sunt la fel de nefericită ca ultima femeie de pe pământ, moartea singurului copil? Nu. Acest tron m-a făcut să uit amintirile poetice ale castelului din Neuwied, dealurile din Westerwold și turnurile din Coblenz? Nu! În schimb a contribuit la completarea acestor amintiri naive și senine cu noi minuni de care natura este plină în patria mea adoptivă? Cu siguranță, da!*

Din aceste motive, Carmen Sylva, chiar regină fiind, este mai presus de tronul său, cum ar putea gândi în mod speculativ cel mai mare filozof de pe pământ. Dacă un democrat ar încerca să o confunde cu o femeie naivă, ajunsă doar prin noroc pe cea mai înaltă treaptă a societății, ar fi consternat de

răspunsurile pe care le-ar primi din partea scriitoarei și a reginei în același timp: „cităm adesea cuvintele Bibliei: *să nu ne încredem în prinți!*, dar uităm sfârșitul propoziției: *pentru că sunt bărbați*”.

Scriitorul Ulbach spunea: „*Regina Elisabeta privește soarta ei fericită, care ridicat-o atât de sus, ca pe o surpriză, unde i-ar fi fost suficientă poziția sa pentru a putea fi admirată!*”

Durerea interminabilă a unei mame îndoliate, entuziasmul pentru spectacolele solemne ale naturii sălbatice, compasiunea pentru necazurile altora, pentru dârzenia și sacrificiile săracilor, toate acestea întăresc ingenuozitatea Reginei, iar cuvintele sale sună uneori a sarcasm, alteori a durere, plăcere, dar o plăcere îndreptată către impresiile despre natură, despre țărani și oieri!

Gândiți în acest mod și veți înțelege *Poveștile Peleşului* scrise de Carmen Sylva [1882].

„În acel regat era un pârâu de munte cristalin care se spune că s-a născut dintr-un lac, din adâncul pământului locuit de zâne. Acest pârâu coboară de pe Bucegi, un munte arhaic ce are o mie de culori, coboară unduind sălbatic și cu un aer arogant. Uneori când primăvara întârzie sau toamna ajunge prea devreme, se supără, devine galben, se înfoaie de parcă vrea să rupă tot ce-i stă în cale. Și atunci furtuna îi râde în față, îl provoacă aruncându-i în cale copaci mari printre care se târâie cu greu. Când vine iarna copacii îi aruncă în drumul său frunzele moarte cu care s-a jucat toată vara, gheața îl îngreunează, îl strânge încercând să îl facă mut. Aceasta este durerea Peleşului. Ar trebui să știe că are un defect: vorbește mereu și mereu; vorbește florilor, vorbește cu copacii, vorbește cu păsările, cu vântul, cu iarba sau chiar cu el însuși. Marea sa plăcere este ca cineva să-l asculte, iar lucrul acesta l-a făcut Regina: ea s-a așezat pe malul său, ore în șir a stat să-i asculte *of-urile*, i-a povestit atâtea lucruri și-a explicat atâtea mistere din regatul său.

– Vezi acel munte? – îi spunea pârâul – Acolo a fost îngropat un tânăr oier, care pentru a-și mulțumi iubita și-a abandonat turma, a urcat acolo sus și a văzut zânele norilor, gnomi din interiorul pământului. Apoi a auzit vocea stâncii pe care era așezat, în timp ce provoca vântul, a simțit cum îl săruta cu buzele de piatră, îl îmbrățișa cu mâinile de piatră și îi murmura: «Eu sunt *Sehnsucht*, eu sunt dorința de a revedea câmpia, dorința de a o revedea pe a ta Irina, iar acum tu ești al meu, numai al meu!...», l-au găsit mort aici și l-au îngropat.

– Vezi muntele celălalt? – continua pârâul povestea – Se numește *Furnica*, dar știi de ce? Pentru că l-au ridicat așa înalt, cum îl vezi, răbdătoarele furnici, pentru a o împiedica să mai iasă pe Viorica, o frumoasă copilă pe care ele au ales-o ca regină a lor. Astfel, fiul de Împărat care era îndrăgostit de Viorica nu putea să o răpească. În nopțile liniștite se aud încă plânsetele Vioricăi, regina prizoniera a furnicilor.

– Dar al treilea pisc îl vezi? E *Piatra Arsă*. Frumoasa Păuna a jurat că mai degrabă va lua foc muntele înainte ca ea să se mărite cu soldatul Tannasa. Acesta a luptat ca un erou, iar Păuna l-a găsit pe câmpul de luptă orb, l-a luat de soț, i-a fost fidelă și muntele a luat foc. Pentru asta se numește *Piatra Arsă*.

– Și cei doi *Iipi* îi cunoști? Oh, asta este o altă poveste!

Crezi tu, Regină, că acei doi masivi care se înalță singuratici pe Bucegi sunt doar simple stânci? Crezi că apa ce curge printre ei e doar un simplu râu? Că acel mușchi verde și moale din jurul lor este doar un mușchi simplu? O, cât de tare te înșeli! Cei doi *Iipi* erau frați, răul dintre ei era o copilă de care amândoi s-au îndrăgostit, iar mușchiul era mama lor care și astăzi îi mângâie și îi îmbrățișează.

Caraiman, acel munte mare, din care se pare că a căzut o bucată și se aseamănă cu un cimpoi, știi cine e? Acela este un vrăjitor ce doarme. Și Ialomița? Astăzi e un râu, dar demult de tot era o fată, iar stânca peste care curge micul râu era un alt vrăjitor de care fata reuși să fugă, fiind avertizată de alte fete seduse de vrăjitor: Ai grijă, ai grijă dacă te sărută, ai să devii piatră ca și noi! Și despre muntele care se numește *Omul*? Nu înțelegi că

acolo a trăit omul prin excelență, Emanuel, principele renegat, tânărul meticolos, marele rege?!

Blestemați de către puternica regină Vijelia, oamenii cruzi ce i-au ucis cu pietre fiul succesor al tronului, au fost strămutați în mijlocul acestor stânci imense, care seamănă cu Piramidele egiptene. Stâncile erau înconjurată de Valea Cerbilor, unde de mult timp au dispărut cerbii lopătari, dar unde fuge în sus și în jos vesela fiică a regelui Briar. *Edelweiss-ul, Regina Alba*, ce se arată pe lângă nesfârșitele zăpezi, de pe vremea când turmele de oi erau păzite de lupi, era fiica vrăjitoarei, a marii vrăjitoare stăpână a filoanelor de aur. În mijlocul gemelor de aur vrăjitoarea l-a îngropat pe principe pentru că i-a răpit fata. Gemele de aur s-au transformat în nea, iar tânara mireasă căutându-și mirele a devenit o *floare de colț*. Dar nu este doar această floare care are un suflet: e nevoie să simți, de exemplu, prin câte aventuri a trecut trandafirul de apă! Poate nu le-a întrecut pe cele ale copilei brunete care s-a transformat în pământul pe care pășim; toată zona îi știe povestea din confesiunile lui Peleş, care-i sărbătorește numele, iar femeile îi dau numele ei iubiților și copiilor: *Puiu* (sufletul meu!).

E o țară ciudată, așa-i? Populată de râuri și munți, de stânci și flori care în trecut erau bărbați și femei, unde redacția ziarului oficial pare că este încredințată unui pârâu din pădure? Ei bine, aceasta era lumea lui Carmen Sylva, iar discursurile sale regale sunt prefațele în versuri prin care ea dedică copiilor poveștile Peleşului vorbăreț, iar coroana pe care o poartă e de fapt cea a artiștilor și a poezilor.”⁹⁵

Carmen Sylva s-a născut la data de 29 decembrie 1843 la Castelul Neuwied, părinții săi fiind principele Herman și principesa Maria de Nassau. A avut parte de o educație aleasă sau, mai bine spus, a căutat să o aibă: avea o adevărată pasiune de a-și aprofunda studiile; astfel, la vârsta de 16 ani cânta la pian, desena și cunoștea multe limbi străine. Familiile culte germane erau uimite de delicatețea ei, numind-o *Walröschen* (micul trandafir al pădurii). În

⁹⁵ Vezi ziarul *Pugnolo della Domenica*, 8 aprilie 1883.

anul 1858 a fost trimisă, împreună cu mătușa sa Tereza de Oldenburg, la studii în Italia, apoi la Berlin, la Petersburg, iar în anul 1867, la Napoli. Au fost apoi publicate câteva dintre scrisorile sale scrise la Napoli și inspirate de minunile naturale ale acestui oraș.

Întâlnirea principesei cu viitorul Rege al României se datorează unei neplăcute coincidențe. Într-o zi, în timp ce cobora scările palatului, călcă strâmb, moment în care a fost ajutată de principele Carol de Hohenzollern, care urca.

„Elle devait y tomber encore en 1868, mais cette fois pour y rester”
[*Ea trebuia să meargă acolo în 1868, dar de data aceasta pentru a rămâne.*],
spunea Louis Ulbach.

În 15 noiembrie 1869 a avut loc nunta.

În 8 septembrie 1871 naște o fiică ce a fost botezată cu numele Maria, dar care a trăit doar trei ani. În timpul acelei teribile lovituri, în anul 1867, Regina se afla la Napoli, de unde scria: „je prie Dieu de pouvoir mourir pleurée, après une vie de travail, si je ne devais avoir ni enfants, ni petits-enfants” [*Mă rog lui Dumnezeu să pot muri plânsă, după o viață de muncă, dacă ar fi să nu am nici copii, nici nepoți.*]. La aceste cuvinte, ca o tristă prevestire a ceea ce urma să se întâmple, vine cu un răspuns scris, pare, cu o resemnare religioasă la scurt timp de la moartea fiicei sale: „j’aimerais mieux, comme Niobé, devenir un rocher pleurant que de n’avoir été mere!” [„mi-ar plăcea mai mult, ca Niobé, să devin o stâncă plângătoare decât să nu fi fost niciodată mamă!"]. În anul 1874 scria: „Dimbonitza! Dimbonitz!

Attachée à toi, je ne peux plus m'en aller ! Elle est couchée près de les rives verdoyantes, l'enfant que j'ai bercée dans mes bras.” [„Dâmbovița! Dâmbovița! Legată sunt de tine, nu mai pot să plec! Ea este întinsă în apropierea malurilor înverzite, copilul pe care l-am legănat în brațele mele.”]. Durerea a inspirat-o în poeziile sale adunate sub titlul *Leidens Erdengang!*.

După această perioadă a început munca reginei în literatură și artă. A tradus poeziile lui Vasile Alecsandri, se dedică picturii cu acuarele, înființează școli de canto și, la un moment dat, promovează și conduce diferite *asociații de lucru* pentru femei sărmame, dar mai ales are grijă de orfelinatul *Asilo Elena*. În timpul războiului din 1877, Regina demonstrează lumii adevăratul său suflet cald, prin forța și gesturile sale filantropice. În palatul regal de la Cotroceni, din generozitatea Reginei, a fost creată o fabrică unde erau produse bandaje și pansamente pentru răniți. Cât de mângâiați au fost aceștia de cuvintele ei! Poporul a numit-o *Muma răniților*, iar soțiile cadrelor militare i-au ridicat o statuie din marmură în care regina era îmbrăcată cu haine de soră medicală, în timp ce îngenunchia pentru a oferi un pahar de apă unui rănit.

Timpul nu îmi permite să dezvolt mai mult biografia reginei. Aceste date au fost adunate într-un mod complet de o distinsă scriitoare⁹⁶.

Am să enumăr câteva scrieri biografice referitoare la Carmen Sylva:
Aus meinem Konigreich (Peleschmarchen). Mit 3 Illustrationen und Facsimile
in-I 2, Leipzig, 1883.
Aus zwei Welten (Von Dito und Item) in- 12, p. 360, Leipzig, 1884.
Ein Gebet, in- 12, Berlin, 1882.

⁹⁶ *Aus Carmen Sylva's Leben*, von Natalie Freiin von Stackelberg. Heidelberg, Carl Winter, 1886. Cartea a fost împărțită astfel: I. *Vechia patrie*: Cuvânt înainte – Conți și principii din Wied – Părinții principesei Elisabeta – Anii copilăriei – Epoca tinereții – Logodna și nunta – II. *Noua patrie*: Intrarea în România – Bucuriile și durerile unei mame – Viața liniștită de principesă – Războiul și urmările sale.

Handzeichnungen. Inhalt: *Ein Brief* (Radierung). *Ein Blatt im Winde* (Kolenzzeichnung). *Ganz einfach* (Umriß – Föhn – Holzschnitt). *Mondnacht* (Incunabel). *Deutsches Glück* (Portrait). *Meerweibchen* (Actstudie). *Schlimme Geschichte* (Vignette). *Die Glücklichen* (Stilleben). *Die Blutbuche* (Landschaft). *Spuk* (Schattenriß), in- I 2, Berlin, 1884.

Die Hexe, zu der Statue von Carl Cauer, in- I 2, Berlin, 1882, A. Duncker.

Leidens Erdengang. – Ein Märchen- Kreis, Inhalt: Das Sonnenkind – Das Leiden – Frieden's Reich – Irdische Mächte – Der Unerbittliche – Willy – Der Einsiedler Lotti – Medusa - Himmlische Gaben – Die Schatzgräber – Ein Leben, in- I 2, Berlin, 1882.

Meine Ruh? (Mit einem Titelbild, in- 8)⁹⁷, Berlin, 1884.

⁹⁷ „C'est un fort volume, in octavo, de poésies, portant le titre alléchant de *Mon Repos* (*Meine Ruh !*) publié à Berlin par Al. Duncker, Le frontispice représente une splendide allée de vieux arbres; c'est certainement la partie du parc royal où la reine Elisabeth aime à disparaître pour faire place à Carmen Sylva, et où elle trouve son *repos*, le repos de l'esprit qui crée et qui jouit. Le livre semble en effet être le fruit de ces heures de délassement et de recueillement. Il a la forme d'un journal poétique, tenu par mois et par jours, offrant, suivant les dispositions du moment, une épigramme, un *lied* ou une ballade. La matière en est donc variée, elle reflète les idées de toute une année d'une femme qui aime à sentir et à penser par elle-même.” [„Este un volum esențial de poezii, în octavo, purtând titlul atrăgător *Odihna mea* (*Meine Ruh*) publicat la Berlin de către Al. Duncker. Pagina ilustrată reprezintă o splendidă alee de copaci bătrâni; este cu siguranță partea parcului regal unde regina Elisabeta iubește să dispară pentru a-i face loc scriitoarei Carmen Sylva, și unde ea își găsește odihna, odihna spiritului care creează și care bucură. Cartea pare într-adevăr să fie fructul acestor ore de abandon și reculegere. Ea are forma unui jurnal poetic, ținut pe luni și pe zile, oferind, ca urmare a dispozițiilor de moment, o epigramă, un *lied* sau o baladă. Conținutul este deci variat, el reflectă ideile din timpul unui an întreg ale unei femei care iubește să simtă și să gândească prin ea însăși.”]

„...le volume intitulé: *Dessins à la main* c'est, pour ainsi dire, le côté sombre de la vie féminine, que dépeignent ces esquisses et ces nouvelles émouvantes. Les femmes, nées pour la souffrance et dont la destinée est de vider le calice jusqu'à la lie, en les héroïnes passives. Elle se soumettent à leur sort, avec des luttes héroïques, ou avec une résignation de martyrs; quant à la reconnaissance, on la leur accord ou non — les destins s'accomplissent!...” [„...volumul intitulat: *Desene de mână* este, ca să spunem astfel, partea sumbră a vieții feminine, ce zugrăvesc aceste schițe și nuvele emoționante. Femeile, născute pentru suferință, al căror destin este să golească cupa amărăciunilor până la fund, sunt eroinele pasive. Ele se supun sorții, cu lupte eroice, sau cu o resemnare de martiri; cât despre recunoștință, li se acordă sau nu - destinele se împlinesc!...”].

Poveștile Peleşului, in- 8, Buc., 1882.

Puiu, in- 3 2, Buc., 1882.

Puiu. Legenda (extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. V, sect. II: Memorii și notițe), in- 4, Buc. 1882.

Rumänische Dichtungen, in's Deutsche übertragen. Herausgegeben und mit weiteren Beiträgen versehen von Mite Kremnitz, 2-e Auflage, in- I 6, Leipzig, 1884.

Dacă spațiul îmi permitea aș fi reprodus una dintre poveștile sale. Dar cititorul poate să le citească consultând cartea *Poveștile Peleşului*, traduse în franceză de E. Salles (Paris, Leroux, 1884), sau consultând tot traducerea în franceză, tipărită de același editor, *Povești* traduse din limba germană, ale căror titluri le enumăr: O rugăciune – O scrisoare – O frunză în vânt – Pur și simplu – Dezgheț – Noapte cu lună – Sirena – Fericiții – Trădătorul de sânge – Strigoii.

„C'est toute une galerie de martyrs de la vie, dans laquelle cependant on trouve un élément d'apaisement et de réconciliation. Un vrai chef-d'œuvre de travail psychologique, c'est le portrait de *Dame Laiia*, une pauvre vieille femme à demi-aveugle, qui les yeux fixés sur Dieu, accueille avec sérénité les plus dures épreuves. — «*La seule heureuse que j'ai connue*». [„Este o galerie întreagă de martiri ai vieții, în care totuși găsim un element de liniște și reconciliere. O adevărată capodoperă de lucrare psihologică este portretul *Doamnei Laiia*, o biată femeie bătrână pe jumătate oarbă, care, cu ochii fixați către Dumnezeu, întâmpină cu seninătate cele mai dure încercări. — «*Singura fericită pe care eu am cunoscut-o*».”]

„Ces petites nouvelles sont aussi remarquables au point de vue de la technique, L'auteur les nomme: Eau-forte, Nessin au charbon, Silhouette, Gravure, Incunable, Portrait, Document, Vignette, Nature Morte, Paysages, Ombre. L'une est écrite en un dialecte, une autre en vieux style de chroniqueur. Toutes sont intéressantes; elles attireront beaucoup de lectrices à Carmen Sylva. (*Gazette de Roumanie*, 2/14 dec. 1883).” [„Aceste scurte nuvele sunt, de asemenea, remarcabile din punct de vedere al tehnicii. Autoarea le intitulează: Acvaforte, Desen în cărbune, Siluetă, Gravură, Incunabul, Portret, Document, Vignietă, Natură moartă, Peisaje, Umbră. Una este scrisă într-un dialect, o alta în stil vechi de cronicar. Toate sunt interesante; ele vor atrage o mulțime de cititoare spre Carmen Sylva. (*Gazete de Roumanie*, 2/14 decembrie, 1883).”]

Cred că ar fi mult mai adecvat să redau câteva dintre gândurile sale pentru a demonstra originalitatea și profunzimea acestei distinse doamne.

Așa cum ne este cunoscut, Louis Ulbach, a publicat o carte: *Les pensees d'une reine* (Paris, Calman Levy, ed., 1882), în care transcrie câteva dintre cugetările lui Carmen Sylva, împărțite astfel: bărbatul – femeia – iubirea – prietenia – fericirea – nefericire - suferința – viața – natura – spiritul – virtutea – arta – orgoliul – politica – diferite gânduri.

Unele dintre ele :

– Etudiez le corps humain: l'âme n'est pas loin.

[Studiați corpul omenesc: sufletul nu e departe.]

– Tout homme porte en lui un Prométhée, créateur, rebelle et martyr.

[Fiecare om poartă înlăuntrul un Prometeu, creator, rebel și martir.]

– Quand un homme aime avec un excès de passion ses enfants, soyes sûr qu'il n'est pasheureux.

[Când un om își iubește copiii cu un exces de pasiune, fiți sigur că nu este fericit.]

– La femme perdue ne voit pas dans la femme honnête qu'un miroir qui lui montre ses rides; elle voudrait le briser de rage.

[Femeia pierdută nu vede în femeia cinstită decât o oglindă care îi arată ridurile; ea ar vrea să o spargă de furie.]

– La femme du monde reste difficilement la femme de son mari.

[O femeie emancipată rămâne cu greu soția soțului său.]

– Le hommes étudient la femme comme ils étudient le baromètre; mais ils ne comprennent jamais que le lendemain.

[Bărbații studiază femeile cum studiază barometrul, dar nu înțeleg nimic până a doua zi.]

– Le pardon est presque de l'indifférence: on ne pardonne pas quand on aime.

[Iertarea este aproape ca și indiferența; nu iertăm când iubim.]

– La jalousie de celui qu'on aime est un hommage: de votre mari, c'est une offence.

[Gelozia celui pe care îl iubim este un omagiu: cea a soțului este o ofensă.]

– Il n’y a qu’un bonheur: le devoir; il n’y a qu’une consolation: le travail; il n’y a qu’une jouissance: le beau.

[Nu există decât o fericire: datoria; nu există decât o consolare: munca; nu există decât o bucurie: frumosul.]

– Le bonheur est comme l’écho: il vous repond, mais il ne vient pas.

[Fericirea este precum ecoul: îți răspunde, dar nu vine.]

– Un grand malheur donne de la grandeur, même à un être insignifiant.

[O mare nefericire dă măreție, chiar și unei ființe oarecare.]

– Il y a une espèce de fraternité qui se forme à première vue entre ceux que le malheur a frappés. Lorsque vous avez longtemps porté le deuil, vous vous sentez attiré vers chaque robe noire que vous rencontrez.

[Există un soi de fraternitate ce se formează la prima vedere între cei pe care i-a lovit nefericirea. Când ați purtat mult timp doliul, vă simțiți atras spre fiecare rochie neagră pe care o întâlniți.]

– Un bête qui souffre cherche la solitude. Il n’y a que l’homme qui aime à faire parade même de sa souffrance.

[Un animal care suferă caută singurătatea. Doar omului îi place să-și expună suferința.]

– La douleur est comme une source chaude: plus on la comprime, plus elle bout.

[Durerea este precum un izvor fierbinte: cu cât îl înăbuși, cu atât el clocotește.]

– Lorsque vous souffrez beaucoup, vous voyez tout le monde à une grande distance, comme au bout d’une immense arène. Les voix mêmes paraissent venir de loin.

[Când suferi mult, îi vezi pe toți la mare distanță, ca la capătul unei imense arene. Chiar vocile par a veni din depărtare.]

– Le découragement est comme un éponge: il grossit par les larmes.

[Descurajarea este ca un burete: se umflă prin lacrimi.]

– Les cheveux blancs sont les pointes d'écume qui couvrent la mer après la tempête.

[Părul alb este precum valurile de spumă ce acoperă marea după furtună.]

– Ce qui vous fait rougir dans la jeunesse, vous fait pleurer dans l'âge mûr, et rire dans la vieillesse. Ceux qui commencent par rire n'ont plus, pour la fin, que le néant ou la dévotion.

[Ceea ce vă face să roșiți la tinerețe vă face să plângeți la maturitate și să râdeți la bătrânețe. Cei care încep prin a râde nu au mai mult, pentru sfârșit, decât deșertăciunea sau smerenia.]

– Quand une personne vous est antipatique, vous devenez infidèle à vos convictions, uniquement pour la contredire.

[Când o persoană vă este antipatică, deveniți necredincios convingerilor dumneavoastră, doar pentru a o contrazice.]

– Les conversations deviennent pénibles lorsqu'on répond, non plus aux paroles dites, mais aux paroles pensées.

[Conversațiile devin grele când răspundem nu atât cuvintelor spuse, ci cuvintelor gândite.]

– Soyez puritains en principe, mais indulgent dans la pratique.

[Fiți puritani în principiu, dar indulgenți în practică.]

– Les mauvais poètes font de la langue ce que les mauvais prêtres font de la religion, une prison étroite.

[Poeții slabi fac din limbă ceea ce preoții slabi fac din religie, o închisoare strâmtă.]

– Un mauvais roman réveille les sens: un bon roman la conscience.

[Un roman prost deșteaptă simțurile; un roman bun conștiința.]

– Les femmes qui se mêlent de politique sont des poules qui se font vautours.

[Femeile care se implică în politică sunt găini care se transformă în vulturi.]

– La politique ressemble au désert: un coup de vent forme une montagne énorme, et les mirages y sont fréquents et dangereux.

[Politica seamănă cu un deșert: o rafală de vânt formează un munte enorm și iluziile sunt frecvente și periculoase.]

– Les flatteurs commencent toujours par dire qu'ils ne sauraient flatter.

[Lingușitorii încep întotdeauna prin a spune că nu ar ști să măgulească.]

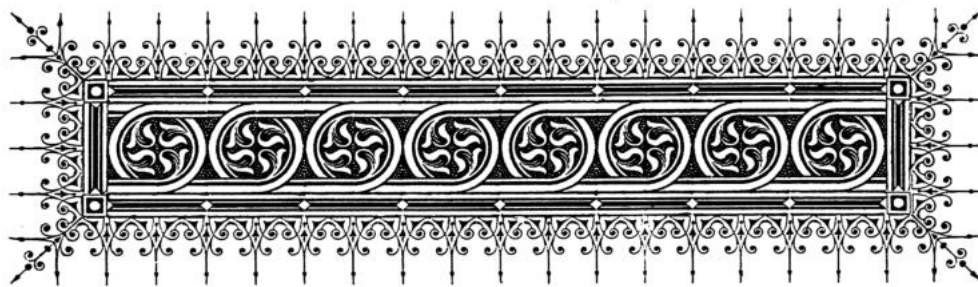
– Beaucoup de blessures reçues font de vous un héros aux yeux de monde, un invalide aux vôtres.

[Multe răni primite te fac un erou în ochii lumii, un invalid în ai tăi.]

– Quand on veut affirmer quelque chose, on appelle toujours Dieu à témoin, parce qu'il ne contredit jamais.

[Când vrem să afirmăm ceva, îl numim întotdeauna pe Dumnezeu ca martor, pentru că El nu contrazice niciodată.]

XIII.

Femei scriitoare

Principesa Elena Ghica, cu pseudonimul *Dora de Istria*, născută la București în data de 3 februarie 1828, s-a căsătorit cu principele Kolțoff-Massalsky⁹⁸, remarcându-se prin versatilitatea ingeniozității sale, printr-o expertiză și o exprimare unică în mai multe limbi străine, având un dezvoltat spirit de observație în descrierea multor călătorii pe care le-a făcut, din dragostea pentru artă⁹⁹, precum și prin atașamentul său la cauza libertății tuturor popoarelor. Este, fără îndoială, una dintre cele mai apreciate femei, atât în România, cât și în întreaga Europă. Astăzi ea trăiește într-o frumoasă

⁹⁸ Biografia Dorei d'Istria a fost scrisă de mai mulți scriitori, precum Brockhaus, Rizo Ragabe, Cortambert, Schwarz, Radu Ionescu în *Revista Romana*, Artur Kleinschmid în *Unsere Zeit* (Lipsia, 1887) și Peretz, care a editat, în zece volume, operele scrise de distinsa doamnă.

⁹⁹ Dora d'Istria nu este doar o maestră a scrisului; s-a distins ca amatoare de muzică și a știut mereu să-și folosească penelul cu multă dibăcie. Biografia săi amintesc primele sale expoziții de tablouri din anul 1845, la Drezda, unde fondurile obținute din vânzări au fost donate săracilor. În anul 1854, unele din picturile sale au fost premiate cu medalia de argint la Expoziția de Belle Arte din Petersburg. Personal, am admirat două dintre tablourile sale: *Bradul și Palmierul*, care au fost inspirate din frumoasele versuri scrise de Heinerich Heine:

Un brad stă singuratic	Visează că, departe,
În nord cu vârful-n nori.	În orientul clar,
Adoarme-n glugă albă	Un palmier stă singur
De ghețuri și ninsori.	Pe stâncile de jar.

Principesa Ghica este o femeie puternică fizic, temperamentală și inteligentă. A salvat o femeie de la înec, iar în 3 iunie 1855 a reușit să urce pe cel mai înalt pisc al munților Monch din Elveția. Așa ne povestește Mantegazza.

vilă din Florența, obiect de cult și admirație pentru mulți artiști și oameni politici.

Despre **Dora d'Istria**, Paolo Mantegazza a scris „avea un corp robust, o inimă plină de grație și noblețe, o minte de artistă și gânditoare, sunt trei lucruri rare ce le puteai găsi într-o singură persoană, un adevărat miracol. Acest miracol poartă numele de Elena Ghica, femeia care a dăruit lumii întregi opere deosebite sub numele de Dora d'Istria.

În fața acestei făpturi atât de bogate, atât de frumoase și puternice nici nu ai timp să realizezi că numele său îmbină două coroane de domnitori ce au scris (au semnat) mare parte din Istoria României și a Rusiei.”

Am să enumăr principalele sale opere în ordine cronologică:

La vie monastique dans l'Église orientale. Bruxelles, 1855. A doua ediție. Paris și Geneva, 1858.

Des femmes par une femme. Paris și Bruxelles, 1865. Două vol. in-8.º

Les femmes en Orient. Zurig, 1860.

Au bord des lacs helvétiques. Paris și Geneva, 1871.

La Suisse allemande et l'ascension du Mönch. Paris, 1856. Patru volume in- I 2º.

Excursion en Roumélie et en Morée. Zurig, 1863. Două volume.

La poesie des Ottomans. Paris, Maisonneuve.

În afară de aceste opere publicate și traduse în diferite limbi, Dora d'Istria a scris lucrări importante pe diferite subiecte, publicate în cele mai renumite reviste din Franța, Italia, Grecia, Anglia și Germania. Pentru cine dorește un tablou complet al acestor scrieri, amintim *Bibliografia della principessa Dora d'Istria*, scrisă de Bartolommeo Cecchetti, publicată în *Rivista Europea*, în anul 1873; sau cea a lui Oscar Greco, care se găsește în *Bibliografia femminile italiana del XIX secolo*, Veneția, 1875.

Amintesc doar câteva titluri:

La nationalité roumaine, d'après les chants populaires. Revue des Deux-Mondes, 15 mars 1859.

La nationalité serbe d'après les chants populaires. Revue des Deux-Mondes, 15 janvier 1866.

La nationalité albanise d'après les chants populaires. Les Albanaises des deux côtés de l'Adriatique. Revue des Deux-Mondes, 15 mars 1866.

La nationalité bulgare d'après les chants populaires. Revue des Deux-Mondes, 15 iulie 1867.

La nationalité hellénique d'après les chants populaires. Revue des Deux-Mondes, 1 august 1867.

L'épopée persiana. Nuova Antologia, ianuarie, august 1873.

La littérature roumaine. Rivista Orientale, Florența, 1867.

Marco Polo, il Cristoforo Colombo dell'Asia, Triest, 1869.

Les femmes fortes. Messenger franco-américaine, New-York, 1871.

Osservazioni sull'organizzazione dei Principati Danubiani. Della paternità dei popoli latini e della loro opera nello sviluppo dell'umanità.

Un principe straniero nella Moldo-Valacchia. Roma. La propaganda austro-romana nei Principati Danubiani. Diritto, 1856.

Les Iles Ioniennes. Revue des Deux-Mondes, 1858.

La nationalité hellénique d'après les historiens. Revue Suisse, 1860.

I Klefti della Grecia moderna. Nuova Antologia, 1865.

Gli Albanesi Musulmani. Nuova Antologia, 1868-70.

Gli Albanesi in Romania. Rivista Europea, 1871-72-73.

Souvenirs de Madame Dora d'Istria. L'ascension du San Salvatore. Un été au bord du Danube. Illustration de Paris, 1857, 1859, 1861.

Le Golfe de la Spezia. Tour du monde, 1867.

Pegli, Strenna della Rivista Europea, 1872.

Le proscrit de Biberstein (povestire). Courrier de Paris, 1857.

La Veneziana (povestire). Illustrazione universal di Milano, 1867.

Esquisses albanaises, Grèce, 1868.

Scènes de la vie serbe. Indépendance Hellénique, 1868.

Les sept péchés capitaux. Revue international, 1886-87.

Putem aminti și alte scriitoare române demne de laudă: **Matilda Culger** (născută în anul 1853 la Iași), redactor la *Convorbiri literare*, unde a publicat câteva poezii apreciate de către Titu Maiorescu; **Ana Veronica Micle**, autoare de nuvele și traducătoare; **Veturia Florentin**, născută în anul 1847, la Câmpulung, a scris lucrări didactice și poezii; **Maria Flechtenmacher**, născută la București, în anul 1838, distinsă artistă, autoarea volumului *Poesii si prosa*, editat în anul 1871; **Giulia Sachellariu** (născută în anul 1852, la București) a publicat, în anul 1874, cartea *Femei celebre*; **Eufrosina Homnricenu** (născută în anul 1853 la Văleni de Munte), scriitoare a unor lucrări didactice și directoare a revistei literare *Aurora*; **Maria Suci-Bosco** (născută în anul 1842, la Tăutul Negru), ale cărei poezii le putem găsi în periodicul *Familia lui Pest*. De asemenea, **Elena Novacu**, **Elena Densușeanu**, autoare de nuvele; doamna **Ghica, Romanescu și Constanța Dunca de Schiau**, care au făcut o serie de traduceri. În noiembrie 1883 a murit **Maria Slătineanu**, născută **Niculescu**, la vârsta de 80 de ani, o reprezentantă a culturii românești. Cunoscătoare a multe limbi străine, avea bun gust pentru artă și poezie, dar mai ales avea o inimă mare. A lăsat în urma sa fonduri pentru ridicarea unei grădinițe pentru copiii din aristocrația sărăcită.

*A. Maria S. Slătineanu, Ducele de Ardeal
Scriitorii României, Maria S. Slătineanu
București*

MARIA P. CHITIU.

Dedic câteva cuvinte distinsei scriitoare românce **Maria P. Chitiu**, cumnata ex-ministrului de la Ministerul Instrucțiunii Publice dl Chitiu, căsătorită cu directorul ziarului *Carpații* din Craiova. Cunoștea diferite limbi străine, a călătorit în toate orașele importante din Europa, consacându-și întreaga sa cultură filologică unui studiu de cercetare a limbii italiene, reușind să scrie perfect, să guste literatura autorilor italieni. Fructul acestor studii este traducerea primului act din *Divina Commedia* al lui Dante Alighieri. Hasdeu, în casa lui Rosetti, îmi povestea cu mare admirație despre traducerea *Infernului*. Cartea este o ediție valoroasă pentru modul în care a fost scrisă, pentru calitatea hârtiei, fiind păstrată la *Libreria editrice Samatica* din Craiova.

Această traducere s-a bucurat de o recenzie specială din partea lui Obedenaire, fiind publicată în *Revue du Monde Latine*. Acum, este în curs de publicare traducerea *Purgatoriului*. Autoarea are în plan traducerea în limba română a cărții *Promessi Sposi*.

Noi, italienii, trebuie să-i aducem recunoștință acestei doamne deosebite, care promovează, în România, cunoașterea limbii noastre și a marilor noștri scriitori.

XIV.

Revoluția lui Horia

(Episod istoric)

Aminteam mai sus de raportul existent dintre Ungaria și Transilvania, asurprită în mod nemilos cu scopul de a i se distruge orice urmă etnografică.

Transilvania are 1.200.000 de locuitori, dintre care 782.000 sunt maghiari și cehi.

În tot regatul Ungar trăiesc 2.700.000 de români, iar restul în mare parte sunt slavi¹⁰⁰.

Lupta dintre români și maghiari e străveche; la primii predomină spiritul de independență, lupta pentru menținerea nealterată a limbii, a instituțiilor românești¹⁰¹, pentru a evita orice asimilare de la maghiari, care, în schimb, nu ratează nici o ocazie în a-și atinge vechiul obiectiv, acela de

¹⁰⁰ Vezi: *Revue du Monde Latin* (iulie 1883), care respinge teoria maghiară a lui Roesles și Hunvalvy (contrazisă și de Gibbon, Duruy, Thierry și Mommsen), care pretinde că transilvănenii nu ar fi descendenți ai românilor; ci ai popoarelor trace.

¹⁰¹ Doctorul **Hodoșiu** (*Romanii și constituțiunile Transilvaniei*, Pesta, 1871) demonstrează cum, la venirea ungarilor în Transilvania, românii le-au dat drepturi civile, politice și religioase. Împreună au format o corporație publică cunoscută sub numele de *universitas regnicolarum Hungarorum et Valachorum*, cu liberate reciprocă de cult. În timp, aceasta și-a modificat numele în *regnicolae nobiles*, care s-a completat cu un alt nume: *regnicolae siculi et saxones*. Acestor nume s-a substituit cel de *natio nobilium, siculorum et saxonum*, ca la final să devină *nobiles* sau *natio nobilium*, transformat în *natio hungarica*. Autorul relatează toate tentativele ungarilor de a elimina de peste tot elementul românesc, mai ales în privința limbii. (p. 97). – Preotul greco-catolic Gheorghe Rusu a scris, în anul 1804, un *Compediu de istori a Transilvaniei ca distincta privire la romani* (Sibiu, 1864).

marghiarizare a tuturor popoarele din jur. Românii erau tratați ca rebeli și sclavi, adevărați servitori ai gliiei: preoții lor erau persecutați, deoarece majoritatea reacționau pentru a-și menține limba română pe care maghiarii doreau să o extirpe. Pentru a dovedi măsura anumitor brutalități, conservate de-a lungul secolelor, este suficient să citim valoroasa lucrare scrisă de D. Brătianu: *Lettres hongro-roumaines* (Paris, 1841). În *Constituția politică*, menținută până în anul 1848, românii erau cuprinși între „*popoarele tolerate fără drept de vot în nici o comisie*”. Apoi se spunea: „românii sunt provizoriu tolerați *pentru cât timp vor fi pe placul principilor din regat*”. În altă parte scria: „*este interzis românilor să folosească puști, iatagane, săbii sau orice fel de armă. Nu pot purta haine, încălțăminte, căciuli care să depășească o valoare mai mare de un florin, nici cămăși de mătase fină*”. Un text latin spunea foarte clar și crud: „sunt inter toleratas etiam nationes Valachos praesertim, qui omnium in Transilvania habitant numerosissimi, pauci saltem nobiles qui jure comitiorum gauden; sed non qua tales, verum hi in gremio Hungaricae nationis censentur”.

Un fapt foarte ciudat este că cei care, în mare parte, propuneau maghiarizarea, despre care ungurii sunt atât de mândrii, nu erau unguri: Kossut era un slovac, fiul unui muncitor sărac din Tjkely; iar Petofi și Deak, la fel erau de origini slave.

Aș enumăra câteva din consecințele teribile pe care le-a avut acest curent de ură rasială. În data de 15 mai, câțiva studenți din Cluj (Klausemburg) s-au reunit pentru a sărbători ziua care amintea paginile splendide de istorie ale anului 1848, evocau revoluția în care s-au distins Simion Bărnuțiu, Laurian, Barițiu, Cipariu, Tanko, Butean, Maiorescu și alți intelectuali. La un moment dat au fost asaltați de o mulțime care printre fluietări și lovituri i-au obligat să se împrăștie. Un groaznic episod de ură și urlete ale mulțimii. Merită să traduc acel text al maghiarilor în limba română și italiană.

Maghiară.

1. Kerek ez a zsemle
Zedd vad oláh zebre
Dugd be vele szádat
S tiszteld a hazánkat.

2. Kerek ez a világ,
Sok helyt nyílik virág,
Oláhnak csak egy a:
Bitofa fa virágia.
O te bűdös bocskor!

3. Kerek ez az ország
Ziszta magyar ország:
Ki ellene bődül,
Kergesd ki e földeröl,
Azt a bűdös bocskort.

Română.

1. Rotunda-i franzela aceasta,
Pune-o Românule sélbatic în
busunar
Astupa-zi gura cu ea
Sci cinstesce patria noastra:
O tu opinca puturoasa!

2. Rotunda e lumea aceasta;
In multe parzi cresc flori;
Pentru romani nu e decât una;
Floarea furcilor.
O tu opinca puturoasa!

3. Rotunda-i zara aceasta
Zara curat maghiară
Cel ce urla contra-i
Gonesce-l de pe acest pamânt,
Pe acea opinca puturoasa.

Italiană.

1. Quaesto pane è rotondo – mettilo in tasca, romano selvaggio, ottura con esso la tua bocca – ed onora la nostra patria – o tu *opinca* fetida¹⁰².
2. Questo mondo è rotondo- e molti fiori crescono in esso – pei romeni non ve n'è che uno – il fiore del patibolo – o tu *opinca* fetida!
3. Il nostro paese è rotondo – paese puro magiaro – colui che grida contro di esso – sia scacciato da questa terra – scaccia quell' *opinca* fetida!

Și astăzi limba română este interzisă în primărie, în tribunal și în școli: guvernul neagă orice ajutor pentru promovarea culturii românești. Românii din județul Caraș-Severin (Banat) au cerut de mulți ani permisiunea de a

¹⁰² Traduc cuvântul original – *opinca* este o specie de sandală purtată de țărani români.

putea deschide, din fondurile proprii, un gimnaziu românesc; cererea a fost respinsă. Cărțile, ziarele provenite de la București nu sunt permise pe teritoriul Ungariei; fiecare manual de educație și instrucțiune tipărit în Transilvania este supus unei cenzuri severe. Este suficient, cred, dacă vă povestesc un fapt de adevărat și crud cretinism. Acum trei sau patru ani un amărât țaran român, Blășianu era numele lui, merge în gara de la Copșa și cere un bilet de tren. Casierul refuză să-i elibereze biletul pe motiv că nu i-a vorbit în limba maghiară. Țăranul îi spune că nu știe maghiara, la care primește replica: „*Dacă nu cunoști decât româna, atunci du-te la București, acolo este patria ta!*”. Este inutil să vă spun că trenul a plecat, iar Blășianu a renunțat la călătorie!

Este de dorit ca guvernul ungar să încerce oprirea acestor excese dureroase. Pe cât sunt ungurii de repugnați, pe atât de lingușitori sunt vecinii lor. De exemplu, Austria este foarte tolerantă: românii supuși Austriei nu au nici o plângere către Guvernul de la Viena. Noi, italienii, putem recunoaște că în zonele care se vorbește limba italiană, zone supuse Austriei, nu există plângeri. Primăria din Trieste cheltuie mai mult decât oricare oraș din Italia pentru promovarea limbii italiene în școli. Este de dorit ca aceste hărțuiri să înceteze, s-a ajuns să fie creată o bogată literatură elegiacă, care impresionează orice suflet sănătos. Bibicescu, redactor la ziarul *Romanul*, a editat o culegere de cântece populare transilvănene pe care o va publica în curând. Această stare de fapt trebuie să înceteze, deoarece mulți dintre cei mai remarcabili oameni de litere, de știință și politici aparțin Transilvaniei. De aici se trag scriitorii importanți precum Gheorghe Barițiu, veteran al libertăților românești și director al ziarului din Sibiu *Observatorul* [*Observatoriulu. Diaru politicu, national-economicu si literariu*], fost director al *Gazetei Transilvaniei*, în anul 1848; Macelariu, Bologna, Rațiu, Babeș, Axente Sever, Mureșianu, Ursu, Trombițaș etc.

Aceste precizări nu îmi par inutile; dimpotrivă, cred că explică prin care și câte condiții dificile s-a încheiat secolul trecut până la răscola lui *Horea*, în Transilvania. Din raportul generalului conte Jancowitz, din 22 ianuarie 1785, reiese că preoții români aveau datoria să adăpostească, pe

cheltuiala lor, câinii de vânatoare ai burgheziei ungurești, iar țăranii erau obligați să cumpere de la unguri carne de animale bolnave sau moarte.

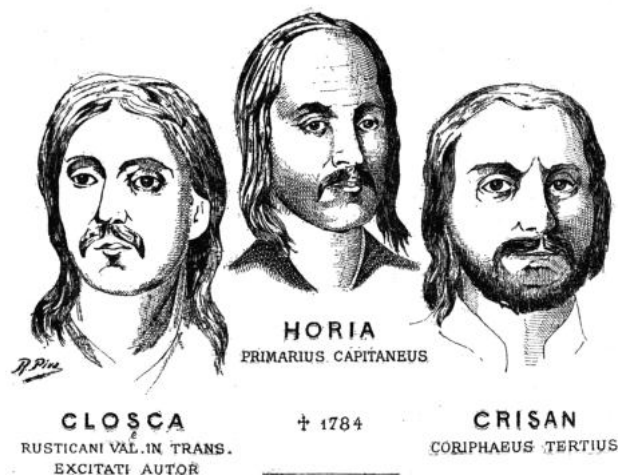
Horeea, un țăran sărac, împreună cu prietenul său, Cloșca, au plănuit o revoltă în anul 1748. Cu puțin timp înainte, Împăratul Iosif al II-lea a făcut o călătorie în Transilvania. Despre acest eveniment istoricul **N. Densușianu** relatează că mama împăratului, Maria Tereza, a trimis un comisar înainte ca fiul său să ajungă în Transilvania, cu sarcina de a ordona curățarea străzilor de cadavrele celor executați din diverse motive și expuși mulțimii: „Sa se cureze drumurile publice de cadavrele oamenilor executați cu streangul, cu roata și cu zeapa.”. Iosif al II-lea părea să fie mai mult în favoarea românilor decât a ungarilor, care prin furia lor de maghiarizare au ajuns să pună pe gânduri Austria. Împăratul a fost primit cu entuziasm, țăranii români îi prezentau petițiile, iar acesta le promitea soluționarea cu numeroase beneficii. Ordinele Împăratului au rămas neexecutate, boierimea nici nu voia să audă. Această dezamăgire a animat reacția mulțimilor: Horea și Cloșca, împreună cu alți mulți țărani iobagi au început răscoala în pădurea de la Baia de Criș (Korosbanya), finalizată cu victoria împotriva ungarilor. Ungurii speriați au cerut ajutorul Împăratului Iosif al II-lea, care vedea cu ochi buni victoria românilor asupra aroganțelor maghiari. Dar Horea a comis o greșală, s-a autoproclamat *Imperatore Daciae!* Uitați-vă cât sunt de vii și de puternice tradițiile! În Italia, Cola da Rienzo s-a proclamat tribun, pentru că amintirile populare ale libertăților romane se întrepătrund cu instituția tribunalului, iar în Transilvania, Horea se proclamă *Imperatore (Împărat)*, pentru că amintirile de libertate și măreție se reconectează la numele Împăratului Traian, fondator al naționalității române și creator de civilizație și instituții romane din Dacia.

În final, lupta lui Horea a încetat să fie o luptă împotriva ungarilor, ea a luat un caracter de revendicare națională. Împăratul a trimis numeroase trupe: generalul Preyss și baronul Bruckental au fost înlocuiți din posturile de guvernator și cel de comandant al trupelor din Transilvania, dovedindu-se incapabili; contele Jankowitz și generalul Papilla străbăteau țara, iar colonelul Schulz a încercat să-l atragă pe Horea cu maniere elegante. Horea și-a expus condițiile, și anume bunăstarea celorlalți înaintea propriei sale persoane.

Condițiile sale nu au fost acceptate, atacurile au continuat, iar numărul mare de trupe și-a spus cuvântul. Urmăriți de colonelul Ihray, trădați de câțiva ciobani, Horea și Cloșca au fost prinși, Horea reușește să ardă mare parte din documente, astfel cine știe câte vieți a salvat! Încătușați, au fost trimiși la Alba Iulia. Lui Horea i-au pus pe frunte o coroană de hârtie pe care în mod batjocoritor au scris: *Horia rex Daciae*.

În 21 octombrie 1784, în fața unei imense mulțimi, cam șase mii de persoane, chemată sub pretextul unui anunț de importanță publică, Horea, Cloșca și un alt român care a pus la cale revoluția, Crișan, au fost uciși prin tragerea pe roată. Horea, rămas neînfricat în fața torturilor aplicate prietenilor săi, el ridică vocea pentru a vorbi poporului. De teamă că putea să spună lucruri compromițătoare este lovit cu o bâtă peste piept, apoi ucis fără milă, în mod barbar.

Eroismul lui Horea, profunda sa abnegație personală, idealul pentru care s-a jertfit au făcut să devină popular numele său: nu este țăran care să nu știe cine a fost Horea, chiar și în cele mai pierdute locuri din Transilvania se întâlnește imaginea acestui țăran și acest cântec:

Hora be se hodinește
Ziara plânge și plătește.

Hora bibit et quiescit
Patria plangit et solvit.

Este cântat seara la cină și în acel moment se observă pe fețele mesenilor o mare tristețe!

În 21 octombrie 1884, la București, mulți oameni în frunte cu Ciurcu, directorul ziarului cotidian *Independence roumaine*, au solemnizat momentul istoric. La Craiova a avut loc un minunat eveniment literar, la Teatrul Teodorini, la care au participat o serie de distinse doamne, printre care: surorile Chitiu, cumnate al ministrului Instrucțiunii Publice, doamnele Valimorescu, Varvoreanu, Cernătescu, Grămăticescu, contesa Talevici, Ciocârzan, Perișanu și domnii Dianu, Guran, Ciurea... ce mai, toată buna aristocrație a Craiovei. Au fost recitate poezii închinată evenimentului istoric, muzică de bună calitate, precum: *Transilvania*, scrisă de **Ursianu**, cântecul *Ginta latina*, premiat la Montpellier, scris de **Alecsandri**, principe al poeziei populare românești. O telegramă a doctorului Drăgescu de la Constanța a emoționat publicul prezent.

În afară de aceste sporadice manifestații, din punct de vedere cultural este oportun să amintim publicațiile despre acest eveniment istoric. Doctorul Drăgescu a elaborat o lucrare importantă despre perioada revoluției lui Horea, o lucrare amănunțită și plină de patriotism. O monografie completă a acestui eveniment o datorăm lui Nicolae Densușianu: cartea sa *Revoluția lui Horia 1784-1785*, editată de Librăria S. Samitca, nu e doar o lucrare istorică importantă, volumul este o lucrare de calitate tipografică, ce pune într-o bună lumină Librăria S. Samitca. Cotidianul *Carpații* publica în 21 octombrie un număr supliment cu imaginea celor trei eroi Horea, Cloșca și Crișan și conținea un articol al traducătoarei Maria P. Chitiu.

XV.

Ovidiu în exil

Ca efect al Tratatului de la Berlin, Dobrogea era cedată României; și satul unde poetul iubirii își face durerosul exil era din nou pe pământ latin!

Este oportun să poposim încă puțin în Dobrogea, pentru a cerceta și pentru a încerca să rezolvăm o problemă ce a constituit mereu o enigmă pentru mulți literați.

Înainte de a ne învălui de poeziile poetului, să ne amintim un moment de el însuși.

Cum bine știm, motivele exilului său nu sunt clare, provocând și astăzi studii meticuloase, laborioase, ale criticilor și biografilor marelui poet. În acest sens nu a putut fi stabilit nimic și va fi cu singuranță dificil ca într-o zi să avem vreo explicație plauzibilă; scriitorii trec de la o ipoteză la alta și poate va fi imposibil să îndepărtăm vălul acestui mister. Însuși Ovidiu încerca să țină totul ascuns, uneori pomenea în treacăt de unele erori și nicidecum de vreo vină, de greșeli superficiale, și nu de premedități scelerate, unele aluzii sau cuvinte amare, întunecate și sibiline pentru unii, care la acel timp au fost perfect înțelese. În acea vreme, ca și astăzi, ca întotdeauna, particularitățile din viața personală a cetățeanului, mai ales a împăratului, stârneau interesul a mai mult de trei sferturi din societatea contemporană. Tocmai pe acest motiv se poate vorbi, dar *cu perdeă*, asigurându-se că era înțeles, și mai ales că picanteriile au fost gustate.

*O voi che avete gli intelletti sani
O, voi, ce aveți o inteligență sănătoasă,
Mirate la dottrina che s'asconde
Urmăriți ideea ce se ascunde
Sotto il vela degli versi strani,
Sub vălul bizarelor versuri,*

avea să spună divinusul poet; chiar Ovidiu nu neagă faptul că toți ar trebui să cunoască și câteva dintre problemele sale:

Causa mea cunctis nimium quoque nota ruinae!

Motivul ruinării mele este prea bine cunoscut!

Alte timpuri, altă atmosferă, lucruri atât de clare pentru contemporanii vremii, au devenit o enigmă pentru cei ce au urmat, așa cum pentru urmașii noștri vor fi de neînțeles toate aluziile din cărțile și ziarele de azi, scrise de către critici. La fel și modalitățile de susținere a presei și a artelor asociate ei, precum umoriștii sau epigramiștii, nu vor putea fi înțelese de succesori. În comparație cu epoca romană ne lipsesc acele metode prin care am fi putut reconstitui trecutul părinților noștri, deci e inutil să ne dorim.

Din păcate, vorbind despre Ovidiu, despre poetul elegant, considerat libertin pentru epoca lui Augustus, baza unei adevărate monografii și a vremurilor în care el a trăit ar consta în cunoașterea exactă a unor momente confidentiale din viața sa privată, complet ignorate până acum.

Acel poet rafinat, calm, desfrânat, realist în adevăratul sens al cuvântului, *obscen*, cum l-ar fi numit atunci, câte importante relații și câte admiratoare a avut? Un tribut pe care cei bogați îl plăteau înțelepților și mai mult dacă aceștia le preamăreau pasiunile sau le deschideau mintea către noi orizonturi și pasiuni, altfel necunoscute pentru ei. Cărțile sale au contribuit la creșterea corupției? Ar fi putut ca replicile sale scrise sau orale să provoace vreun scandal, vreun sentiment de ură sau răzbunare? Toate întrebări la care nu avem răspuns. Societatea adoră scandalul, la nivel înalt este apreciată inteligența ascuțită, este admirată pentru că trezește în suflete *imaginația și fantezia*, care de fapt este doar o manifestare mai colorată a propriei personalități. Mai ideali decât ingeniozitatea care se axează pe studierea

pasiunilor nestrămutate, acești artiști triumfători sunt doriți ca amici, ca lideri sau moderatori ai intrigilor din înalta societate. Secolele de glorie pentru artă și litere nu coincid cu cele ale modei. De la Ovidiu, care, sub conducerea lui Augustus, a scris *Ars amandi (Metamorfoza iubirii)*, ajungem până la Arentino, care descrie senzualitatea excesivă ce excită stimulul în rândul aristocrației, frica între cei vinovați, dorința de a fi lăudați printre suverani, teama de satiră între demnitari. Strada a fost mereu aceeași: pe lângă alte mode ia naștere și se afirmă cea a cărții și a picturii.

Cu certitudine, Arentino nu ar fi rezistat prea mult sub conducerea lui Augustus, nu ar fi putut intimidă cu scrierile sale acea figură lungă și subțire, taciturnă, observatoare și moderatoare de tot felul de situații. Caracterul lui Augustus era unul profund ipocrit, de o ipocrizie mai vastă decât propriul imperiu pe care-l conducea; calcula totul, cântărea totul, își prepara până și discursurile pe care le purta cu soția sa, pentru a nu se putea înțelege altceva decât ceea ce-și dorea. Fiind un bun pedagog, știa să fie răbdător, să se oprească la momentul potrivit, nu era posibil să i se ghicească gândurile, sau să-i fie modificate deciziile, aceluia *tiran viermămos*.

Ovidiu nu s-a lăsat mai prejos. Născut poet, așa cum ar spune scriitorii antici, Ovidiu se îndreaptă către un anumit gen literar și cât a rămas la Roma nu și-a schimbat stilul. Era un poet provocator, iar interesul său față de societatea elegantă a vremii, reflectă spiritul și adevăratele condiții sociale ale acelor timpuri, în special cele de la Curtea Regală, unde se clevea despre raporturile dintre tată și fiică, dintre frați și surori. Odată, s-a bârfit mult pe decizia exemplară luată de Augustus împotriva nepoților săi, Giulio și Druso, acuzați de incest și trimiși în exil. La aceste fapte grave probabil că Ovidiu a fost martor nedorit, crezut solidar, dar cunoscut flecar (palavragiu), provocator prin versurile sale și considerat periculos pentru viitor. Foarte probabil Ovidiu s-ar fi pronunțat în privința unor nelegiuiri petrecute la Casa Regală sau în marea familie regală:

Inscio quod crimen viderunt lumina.

Nu știm ce crimă a ieșit la lumină.

Din acest motiv noul Atteone, care a văzut-o pe Diana îmbăindu-se, a fost nevoit să plătească chiar și pentru ce nu făcuse, așa cum ne spune poetul, se plătește, *ne ottien perdono il caso*¹⁰³. Există și alte ipoteze, dacă nu e un motiv este un altul, care se pot asocia pentru a explica acea condamnare:

*Perdiderunt cum me duo criminal: carmen et error!*¹⁰⁴

Două crime m-au distrus: un poem și o greșeală!

E limpede că gestul comis a fost de o gravitate care a rănit profund inima împăratului Augustus, astfel că doar amintirea episodului îi redeschidea rana, îndemnându-l să-l compromită cât mai mult pe poet, care credea că a fost tratat chiar cu generozitate prin simplul exil:

*Nam non sum tanti ut renovem tua vulnera, Caesar.*¹⁰⁵

*În realitate, nu am un preț (nu am o valoare) atât de mare, pentru a-ți
redeschide rănilor, o, Cesare!*

Dintr-un anumit motiv sau pentru simplul fapt că numele său era destinat să supraviețuiască secolelor următoare, pătat în mod nedemn, poetul a decis să se retragă în liniștea și în misterul său:

Equid praeterea peccarim, quaerere noli,

Normal ar fi să nu vă mai interesați,

Ut pateat sola culpa sub arte./Sigura vinovată este arta!

Așadar, este inutil să mai cercetăm, să facem eforturi sau ipoteze îndrăznețe cum au făcut deja mulți. Să ne amintim versurile poetului, ele amintesc în mod succinct condițiile în care trăia, societatea din care făcea parte, deci a insista este neprofitabil. Sau poate avea dreptate Smith când exclama: *this is the question, that has long exercised the ingenuity of scholars*¹⁰⁶ (*aceasta este problema care a framântat pentru mult timp ingeniozitatea școlilor*).

¹⁰³ Mulți cred că Ovidiu a fost condamnat în baza Legii Giulia: *De adulteriis coercendis*, despre care vorbește în *Digesto* la capitolul 48.

¹⁰⁴ *Trist.*, II.

¹⁰⁵ Acest vers ar putea fi în acord cu opinia lui Villenove care atribuia exilul lui Ovidiu unei lovituri de Stat nereușite; chiar dacă această ipoteză este foarte diferită de caracterul și obișnuințele poetului.

¹⁰⁶ *Dictionary of greek et roman biography*, vol. III.

Pentru a nu rămâne focalizați doar pe motivul condamnării poetului, ne vom îndrepta pașii către lungul său exil.

Mulți scriitori au descris în mod diferit călătoria lui Ovidiu către locul tristului său exil. Oricum, poetul descrie în *Tristi* drumurile parcurse și greutățile pe care le-a întâmpinat. Este sigur că a ajuns la Tomis nu doar pe cale maritimă. Plecat de la Brindisi sau Ravenna, după unii scriitori, în luna noiembrie-decembrie a anului 761, înfruntă o puternică furtună oprindu-se în Corint. De aici se îmbarcă pe un alt vas spre Tracia din Marea Egee și debarcă la *Imbria terra* (unii spun Silimbria, alții Lembro), iar apoi la Tempyra. Poetul debarcă, dar nava își continuă drumul către Tomis, itinerarul este indicat de poet în elegia XI din primul poem *Tristi*. Ovidiu urează drum bun și liniștit corabiei doar pentru că îi transporta lucrurile personale sau din simplă afecțiune, după ce a petrecut mult timp la bordul său. Poetul decide *mihi Bistonios placuit pede carpere campos* să continue pe uscat, fără să accepte posibilitatea de a-l căuta pe prietenul său Sesto Sextus, care putea interveni pe lângă Împărat pentru a-i obține iertarea. După furtuna teribilă pe care o descrie, amănunțit, a încercat să scurteze drumul, dar pe uscat, evitând alte pericole. Apoi s-a îmbarcat din nou într-unul dintre porturile Mării Negre care era mai apropiat de Tomis, evitând porțiunea de uscat care prezenta obstacole de comunicație sau diferite pericole.

La Tomis, poetul a trăit timp de șapte sau opt ani din momentul sosirii sale, cu iluzia posibilei iertări, solicitând-o în mai multe ocazii, invocând motivul climei aspre, a oamenilor din jur, sperând că încercările și influența soției sau a prietenilor vor da rezultate. După un timp a înțeles că totul era doar o iluzie fără sorți de izbândă, în special pe timpul guvernării lui Tiberiu. Când realizează că orice șansă este pierdută, că prietenii în mare parte l-au abandonat, că răspunsurile la scrisori ajungeau abia după un an, cu teama în suflet de răul ce ar putea veni din partea Romei, izbucnește scriindu-i soției sale: „*Mă apasă aerul, îi scria soției, apa e grea, la fel și casa, mâncarea este nepotrivită; nu am un prieten care să-mi ridice moralul, trăiesc melancolic*

doar din amintiri, prima fiind tu. Buzele mele repetă încontinuu numele tău; zi și noapte sufletul meu se îndreaptă către tine; delir; dar în acest delir te chem doar pe tine. Eu sunt aproape mort, iar tu îți petreci zilele pe malul Tibrului probabil! Uită de mine! Ah! Nu pot să cred! Cel puțin de aș închide ochii în propria patrie, sau era mai bine dacă muream înainte de condamnare! Mai bine să mor în exil, între locuri oribile, nici măcar în patul meu, nu m-ar conforta nici regretul altora și nici lacrimile tale îndurerate sau o mână pioasă care să-mi închidă ochii.”

[Nu suport nici clima, nu m-am putut obișnui nici cu apa/ și, nu știu de ce, nici pământul nu-mi place./ N-am o locuință potrivită și nici hrană folositoare unui bolnav./ Nu există nimeni aici care să-mi ușureze suferința cu ajutorul artei lui Apollo./ N-am un prieten care să mă mângâie și/ să-mi povestească ceva, înșelând timpul care trece atât de încet./ Zac istovit, la capătul pământului, între neamurile și în locurile cele mai îndepărtate/ Și acum când sunt bolnav, îmi vine în minte tot ce-mi lipsește.]

*Și nici convoi de moarte? Nici piatră pe mormântu-mi?/ Neplâns, să mă înghită acest pământ barbar?/ Și-acum, de poți – dar nu poți! – prea buna mea soție/ Te bucură că moartea sfârșește chinul meu!/ Tu oasele-ntr-o urnă să mi le-aduci acasă./ Încalte după moarte să nu mai fiu pribeag!/ Cu pulbere și frunze de-amon tu să le-amesteci/ Pe marmur, să le vadă grăbitul trecător:/ «Eu care zac aici sunt Naso, cântărețul/ Iubirilor gingașe, răpus de-al meu talent./ O! Tu, ce treci pe-alături, dac-ai iubit vreodată,/ Nu-ți fie greu a zice: să-i fie somnul lin!» [Ovidius Naso, Pubius, *Tristele*. Ponticele, București, Editura Univers, 1972, p. 83].*

Dorința bietului poet nici nu a fost îndeplinită! Cenușa sa nu a fost repatriată; dar, după scrierile lui Eusebiu, poetul a fost onorat de către geți în cetatea de la Tomis¹⁰⁷. Convins de inutilitatea cererilor și a dorințelor sale, a înlocuit strigătul său de durere cu sentimentul resemnării, exclamând deseori:

Inque tomitana jaceam tumulatus arena!

Tomisul zace într-o arenă îngropată!

¹⁰⁷ Girolam, în *Cronica sa*, scria: „Poetul exilat, Ovidiu, a avut parte de onorurile funerare conform tradiției din orașul Tomis”.

XVI.

Pretențiile Tomisului și Constanței la Marea Neagră

În care punct precis, de-a lungul Mării Negre, se găsește capitala Sciției Mici, acolo unde Ovidiu și-a petrecut în exil ultimii ani ai vieții sale? Este o problemă asupra căreia s-au oprit mulți dintre biografii poetului sulmonez. Adevărul este că datele pentru a stabili ceva concret lipsesc, nefiind ușoară cercetarea nici în trecut. Teritoriul unde se presupune că exista vechiul Tomis era supus Turciei, deci dificil de cercetat, având în vedere nu doar natura politică a Guvernului, dar mai ales caracterul rezervat și suspicios al populației mahomedane. Nici călătoriile sau expedițiile științifice nu se puteau bucura de succes, dacă nu aveau ajutor din partea unui guvern străin care să intervină la *Divan* pentru a evita astfel consecințele excesului de fanatism, care în aceste țări ia un aspect religios, excesele așa zisului *dar-ul-harb*. Englezii, care pentru puternica lor reputație, pentru originalitatea și curajul inițiativelor, erau în măsură să intervină numai pe probleme de tip comercial sau industrial. În regiunea eminentă latină a Dobrogei, sediul Sciției, acolo unde englezii au fondat o cale ferată, nu s-a păstrat nici o urmă a activității lor științifice; mai mult, localnicii afirmă că societatea care a construit calea ferată a distrus importante vestigii ale Antichității pe care le-au folosit în lucrările stradale, iar câteva epigrafe au fost transportate în Anglia.

Uite de ce consider că cercetarea originii Tomisului este un argument nou în lumea științei, care ar rezolva multe dintre problemele etnografice și necesară pentru descrierea vieții nefericitului poet. Am să enumăr rapid locurile care au pretins că au fost tristul și gloriosul loc al exilului. Spun *glorios* pentru că, exact în timpul exilului, Ovidiu a scris *Vita Nuova* (*O viață nouă*). Pribegia trezește indignarea, precum expresia dantescă *ghibellin fuggiasco*, o indignare ce devine muza care va da Italiei și lumii întregi cele mai reușite poeme. Exilul restabilește spiritul poetului ce a scris *Ars Amandi* (*Arta iubirii*), împingându-l către alte stiluri, mai noi, și nemuritoare fantezii. Ovidiu nu ar fi fost cunoscut decât ca un poet erotic. Se pare că operele *Metamorfosi* (*Metamorfoze*) și alte lucrări nu i se păreau demne de numele său, astfel Ovidiu ar fi avut intenția de a le distruge. În decursul acestui timp Ovidiu a modificat și completat *Metamerfozele* și *Fasti*, iar apoi s-a revelat a fi un mare poet elegiac în *Tristele și Ponticele* și în multe alte lucrări pe care criticii i le-au atribuit.

Apropo de actualul oraș *Ovidiopol* în raport cu poziția Tomisului, scriitorii Dezoby și Bachelet scriau: „ce n’est pas la ville actuelle d’*Ovidiopol* comme l’ont cru les Russes. Tomi était au sud du Danube, non loin de Varna et de Messembria, sur l’extrême frontière de l’empire romain au nord, près du Pont-Euxin; c’est peut-être la ville modern de Tomiswar, dans l’eyalet de Silistrie.” [„Nu este orașul actual *Ovidiopol* așa cum credeau rușii. Tomisul era la sud de Dunăre, nu departe de Varna și Messembria, la granița extremă a Imperiului Roman la nord, lângă Pontul-Euxin; poate fi orașul modern Tomiswar, în fața Silistriei”]. Dar acest nume o să-l analizăm în următoarele rânduri.

Orașul *Tomiswar* citat de către cei doi scriitori, în limba turcă *Eski Vargana*, se situează la Marea Neagră la o distanță de 125 km de Silistra, între orașele Constanța și Mangalia, bucurându-se de un mic port. În lipsa

unui serios argument pe baza căruia am afla originea numelui, putem presupune că orașul Tomiswar putea fi capitala Sciției Mici.

Geograful Baudrand menționează o tradiție conform căreia numele Lacului Ovidiu (*Ouvidone*) din Dobrogea a fost dat în amintirea poetului sulmonez.

În anul 1802, istoricul J.F. Michaud, ziarul *Moniteur* și alte ziare pariziene anunță faptul că, în timpul săpăturilor executate la baza unei cetăți dunărene, localnicii de origine rusă au scos la lumină un mormânt despre care au presupus că ar fi al lui Ovidiu, în ideea că acolo ar fi fost întemeiat Tomisul, iar acele locuri erau cunoscute sub numele de *Laculi Ovidii* (Lacul Ovidiu). Aceleași publicații relatează că în interiorul mormântului s-a găsit un bust care seamăna perfect cu cel deja existent al Giuliei, fata împăratului Augustus. Rușii au dat numele *Ovididopoli* acelei cetăți. Această descoperire a atras atenția multor cercetători, printre care un german, fost colonel în serviciul rușilor, care a inclus în *Decade*, din 21 martie 1803, o ipoteză contrarie articolului din *Moniteur*. Locul denumit de moldoveni *Lagoul Ovidoului*, și nu *Laculi Ovidii*, este mai îndepărtat cu 30 de leghe față de gura sudică de vărsare a Dunării în mare, nefiind la mare distanță de orașul Tomis. *Lagoul Ovidoului* este un lac situat pe malul Nistrului (vechiul Tyras), față în față cu orașul și cetatea turcească Akerman, aceasta fiind situată pe malul drept. Din alt punct de vedere numele dat de către moldoveni nu înseamnă *Lacul lui Ovidiu*, înseamnă *lac des brebis*, adică lacul unde erau spălate oile înainte de a fi îmbarcate către Constantinopol. Același colonel rus povestea că la finalul lunii septembrie a anului 1789, în timpul vizitei generalului Grigori Potemkim, care venise pentru a stabili condițiile asediului asupra orașului Akerman, s-a discutat intens de *Lagoul Ovidoului* ce se găsea în apropiere. De ceva timp nu se vorbea decât de Ovidiu, de lacul său și de ruinele orașului Tomis; dar când Potemkim atinge acest subiect nimeni nu mai pomenea nimic. Între timp nu au omis să o avertizeze pe Caterina a II-a de această presupusă descoperire: a fost plăcut surprinsă și credulă. Mormântul lui Ovidiu descoperit într-o țară pe care armata sa a cucerit-o i-a făcut plăcere acestei doamne extraordinare, asemeni unei noi victorii. Din

acest motiv, în anul 1791, tratatul de la Iași stabilea frontiera Rusiei până la Dneister (Nistru), iar grija împărătesei a fost aceea de a construi cetăți pe malul stâng al fluviului, dând acestora nume grecești precum *Tyraspol*, *Gregoriopol*, în onoarea lui Gregorio Potekim, și *Ovidopol*¹⁰⁸, în apropierea lacului *Ovidoului*. Acest oraș este situat pe actualele hărți ale Rusiei la gura de vărsare a Nistrului. Generalul De Wolland se ocupa de lucrările acestor cetăți (1792-95), dar muncitorii nu au făcut nici o descoperire.

O altă părere, lansată de alți istorici și geografi, pentru a stabili locația Tomisului ar fi orașul *Kiev*, pe Nipru.

Gaspare Bruschi, Gladorpius, Laurent, Muller și Abraham Ortelio, în comentariile¹⁰⁹ lor, desemnează orașul *Sabaria* sau *Stain* (Austria), afirmații refuzate de Giovanni Masson¹¹⁰.

Marcus Zuerius van Boxhorn spune că tocmai pe malurile râului Sava a fost descoperit în anul 1508 mormântul tristului poet Ovidiu, iar în cartea *Monumenta illustrium vivorum et elogia* putem citi chiar unele epigrafe, din care, doar pentru curiozitatea cititorului, am să citez:

HIC SITUS EST VATES, QUEM DIVI CAESARIS IRA
AUGUSTI, PATRIA CEDERE JUSSIT HUMO.
SAEPE MISER VOLUIT PATRIIS OCCUMBERE TERRIS
SED FRUSTRUM: HUNC ILLI FATA DEDERE LOCUM.

Alții cred că la *Sarwar*, în Ungaria, a fost descoperit același mormânt și dau aceeași epigrafă. Venind vorba de Ungaria, aș dori să amintesc cum este scris că, în jurul anului 1540, Regina Ungariei Isabela îi arăta lui Pietro Bergee un stilou de argint descoperit la *Taurunum*, actuala capitală a Serbiei,

¹⁰⁸ În unele cărți găsim scris *Ovidopol*, localitate cu un număr de 3832 de locuitori din ținutul Kherson, aflat la o distanță de 45 km de Odessa, în partea de sud-est, pe malul Nistrului.

¹⁰⁹ Sabaria, Lazio, Austriae oppidum est, ad Angrum fluvium, nomine Stain. Gaspar Bruschius dict hic anno MDVIII sepulchrum Ovidi Nasonis inventum testudine magnificum, et hoc epithafio ornatum (*Comm. Reip. Rom. Lib. XIII. C. II*).

¹¹⁰ *Vita Ovidii*, Amsterdam, 1708, p. 137.

pe care era inscripționat: *Ovidii Nasonis calamus*. Și Lazio scria: „relatum est mihi denique a fide digno sene, Friderici tertii Caesaris aetate tumulum effossum (in Sabaria) cum ossibus in cuius fossis P. Ovidii Nasonis nomina adscripta fuissent, eaque a Tauriens Episcopo, cuius illa est Diocesis, ablata esse.”.

Lazio, încercând să explice această excursie până în Sabaria făcută de Ovidiu, unde ar fi murit pe neașteptate, trebuia să ajungă la concluzia unei presupuse iertări obținute din partea împăratului roman: prea mult optimism și prea multă încredere în clemența Divinului Cezar!

Această legendă și cea cu povestea despre stiloul Isabellei se potrivesc acelor versuri, ce par a fi destinate unui monument funerar, nicidecum unui adevărat mormânt, iar în plus lasă impresia că au fost scrise într-o perioadă nu prea îndepărtată de data faimoasei descoperiri.

Permiteți-mi să citez în acest sens ceea ce istoricul Theodor Mommsen a scris despre locul vechiului oraș Tomis. Cuvintele sale merită să fie amintite, doar pentru a avea o idee mai largă despre alți *vrednici* care discută pe acest argument, dar și pentru a cunoaște comentarii și epigrafe care se alătură figurii lui Ovidiu.

La pagina 144 din *Corpus Inscriptionum* scrie: „Tomos fuisse ubi nunc est vicus Anadol-koi, prope Köstendie, iam constat oraesertim post inventum in summa via Babadagh, versus ferente kilometro a Köstendie remotum cippum, quem M. Aurelio Vero Caesari Hadriani filio dedicativ ὁ οἶκος τῶν ἐν Τόμει ναυκλήρων. Tituli ibi prodierunt Graeci alii alii Latini, quorum quidam hodie extras Parisiis in museo publico advecti eo. A. 1855 ab eruditis francogallis Robert et Blondeau. Eos ipsos aliosque paucos edidit idem Robert (*Mémoires de l'Académie de Metz*, volume 39, a. 1857-58, Metz, 1858, vol, 8, p. 377 sq.); quibus accedunt quos preposuerunt Ludovicus Merklin (in Gerhardi *Arch, Zeitung*, vol. 8, a. 1850, p. 139 sq.) acceptos per Krusium ab Heydio classis Russicae olim praefecto et Tedeschi (in *diariis Academiae Vindobonensis*, vol. IX, a. 1852), et Tullius Duband (*Bulletin de la Société archéologique de Sens*, 1858, p. 120), item quos Renierio dedit praefectus fabrum Michel a se descriptos, cum viae a Köstendie ad

Danuvium perficiendae instabat.” (Seque nel *Corpus* il testo di dieci epigrafi)¹¹¹.

Opinia că actualul sat Anadalchioii ar putea fi anticul Tomis, după câțiva ani de când Mommsen scria aceste cuvinte, a fost primită, dar și completată cu diferite argumente propuse de Pan Contogiorgi, un erudit pe care am avut ocazia să-l cunosc la Constanța, acolo unde el locuiește de 18 ani. A acceptat asemenea concluzie cu entuziasmul și convingerea unei dogme (V. *Diatriba sul sito dell antica citta di Tomi*, Constanța, tip. Romana Asociati, 1884, broșură de 19 pagini).

Pentru a repune în discuție locația Tomisului, o temă cu puține rezultate, era necesară o ocazie deosebită, iar aceasta s-a ivit în ultimile luni din anul 1884, când a început deja să se vorbească despre inaugurarea statuii lui Ovidiu în *Kustendie sul mar Nero (Constanța de la Marea Neagră)*, considerat locul unde a dăinuit Tomisul.

Părea că odată cu acest eveniment artistic s-ar fi rezolvat definitiv această problemă arheologică, dar mulți au avut dubii: se stabilește locația Tomisului fără nici o dovadă plauzibilă care să confirme acest fapt sau deja s-a decis că este adevărat ceea ce rămâne doar o simplă presupunere?

Dacă ne gândim la cei care au promovat acest moment solemn, ne dăm seama că nici nu se putea vorbi despre vreo surpriză științifică: un eminent filolog era inițiatorul evenimentului, deci nu ne puteam aștepta că acesta și-ar fi propus să rezolve o astfel de problemă doar prin ridicarea unui monument, fără o analiză minuțioasă și critică asupra datelor reale. Numele domnului Remus Opreanu este foarte cunoscut între filologii români, el fiind promotorul acestei inițiative privind ridicarea monumentului lui Ovidiu. Nefiind la curent cu cercetările sale asupra vechiului oraș Tomis, am avut curiozitatea de a mă deplasa acolo pentru a vedea documentele care stăteau la

¹¹¹ Vezi și Henzen, *Inscript. Lat. Select. Amplissima Collectio*, Taurici, MDCCCLVI, în care sunt trecute trei indicii despre Dobrogea, la numerele 5280, 5287, 5287-a. Alte epigrafe culese de G. Tocilescu în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*.

baza ipotezei că orașul Constanța substituia Tomisul. În plus, doream să aflu dacă există tradiții și legende locale despre mormântul lui Ovidiu sau despre trecerea poetului pe aceste tărâmuri afectate de numeroase invazii.

Cele două motive îmi păreau întemeiate și demne de o cercetare amănunțită. De mult timp îmi doream această călătorie. Mai mult, cu câțiva ani în urmă, doctorul I.C. Drăgescu, un pasionat al clasicilor latini și mare iubitor al limbii și culturii italiene, mi-a scris o scrisoare de la Constanța¹¹²; alături de Constanța a pus în paranteză vechiul nume, Tomis, vorbindu-mi de un lac pe care populația îl numește *Lacul lui Ovidiu*. Toate aceste detalii la care se adaugă și ultima acțiune a domnului Opreanu mi-au stârnit mai mult dorința de a întreprinde această călătorie. Aici simt nevoia de a mulțumi ministrului italian al Instrucțiunii Publice, onorabilul Coppino, care mi-a permis și m-a ajutat în cercetările mele.

În 6 septembrie 1884 am plecat către Dobrogea, trecând prin Viena, Pesta, Belgrad și București. La București am vizitat muzeul care deține importante descoperiri dobrogene care au fost descrise de Gr. Tocilescu, secretar general în Ministerul Instrucțiunii Publice din România și autor al cărții *Dacia înainte de romani*. Din București am plecat în data de 1 octombrie cu trenul către Giurgiu-Smârda, de unde m-am îmbarcat pe vasul *Orient*, parcurgând Dunărea până la *Cernavodă*, localitate situată la două-trei ore de Constanța, ajungând la destinație în aceeași zi.

Actualul oraș Constanța, *Kustedje*, în limba turcă, ar fi o variantă a numelui Costanza, dat de genovezi în Evul Mediu, când au construit acolo un port. Din acest port important se pare că au rămas și astăzi vestigii importante, ca dovadă a unei activități maritime deosebite și a măreției republicii romane. Fiind orașul principal al Dobrogei, Constanța va deveni în scurt timp foarte important, România intenționează să construiască acolo un mare port pentru a ușura comunicația dintre Dobrogea și București. De asemenea, vor construi pe Dunăre un mare pod, care va fi printre cele mai mari din lume, cu un cost ridicat, adică investiția nu va putea fi mai mică de

¹¹² Vezi *Confederazione Latina* (n. 10) din 2 iunie 1882.

două milioane de lire. Experții englezi care au văzut proiectul portului afirmă că în acest mod Constanța, poziționându-se la mijlocul distanței dintre Constantinopol și Odesa, va deveni cea mai importantă escală din Marea Neagră¹¹³.

CONSTANZA SUL MAR NERO.

Orașul Constanța are străzi lungi și largi, iar pe lateral, clădiri frumoase. Casele mai modeste au fost distruse complet în anul 1878 de către bulgari, în timpul războiului ruso-turc, iar altele tind a fi transformate în vile elegante și confortabile. În timpul verii, Constanța este destinația mondenă și preferată de români, cum pentru italieni este *Livorno*; astfel, construcțiile sunt rapide și impunătoare. Prefectul Oprescu a pus la punct străzile orașului, a construit bulevardul Elisabeta pe malul mării, înfrumusețându-l cu rondouri de flori, bănci și chioșciuri, lăsându-și astfel amprenta activității sale. În ultimii trei ani a fost construită o stațiune balneară la 500 de metri de la ieșirea din Constanța, dar și o cale ferată pentru a transporta turiștii din

¹¹³ Conte G. Tornielli, ministrul italian la București, într-o scurtă descriere, publicată în Buletinul Consular al lunii iunie din anul 1887, p. 727 (câteva știri despre traficul maritim dintre Galați și Constanța), ne oferă următoarele date: *Navele intrate în port sunt 317 (158 de vapoare pe aburi, 36 nave cu balast, 89 bărci de marfă și 34 bărci cu balast) și 315 nave ieșite. Exporturile s-au ridicat la 28.000 de tone de cereale și importurile la 10.660 de tone.*

Continuă astfel: *acest tablou ar putea fi de folos pentru a ne face o idee despre scăderea economică și comercială suferită de România în urma pierderii Basarabiei, precum și motivul pentru care România s-a dovedit atât de înverșunată în construcția noului pod și a căilor ferate, menite să lege portul Constanța de capitala țării. Așa cum a fost precizat într-un raport anterior, suma de 35 de milioane de franci a fost repartizată legăturilor feroviare București-Fetești și Cernavodă-Constanța, pe noul pod de pe Dunăre. Alte 21 de milioane de franci sunt destinate modernizării portului din Constanța.*

centrul oraşului la acest stabiliment. În anul 1884 ar trebui să se finalizeze lucrările la o piaţă mare destinată animalelor de export, un proiect ambiţios. Acum, acest târg se ţine la Analdalchioi şi este legat de Constanţa printr-o cale ferată. Numele vechilor străzi au fost înlocuite cu nume care amintesc istoria locală şi civilizaţiile care s-au perindat pe acest teritoriu. Străzile principale poartă numele de Elena şi Traian, Marcus Aurelius şi Piaţa Italia. Una dintre frumoasele străzi ale Constanţei poartă numele Opreanu, în cinstea onorabilului funcţionar, care a contribuit masiv la progresul oraşului. O firmă engleză a construit pe malul mării, într-un loc deosebit, un hotel elegant (*Hotel Carol I*), al cărui cost s-a ridicat la un milion jumătate şi care poate concura cu cele mai renumite hoteluri din oraşele europene; ca să nu mai vorbim despre cel construit recent: *Hotel du Danube*. Aproape de acest hotel, în 30 august 1887, în Piaţa Independenţa, a fost ridicat monumentul lui Ovidiu.

În urma unei statistici realizate în anul 1880, judeţul Constanţa avea 14.884 de locuitori români, 14.947 turci, 22.584 tătari, 8.429 bulgari, 2.607 greci şi 322 lipoveni. Acum numărul românilor a crescut la 40.000, iar cel al bulgarilor a scăzut la 4.000. Lipovenii sunt slavi creştini care păstrează un amestec de credinţe. Lipovenii se spune că nu suportă fumul de ţigară, iar dacă cineva îşi aprinde o ţigare în casa lor, ei spală tot, de la pereţi la podele. Nu îşi taie barba în ideea că este contrar naturii, sunt împotriva vaccinărilor, deoarece nu este trecut un astfel de remediu în Biblie, iar oricare lucru care în trecut nu a fost indispensabil, nici în prezent sau viitor nu ar trebui să fie. Fatalismul lor mai mult sau mai puţin accentuat este o caracteristică generală a Orientului.

Locuitori de alte naţionalităţi se găsesc pe teritoriul judeţului, care în total însumează 90.000. Generalul Von Moltke, în cartea sa *Călătorie în Orient*, menţiona că Dobrogea ar avea doar 20.000 de locuitori, o greşeală grosolană, având în vedere că judeţele Constanţa şi Tulcea, cele care formează regiunea Dobrogei, au un total de 190.000 de locuitori. Dintre aceştia 100.000 sunt români, 60.000 turci şi tătari, 7.000 greci şi 3.000 germani.

Din anul 1878, anul reintrării Dobrogei în administrarea României, populația Constanței, care era de 3.000 de locuitori, s-a dublat, iar elementul românesc s-a răspândit. Se organizează noi sate și comune, precum *Făgărașiu-nou*, *Caramurat*, *Urluia*, *Carol I*, *Dorobanțul*, formate din emigranți, mai ales din români veniți din Transilvania. Influența musulmană persistă, când am ajuns eu în acea regiune se simțea vie încă, mai ales în sate. Un fapt singular este că musulmanii rețineau a fi avantajos să rămână stabiliți în Dobrogea, în timp ce din Bulgaria au dispărut, cu toate că fanaticii religioși îi desconsiderau pe creștini, numindu-i *câini*, la fel ca turcii. Turcii dețin la Constanța două moschee cu minarete, fiind tratați cu multă toleranță de către români, de multe ori chiar favorizați; acest fapt a limitat chiar emigrarea lor. La Constanța se află și o biserică de rit catolic pentru cei 300 de catolici care locuiesc aici, iar Statul a construit din surse proprii o mare catedrală ortodoxă pentru care a alocat un buget de jumătate de milion.

Localitățile din apropiere au populație exclusiv turcă, dar există și altele locuite doar de bulgari, precum *Garliza*, *Canljia* și *Almaliu*; localități populate de tătari ca *Polucci*, *Hasancea*, *Homurcea*, *Techirghiol*. Orașele principale sunt: *Constanța*, care are 12 sate, *Hîrșova*, are 11 sate, *Medgidia*, cu 11 sate, *Mangalia*, deține 15, și *Silistria Nouă*, cu 23 de sate.

Aerul din Constanța e bun, terenurile Dobrogei sunt în general luncoase, asemănătoare cu cele din pădurile italiene din regiunea Pontino, lipsite de iazuri, cu câteva excepții în zona Cernavodei.

În Dobrogea, la o distanță de patru ore de Constanța, putem vedea unul dintre cele mai impunătoare monumente din zonă, o imensă construcție din piatră, de formă circulară, pare a fi un turn distrus pe jumătate, cunoscut cu numele de *Adamclisi*. Este o construcție din blocuri de piatră așezate perfect fără ajutorul cimentului, cu o înălțime de 15 m și un diametru de 20 m, asemănătoare vestigiilor italiene a zidurilor ciclopice (din provincia Lazio). Basoreliefurile reprezintă trofee, scene de război și costume barbare. În ziarul *Forul Constanței*, Opreanu s-a ocupat în mod constant de acest

monument, pe care-l atribuie timpurilor persane¹¹⁴, monument din care multe repere au fost transportate și păstrate la Muzeul din București. În anul 1883, Gr. Tocilescu, împreună cu Mihai Șuțu, membru în Comisia de Arheologie, a condus numeroase săpături în care au descoperit basorelieful¹¹⁵. Una dintre

¹¹⁴ Alții consideră că monumentul este opera romanilor.

¹¹⁵ I. – 1. Le premier trouvé a une hauteur de 1.50 sur 1.10 de largeur et 0.60 d'épaisseur. Il représente un soldat romain vêtu de la *lorica*, tenant d'une main un prisonnier barbare lié par la ceinture et vu de dos, de l'autre un glaive recourbé. Le barbare est nu jusqu'à la ceinture; il porte des culottes larges.

[1. Primul găsit are o înălțime de 1,50 pe 1,10 lățime și 0,60 grosime. El reprezintă un soldat roman îmbrăcat cu *lorica* ținând de o mână un prizonier barbar, văzut din spate, legat cu centura având în cealaltă mână o spadă curbată. Barbarul este gol până la centură; el poartă pantaloni scurți largi.]

2. Le second bas-relief a une hauteur de 1 m. 40 c. et une épaisseur de 0 m. 55 c.; à sa partie supérieure, Il représente trois soldats vêtus d'une *lorica*, casque en tête, levant de la main gauche le bouclier, de la droite, le glaive nu; ils semblent être sur le point d'entrer en lutte.

[2. Al doilea basorelief are o înălțime de 1,40 m și o grosime de 0,55 m; el este neșlefuit în partea superioară; reprezintă trei soldați îmbrăcați în *lorica*, cască pe cap, ridicând cu mâna stângă scutul, în dreapta spada liberă; ei par a fi pe punctul de a intra în luptă.]

3. Le troisième a une hauteur de 1.50 sur une largeur de 1.10 et 0.60 d'épaisseur; le chef qu'on reconnaît à son costume, est séparé par un arbre des deux soldats qui portent des boucliers; la poignée des glaives se termine en forme de tête d'oiseau; la scène se passe dans la forêt. La pierre est fruste à sa partie supérieure.

[3. Al treilea are o înălțime de 1,50 pe o lățime de 1,10 și 0,60 grosime; el reprezintă un comandant și doi legionari; comandantul, pe care îl recunoaștem după costumul său este separat printr-un copac de doi soldați care poartă scuturi; mânerul spadelor se termină în formă de cap de pasăre; scena se petrece în pădure. Piatra este neșlefuită în partea superioară.]

4. Le quatrième bas-relief a une hauteur de 1.40 sur 1.70 de largeur et 0.60 d'épaisseur; il est d'une conservation parfaite; il représente nu est montésur un arbre d'où il tire une flèche contre un légionnaire vêtu d'une *lorica*, qui le perce de la lance; au bas, un barbare gît par terre, la tête coupée et les pieds croisés; près de la tête, se trouvent un bouclier et un glaive; le barbare est nu; l'artiste a insisté sur les détails anatomiques, on voit les côtes, et meme le nombril.

[4. Al patrulea basorelief are o înălțime de 1,40 pe 1,70 lățime și 0,60 grosime; el este într-o stare de conservare perfectă; reprezintă o luptă dintre un barbar și un roman; barbarul gol în întregime este urcat într-un copac de unde trage o săgeată către un legionar îmbrăcat în *lorica*, pe care îl străpunge cu lancea; jos, un barbar se află pe pământ, capul tăiat și picioarele încrucișate; în apropierea capului se găsește un scut și o

spadă; barbarul este dezbrăcat; artistul a insistat asupra detaliilor anatomice, i se văd coastele și chiar buricul.]

5. Enfin le cinquième bas-relief ayant les mêmes dimensions que le précédent, représente un soldat vêtu d'une *lorica*, avec un bouclier, la lance et le glaive droits, entre deux barbares nus jusqu'à la poitrine, portant une ceinture et des culottes larges, à la main, ils tiennent des glaives, grand et des recourbés; le barbare de droite, d'une stature élevée, tient de la main gauche son glaive levé; le barbare de gauche tient le glaive des deux mains; il a l'apparence d'un soldat qui conduit un prisonnier confié à sa garde. Au dessus du sujet se trouve un cadavre, la tête et les mains penchées, dans une position de chute. La conversation de la pierre est bonne. Le lendemain, 100 ouvriers, divisés également en groupes ont continué les travaux. Quatre bas-reliefs furent déterrés dans l'ordre suivant:

[5. În sfârșit al cincilea basoreliev având aceleași dimensiuni ca și precedentul, reprezintă un soldat îmbrăcat cu o *lorica*, cu un scut, lancea și spada drepte, între doi barbari goi până la piept, purtând o centură și pantaloni scurți largi, în mână ei țin spade mari și curbate; barbarul din dreapta, de statură înaltă ține în mâna stângă spada sa ridicată, barbarul din stânga ține spada cu două mâini; el pare un soldat ce conduce un prizonier care i-a fost încredințat spre a-l păzi. Deasupra personajului se găsește un cadavru, capul și mâinile înclinate, într-o poziție de cădere. Starea de conservare a pietrei este bună. A doua zi, 100 de muncitori, împărțiți în mod egal în grupuri, au continuat lucrările. Patru basorelievuri au fost dezgropate în ordinea următoare:]

6. Le premier a une hauteur de 1.50 sur 1.10 de largeur et 0.60 d'épaisseur: il représente deux personnages, chacun dans un char à deux roues: celui de gauche perce avec la lance un barbare agenouillé entre les deux chars; le barbare tient dans ses mains un glaive, mais la tête est tournée vers le personnage qui le perce; dans le char, à droite, se trouve un autre personnage les mains suppliantes; on dirait qu'il demande la paix; au bas, près du char, un enfant nu se tient debout.

La acène est pleine de mouvement; bien que l'exécution laisse en tout beaucoup à désirer; bien que les mains du personnage suppliant et la façon dépourvue de naturel dont est figurée la tête tournée de celui qui agenouillé rappellent les travaux grotesques de l'époque sémi-barbare de la sculpture. Ce bas-relief, comparé aux précédents, est de beaucoup inférieur, ce qui s'explique par le fait qu'à la tour d'*Adam-Klissi* ont dû travailler des artistes de forces différentes.

[6. Primul cu o înălțime de 1,50 pe 1,10 lățime și 0,60 grosime: el reprezintă două personaje, fiecare într-un car cu două roți; cel din stânga străpunge cu lancea un barbar îngenuncheat între cele două care; barbarul ține în mâinile sale o spadă, dar capul îi este întors către personajul care îl lovește; în car, la dreapta, se găsește un alt personaj cu mâinile rugătoare; s-ar spune că el cere pace; jos, în apropierea carului, un copil gol stă în picioare.

Scena este plină de mișcare; chiar dacă execuția lasă per ansamblu mult de dorit; chiar dacă mâinile personajului rugător și maniera lipsită de natural în care este figurat capul întors al celui care a îngenuncheat amintesc de lucrările grotești ale epocii semi-barbare ale sculpturii. Acest basoreliev, comparat cu precedentele, este mult inferior, ceea

acestea a fost descrisă amănunțit în lucrarea prezentată ministrului Instrucțiunii Publice. În această lucrare este descris și un important epigraf, descoperit în localitatea apropiată Cocargea, concluziile fiind următoarele: „La conclusion qu'on peut tirer de cette inscription, c'est que la légion XIe Claudia, ou du moins un corps de cette légion stationnait à *Adam-Klissi* sous Marc-Aurel; on sait que le camp principal de cette légion était *Durostorum* (Silistri), où elle fut amenée sous Antonin Pie, ainsi que le montre Ptolomée: *Itinerarium Antonini*, p. 223; *Notitia Dignitatum* (Ov. C. XV, p. 9 Seeck) et une inscription que j'ai publiée dans les archives épigraphiques «*Mittheilungen für Oesterreich*» (tirage à part; *Inscripfen aus der Dobrougea*) à p. 3” [Concluzia pe care o putem trage din această inscripție este că Legiunea a XI-a Claudia, sau cel puțin un corp al acestei legiuni staționa la Adam-Klissi (Adamclisi), sub Marcus Aurelis; se știe că tabăra principală a acestei legiuni era Durostorum (Silistra), unde ea fusese adusă sub Antoninus Pius, după cum arată Ptolemeu: *Itinerarium Antonini*, p. 223;

ce se explică prin faptul că la turnul de la *Adamclisi* au trebuit să lucreze artiști cu diferite competențe.]

7. Le second bas-relief a les mêmes dimensions que le précédent; il représente une famille barbare dans un char, d'une forme particulière, tiré par deux bœufs. On voit dans le char une femme tenant un enfant sur ses genoux, près d'elle un homme dans un maintien qui indique la prière; un autre homme tire les bœufs par les cornes.

[7. Al doilea basorelief are aceleași dimensiuni ca și precedentul; el reprezintă o familie barbară într-un car de formă aparte, tras de doi boi. Se vede în car o femeie ținând un copil pe genunchi, lângă ea un bărbat într-o atitudine care indică rugăciunea; un alt bărbat trage boii de coarne.]

8. Le troisième bas-relief d'une hauteur de 1.45 sur 1.20 de largeur, et 0.60 d'épaisseur, représente en haute-relief deux boucs debout sur deux pieds et trois chèvres; exécution médiocre.

[8. Al treilea basorelief cu o înălțime de 1,45 pe 1,20 lățime și 0,60 grosime, reprezintă în relief pronunțat doi țapi ridicăți în două picioare și trei capre; execuție mediocră.]

9. Enfin le quatrième bas-relief, d'une hauteur de 1.40 sur 1.10 de largeur et 0.57 d'épaisseur, représente en haut-relief quatre soldats romains avec lance, boucliers et glaives courts et droits; les fourreaux sont richement décorés.

[9. În cele din urmă, al patrulea basorelief cu o înălțime de 1,40 pe 1,10 lățime și 0,57 grosime, reprezintă în relief pronunțat patru soldați romani cu lance, scuturi și săbii scurte și drepte; tecile sunt bogat decorate.]

(Vezi *Gazette de Roumanie*, 5/17 oct. 1883).

Notitia Dignitatum (Ov. C. XV, p.9 Seeck) ... și o inscripție pe care am publicat-o în arhivele epigrafice *Mittheilungen für Oesterreich* (tiraj special: *Inscriften aus der Dobrougea*) la p. 3].”

Nu departe de Constanța, la aproximativ doi kilometri, paralel cu malul mării începe Valul lui Traian¹¹⁶, care ajunge până la Dunăre, în localitatea *Cochirleni*. După cum se știe, nu vorbim despre construcții realizate din ordinul lui Traian, căruia poporul îi atribuie multe lucruri care îi provoacă admirația; vorbim acum despre contele Traian și Profuturo, doi căpitani ai împăratului Valente care au semnat o lungă și victorioasă pagină de istorie prin lupta lor împotriva goșilor, care, în anul 376, au invadat imperiul, așa cum susținea istoricul Ammianus Marcellinus. În timpul construcțiilor feroviare dintre Constanța și Cernavodă, constructorii englezii au produs daune, așa cum am aflat la fața locului. Au luat cu ei importante epigrafe și alte vestigii importante.

În paralel cu acest zid și pe o distanță considerabilă, se găsesc multe astfel de fortificații cu o înălțime de șase-șapte metri, ceea ce ne duce cu gândul că pe timpurile acelea era un lanț întreg de fortărețe, care între timp s-au dărâmat, iar pământul a fost folosit în alte construcții. Mulți cred că aceste movile conțineau morminte, dar nu există vreo descoperire care să ateste ipoteza¹¹⁷.

¹¹⁶ Vezi frumoasa poezie a lui V. Alesandri, intitulată *Valul lui Traian*, din volumul III al poeziilor sale (București, tip. Socecu, 1875, p. 92).

¹¹⁷ Despre aceste vestigii este indicat să citim ceea ce a scris un cunoscut arheolog: „en examinant les tumulus d’une manière générale, on peut les classer en trois catégories: les uns très grands, élevés, allongés et isolés dans les campagnes (gorgané), ont été construits très probablement en commémoration de quelque fait d’armes et couvrent les corps des victimes du combat; d’autres plus petits, ronds, groupés sans ordre et établis le long d’une direction quelconque (d’une route peut-être), représentent, croyons-nous, quelque necropole voisine d’une ville. Il se trouve enfin, dans différentes parties du pays, des longues séries de tumulus, appelés *movile*, de formes diverses, qui n’ont pas d’autre but de marquer une route; en effet si l’on montre sur l’un de ces tumulus, on est toujours sûr d’en apercevoir au moins deux autres, celui qui précède et celui qui suit dans la direction donnée à la route. Il est probable que des signaux, de forme quelconque, les surmontaient autrefois. Comme exemple de ces moviles nous citerons la chaîne de tumulus jumeaux, qui part du Danube, près d’Olténitza, traverse la steppe de Baragan et se prolonge

Pe de altă parte, ele sunt numeroase, au forme diferite, chiar și unii copaci au forme ciudate ce dau impresia că înlocuiesc aceste coline; lucrurile create în mod artificial de mâna omului pare că ar dori să predominie celor naturale, aici în aceste țărâmurii supuse unor continue năvăliri. Mediul rural existent printre aceste movile era reprezentat doar de câteva case sumbre și sărăcăcioase (case distruse de către bulgari în anul 1878), un trist spectacol al acelor timpuri. Tot ce se putea dori ca în locul aceluiași demon care a bântuit aceste pământuri să-și întoacă pașii un înger al păcii și odată cu el să renască ogoare și case, iar deșertul să fie înlocuit de fertilitate și de prezența omului. De curând, Guvernul a dat ordin să fie înființate multe plantații și fiecare țăran era obligat să planteze cel puțin 28 de pomi pe an.

Problema căilor ferate din Dobrogea a fost rezolvată astfel: Guvernul a recunoscut dreptul legitim de proprietate a tuturor celor care au obținut

jusqu'en Bessarabie. On trouve aussi en Roumanie des *vallums*, qui sont de fosses creusés pour la défense; ils s'étendent sur des très grandes distances; dans le nord de la Moldavie, aux environs de Galatz, dans toute la largeur de Bessarabie, dans les districts des deux rives de l'Olto, on rencontre des semblables fosses bien apparent, que le temps n'a pas pu entièrement combler et que le peuple roumain, en souvenir du grand fondateur de la colonie de la Dacie, appelle encore aujourd'hui *Trajan*" (*Notices sur la Roumanie, cit.*, p. 357). [„Examinând tumuliile la modul general, putem să îi clasificăm în trei categorii: unii foarte mari, ridicați, întinși și izolați pe câmpii (gorgane), au fost construiți foarte probabil pentru comemorarea unor fapte de arme și acoperă corpurile victimelor bătăliei; altele mai mici, rotunde, grupate fără ordine și stabilite de-a lungul unei direcții oarecare (a unui drum poate) reprezintă, credem noi, câteva necropole în vecinătatea unui oraș. Se mai găsesc, în sfârșit, în diferite părți ale țării, lungi serii de tumuli, numiți *movile*, de forme diverse, care nu au alt scop decât de a marca un drum; într-adevăr, dacă urcăm pe unul din acești tumuli, suntem întotdeauna siguri că zărim cel puțin alți doi, cel care precedă și cel care urmează în direcția dată a drumului. Este probabil că semne, de forme diferite, se aflau în vârful lor altădată. Ca exemplu de astfel de movile, vom cita lanțul de tumuli gemeni care pleacă de la Dunăre, aproape de Oltenița, traversează stepa Bărăganului și se prelungește până în Basarabia. Se găsesc, de asemenea, în România, *valuri*, care sunt șanțuri săpate pentru apărare; ele se întind pe trei mari distanțe; în nordul [n.n., sudul] Moldovei, în apropiere de Galați, pe toată întinderea Basarabiei, în ținuturile celor două maluri ale Oltului întâlnim șanțuri asemănătoare bine evidențiate, pe care timpul nu a putut să le astupe în întregime și pe care, poporul român, în amintirea unui mare fondator al coloniei în Dacia, le numește încă și astăzi *Valul lui Traian*.”]

titluri de proprietate pe vremea Imperiului Otoman, dar cu obligația de a achita 4,50 lire anual pentru fiecare hectar, timp de 15 ani. Renunțarea la un sfert din pământul deținut de către proprietar ducea la scutirea de impozit. Celor fără proprietăți, Statul le-a acordat între 10 și 100 de hectare cu obligația unei taxe de 6 lire pe hectar anual, timp de 15 ani.

Printre cei care au scris despre presupusa locație a orașului Tomis se află și importanți scriitori antici care consideră că orașul Tomis era pe locul unde astăzi este Constanța, centrul cel mai important al Dobrogei care s-a dezvoltat, fără urmă de dubiu, și a devenit foarte cunoscut datorită exilului marelui poet¹¹⁸.

Elisee Reclus scria: *Le port de Tomis, lieu de son (d'Ovide) bannissement, est devenue la ville de la Constantiana, la Kustendié de nos jours [Portul Tomis, locul exilului său (Ovidiu), a devenit astăzi orașul Constantiana, Kustendie]*¹¹⁹.

Pierre Larousse: *Kustendie (Konstanza) este Tomisul, metropola romanilor de la Pontul Euxin; orașul a fost fondat sub conducerea romană; a fost construit în același loc unde Medeea și-a ucis fratele, pe Absyrtus: așadar tăiat: τέμνω¹²⁰ din etimologia veche, apoi orașul ia numele de Constanța, numele surorii împăratului Constantin.*

În urma vizitei sale în Dobrogea, Desjardins publică, în anul 1868, o lucrare minuțioasă despre aceste locuri. Apoi mulți alți scriitori au ajuns la aceleași concluzii¹²¹.

Tomisul, colonia milesiană, construită în secolul VII înaintea lui Hristos, ajunge să fie foarte cunoscută la puțin timp după moartea poetului

¹¹⁸ „Nu numai însa-si Ovidiu, deru toti scriitorii greci si latini ai anticitatii fara distinctiune, aseda Tomi in Dobrogea actuala, adeca in Mica Scitia, ἡ μικρὰ Σκυθία a lui Strabon, avendu Istrulu spre Nordu și Pontulo la resaritu.” (V. Haijedeu, *Istoria critica romanilor*, București, Imprimeria Statului, 1875, vol. I, p. 216)

¹¹⁹ *Nouvelle Géographie, L'Europe Méridionale*, Paris, Hachette, 1879, p. 206.

¹²⁰ Etimologia Tomisului dată de către însuși Ovidiu: *Inde Tomis dictus locus hic: quia fertur in illo Membra soror fractris consecuisse sui. (Trist., III, 9).*

¹²¹ Soutzo scria: *on peut aujourd'hui considérer la position de Tomis comme définitivement fixée à Kustendié (Revue Archéologique, 1881)* (astăzi putem considera poziția Tomisului ca fiind fixată definitiv la Kustendié).

Ovidiu. Plinius îl descrie a fi un oraș înfloritor. Într-adevăr, orașul devine metropola cea mai bogată a Pontului Euxin. Pe monedele și medaliile care s-au descoperit se pot vedea desenate simboluri de prosperitate, reprezentate prin cornul abundenței.

Același Soutzo specifică faptul că în provincie s-au dezvoltat numeroase alte localități: Troesmis (Iglița), un oraș antic ce devine municipiul roman important; Durostorum (Silistria), Noviodunum (Isaccea), Arubium (Măcin), Cius (Hîrșova), Sucidava (Ostrov), Capidava (Cernavodă). Pe timpul domniei Împăratului Antonino, prosperitatea locurilor era vizibilă; provinciile dunărene trăiau perioada lor de aur, ani în care cele mai importante monumente au fost ridicate, decăderea provinciei coincide cu momentul căderii marelui Imperiu Roman. Marea invazie gotică are loc la jumătatea secolului III, sub conducerea Împăratului Filip, având urmări dezastruoase în Dacia și Tracia; goții au distrus totul în calea lor, seria monedelor oprindu-se la Împăratul Filip. Năvălirile barbare nu aveau să înceteze nici sub conducerea lui Valerian și Galieno, nici sub cea a lui Claudius al II-lea, Aurelian sau Probo. Abia după multe victorii au izbutit să păstreze Dunărea în cadrul imperiului. Din păcate, Dacia a fost pierdută, malurile drepte ale Dunării au rămas fără apărare, romanii reușind să apere doar zonele fortificate. Plantațiile zonei au fost pustiite și ele, iar regiunea și-a reprimut vechiul său nume: Mica Sciție. Tomisul devine capitală, aparține religioasă episcopiei trace, precum și stăpânirii Orientului, timp în care s-a bucurat de pace. Împăratul Constantin, în timpul domniei sale (306-337), a reușit să-i țină la distanță pe barbari, învingându-i pe goți și sarmați. Succesorii săi au continuat să dețină partea dreaptă a Dunării, până la Valente (364-368), când Imperiul Roman a pierdut frontiera de la Dunăre, moment în care au fost construite acele remarcabile fortificații cunoscute și astăzi ca *Zidul lui Traian*, despre care am mai vorbit anterior.

Decizia lui Valente de a permite stabilirea goților în imperiu a dus la decăderea provinciei; între anii 366 și 368, în localitățile dobrogene Salices și Adrianopol, romanii au fost biruiți la Marcianapoli, unde însuși Împăratul a fost ucis, iar regiunea a fost distrusă până aproape de Constantinopol. Venit

cu intenția de a-i izgoni pe barbari, Teodosiu cel Mare se stabilește în Moesia, acolo unde goții își formaseră așezăminte și colonii agricole.

După moartea lui Teodosiu, împărțirea imperiului nu s-a schimbat; barbarii au continuat să năvălească teritoriile, după care au urmat hunii, care s-au stabilit pe malul stâng al Dunării, formând acolo un Stat puternic. Sub conducerea lui Atila, au început să atace Imperiul Roman. În acele momente orașele erau încă sub stăpânirea romanilor și adăposteau în cetăți mari bogății. Aceste comori au fost ascunse în special de teama atacurilor hunice, care deveniseră acerbe pe toată partea dreaptă a fluviului. În anul 447 au fost distruse șaptezeci de orașe, printre care istoricii numesc și Tomisul. Alte orașe pontice au fost învinse și ele cam în aceeași perioadă.

În secolul IV, orașul Tomis păstra încă numeroase rămășițe ale vechiului grandios imperiu. În acest sens istoricul Sozomenos, care a trăit în acei ani, scria: „Metropolim autem habet Tomes, urbem magnam et opulentam, ad mare sitam în sinistro latere ponti Euxini.” (*Hist. Eccl.*, Cartea VI-21).

Alți istorici menționează distrugerea Tomisului la o dată mult mai târzie. Împăratul Constantin al VII-lea scria: „aceeași enumerare a orașelor din Sciția, printre care Tomisul era primul, am citit-o în opera lui Hierocles, scriitor trăit la sfârșitul secolului al VIII-lea, care coincide cu cea găsită în opera lui Constantin Porfirogenet” (*De Thematibus et de Administrando Imperio*, lib. II). Această mărturie ne asigură că orașul Tomis exista încă în primii ani ai secolului al X-lea, fiind și epoca în care a trăit Împăratul Constantin Porfirogenet. Această confirmare este și ultima care ne relatează istoria orașului, a cărei epocă în care a fost distrus a rămas necunoscută. Este foarte probabil să fi fost distrus de către bulgari, care se presupune că au obligat locuitorii să se strămute în interiorul regiunilor bulgare. Așa au procedat la sfârșitul secolului al VIII-lea cu locuitorii din *Develtos*, *Burgasul*

de astăzi, un mic oraș comercial ce dă numele golfului situat între Anghial și Sozopol de la Marea Neagră, despre care au scris Ptolomeu și Plinius¹²².

Gaetano Moroni, în volumul său *Dizionario di storia ecclesiastica e di erudizione*, enumeră episcopii Tomisului: Evangelicus, în timpul împăratului Dioclețian; Filip, care a fost aruncat în mare după ce a trecut prin multe chinuri; Bretannion, din timpul împăratului Valente arianul; Eronzio episcopul, care a intervenit la Sfântul Sinod de la Constantinopol; Teotim I, din anul 393; Timotei, care a participat la Sinodul din Efes; și alții până la Valentinian, căruia Papa Virgilio i-a scris cu privire la *cele trei capitale* pe care le considera eretice în anul 549 sau 550 [face referire la scrierile episcopilor Teodor de Mopsuestia (†428), Teodoret al Cirului (†458) și Ibas de Edessa (†457), considerate eretice].

Descoperirile arheologice de la Constanța sunt suficient de importante. Mionnet remarcă unele monede din acea perioadă, provenite din perioada fraților Caracalla și Geta, pe care este reprezentat templul lui Baccus (Cât. Muzeului Britanic), precum și un templu închinat lui Jupiter, care sunt reprezentate pe monede din timpul lui Geta și Plautilla. Pe o monedă care aparține lui Tito este relevat un alt templu a cărui divinitate nu poate fi precizată. Se pare că Jupiter și Bachus au fost divinități venerate în mod deosebit în orașul Tomis. La muzeul din București se găsesc și alte monede pe care Mionnet nu le-a descris¹²³.

¹²² Numele de *Kustendie* este doar varianta turcească a cuvântului Constanța, nume dat Tomisului în secolul IV. La acea dată Tomisul devine capitala Miciei Sciției: ocupată și distrusă de Attila (447), a fost reconstruită de Iustinian, fiind puternic consolidată. Existența sa bizantină va dăinui până în secolul al X-lea, epocă în care a fost asurprită de bulgari. (Soutzo, *op. cit.*)

¹²³ Soutzo, *op. cit.*, el face un tabel al vestigiilor păstrate în Muzeul din București. În n. 29 din revista *Confederazione Latina* (5 noiembrie 1882) a fost publicat un epigraf descoperit la Constanța, din care se putea recunoaște numele guvernatorului din antica Mesia, C. Prastina Messalino, fost guvernator în Africa. Ziarul *Telegraful* din București anunța, în anul 1882, că distinsul magistrat Eugen Lupu a colecționat importante documente istorice despre Dobrogea. Am precizat anterior despre epigrafele descrise de G. Tocilescu.

În curtea prefecturii din Constanța există un deosebit epigraf sculptat pe un epistil:

IMP. CAESARIS DIVI NERVAE F. N. AE TRAIANO
OPTIMO AUG. GE. DAC. PARTH. PONT. MAX. TRIB. PO... XI IMP. XII
COS. VI P. RES PUBLICA TOMIT...

Din păcate, această clădire a fost mistuită de un incendiu; biblioteca domnului Opreanu a căzut pradă flăcărilor, din care au scăpat doar el și familia sa. Când eu eram încă la Constanța, acel epigraf trebuia încă să fie găsit în mijlocul dărâmăturilor.

Pe una dintre medaliile lui Caracalla se poate vedea Tomisul numit *metropola Pontului*; de asemenea, alte două inscripții care datează din timpul împăratului Adrian, reproduse de W. Henzen, ne fac cunoscut faptul că exista chiar și un senat în Tomis. Larousse precizează că acolo exista un *dux* pentru limitele provinciei Sciția, așa cum este confirmat de următoarea inscripție: *Matri deum magnae pro salute ado... incolumitate D. D. N. N. Aug. Caes. Aur. Firmianus v. p. dux limit. Prov. Scht. Bonis auspiciis consecrav.*

În acest sens aș dori să atrag atenția asupra epigrafelor descoperite în ultimul timp prin săpăturile conduse de Grigore Tocilescu, directorul renumitei *Reviste pentru istorie, arheologie și filologie*¹²⁴, unul dintre cei mai cunoscuți arheologi ai României. Am impresia că, fiind prea recentă lucrarea sa, nu este suficient de cunoscută în mijlocul experților, pe care eu am primit-o de la amabilul autor: *Neue Inschriften aus der Dobrudscha* (Viena, Druck von Carl Gerold's Sohn, 1884). În această lucrare, Tocilescu a reușit să adune cele mai recente epigrafe descoperite la Turnul Severin, la Mangalia și la Constanța. Atâta timp cât exista doar un mic fragment dintr-un epigraf descoperit la Anadalkioi, cu care alții puteau pretinde posesia orașului Tomis, acum, odată cu noile descoperiri de la Constanța, care sunt epigrafe

¹²⁴ A se vedea în fascicolul I (p. 100-132) și în fasc. II, vol. I din anul 1883 (p. 293-330) articolele lui Tocilescu intitulate: *Monumente epigrafice și sculpturale din Dobrogea*, studii ilustrative ale descoperirilor făcute de către Stat și din domeniul domnului Kogălniceanu, care deține în București un muzeu cu o valoare de aproximativ un milion.

importante, se clarifică totul, aceste repere absorbind, putem spune, întregul volum citat anterior.

Ceea ce m-a uimit mai mult și chiar m-a determinat să cred că dubiile cu privire la locația Tomisului pe locul unde azi este orașul Constanța sunt nefondate este existența unui mare număr de monede cercetate de Opreanu. Toate care au fost descoperite (sute) și care continuă să iasă la lumină pe malul mării de la Constanța au imprimat cuvântul Tomis. Am înmânat, din partea domnului Opreanu, 12 din aceste monede municipiului din Sulmona și alte 12 celui din Roma, unde s-a făcut și o ilustrare fotografică. La Constanța, în anul 1877, au fost descoperite mai mult de 400 de monede care aveau inscripția: *Metropol. pont. Tomeos*.

Am alături un cunoscător al acestor monede, domnul Opreanu, căruia îi mulțumesc pentru donația sa: de-o parte sunt cuvintele: *metropolis Ponton Tomeos* (deseori cu figura înaripată a lui Jupiter), iar pe latura cealaltă sunt chipurile împăraților sub conducerea cărora au fost bătute monedele, și vorbim de Marco Antonio Gordiano, Caracalla, Geta (*autocrator Publios Septimios Getas*), Massimino (numit și *Eusebastos* în mod fals) și Constantino Magno¹²⁵ (Constantin cel Mare). Monedele primite le-am prezentat cunoscutului arheolog Giuseppe Fiorelli, care, după ce a studiat toate datele pe care le-am expus despre monedele găsite în același loc, a ajuns la concluzia că nu poate fi nici o îndoială: orașul Tomis a fost exact pe locul unde astăzi există Constanța, vestigiile importante descoperite o dovedesc.

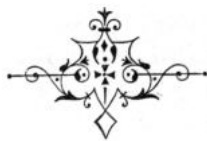
Spuneam mai înainte că domnul Contogiorgi consideră că satul Anadalkioi este locul unde Tomisul a fost construit. Îmi permit să-l contrazic, citându-l pe domnul Soutzo, care scria în *Revue Archeologique*, în anul 1881: „Anadol-Kieui est un village dans l'intérieur des terres, près d'un marécage, ol'on trouve *fort rarement des débris anciens*: à Custendjé, au contraire, chaque nouvelle construction met au jour des pierres ou des monnaies antiques, qui portent souvent le nom de la ville: *metropoleon ponton*

¹²⁵ Opreanu mi-a donat și un felinar roman și un fragment dintr-un basorelief de marmură, care reprezintă o scenă de vânătoare: un om călare cu un câine alături, iar la baza e scris în limba greacă: *mult noroc!*

Tomeon.” [„Anadol-Kieui (Anadolchioi) este un sat în interiorul acestei regiuni, aproape de o mlaștină, unde se găsesc foarte rar *rămășițe străvechi*: la Custendje (Constanța), dimpotrivă, fiecare nouă construcție scoate la lumină pietre sau monede antice, care poartă deseori numele orașului: *metropoleon ponton Tomeon.*”]

După toate acestea, problema pare inutilă, mai ales pentru că totul pare să conducă spre o altă ipoteză, anume că Anadalkioi și Constanța pe timpuri formau un singur oraș. Parcurgând distanța dintre cele două puncte cu ceasul la mână, într-o trăsură la mers normal, au trecut exact douăsprezece minute. Plinius povestea că Tomisul era un oraș înfloritor, capitala Sciției Mici, deci distanța dintre cele două localități ar fi doar o parte din extinsul oraș Tomis. Orașul se pare că se întindea mult și în apele mării; găsim și azi pe fundul mării relicve importante care așteaptă să fie aduse la suprafață. Astfel, apa mării la Constanța, așa cum s-a întâmplat în multe alte orașe, a avansat foarte mult. Vorbind cu Opreanu, acesta mi-a confirmat că această ultima ipoteza a devenit foarte probabil cea mai plauzibilă și în curând va constitui subiectul unei lucrări speciale pe care o va publica. După puțin timp, m-a avertizat că marea a avansat în mod îngrijorător, mai ales în partea orașului unde era construită biserica greacă.

Concluzia este că, vorbind de Anadalkioi sau de Constanța, nu înseamnă că vorbim despre două localități diferite dacă ne raportăm la Tomisul antic. În orice caz, dacă am dori să desemnăm un teritoriu acestui oraș, fiind unul înfloritor după ultimele descoperiri, nu ar putea fi decât teritoriul ocupat de modernul oraș Constanța.

XVII.

Pe Lacul Sutghiol

.....

Excursie la Insula lui Ovidiu

Aproape de Constanța există o insulă în mijlocul unui lac, denumită *Insula lui Ovidiu* – **Opreanu** crede că numele insulei a fost dat de un cetățean englez pe timpul când a fost construită calea ferată dintre Constanța și Cernavodă. Englezul, cu o bogată imaginație, se pare că se găsea într-un loc în care amintirea marelui poet sulmonez era încă foarte vie, într-un loc unde singurătatea de la țară, lipsa vegetației, mai ales a copacilor, sentimentul de amenințare și istoria numeroaselor invaziuni, clima aspră, dificultatea de a se întoarce la București doar pe Dunărea înghețată, asemeni Istrului descris de poet, toate acestea l-au impresionat profund. Văzând în mijlocul acelor pustietăți acea insuliță plăcută, și-a imaginat probabil că poetul exilat și-ar fi putut câștiga, câteodată, aici un pic de pace pentru sufletul său obosit? Așa cum la Ginevra admira insula celebrată de Rousseau, la fel și-ar fi imaginat vizitele lui Ovidiu la apropiata insuliță. Am impresia că și **Mommsen** atribuia unui englez această denumire.

În 2 octombrie 1884, pe la ora 14, am plecat cu o trasură de la Constanța, împreună cu doctorul **I.C. Drăgescu**, care m-a găzduit la Constanța și m-a însoțit în toate excursiile. Ni s-au alăturat încă doi distinși

domni români, domnul **E. Dimitriu**, un funcționar al Primăriei din Constanța, ce vorbea perfect limba turcă, și domnul **Petru Stănculescu**, agent la regia tutunului; persoane pe care țin să le amintesc cu mare drag. Am traversat orașul, pe strada *Traian*, ieșind prin partea de nord-est și în câteva minute am ajuns la Anadolchioi, un sat de 30 sau 40 de familii. Înainte de războiul ruso-turc, numărul locuitorilor era de trei ori mai mare; dar în acea perioadă bulgarii au comis înfricoșătoare acte de barbarie, se pot vedea peste tot resturi de parapeti, care sunt de fapt rămășițele caselor distruse, rase de la temelii. Pe câmpia absolut stearpă vedem doar numeroase movile, paralele cu stâlpii telegrafici și aproximativ la o distanță egală una de alta. Nu există nici un copac, doar tufișuri, pe care turcii le adună pentru foc iarna. Ei se ocupă de fabricarea așa-numitului *tesich*, un compost din excrementele animalelor. Această lipsă absolută de vegetație îmi aduce în minte strigătul disperat al poetului:

Non ager hic pomun, non dulces educat uvas

Non salices ripa, robora monte virent.

[*Nici pomi nu cresc pe-aice, nici vița cea de vie;*

Stejari de la munte, sălcii pe maluri nu-neverzesc.]

Am continuat drumul nostru, iar pe partea dreaptă, la scurtă distanță, am intrat în Palaz, un sat turc cu vreo șaizeci de case, ar însemna cam 250 de locuitori. Pe străzi nu am întâlnit decât câțiva turci sau tătari amărâți care-și duceau cireada la păscut și puțini copii cu sprâncenele și unghiile colorate conform tradiției locale. Fețele lor nu prea corespundau cu numele poetice pe care turcii obișnuiau să le de-a propriilor fii: Bulbul (Rosignuolo), Ghelsum (Gelsomino), Elmas (Diamante) și alte nume calde.

Trecuți și de acest sat, începe a se zări un lac, iar la scurtă distanță apare o mică insulă ce-ți lasă impresia, văzută de departe, că e plină de vegetație. Am ajuns la acest lac exact la 2:50 după-amiaza. Domnul I. Dimitrescu, un român al locului, ne-a pus la dispoziție o barcă. Înainte de plecare am văzut și relievele unui apeduct care trebuia să ducă apa din lac direct la Constanța. Lacul se numește *Sutghiol*, lacul de lapte, adică lacul dulce, care în unele puncte este foarte adânc. Malurile lacului sunt lipsite de

pomi, doar în câteva puncte am observat și am numărat chiar (îmi părea ciudat că mi-am dorit să număr) șase sau șapte sălcii. Barca cu patru vâslitori puternici a ajuns pe malurile insulei la ora 3:20, iar accesul era cam dificil din cauza trestiiilor.

Pe insula care acum îi aparținea lui Ibrahim Effendi și unde nu cred că a fost vreun vânător ne oferea un spectacol ciudat. Multe acvile, sute de corbi, vulturi și porumbei sălbatici zburau făcând un zgomot infernal asupra pădurii. Ramurile copacilor se aplecau sub greutatea atâtor păsări, iar larma lor făcea aproape imposibilă staționarea pe insulă. În mare parte aici sunt stejari, câțiva peri sălbatici, fagi și, ici-acolo, câte un ram de viță-de-vie cu struguri foarte mici, iar pe jos, multă cucută. Aproape de centrul insulei găsim un morman de bolovani, se pare că au fost transportați în vederea construirii unei fabrici.

În fața noastră, la mică distanță, vedem câteva case, era satul *Kanara* (în limba turcă înseamnă piatră). „Satul *Kanara*, scria Contogiorgi, mica insulă care se găsește în lagună, se spune că adăpostește osemintele unui important personaj: există un teren adiacent lagunei unde pasc animalele care astăzi este numit Tomes, după cum mi-au spus descendenții Hoardei Nogai, tătari cu care am vorbit prin intermediul interpretului meu Anastasio di Givanni Adrianopolitul. Acesta locuiește aici de mult timp și este băcan: printre altele mi-a povestit că din acest sat au fost transportate la Constanța, cu căruța sa, două pietre mari care aveau inscripții grecești, iar multe altele se găsesc în zidurile caselor de tătari, unde nimeni nu le poate vedea. Tot cu ajutorul interpretului i-am întrebat pe tătari dacă există monede antice, care mi-au spus că se pot găsi foarte multe pe malurile lacului, mai ales vara când apa scade. În fața insulei se află o fântână, care iarna este acoperită de apele lacului, iar pe timpul verii trimite jeturi de apă. După satul *Kanara*, în partea de nord-est este un câmp larg plin cu coloane pietre și arcade sculptate cu flori, rămășițe ale unor mari clădiri. la marginea de est se află și un rest de zid ce înconjoară laguna”.

La ora 4:15 am părăsit *Insula lui Ovidiu*, iar la 4:36 deja debarcam lângă Palaz. Am observat un fragment dintr-o coloană lângă o casă pe care

doream să o analizăm de aproape, astfel am rugat proprietarul casei să ne permită acest lucru. Ne-a rugat să așteptăm să-și trimită de acasă soția.

După cum este cunoscut, la turci, femeia nu poate primi în casă un alt bărbat. De nerecunoscut, învăluită de vălul ce îi acoperă fața, devine chiar invizibilă când este în casă. Casa turcească nu are ferestre către stradă. De afară se vede doar un gard înalt. Clădirile, în general cu un singur etaj, au ferestrele către curte, cu obloane, se aseamănă cu mănăstirile italiene. În astfel de *închisori*, femeile sunt captive, plictisite, victime ale propriului timp liber, așa își petrec lungile și tristele lor zile. La vârsta de 25 de ani, acel tip de viață o îmbătrânește prematur, devenind lipsită de visuri și plină de dezamăgiri. În cazul în care este vizitată de o prietenă trebuie să fie atentă să pună la intrare o pereche de încălțări, în modul că soțul este avizat să nu intre pentru că este în casă o femeie care nu este a sa. S-a întâmplat uneori ca musafira să nu fie cea imaginată, dar este dificil ca turcul să intre neanunțat, iar când se constata care este adevărul, femeia era închisă într-un sac și aruncată în apele Bosforului! Cazurile de acest gen sunt foarte rare, la mahomedani femeia fiecăruia este sub protecția tuturor. Un turc care observă că femeia altuia este curtată de alt bărbat se simte dator să intervină, în el este mai presus de orice sentimentul religios!

Astfel, femeia trăiește în haremul său, singură sau împreună cu alte nefericite, deoarece turcul poate să aibă una, două sau mai multe femei, în funcție de starea sa economică. Sclavia ei nu este ușurată nici în fața celor mai mari pericole: *moartea*. Gazda mea de la Constanța îmi povestea că a fost chemat la patul unei bolnave unde abia l-au lăsat să ia pulsul acesteia, dar nici pe departe nu a putut să-i descopere fața. Imaginați-vă de câte boli pot suferi aceste biete femei doar din cauza holocaustului forțat al geloziei crunte a bărbatului. Un alt medic care a intrat într-un harem împreună cu șeful eunucilor lipsea puțin să cadă victimă nefericitelor; flămânde asemenea unor animale lipsite de hrană pentru mult timp, au năvălit pe el. Văzându-l fără eunuc, care a rămas în anticameră, femeile au devenit agresive chiar, iar

medicul a trebuit să fugă pentru a se salva. Ce putem spune de astfel de practici dacă și, în prezent, mama sultanului, pentru a celebra trecerea dintre ani, face cadou Împăratului una dintre cele mai frumoase cadâne. Se spune că s-au atenuat mult aceste practici, dar nu și în localitățile mici, unde fanatismul religios este încă profund în inimile lor. Indiferența cu care este condamnată o femeie între zidurile domestice nu este deloc în contrast cu indiferența bărbatului care stă singur să-și bea cafeaua. Zece, douăzeci de ceșcuțe (mai mici decât cele italiene) sunt o rutină la turci. Turcul se gândește la Allah, la care se roagă de cinci ori pe zi, la femeia și la interesul lui, pentru care face reguli și domină.

Dacă este un incendiu, el nu fuge: este destinul care a hotărât, și așa va fi! Inerția corpului nu se împotrivesc mișcării spiritului: imaginația este vie și plină de noi spații și lumi infinite. În timp ce trage din tumbeci (narghilea), pare că moartea îi îngheață respirația, atât de mult este absorbit și rigid în acele clipe. Apoi când se întâmplă să fumeze opium, i se distinge pe față și în ochi o forță de neoprit. După ce teribilistul narcoman și-a dus la capăt acțiunea, cade jos fără pic de vlagă. Nu este nimic neobișnuit, nimeni nu se impresionează! Doi băieți îl întind pe o bancă și-l abandonează, în timp ce spiritul său este prada unor vise agitate. După câteva ore se ridică ca și când nu s-a întâmplat nimic și continuă să-și bea cafeaua preferată sau să-și fumeze tabacul și se prăbușește din nou, este din nou întins pe aceeași bancă. Plăcerea maximă pentru un turc este haschisch-ul: gândurile care-i măcină creierii dispar, are impresia că toate visurile devin realitate, el este sultanul, proprietar de cirezi întregi, posedă proprietăți nemărginite și numărul de femei promis de Mahomed. Râde, plânge, trece de la bucurie la dramă până la epuizarea completă, până ce corpul pierde orice simț. Acestea sunt reacțiile acelei foi de cânepă, a haschischului, dar pentru turc viața nu este trăită pentru a ajunge la un număr mare de ani, ci pentru intensitatea de sentimente și senzații tari, pentru plăcerile duse la cote maxime. Conștiința lui nu-i va reproșa faptul de a fi trăit zile inerte, lipsite de emoții. Satisfacția simțurilor și a sentimentelor! Și totuși este greu de găsit o familie mai puternică și mai

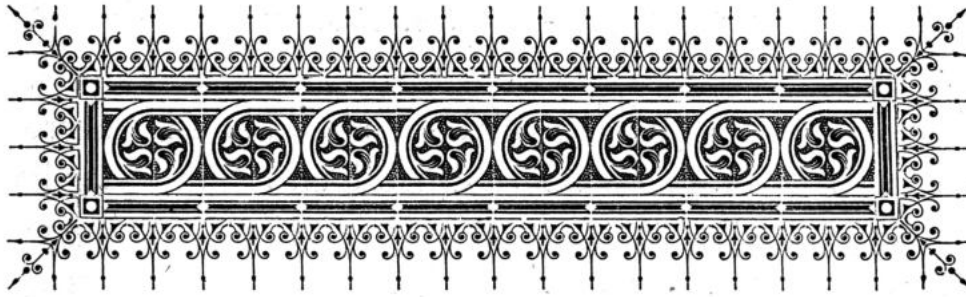
frumoasă ca cea musulmană: un organism perfect în care acea perfecțiune contribuie la nevoia inerentă de mângâieri și la încurajarea oricărei satisfacții.

Prietenul nostru turc a luat-o înaintea noastră, salutând patronul casei, Iacub Ianif, cu obișnuitul *salem aleku* (sănătate vouă), iar acesta răspunse cu *hosci ghioldum* (bine ați venit), iar noi cu *hosci bulduc*. Ne-a primit cu multă amabilitate, poftindu-ne să-i vizităm casa. Trecând dintr-o cameră în alta, trebuia să ne aplecăm capul în dreptul ușilor, apoi ne-am oprit într-un mic salon, curat, cu pereții și podeaua decorate cu covoare. Ne-am așezat pe mici saltele așezate lateral, cu genunchii încrucișați; aceste saltele țin loc de paturi, patul turcesc este foarte jos, aproape de nivelul pământului, o perdea de tesătură fină ne separa de baie. Covoarele sunt simbolul bogăției și al proprietății pentru un turc. Ei pun covoare pe pereți cum noi punem un tablou, pentru noi tabloul înseamnă artă, pentru un turc covorul este artă, este bogăție, este totul. Îmi amintesc de un sărman deținut infirm pe care l-am vizitat într-o închisoare din Constanța. Se trăgea dintr-o familie distinsă și avea pereții goi, doar pe peretele unde avea patul atârna un mic covoraș; pentru el era o ușurare, amintirea confortului, un semn că nu a decăzut pe deplin în sărăcie și într-un abandon total. Uneori privea modestul obiect cu mare drag.

Ieșiți din casă am observat piatra de care vorbeam înainte: era un important fragment dintr-o statuie, un bust dintr-un basorelief. Cine poate știi câte asemenea fragmente mai există și câte au fost distruse, nefiind adunate la timp.

Înainte să plecăm din Palaz, ne-am oprit la domnul I. Dimitrescu. Apoi am întâlnit-o pe soția lui Iacub Iarif, care, cum ne-a zărit, a întors spatele, dar eu am continuat să o urmăresc cu privirea, chiar dacă s-ar fi supărat Mahomed! În căsuța sa, domnul Dimitrescu ne-a oferit o dulceață tradițională. Cum i-am explicat interesul meu față de obiectele și posibilele tradiții rămase în urma trecerii lui Ovidiu, el a căutat în sat un locuitor care ar fi putut să mă lămurească.

XVIII.

Tradiții și legende

.....

Un monument al poetului *iubirii*

ine a citit volumul lui Domenico Comparetti: *Vigilio nel medio evo*, nu poate ignora imaginația italienilor de vârstă mijlocie, pentru care Ovidiu era văzut sub o formă mitică, supranaturală. La *Sulmona* nu lipsesc din popor amintirile și legendele pe care Antonio De Nino le-a adunat într-o broșură¹²⁶. Oricare cetățean al orașului vă poate indica *Râul lui Ovidiu*, modesta clădire numită *Casa lui Ovidiu* sau rămășițele din *Zidul antic*, care făcea parte din *Ferma lui Ovidiu*.

Ceea ce îmi pare important este că, ce s-a scris de către scriitorii Evului Mediu despre Ovidiu, Arturo Graft a reunit în al doilea volum din importanta și recenta sa lucrare. „*In una breve poesia latina dandosi un cenno sulla vita e sulle opere del poeta, si da anche ragione del nome.*

¹²⁶ *Ovidio nella tradizione popolare di Sulmona* (Ovidiu în tradiția populară din Sulmona), Casalbordino, 1886. Poporul l-a transformat pe Ovidiu în legiuitor al Curții împăratului din Napoli, un profet al lui Messia, un devotat și zelos al slujbelor religioase din biserica lui San Francesco de Assisi, mai bine spus a celei anterioare de la Badia Morronese; un nou Rinaldo Paladino (Renaud de Montauban) ca valoare artistică, un Cresus (ultimul rege al Lydiei) pentru bogățiile sale. *Nu doar în monede, dar și pe sigilii se menține viu cultul popular al lui Ovidiu.*

*Publius indica la pubblica fama; Naso e Ovidius tragono origine dal naso e dal vedere. Giovanni De'Bonsignori nelle sue «Allegorie ed esposizioni delle metamorfosi», scritte nel 1375-77, spiega altrimenti e con non meno libera fantasia: Ovidio fu detto dal suo proprio nome, tanto e a dire Ovidio quanto dicitore di tutte le cose del mondo, intendano il mondo meritevolmente. Poi fu detto Nasone per cio che sichome pello naso odoriamo ogni cosa, chosi Ovidio ogni cosa mondana volse odorare e sapere.»*¹²⁷ („Într-o scurtă poezie latină s-a pomenit despre viața și opera poetului și care justifică și numele acestuia. Publius indică faima sa; Naso și Ovidius se referă la nas și vedere. Giovanni De'Bonsignori în lucrarea sa «Allegorie ed esposizioni delle metamorfosi», scrisă între anii 1375-77, explică cu mai puțină fantezie: Ovidiu a venit de la propriul său nume, când spui Ovidiu spui recitatorul oricărui lucru din lume, care înțelege lumea într-un fel aparte. Apoi a fost poreclit Nasone pentru că așa cum cu nasul simțim orice, la fel Ovidiu simțea sensul oricărei întâmplări mondene din regat”).

Fiecare trebuie să înțeleagă de ce în Dobrogea nu s-au putut perpetua tradițiile. Diferitele popoare care s-au perindat și s-au suprapus asemeni unor straturi de pământ, unul deasupra celuilalt, deseori fiind absorbiți total sau distruși. Însăși natura atestă modul în care au decurs lucrurile. Nu exista timp pentru a cultiva terenul, sau nu mai exista nici speranța de a vedea rezultatele propriei munci; așadar, câmpia este peste tot deșertă și lipsită de copaci, pe cât ar fi pământul de productiv. Deseori fenomenul de migrare a unui nou val de persoane a provocat doar distrugerea zonei, cauzând emigrarea altora. Este limpede că, în privința istoriei și a topografiei Dobrogei, tradițiile locale nu s-au perpetuat pentru a ajunge până în zilele noastre. Condițiile intelectuale nefericite care au predominat în zona Dobrogei exclud posibilitatea că ar mai fi rămas ceva important din vechile amintiri. Doar unele studii aprofundate, astăzi devenite indiscutabile, ar putea face lumină asupra civilizației trecute și asupra influenței pe care Roma a avut-o în Dobrogea, dar nici acestea nu ne vor garanta o istorie completă a acestei regiuni.

¹²⁷ *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo*, p. 300 și următoarele.

În acest sens, G. Tocilescu scria în *Revista de Arheologie și Litere*: „odată cu anexarea Dobrogei la România s-a deschis un domeniu nou al oamenilor de știință, care se ocupă de arheologie, epigrafie, numismatică și de geografia antică. Făcând parte dintr-o provincie romană, cunoscută la început sub numele de *Ripa Thracia*, apoi ca *Mesia Inferioară*, sub conducerea lui Domițian și *Sciția* în timpul lui Dioclețian, Dobrogea păstrează rămășițe ale orașelor, satelor și ale câmpurilor fortificate chiar și vestigii care atestă prezența grecilor și a romanilor. Explorarea fiecărui punct, identificarea ruinelor actuale cu numele transmise de antichi scriitori, verificarea distanțelor cu ajutorul itinerariilor antice, restabilirea topografică și recompunerea istoriei orașelor pontice importante ca Tomis, Kallatis, Istros și Istropolis, precum și a municipiilor și a coloniilor romane, reunirea și tutelarea monumentelor sunt necesare dezvoltării istoriei politice, militare și intelectuale a unei provincii. Se impun toate aceste acțiuni în această provincie, ea fiind o santinelă a civilizației romane în Orient. Eu am reușit, în mai puțin de un an, în cadrul Muzeului Național de Antichități, să formez o colecție de vestigii din Dobrogea, care conțin inscripții, basoreliefuri, statui, fragmente arhitectonice, sculpturi care însumează un număr de până la 300 de obiecte, iar jumătate din acestea dețin inscripții în limba greacă și latină, fiind adunate majoritatea din Constanța”.

Mi-am dorit să văd dacă găsesc sau nu o tradiție, măcar un ecou al uneia, venită din țările vecine (unde năvălirile barbarilor au fost mai puțin crunte), despre trecerea marelui poet prin Tomis.

Vorbind cu Regeso Cara Mustafa (tată și fiu), doi turci, ne-au confirmat că au auzit de existența unui fastuos mormânt pe insula care înainte se numea *insula neagră* sau *grădina neagră*. Unele voci spun că este mormântul unui om important. Un bătrân intelectual turc ne spunea: *adanen icersende geneviz tarichenden mucadem bir atic bulunur (pe insula genovezilor, din timpuri antice se află un vechi mormânt: traducere literară)*. Și în satul Canara ceva similar era atestat de Hafuz Effendi.

A stabili poziția topografică a mormântului îmi pare ceva absurd. Locuitorii Tomisului îl onorau pe marele poet Ovidiu, l-au încoronat și i-au

oferit unele privilegii. Erau exaltați de poetul care scria versuri în limba lor, acestea fiind confirmate de însuși Ovidiu. Astfel, este probabil că la moartea sa a fost glorificat, fiindu-i construit un frumos mormânt, deoarece se știe că barbarii dădeau o mare importanță onorurilor funerare. Probabil nu este greșit când un autor scria despre viața lui Ovidiu: „Pontanus autem in libro *De Magnificentiā*, cap. II, tradit ex ore Georgii Tropertuntii, Tomitanos Scytas Ovidio poetae defuncto, collata e publico pecunia, propter ingenii nobilitatem *tymbon magnifice* struxisse, ante oppidi portam, in loco maxime celebri, quamvis ille et peregrinus esset et ab Augusto Caesare praescriptus.”¹²⁸.

Dacă tomitanii i-au ridicat lui Ovidiu un magnific monument funerar, se bănuiește că năvălitorii, în fuga lor din timpul invaziilor, avizi după comori, au distrus în primul rând acest mormânt. În condițiile de război continuu, care cu siguranță erau greu de suportat de către Ovidiu, care spunea de el însuși: „*aspera militiae juvenis certamina fugi*”, și-a câștigat stima și respectul prin versurile sale. Autoritățile romane demonstau respect vechiului ilustru exilat, favorizându-l în privința unor modeste și scurte deplasări în locurile vecine, special în actuala Basarabie, care era la granița cu Dobrogea. **Zamoscio** nu cred că a greșit când a scris: „credo autem (Ovidium) non uno loco constitise, sed in Panonia quandoque divertisse, ut tedium solitudinis levaret...”.

Dacă el a putut să intre în vecina Basarabie, unde regulile și tradițiile romane s-au conservat mult mai bine, eu cred că acolo se pot găsi și urme despre trecerea poetului, ceva despre care a scris și ilustrul Kogălniceanu.

Am să citez o frumoasă amintire despre acest fapt pe care cunoscutul scriitor român l-a publicat în *Historie de la Dacie, des Valaquea Transdanubiens et de la Valachie*, editat la Berlin. Sunt cuvinte puține, dar emoționante: „Les paysans disent encore par tradition: — *qu’il est venu des bords du Tibre un homme extraordinaire, qui avait la douceur d’un enfant et la bonté d’un père; que cet homme soupirait sans cesse et parlait quelquefois*

¹²⁸ Masson, *Vita Ovidii*, cit.

tout seul; mais que quand il adraissait la parole à quelqu'un, le miel semblait couler de ses levres. — Ovide passa dix ans de sa vie dans l'exil et y mourut.” [„Țăranii spun încă prin tradiție: *că a venit de pe malurile Tibrului un bărbat extraordinar, care avea dulceața unui copil și bunătatea unui tată; că acest om suspina fără încetare și că uneori vorbea singur, dar că atunci când se adresa cuiva, părea că mierea curge de pe buzele sale. Ovidiu petrecu zece ani din viața sa în exil și acolo muri.*”]

Cuvintele lui **Kogălniceanu** ne descriu nu doar despre o trecere a poetului, ci o amintire plină de afecțiune care nu poate fi citită fără a ne impresiona.

Am expus doar sumar tradițiile locale despre poet, dar totul vrea să demonstreze profunda admirație pe care Ovidiu a stârnit-o în rândul barbarilor.

Din același concept s-a inspirat **Eugeniu Delacroix** în tabloul său pictat la Camera Deputaților din Paris și expus în anul 1859. În jurul poetului așezat pe pământ într-o postură foarte degajată și înconjurat de sciți, care-l priveau cu multă admirație, femei, cavaleri, ciobani care-i ofereau donuri îl priveau mirați sau timizi nu îndrăzneau să se apropie prea mult: fizionomiile acestora exprimă vitalitatea lor.

Comisia întrunită pentru ridicarea monumentului lui Ovidiu era compusă din: 1. **Remus Opreanu**, președinte; 2. colonelul **Chirițescu**; 3. doctorul **I.C. Drăgescu**; 4. **M. Coiciu**, directorul prefecturii; 5. **N. Semizeanu**, director al poștei; 6. **M. Paulinescu**, președintele tribunalului; 7. **G. Paleologu**, funcționar vamal; 8. **A. Alexandridi**, primar; 9. **A. Dan**, sub-prefect al județului Constanța; 10. **S. Cepraga**, casier; 11. **I. Nestor**, director școlar.

În urma abonamentelor la dansuri și tombole, comisia a reușit să strângă suma de 15.625 de lire, la care Ministerul Publicii Instrucțiuni a adăugat 6.000 de lire, totalizând astfel 21.625 de lire. Distinsul sculptor a făcut propria operă aproape cu titlul gratuit.

– Poetul, îmi spunea **Opreanu**, pe care am dorit să-l reprezentăm nu este poetul iubirii, nu este un simplu poet, care a petrecut liniștit primii săi ani la Roma; este poetul care a contemplat patria sa din exil, cel care a immortalizat-o cu noi și originale lucrări.

– Pentru că nu avem o imagine sigură a lui, bustul său de la Paris fiind inventat, noi am dorit să-l redăm într-o manieră particulară, a evoluției vieții sale, cu noile și originalele sale gânduri, să-l întruchipăm pe marele poet în fanteziile noastre.

Să explice această idee, lucru deloc simplu, a fost chemat **Ettore Ferrari**, deja foarte cunoscut în România pentru frumoasa sa statuie dedicată lui Heliade Rădulescu. În cercul artiștilor italieni era unul dintre cei mai apreciați¹²⁹.

S-a decis ca monumentul să fie locat în *Piața Independenței*, iar inaugurarea a avut loc în 30 august 1887¹³⁰.

¹²⁹ *Monumentul lui Victorio Emanuel*, ridicat la Veneția, în anul 1887, o operă cu adevărat deosebită prin originalitatea conceptului și precizia de execuție, una dintre cele mai recente și importante lucrări de valoare artistică ale lui **Ettore Ferrari**. Ettore Ferrari s-a născut la Roma în anul 1847. După ce și-a terminat studiile, în mare parte de litere și literatură, s-a îndreptat către sculptură alături de tatăl său. În anul 1870 câștigă prin concurs o bursă de doi ani la Academia Romană de Arte. A prezentat, printre lucrările sale, *Martirii de la Chateaubriand*, premiată la Expoziția Universală din anul 1877, precum și portretul lui Stefano Porcari. Apoi au urmat: un monument funerar pentru familia Adamoff (Petersburg); *Lesbia* lui Catullo; *Ermengarda* lui Manzoni; *Jacopo Ortis*, lucrare premiată la Expoziția Națională de la Napoli din anul 1877 și la Expoziția Universală de la Paris din 1878; monumentul lui Heliade Rădulescu, fotografia acestuia am redat-o în paginile anterioare; statuia de bronz *Românul de la Plevna*; *Cum Spartaco pugnăvit*, cu care a expus un nou concept, obținând un premiu la Expoziția Națională din Torino (1880); monumentul lui *Garibaldi* pentru *Loreto*; cel în memoria lui *Garibaldi* pentru *Forli*, *Orbetello*, *Bevagna* etc. A fost consilier comunal la Roma în anul 1876, reconfirmat în anul 1882 și ales deputat în Parlamentul italian. Aici Ferrari și-a făcut simțită vocea autoritară mai ales în privința problemelor artistice.

¹³⁰ În acea ocazie, onorabilul Coppino, ministru al Instrucțiunii Publice din Italia, a trimis o telegramă la București adresată omologului său Sturdza: „Excelență, vă rog să primiți voturile (aprecierea?) Italiei pentru prosperitatea și măreția nobilei Națiuni Române, în această zi în care îl onorați pe Marele Poet Sulmonez, leagănul și mormântul care fac mai strânsă legătura și înrudirea de sânge dintre popoarele noastre”.

Ferrari și l-a imaginat pe Ovidiu, la Tomis, ca fiind îndurerat de pe urma exilului și vărsându-și durerea în timp ce scria *Tristele*. Pe malul mării, sprijinindu-și piciorul stâng pe un stâlp de ponton, cu gândurile la patria îndepărtată.

A încercat să-i mențină figura romană, îmbrăcat cu o tunică și o togă, dar și caracterul sculpturii să rămână în spiritul acelor timpuri. Statuia este din bronz, are o înălțime de 2,50 metri, așezată pe un piedestal pătrat din granit de Dobrogea, ce amintește în dimensiuni și model de arhitectura romană. Pe partea anterioară a piedestalului este o placă decorată cu flori și o liră muzicală, emblema personajului.

Placa a fost inscripționată cu versuri din *Tristele* (L. III, 3):

Domnul Sturdza a răspuns: „Vă rog să acceptați cele mai calde mulțumiri pentru telegrama dumneavoastră, trimisă cu ocazia inaugurării solemne la Tomis a statuii *Marelui Cetățean Sulmonez*. – Rațiunea noastră s-a transportat cu mult avânt către originile comune dintre marea națiune italiană și cea românească; descendenții coloniilor lui Traian au fost însuflețiți cu această ocazie de sentimente pline de simpatie pentru sora lor mai mare Italia”.

*Hic ego qui jaceo tenerorum lusor
amorum
Ingenio perii Naso poeta meo.
At tibi transis, ne sit grave, quisquis
amasti
Dicere: Nasonis molliter ossa cubent.*

[”Eu care zac aici sunt Naso,
cântărețul
Iubirilor gingașe, răpus de-al meu
talent.
O! tu, ce treci pe-alături, dac-ai iubit
vreodată
Nu-ți fie greu a zice: să-i fie somnul
lin!” – Ovidius Naso Pubius, *Tristele*.
Ponticele, București, Editura
Univers, 1972, p. 84]

Ovidiu poartă o togă bogată și pe părți bine proporționată, figura este exact în linie cu conceptul artistului, care cu această operă adaugă o nouă și deosebită lucrare numelui său și o nouă glorie Italiei alături de frații români.

Consider că versurile nu sunt cele mai oportune: dau exact sensul unui epigraf menit să localizeze un mormânt. Acum, cine poate ști în care parte a Tomisului se află sau mai bine spus unde a fost îngropat poetul?

Eu aș fi fost înclinat spre un alt concept în privința epigrafului. Îmi spuneam în sinea mea: oare nu ar fi bine, în timpul unui astfel de eveniment solemn, să se dezvăluie adevărul acestor succesori ai tomitanilor care au ridicat un monument, nu poetului care le-a bârfit patria, ci poetului care a sfârșit iubind-o, asemănând-o Romei, transmițându-i numele până și în cânturile sale în limba getică. Această idee a iertării și a resemnării nu-l glorifică prea mult pe poetul onorat și atunci, și de tomitani de astăzi prin ridicarea monumentului? De ce ar fi spus poetul „zac aici, exact în acest loc”, în loc să se bucure de ceea ce îi oferea fantezia sa, adică mintea lui vaga între aceste contradicții? De ce într-un epigraf nu ar fi putut asocia Roma și Tomisul, ce astăzi ar fi Italia și România?

Foarte corect a spus ministrul italian al Instrucțiunii Publice, apropo de monumentul lui Ovidiu, „culla e la tomba di lui fanno piu stretto il vincolo di consanguineita tra due popoli” („leagănul și mormântul său fac mai strânsă legătura și înrudirea de sânge dintre popoarele noastre”). Este, probabil, cel mai reușit epigraf pentru poetul sulmonez ceea ce se poate înțelege din versurile sale, care așa a alăturat cele două orașe:

*Quem fortuna dedit Roma sit ille locus;*¹³¹

[„Azi, ca mai înainte, în Roma locuiesc!”]

*Inque Tomitana jacem tumulatus arena.*¹³²

[„Pe geticele țărături veni: să mor pe ele!”]

[Ovidius Naso Pubius, *Tristele. Ponticele*, București, Editura Univers, 1972, p. 260, 301]

Cu acest gând am să închei prezenta lucrare. Mă simt profund satisfăcut și bucuros dacă cercetările efectuate în timpul acestei călătorii dedicate localizării orașului Tomis, ce m-au inspirat și la redactarea acestui volum despre România, au reușit să contribuie la trezirea conștiinței pentru o politică pro-latină și la cunoașterea de către mulți italieni a legăturilor sufletești care trebuie să-i unească cu *Orientul*. Tocmai acolo se agită și se afirmă acest popor, care dintre balcanici este cel mai viguros ca esență și primul ca civilizație, având în comun cu italienii multe tradiții și origini; în memoria Romei, *magna parens* a umanității, numele Italiei și României rămân indisolubile!

¹³¹ *Ex Ponto*, lib. I, 5.

¹³² 2, *ibid.*, lib. II, 6.

INDICI DE NUME al persoanelor citate

About E.	Badescu	Bombacila
Abramovici	Balaceanu	Bonfinio
Adam	Balanescu	Borghetti
Alcazeu	Balasha	Borgnini
Alecsandri	Balcescu	Bosianu
Alessandre	Balchelet	Boxhorn
Alexandrescu	Balsu	Braescu C.
Alexandridi	Bancila	Brancoveanu
Alexi	Baronescu	Brandza
Alexiu	Baronzi	Branescu
Algiu	Barozzi	Bratianu C.
Alvisi G.	Barseanu	Bratianu D.
Amante E.	Basilescu	Bratianu G.
Ananescu	Battimelli M.	Brezoian
Anatescu	Baudrand	Brockhaus
Angelescu	Baudry A.	Bruschi
Angheluşa	Bauman	Bruzzesi
Antonescu	Bayet	Bruzzesi
Antonini	Beaure	Bucsanescu
Aricescu C. D.	Belasiescu	Budisteanu
Arion	Beldiceanu	Budnarescu
Ariori	Beldimano	Buescu
Arista	Belfiore	Bujoreanu
Arsenie	Berendei	Bumbacu
Asachi	Beresteanu	Burada
Assaki	Besteley	Burla
Athanasescu	Bianu	Buteano
Athanasiu	Bibesco	Buzoianu
Aurelian P. S.	Bibicescu	
Axente S.	Blowitz	Calcondillo
	Blunschli	Callimachi (Papadopul)
Babebuscu	Boerescu	Calvo
Babes	Bolintineanu	Campanu
Bacalbaşa	Bolliac	Campianu
Bacalogro	Bologa	Candiano Popesco

Cantacuzeno	Comaneanu	Demidoff A.
Cantemir	Comparetti	Densusenu El.
Cantilli	Condeescu	Densusianu
Carbuneanu	Constantin	Desanctis F.
Carlo I di Romania	Constantinescu	Desprez
Carmen Sylva	Contogiorgi	Dezoby
Carp	Coppino	Dianu
Carra	Cornea	Dimitrescu
Castor	Correnti	Dimitriadi
Catargui	Cortambert	Dimitru
Cattaneo	Corte	Dissesco
cavasola	Corti	Djuvara
Cazzavillan	Costiescu	Dobrescu
Cecchetti	Costinescu	Donici
Cepraga	Costoforu	Dosotheu
Cernat	Craciunescu	Dotterer
Cernatescu	Crainicianu	Dragescu I. C.
Cherembach	Crapelianu	Draghiceanu
Chitiu P.	Cratiunescu	Duban F.
Christescu	Cretescu	Dulfu
Chrysocholeu	CretianuDolitchex	Dumitrescu
Cihac	Cretzianu G.	Dunca de Schiau
Ciocanilli	Cucu	Dunka T.
Ciocazan	Cugler	Duruy
Cipariu	Curpanu	
Ciupagea		Economu
Ciurcu	Dabija	Eminescu
Ciurea	Damiani	Enaceanu
Codresco	Dan	Esarcu
Codrescu	Danielopolu	Eutropio
Codru	Dascalescu	
Colbacescu	Davila	
Colombo G.		Falk
Colson	Degenman	Felix
Columbeanu	Dejatdins	Fericean

Ferrari E.	Ghica D.	Hurmuzaki
Fetu	Ghica E.	
Filitis	Giani	Iacomuzzi
Filleau	Gibbon	Iacub Iariff
Flaiser	Girardin	Ianco
Flechtenmacher	Glandorpius	Ianov
Florantin	Golescu	Iarcu
Florentin V.	Goroneanu	Iarnic
Floresco	Gortschakoff	Idovii
Florescu	Gradisteanu	Ilarianu (Papiu)
Florian	Graf	Ilia
Foschini	Gramaticescu	Inagoveno
Fotino	Grandea	Inotescu
Frangulea	Grecescu	Intuspartoli
Franzescu	Grecianu	Ioanne A
Frein von	Greco O.	Iokay
Stackelberg	Grigorescu	Ionescu
Frollo	Grigoriu	Ipatesco
Fugarasanu	Grisellino	Ispirescu
Fundescu	Gubernatis (De)	
		Kinezu
Gallucci	Haretu	Kirilov
Gane	Hasdeu	Klain de Szad
Garbea	Haynald	Kleinschmid
Garlova	Heliade R.	Kogalniceanu
Gaster	Henzen	Kopitar
Gellianu	Hepites	Kott
Georgescu	Hercht	Kretzulescu
Georgian	Hill	Kubalski
Georjean	Hintescu	
Gerardo (De)	Hodos	Lahovary
Gerbolini	Hodosiu	Lambriol
Gesticone	Hommoricensu	Langlois
Gherghely	Hon	Lapodatu
Ghica	Hunfalvy	Larousse

Larra	Mantegazza	Mitilineu
Lascar Catargiu	Marea	Moga
Laurent	Margaretu	Moltke
Laurian A.	Margheru	Mommsen
Laurian D.	Maria	Morelli
Laveleye	Marian	Moroiu
Lazar	Marianescu	Moroni
Lazariciu	Marianu	Muller
Lazio	Marinercu	Munteanu
Leak	Marinescu	Muresanu
Lecca D.	Martorel	
Leonardescu	Marzescu	Nacu
Leonescu	Masere	Nasturel
Lepedot	Massarani	Negoescu
Lerescu	Maurodin	Negruzi L.
Lessel	Max	Nestor
Leto P.	Meitani	Nichita
Linaz (De)	Melchisedec	Nicolescu
Loga	Melidonu	Nino (De)
Lucasiewicz	Mera	Novacu
Lupescu	Messaloup	
Lupu	Michalcea	O bedernaire
	Michaud	Ocasanu
M acarescu	Michelet	Odobescu
Macellariu	Micle	Ollendorf
Mainescu	Mihalesco P.	Opreanu R.
Maio (Di)	Mihalescu S.	Orasanu
Maior	Millo	Oricovio
Maiorescu		Ortel
Malcociu	Mineiu	Ovidio
Mandalari M.	Mionnet	
Mandrea	Mirca	P aapa
Maniu	Mircescu	Paleologu
Manliu	Missail	Paleti
Manolescu	Missir	Paltineanu

Pantazi Ghica	Pretorian	Rosetti Mircea
Panu	Protopopescu	Rossi C.
Pappasoglu	Puica	Ruckert
Parvulescu	Pullki	Rupert
Pascali	Pumnul	Russo
Pastineanu		Rusu
Paucescu	Quinet	
Paulinescu		Sachellariu
Pavulescu	Rabes	Salles
Pelimon	Raciano	Sandulescu
Pencovici	Racovitza	Savel Mano
Perietano	Radianu	Schulz
Perietzano	Radovici	Schwartz
Perotz	RadSchina	Scurdescu
Petresco	Radu Ionesco	Secasanu
Petrini	Radulescu	Semizeanu
Petrovu	Railianu	Serageuli
Picot E.	Rapola	Serbanescu
Pierantoni A	Rashca	Sergiescu
Pierantoni E.	Raziu	Sevastianof
Pio II	Reclus	Severeanu
Pisone	Regnault	Severin
Pittre	Reissemberger	Siaicariu
Poenaru	Renisteanu	Sihlenu
Polemon	Rizo Rangabe	Simone (De)
Polyzu	Roesles	Sinkai
Poni	Romanescu	Sion
		Slatineano
Pontbriant (De)	Romniceanu	Slavici
Popescu	Roques	Snagovanu
Popfiu	Rosa	Socescu e C.
Popilianu	Rosca	Soimescu
Popovici	Rosetti	Soutzo
Popovitch	Rosetti C.A.	Sozomeno
Popp	Rosetti Maria	Spinazzola

Spiru Haret	Tincu	Vogel
Stahi	Tocilescu	Voinesco
Stancescu	Tomescu	Volenti
Stefanescu	Torgoviciu	Vucici
Steriadi G.	Tornielli	
Stilescu	Troenesco	Wladescu
Stoenoscu	Trombitos	
Stoica	Troteanu	Xenopol
Stoienescu	Tunusli	
Stolojanu		Zalomit
Stolojanu Olga	Ubicini	Zamfirescu
Storck	Ulbach	Zamoscio
Stourdza D.	Urechia	Zane
Strajanu	Ursianu	Zilotu R.
Suciu – Bosco	Ursu	Zorileanu P.
Suliotis	Uspensky	
Sulzer		
Sutzu	Vacarescu	
	Vaillant	
Tacitu	Valimorescu	
Tacu	Valintineanu	
Talevici	Valletta	
Tanko	Vangheliu	
Teclu	Varvorcanu	
Tell	Vasile	
Tempia Rodu	Vasiliu	
Tentu	Vegezzi-Ruscalla	
Teodorescu	Vegezzi-Ruscalla I.	
Testa T.	Venescu	
Theodor	Ventila	
Theodory	Ventura	
Thierry	Verescu	
Thouvenel	Vergolici	
Thunman	Vernescu	
Tinc	Vizanti A.	

BIBLIOGRAFIE reconstituită din opera autorului:

- *Acta, praesertim Graeca, Rossici in Monte Athos monasterii*. Kiev, 1873.
- *Annuaire de la Roumanie*, 1884.
- *Dictionnaire Encyclopédique des Sciences Médicales*. Paris, 1886-1889.
- *Revue du Monde Latin*. Paris, 1883.
- Anonim. *La Moldavie et la Valachie*. Articol în revista *Revue des Deux Mondes*, 15 ianuarie 1837.
- Adam, Juliette. *La Patrie Hongroise: Souvenirs Personnels*. Paris, 1884.
- Alecsandri, Vasile. *La Rumania. Inno e traduzione del canto La gente latina di B. Alexandri. Rumania*. Imnu și traducerea cantului Ginta latina allu lui B. Alexandri [de] Marco Antonio Canini. Bucuresci, Tip. Theodor Michaiescu, 1878.
- Alecsandri, Vasile. *Biserica risipită*.
- *Idem. Cântec sicilian*.
- *Idem. Doine*. 1842-52. În: *Poesii*, vol. II. București, Edit. Librăriei Socecu & Comp., 1896.
- *Idem. Hora unirei*. Dicho et Jue flourau de Fourcauquie en mai 1882. Ais-de-Prouvèço, 1882.
- *Idem. Lăcrimioare*. În: *Poesii*, vol. II. București, Edit. Librăriei Socecu & Comp., 1896.
- *Idem. Legende*. În: *Poesii*, vol. II. București, Edit. Librăriei Socecu & Comp., 1896.
- *Idem. Mărgăritarele 1852-1862*. București, Edit. Librăriei Léon, 1900.
- *Idem. Ostașii noștri*. În: *Poesii*, vol. II. București, Librăriei Socecu & Comp., 1896.
- *Idem. Pasteluri și Legende*. În: *Poesii*, vol. III. Bucuresci, Edit. Librăriei Socecu & Comp., 1875.
- *Idem. Pe coastele Calabriei*.
- *Idem. Poezii populare. Balade (Cîntice bătrânești)*. Iași, Tipografia Buciumu lui Romanu, Volumul I-II, 1852-1853.
- *Idem. Poezii: Doina, Baba-Cloanța, Craiu-Nou, Strunga*. București, 1843.

- *Idem. Suvenire din Italia. Buchetiera de la Florența.*
- *Idem. Valul lui Traian. În: Poesii, vol. III. București, Edit. Librăriei Socecu & Comp., 1875.*
- *Alvisi, G. G. Intențiile politice ale diferitelor state ale Europei în problemele estice. 1883.*
- *Amante, Enrico. Nuova Carta D'Europa in relazione colle razze latine. Torino, Editor Al. Vinciguerra, 1867.*
- *Antonescu G.M. Dicționarul francesu-romanu și romanu-francesu. București, 1874.*
- *Aricescu, Constantin D. Acte justificative la Istoria revoluțiunii române dela 1821, Craiova, 1874.*
- *Idem. Istoria Câmpulungului, prima residență Rumânei. București, 1856.*
- *Asachi, Gheorghe. Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie. Iași, 1859; 1868.*
- *Aurelian S. Petre. Catechismul economiei politice. București, 1869.*
- *Idem. Cumu se pôte fonda industria în România și industria română față cu libertatea comerțului de importațiune. București, 1881.*
- *Idem. Bucovina. Descriere economică, însocită de uă charta. București, Typographia Laboratorilor Români, 1876.*
- *Bălășescu, Nicolau. Gramatica română pentru seminarii și clase mai înalte. București, Tipografia lui Iosef Kopainig, 1850.*
- *Bălcescu, Nicolae. Istoria Romanilor sub Mihaiu Vodă Vitezul. București, 1867.*
- *Idem. Question économique des Principautés-Danubiennes, Paris, 1850.*
- *Băncilă, Petre. Colindele Crăciunului și ale Pasciloru seu Productiuni cu cântece la Nascerea și învierea Domnului nostru Isusu Christosu. Sibiu, 1875.*
- *Idem. Colindele Crăciunului și ale Pasciloru seu Productiuni cu cântece la Nascerea și învierea Domnului nostru Isusu Christosu. Sibiu, Edit. și tipariulu tip. eredei de Closius, 1875.*
- *Băncilă, Petre. Colindele Crăciunului și ale Paștilor. Sibiu, Edit. și tiparul lui VV Krafft, Ed. II. 1904.*
- *Barițiu, George. Dictionariu ungurescu-romanescu. Magyar-Román szót. Brasiovu, 1869.*

- *Idem. Parti alese din Istori'a Transilvaniei pre doue sute de ani din urma.* Sibiu, 1890.
- *Idem. Opere complete. Vol. I. Limba română, și tradițiunile ei.* Galați, 1872.
- Baronzi, George. *Opere poetice. Partea I. Legende si balade.* Galați, 1876.
- Bauman, Ioan. *Dicționarul romanu portativu. Cullegere de celle mai necesarie cuvinte radicale.* Craiova, 1869.
- Berindey, Ion D. *Revista Română.* București, 1862.
- Bibescu, George. *Campagne de 1870. Belfort, Reims, Sedan. Le 7-e Corps de l'Armée du Rhin,* Paris, 1872.
- *Idem. Histoire d'une frontière. La Roumanie sur la rive droite du Danube.* Paris, 1883.
- *Idem. Histoire d'une frontière. La Roumanie sur la rive droit du Danube,* Paris, 1883.
- *Idem. Retragerea celor cinci mii. Răsboiul Mexicului,* București, 1885.
- Boliac, Cezar [Bolliac, César]. *Domnul Tudor. Episode de la Révolution roumaine de 1821.* Paris, 1856.
- *Idem. Meditații și poezii.* București, 1854.
- *Idem. Monastirile din Romania. (Monastirile inchinate).* Bucuresci, Typ. Stephan Rasidescu, 1862.
- *Idem. Monastirile dise Brancovenesci.* Bucuresci, 1863.
- *Idem. Operile lui Caesar Boliac.* București, 1835.
- *Idem. Poezii Naționale.* Paris, 1857.
- *Idem. Poezii nuoe.* Bucuresci, 1847.
- Bolintineanu, Dimitrie (trad.). *Istoria lui Herodot.* București, 1859.
- Bolintineanu, Dimitrie. *Călătorii. La Românii din Macedonia și la Muntele Atos. în Moldova, în Asia Mică.* București, Minerva, vol. II. 1915.
- *Idem. Călătorii. Pe Dunăre și în Bulgaria. La Ierusalim și în Egipt.* București, Minerva, vol. I, 1915.
- *Idem. Câtece și plângeri.* Iassiii, 1855.
- *Idem. Kălătorii în Moldova.* București, 1858.
- *Idem. Macedonele.* București, Editura Socecu, 1877.
- *Idem. Poesii.* București, Edit. Lubrăriei Socecu & Comp., 1877.

- *Idem. Poesiile vechi și noue.* București, Tip. Bisericeasca din St. Mitropolie, 1855.
- *Idem. Viața lui Traian August fondatorul neamului românesc.* Bucuresci, Typ. Națională, Antreprenor C.N. Radulescu, 1869.
- *Idem. Drame historice. Șase drame historice noi.* Bucuresci, Typ. Naționale, Antreprenor C.N. Rădulescu, 1868.
- Brăescu, Costin. *Italia în România*, scrisoare Roma, Stab. Civelli, 1881.
- Brătianu, Dimitrie; Irányi, Daniel. *Lettres hongro-roumaines.* Paris, 1851.
- Brătianu, Ion C. *Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la Question d'Orient.* Paris, 1855,
- Brezoianu, Ioan. *Vechile instituțiuni ale României (1327-1866) cu un appendice estras din mai mult de ua sută chrisobuli, spre limpedirea chronologiei a domnitorilor Țărrei-românesci, pe secolii XIV, XV și XVI.* București, 1882.
- Brutu Catone Horea (vezi Drăgescu C. Ioachim).
- Bruzzesi, Cleila (trad.). *Ode a Elisa. Commedia in un atto*, Bucarest, 1878.
- Burada, T. Teodor. *Datinele poporului roman la înmormentări.* București, 1882.
- *Idem. O călătorie la Muntele Athos.* Iași, 1884.
- Calcondila, Demetrio. *Indice generale degli incunaboli*, n. 3404. Milano, 1494.
- Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldaviei.* Bucuresci, 1875.
- *Idem. Istori'a Imperiului Ottomanu Crescerea și scăderea lui.* Bucuresci, 1876.
- *Idem. Istoria ieroglifică*, Bucuresci, 1883.
- *Idem. Opere.* Bucuresci, 1872.
- Carra, Jean-Louis. *Histoire de la Moldavie et de la Valachie.* Iași, 1777.
- Cernătescu, Petre I. *Istoria contimpurana de la annulu 1815 pină în dilele nostre.* Bucuresci, 1871.
- Ciampi, Sebastiano. *Bibliografia Critica delle antiche reciproche Corrispondenze: politiche, ecclesiastiche, etc., dell'Italia, colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali.* Firenze, 1834.
- Cihac, Alexandru. *Dictionaire d'éthimologie daco-roumaine.* Frankfurt pe Main & Berlin & București, 1870, 1879.

- Cihac, Alexandru. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. București, Frankfurt pe Main & Berlin, 1870, 1879.
- Ciocanilli, Eustațiu Theodor. *Principii de Gramatică franceso-română cu Esserciții asupra fiă-cărei regule și escepțiuni. Operă autorisată de Eforia Instrucțiunei Publice pentru usulu junimei studiose și pentru tote pensionatele și școlele private*. București, 1870.
- Cipariu, Timotei. *Acte și fragmente latine romanesci. Pentru istori'a beserecei romane mai alesu unite*. Blasiu, 1855.
- *Idem*. *Archivu pentru filologie și istorie*. Blasiu, 1867-1873.
- *Idem*. *Compendiu de gramatec'a limbei române*. Blaj, 1865.
- *Idem*. *Crestomația sau Analecte literarie dein cartile mai vechi și noue romanesci, tipărite și manuscrise, incepundu dela secolulu XVI pana la alu XI*. Blasiu, 1858.
- *Idem*. *Ecloga pastorala*. Blaj, 1833.
- *Idem*. *Elemente de limb'a romana dupa dialecte și monumente vechi*. Blasiu, 1854.
- *Idem*. *Elemente de poetica, metrica și versificatiune*, Blasiu, 1860.
- *Idem*. *Ermeneutica cu litere latine (1841-1842)*. Blasiu, 1841.
- *Idem*. *Gramateca latina, pentru II. III. și IV. clase a gimnasiului de diosu, dupa M. Schinag.*, Blasiu, 1857.
- *Idem*. *Grammatica limbei române*. Bucuresti, 1869.
- *Idem*. *Istori'a santa seau biblica a Testamentului vechiu și nou pentru inceputor*. Blasiu, 1855. *Elemente de filosofie*. Blasiu, 1862.
- *Idem*. *Scienti'a S. Scripture*. Blasiu, 1854.
- *Idem*. *Ecstract de Ortografie cu litere latinesci pre temeiu limbeii [!] și ortografiei Beserecești și osebirea Dialectelor*. Blaj, 1841.
- Codresco, Theodoru. *Dictionariu Francesco-Romanu*. Iași, vol. I-II, 1875-1876.
- Contogiorgi, Panu. *Biografia poetului latin Ovidiu*. Constanța, Edit. Libr. Românala Asociați, Tip. Română La Asociați, 1885.
- *Idem*. *Diatriba asupra situațiunei anticei cetăți Tomis renumită prin esiliul lui Ovidiu*. Bucuresci, Typ. Minerva, 1884.
- Crăciunescu, Ioan. *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*. Paris, 1874.
- *Idem*. *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*. Paris, ed. Hachette, 1874.

- D'Avril, Adolph. *La Question des monastères dans le Principautés-Unies*. Articol în *Revue des Deux Mondes*, 1 oct. 1862.
- Damiani. *La questione del monastero romeno spiegata sulla base di documenti autentici*. București, 1879.
- De Laveleye, Émile Louis Victor. *La péninsule des Balkans: Vienne, Croatie, Bosnie, Serbie, Bulgarie, Roumélie, Turquie, Roumanie*. Londra,
- Dechambre, Amedee. *Dictionnaire Encyclopédique des sciences Medicales*. Paris, P. Asselin, S' de Labé, V. Masson et fils, 1865-89.
- Demidov, Anatoly Nikolaievich. *Voyage pittoresque et archéologique en Russie par le Hâvre, Hambourg, Lubeck, Saint-Petersbourg, Moscou, Nijni-Novgorod, Yaroslaw et Kasan*. Paris, edit. M. Anatole de Démidoff, 1840-1848.
- Densușianu, Aron. *Centenarul revoluțiunei române de la 1784*. Bucuresci, 1884.
- *Idem*. *Convențiunea pentru organizarea definitivă a Principatelor Romane* (în limba franceză, Paris, 1864);
- *Idem*. *Din vocalismul latino si romanu*. Iași, 1882.
- *Idem*. *Negriad'a. Epopeia naționala*. Bucuresci, 1879.
- *Idem*. *Traianida. Poema epica*, Bucuresci, 1869.
- Desprez, Hippolyte. *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, histoire contemporaine des Illyriens, Magyars, Roumains et des Polonais*. Paris, Au Comptoir des Imprimeurs Comon, Editeur, 1850.
- *Idem*. *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*,. Articol în revista *Revue des Deux Mondes*, 1 ianuarie 1848.
- *Idem*. *Les Roumains, le protectorat russe et la Turquie*. Articol în *Revue des Deux Mondes*, 15 dec. 1848.
- Djuvara, Trandafir George. *Superstițiuni la Români și la diferite popóre*. Bucuresci, 1884-1885.
- Dora, d'Istria [Ghica, Elena]. *Au bord des lacs helvétiques*. Paris și Geneva, 1871.
- *Eadem*. *Des femmes par une femme*. Paris și Bruxelles, 1865.
- *Eadem*. *Esquisses albanaises*. Grèce, 1868.
- *Eadem*. *Excursion en Roumélie et en Morée*. Zurig, 1863.
- *Eadem*. *Gli Albanesi in Romania*. În: *Rivista Europea*. 1871-72-73.
- *Eadem*. *Glki Albanesi Musulmani*. În: *Nuova Antologia*. 1868-70.

- *Eadem. I Klefti della Grecia moderna.* În: *Nuova Antologia.* 1865.
- *Eadem. L'epopee persiana.* În: *Nuova Antologia,* ianuarie, august 1873.
- *Eadem. La littérature roumaine.* În: *Rivista Orientale.* Florența, 1867.
- *Eadem. La nationalité albanise d'après les chants populaires. Les Albanaises des deux côtés de l'Adriatique.* În: *Revue des Deux-Mondes.* Paris, 15 mars 1866.
- *Eadem. La nationalité bulgare d'après les chants populaires.* În: *Revue des Deux-Mondes.* Paris, 15 iulie 1867.
- *Eadem. La nationalité hellénique d'après les historiens.* În: *Revue Suisse,* 1860.
- *Eadem. La nationalité hellénique d'après les chants populaires.* În: *Revue des Deux-Mondes.* Paris, 1 august 1867.
- *Eadem. La nationalité roumaine, d'après les chants populaires.* În: *Revue des Deux-Mondes.* Paris, 15 mars 1859.
- *Eadem. La nationalité serbe d'après les chants populaires.* În: *Revue des Deux-Mondes.* Paris, 15 janvier 1866.
- *Eadem. La poesie des Ottomans.* Paris, Maison-neuve & Cie, 1877.
- *Eadem. La Suisse allemande et l'ascension du Mönch.* Paris, 1856.
- *Eadem. La Veneziana (povestire). Illustrazione universal di Milano.,* 1867.
- *Eadem. La vie monastique dans l'Église orientale.* Bruxelles, 1855. A doua ediție. Paris și Geneva, 1858.
- *Eadem. Le Golfe de la Spezia. Tour du monde.* 1867.
- *Eadem. Le proscrit de Biberstein (povestire).* În: *Courrier de Paris.* 1857.
- *Eadem. Les chants populaires romains, albanais, bulgares.* În: *Revue des Deux Mondes,* 15 martie 1859, 15 mai 1866 și 15 iulie 1866.
- *Eadem. Les femmes en Orient.* Zurig, 1860.
- *Eadem. Les femmes fortes. Messenger franco-américaine.* New-York, 1871.
- *Eadem. Les Iles Ioniennes.* În: *Revue des Deux-Mondes.* Paris, 1858.
- *Eadem. Les sept péchés capitaux. Revue international.* 1886-87.
- *Eadem. Marco Polo, il Cristoforo Colombo dell'Asia.* Triest, 1869.
- *Eadem. Pegli. Strenna della Rivista Europea.* 1872.
- *Eadem. Scènes de la vie serbe. Indépendance Hellénique.* 1868.

- *Eadem. Souvenirs de Madame Dora d'Istria. L'ascension du San Salvatore. Un été au bord du Danube. Illustration de Paris*, 1857, 1859, 1861.
- *Eadem. Un principe straniero nella Moldo-Valacchia. Roma. La propaganda austro-romana nei Principati Danubiani*. Diritto, 1856.
- Dosoftei. *Psaltirea în versuri*. Uniev (Podolia), 1673.
- Drăgescu C. Ioachim [Brutu Catone Horea]. *Amoru și Patria*. Turinu, 1869.
- *Idem. Centenarul revoluțiunei romane de la 1874*. Bucuresci, 1884.
- *Idem. Doruri și sperantie*. Turini, 1871.
- *Idem. Femeia-Virtute*
- *Idem. Martirii libertății. Opt-deci si patru. 1784, Horea*. R.-Sărat, 1884.
- *Idem. Maternologia. (Educațiune-Igienă)*. Constanța, 1880.
- *Idem. Unu pericolu naționalu*. Ploiesci, 1883.
- Duchesne, Louis; Bayet, Charles. *Mémoire sur une mission au Mont Athos*. Paris, 1876.
- Eliade-Rădulescu, Ion [Heliade-Rădulescu, Ion]. *Principe de orthographia romana*. București, 1870.
- *Idem. Biblicele sau Notiții historice, philosophice, religiose și politice assupra Bibliei*. Paris, 1858.
- Eliade-Rădulescu, Ion [Heliade-Rădulescu, Ion]. *Curs întregu de poesie generale*. Cuprinde: *Despre epopea; Anatolida sau Omul și forțele, poema in doezeci canturi*. Bucuresci, 1870.
- *Idem. Curs întregu de poesie generale*. București, 1868-1870.
- *Idem. Echilibrul între antiteze*. București, 1916.
- *Idem. Elemente de Historia Românilor sau Dacia și România*. Bucuresci, 1869.
- *Idem. Epistole și acte alle omenilor mișcării romane din 1848*. Paris, 1851.
- *Idem. Instituțiunile României. Tabel historicu dela Trajan pino în dillele nóstre*. Bucuresci, 1864.
- *Idem. Instituțiunile României. Tabel historicu dela Trajan pino în dillele nóstre. Anexe: Proprietarii și sătenii. Ca în Bassarabia. Ca în Bucovina*. Bucuresci, 1864.
- *Idem. Le Protectorat du Czar, ou la Roumanie et la Russie. Nouveaux documents sur la situation européenne*. Paris, 1850.

- *Idem. Literatură-Politică*. București, 1868.
- *Idem. Mémoires sur l'Histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851.
- *Idem. Michaida*. București, 1884.
- *Idem. O festa in comemoratiia dillei de 23 Sept. 1854 sau Cobza lui Marinica*. Beciu, 1855.
- *Idem. Paralelismu între limba română și italiană*. București, 1840.
- *Idem. Paralelismu între dialectele românu și italianu. Sau forma ori gramatica aqestoru doe dialecte*. București, 1841.
- *Idem. Regulile sau gramatica poezii* [trad. din Levizac ș.a.]. București, 1831.
- *Idem. Seraphita și Oda Romanilor. Poesii inedite*. București, 1872.
- Eminescu, Mihai. *Mortua est*.
- *Idem. Poesii*, București, 1884.
- Esarcu, Constantin; Cercel, Petru. *Documente descoperite in arhivele Venetiei*. București, 1874.
- Eutropius, Flavius. *Hist.*, Lib. VIII. *Breviarium ab Urbe condita*. Paris, Typis Josephi Barbov, 1754.
- Fétu [Fătu], Anastasie. *Manualu de Medicina practica popularia*. Iași, 1871.
- *Idem. Proiectu de Organisarea Policieii Sanitaria in Romania*. Iași, 1863.
- Florea, Simion Marian. *Poesii poporale romîne*. Cernăuți, Tipografia lui G. Piotrovschi, 1873.
- Fotino, Dionisiu. *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*. București, 1859.
- Frollo, Giani Luigi. *Lecțiuni elementare de gramatica italiana*. București, 1879.
- *Idem. Limba română și dialectele italiene. Schiță filologică*. Brăila, 1869.
- *Idem. Utilitatea studiilor neolatine în Romania*. București, 1878.
- *Idem. Vocabulario italiano-romanesco*. Pesta, 1869.
- *Idem. Vocabulario italiano-romanesco*. Pesta, 1869.
- Fundescu, C. Ion. *Basme, oralii, păcălituri și ghicitori*. București, Socec, Tipografie C.N. Rădulescu, 1875
- Gaster, Moses. *Literatura populară română*. București, 1883.

- Gèrando De, Auguste. *La Transylvanie et ses habitants*. Paris, 1845.
- Ghica, Elena (vezi »» Dora, d'Istria).
- Girardin, S. Marc. *Les Principautés du Danube et la Constitution nouvelle*. Articol în revista *Revue des Deux Mondes*, 15 nov. 1858.
- Granda, Grigore Haralamb. *Miosotul. Legende și épisode (1856-1864)*. București, 1884.
- Greco, Oscar. *Bibliografia femminile italiana del XIX secolo*, Veneția, 1875.
- Grisellini, Franz (Francesco, Francisc). *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*. Wien, 1780.
- Gustav Von, Ernst Arnold. *Première conversation allemande, française et roumaine composée pour l'instruction publique et privée. Erste deutsche, französische und rumänische Conversation für den öffentlichen und Privat = Unterricht ausgearbeitet*. București, 1870.
- Hajdeu, Bogdan Petriceicu. *Psaltirea publicata romanesce la 1577 de Diaconulu Coresi*. București, Tipografia Academiei Române, 1881.
- Hasdeu, Alessandro Petriceicu. *Domnia Arnăutului. Nuvelă istorică*. Pref. de Hasdeu, Bogdan Petriceicu. București, 1872.
- Hasdeu, Bogdan Petriceicu (ed.). *Psaltirea publicata romanesce la 1577 de Diaconulu Coresi*. București, Tipografia Academiei Române, 1881-1888.
- *Idem*. *Archiva istorică a României. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpurile cele mai depărtate și până la anul 1800*. București, 1865-67.
- *Idem*. *Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s'au introdus slavismele în limba română?*. București, 1876.
- *Idem*. *Câte-va analize literare externe. Raicevich, Wolf, Palauzov, Crusius, Eutropius, Gorczyn*. București, Impr. Cesar Bolliac, 1864.
- *Idem*. *Cuvențe den bătrâni. Limba română vorbită între 1550-1600. Texturi și glose române între 1550-1600. Studiu paleografico-linguistic*. București, 1878.
- *Idem*. *Dina Filma. Goții și Gepidii în Dacia. Studiu istorico-linguistic*. București, 1877.
- *Idem*. *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și populare a Românilor*. București, 1886.

- *Idem. Fragmente pentru istoria limbei române.* București, 1876.
- *Idem. Istoria critică a Romanilor din ambele Dacie în secolul XIV,* București, 1873.
- *Idem. Istoria toleranței religioase în România.* București, 1868.
- *Idem. Istoria toleranței religioase în România.* București, 1865.
- *Idem. Oltenescele. Patru discursuri; Originele Craiovei; Hristii și Tudoru Vladimirescu,* Craiova, Edit. Librăriei S. Samitca, 1884.
- *Idem. Originile Craiovei. 1230-1400.* București, 1878.
- *Idem. Principie de filologia comparativa Ario-europea cuprindend grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic cu aplicațiuni la istoria limbei romane.* București, 1875.
- Heliade-Rădulescu, Ion »» vezi Eliade-Rădulescu, Ion
- Hîntescu, I. C. *Proverbele românilor.* Sibiu, Editura Closius, 1877.
- Hodoș, Iosif. *Romanii și Constituțiile Transilvaniei.* Pest'a, Tipariulu lui V. Horniánsky, 1871.
- Hurmuzachi, Eudoxiu. *Documente privitoare la Istoria Românilor.* București, 1876-1899.
- Hurmuzaki, Edoxiu. *Documente privitoare la Istoria Românilor.* București, Stabilimentul Grafic Socecu & Teclu, 1887-1942.
- Iorgovici, Paul. *Observațiuni la limba românească.* Buda, 1799.
- Ispirescu, Petre. *Basme, snóve și glume, adunate din gura poporului.* Craiova, 1883.
- *Idem. Legende sau Basmele Românilor adunate din gura poporului.* București, Editura Academiei Române, 1882.
- Jarnik, Ian Urban. *Glossaire des Chansons populaires roumaines de Transylvanie,* Bucarest, 1885].
- Jarnik, Ian Urban; Bârseanu, Andrei. *Doine și strigături din Ardeal.* București, 1885, 1895.
- Joanne, Adolphe; Isambert, F. Emile. *Itineraire de l'Orient.* Paris, Hachette, 1868.
- Kinezu, Emanoil [Chinez, Quinez]. *Revoluțiunea din anul 1848 a Romanilor de la Dunăre, sau Misterele politice in Principate.* București, 1859.
- Klein de Szad, Samuele. *Elementa linguae daco-romanae, sive valachicae.* Viena, 1780.

- Kogălniceanu, Mihail. *Cronicele României seu Letopiseșele Moldaviei și Valahiei*. București, 1872.
- *Idem*. *Cronicele României seu Letopiseșele Moldaviei și Valahiei*. Tom. III. *Prefață. Letopiseșul Moldaviei (1662-1729)*. București, 1872-74.
- *Idem*. *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie, par Michel de Kogalnitchan*. Nouvelle éd. Berlin, Librairie B. Behr (Imprimé chez L. W. Krause), XVI, 1854. 470 p.
- *Idem*. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*. Berlin, 1837.
- Kopitar, Jernej. *Albanische, walachische und bulgarische Sprache (Limbile albaneză, valahă, și bulgară)*, *Jahrbücher der Literatur*, nr. 46, 1829.
- Kubalski, N. A. *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, maghyare et roumaine*. Paris, 1852.
- Langlois, Victor. *Le Mont Athos et ses monastères*. Paris, 1867
- Laurian, August Treboniu. *Istoria Romaniloru*. București, 1845.
- *Idem*. *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumain*, București, 1846.
- *Idem*. *Filozofia și istoria filozofiei după Krug (1847)* [Krug Wilhelm Traugot, *Manual de filozofie*. Traducere de A.T. Laurian]. București, 1847.
- *Idem*. *Istoria Romaniloru*, Iași, 1853.
- *Idem*. *Manual de filozofie*. București, 1840.
- *Idem*. *Temisiana sau Scurtă istorie a Banatului Temisianu*. București, 1848.
- *Idem*. *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia Vigentis Vulgo Valavhicae*. Viena, Typis Congregationis Mechitaristarum, 1840.
- Laurianu, August Treboniu; Massim, Ioan C. *Dicționarulu limbei romane dupo însărcinarea data de Societatea Academica Romana*. București, 1871-1876.
- *Idem*. *Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu și celle de origine indouiosa*. București, 1871.
- Macedonski, A. Alexandru. *Legenda stâncii de la Rucăr*. În: *Poesii*. București, Librari-Editori Ig. Haimann & Schönfeld, 1882.
- Maior, Petru. *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia*. Buda, 1812.

- Maiorescu, Titu. *Despre scrierea limbei rumâne*. Iassi, 1866.
- *Idem*. *În contra Direcției de astăzi în cultura romană. Despre scriere. Limba română în jurnalele din Austria. Observări polemice. Direcție nouă*. București, 1874.
- *Idem*. *Poesia rumână. Cercetare critică*. Iassi, 1867.
- Maniu Vasile [Basiliu], *Disertațiune istorico-critica și literara tractanda despre originea Romanilor din Dacia Trajana*. Timisiora, 1857.
- Margaritis, Apostolos [Apostol Mărgărit]. *Etudes historiques sur les Valaques du Pinde*. Constantinopol, Tipografia ziarului *Courrier d'Orient*, 1881.
- *Idem*. *Réfutation d'une brochure grecque par un Valaque épirote*. Constantinopol, Tipografia ziarului *Courrier d'Orient*, 1878.
- Marian, Simeon Florea. *Poesii populare romîne*. Tom I: *Balade, cîntece baetrînesci*. Cernăuți, 1873.
- Marian, Simeon Florea. *Poesii populare romîne*. Tom II: *Doine și hore adunate în Bucovina*. Cernăuți, 1875.
- *Idem*. *Sărbătorile și datinile romane vecchie*. București, Editura Academiei Române, 1884.
- *Idem*. *Colinde*. Bucuresci, Editor-Proprietar Christ Ionin (Imprimeria Națională), 1861.
- *Idem*. *Cultulu păgânu și creștinu*. Bucuresci, 1864.
- *Idem*. *Poesia populară*. 1859.
- Martin, Henri. *Histoire de France populaire depuis les temps les plus reculés jusq' à nos jours*. Paris, Furne, Jouvet & Gie, Libraeres Editeurs, 1872.
- Massim, C. Ioan. *Elemente de gramatica Română*. Bucuresci, 1874.
- Messaloup I. V., *România și pământurile dunărene. Documente despre trecutul îndepărtat al românilor până în anul 1800*. București, 1861.
- Michelet, Jules. *Légendes démocratiques du Nord*. 1854
- *Idem*. *Madame Rosetti*, 1855.
- Mihăiescu Simion. *Despre migrațiunea animalelor*. Craiova, 1881.
- *Idem*. *Elemente de geologie*. Craiova, 1881.
- *Idem*. *Elemente de mineralogie descriptivă*. Craiova, 1882.
- *Idem*. *Elemente de zoologia descriptiva*. Craiova, 1884.
- *Idem*. *Elemente din istoria naturale*. Craiova, vol. 3, 1870.

- Mănescu, Nicolae; Greceanu, Radu; Greceanu Serban. *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament; Biblia lui Șerban Cantacuzino*. București, 1668.
- Mircescu, V. *Grammaire De la Langue Roumaine*. Paris, 1863.
- Năsonis, Ovidiu [Ovidius Naso, Publius]. *Arta amorului*. Traducere în versuri și însoțită de un studiu asupra vieții și scrierilor de Grigore H. Grădeanu, 1887.
- *Idem*. *Arta iubirei (Ars amatoria)*. Traducere din limba franceză de N. Manolescu-Silva. S.l., 1890.
- *Idem*. *Arta iubirei*. Cartea I. Traducere în versuri de D. Stoicescu. Constanța, Tip. Vulcan, C. Irimescu, 1915, Traducerea este făcută după textul lui Rud. Merkelius, tipărit la Lipsca 1877, fiecare vers al traducerei corespunzând versului respectiv din text, versurile 395 și 396 lipsesc.
- *Idem*. *Bucăți alese din Metamorphose*. Text latin publicat cu o notiță asupra vieții lui Ovid. Observații asupra gramaticii și prosodiei. O tabelă de nume proprii. Note și ilustrații după monumente. Traduse după M. L. Armengaud, Agregat Universitar și profesor la Liceul Lakanal. Iași, Editura Frații Șaraga și I. I. Leibovicî, 1897.
- *Idem*. *Metamorfosele*. Bucăți alese din primele 4 cărți. Traducere română (cu notițe literare, istorice, geografice și mitologice). București, Edit. Librăriei Storck & Müller, 1898. Năsonis, Ovidiu [Ovidius Naso, Publius]. *Metamorfosele*. București, Editura Librăriei León Alcalay (Tip. Fortuna), 1914.
- *Idem*. *Ovidii Năsonis Ex quinque Tristium libris elegiae excerptae*. București, Imprimeria Statului, 1889.
- *Idem*. *Ovidii Năsonis Ex quinque Tristium libris elegiae excerptae*. Ed. II. București, Tip. și Fond. de Litere Thoma Basilescu, 1900.
- *Idem*. *Selectae fabulae ex libris Metamorphoseon*. București, Librari-Editori Socecu și Compania (Tip. G. Petrescu-Conduratu), 1872.
- *Idem*. *Tristele*. Iassy, Editura și Proprietatea Librăriei Dimitrie Daniel (Tip. D. Gheorghiu), 1882.
- Negruzzi, Constantin. *Scrierile lui Constantin Negruzzi*. Vol. I. *Pecatele tinereților*. București, Librăria Socec & Comp., 1872.
- *Idem*. *Scrierile lui Constantin Negruzzi*. Vol. II. *Poesii*. București, Librăria Socecu & Comp., 1872.

- *Idem. Scrierile lui Constantin Negruzzi. Vol. III. Teatru.* București, Librăria Socecu & Comp., 1873.
- *Idem. Alexandru Lăpușneanu.* București, Edit. Steinberg, 1918.
- Obédénare, Mihail-Georgiade. *Les Juifs en Roumanie; remarques sur la convention de commerce et de navigation entre l'Italie et la Roumanie.* Roma, Tipografia Artero, 1878.
[<https://searchworks.stanford.edu/view/2952699>].
- Odobescu, Alexandru. *Istoria archeologiei. Studiu introductiv la acesta știință.* București, 1877.
- *Idem. Mincinoasă carte de vânătorie. (Pseudo-Kynegetikos).* București, 1908.
- *Idem. Moșii și Curcanii: episoade din timpul revoluției lui Horia 1784.* București, 1880.
- *Idem. Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale suivie du Catalogue spécial des produits exposés dans la Section Roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, en 1867, et d'une Notice sur l'histoire du travail dans ce pays.* Paris, 1868.
- *Idem. Raport arheologic asupra antichităților din împrejurimile comunei Romanăți Antidatatele Județului Romanati.* București, 1878.
- Odobescu, Alexandru; Aurelian [Petre S.](#) *Notice sur la Roumanie.* Paris, 1868.
- Ollendorff, Henry Godefroy. *Prima conversațiune germana, franceza și romana.* București, 1870.
- Orășanu, T. Nicolae. *Opere satirice.* București, Typ. August Laurianu, 1875.
- Pál, Hunfalvy. *Über die Abstammung der Rumänen.* Leipzig, 1880.
- Pann, Anton. *Versuri sau Cântece de stea și de vicleim.* București, Edit. Tipo-Lit. Dor. P. Cucu, 1883.
- *Idem. Colecțiune de Cânteci pentru stea, Vicleim și colinde ce se cântă la nascerea D-lui nostru Iis. Chr.* București, 1883.
- Papiu, Ilarianu Alexandru. *Scrisoarea adresată Domnului Al. Ioan Caza, despre idealul național al Românilor.* 1860.
- *Idem. Tesauru de monumente istorice pentru România atât din vechiu tipărite cât și manuscripte cea mai mare parte străine adunate,*

- publicate cu prefatiuni și note illustrate*, Bucuresci, 1862. Tom. II. Bucuresci, 1863. Tom. III. Bucuresci, 1864.
- Pelimon, Alessandru. *Revoluționea română din anulu 1848 - Musătoiul*. Bucuresci, 1868.
 - Pencovici, Alexandru. *Despre românii din Macedonia și Muntele Atos. Impresiuni de căletorie*. București, Tip. Alexandru A. Grecescu, 1885.
 - Petrarca, Francesco. *Il canzoniere- canto 53*. Venezia, Vindelino da Spira, 1470.
 - Petrescu, Vangeliu (Crușovean). *Mostre de dialectulă macedo-română, Basme si poesii populare*. București, Partea a II-a, 1882.
 - Petrini, S. George. *Colecțiune de Fabule Române*. Iași, 1880.
 - *Idem*. *Colecția de Fabule Române*. Iași, Tipo-Litografia H. Goldner, ediția a II-a, 1880.
 - Picot, Emile. *Les Roumains de la Macédoine*. Paris, 1875.
 - *Idem*. *Les Serbes de Hongrie: Leur Histoire, Leur Priviléges, Leur Église, Leur État Politique Et Social*. Prague, Greur & Dattel Libraires Editeurs, 1873;
 - *Idem*. *Les Serbes de Hongrie: Leur Histoire, Leur Priviléges, Leur Église, Leur État Politique Et Social*. Paris: Maissonneure, 1874.
 - Pisone, Domitian. *Dictionariu romanescu, latinescu, germanescu și francescu*. București, Ed. I., 1865.
 - Popescu, Nicolae D. *Amorulu Inimei. Colecțiune de cântece noi și vechi. Doine, hori, cântece naționale, cântece populare, cântece de dor, cântece eroice și balade*. Bucuresci, 1888.
 - *Idem*. *Mihaiu Haiduculu*, Bucuresci, 1881.
 - Popp Vasile, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor și până la vremile noastre*. Sibiu, 1838.
 - Protopopescu-Pake, Emanuel. *Nou dictionaru portativu de toate dicerile noi (radicale) reîntroduse și întroduse în limba romană și de termeni tehnici ai sciințeloru, litteriloru și artiloru*. Bucuresci, 1870.
 - Quinet, Edgar. *Les Révolutions d'Italie*. Paris, 1848-1851.
 - *Idem*. *Les Roumains*. Articol în revista *Revue des Deux Mondes* 15 ianuarie 1856 și 1 martie 1856.
 - Rănișteanu, H. *Micul Parnas. Poesii*. Bucuresci, Typographia Modernă Gregorie Luis, 1880.

- Reclus, Élisée. *Nouvelle Géographie universelle*. Paris, [Librairie Hachette](#), 1880.
- Regnault, M. Élias. *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*. Paris, Pualin et le Chevalier, 60, 1855.
- *Idem*. Traducere de Ioan Fătu. „*Istorie politică și socială a Principatelor Dunărene*. Iași. Tipografia Buciumu lui Romanu, 1856.
- Rosetti, Mircea C. Nuvele: *Anul nou. Spovedania unei murinde. Uă româncă. Bălanul. Prietenul meu Ion Zinca. Prima ciocnire. 14 Iuliu al mamei Bernard. Lacrimi de mamă*. București: 1882.
- Rösler, Eduard Robert. *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*. Leipzig, 1871.
- Rusu Ioan V.. *Compendiu de Istori'o Transilvaniei cu distincta privire la romani*. Sibiu, 1864.
- Rusu, Gheorghe. *Compediu de istorie a Transilvaniei ca distincta privire la romani*. Sibiu, 1864.
- Sihleanu, Alexandru Zamfir. *Armonii intime*. Bucuresci, 1857.
- Șincai, Gheorghe; Micu, Samuil. *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. [Viena, 1780](#).
- Sion, Gheorghe (trad.). *Istoria generală a Daciei*, traducere după Fotino. București, 1859.
- *Idem*. *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci*, traducere după frații Tususli. București, 1863.
- Sion, Gheorghe (trad.). *Istoria și întâmplările Baronului de Munchausen* după Fotino. București, 1855.
- *Idem*. *Mizantropulu* după Molière. București, 1872.
- *Idem*. *Moartea lui Socrat* după Lamartine. Iași, 1847.
- *Idem*. *Ciasurile de mulțumire a lui Gheorghe Sion*. Iași, 1844. Cuprinde și: *Zaire de Voltaire*.
- *Idem*. *Din Poesiile lui George Sion*. București, Imp. Națională a lui Josef Romanov et Comp., 1857.
- *Idem*. *Dramatice*. Bucuresci, Tip. Academiei Române, 1879.
- *Idem*. *Influența morale*. Comedia în versuri într-unu actu. Bucuresci, Typ. Naționale Antreprenor C. N. Rădulescu, 1869.
- *Idem*. *Notiție despre Bucovina*. Bucuresci, Tip. St. Mihaiescu, 1882.
- *Idem*. *Una sută una fabule*. Brașovu, Editura librăriei Ciurcu, 1892.
- Slavici, Ioan. *Nuvele din popor*. Bucuresci, 1881.

- Spinazzola, Orazio. *Gramatica elementare a limbei italiane*. Bucuresci, Librari-editori Socecu & Comp. (Tip. Stephan Rassidescu), 1863.
- Stackelberg von, Natalia. *Aus Carmen Sylva's Leben*. Heidelberg, Carl Winter, 1886.
- Stăncescu, Dumitru. *Basme culese din popor*. București, 1885.
- Ștefănescu, Grigore. *Anuarul geologic; Considerațiuni asupra instrucțiunii publice și private în România urmate de influența localului și a mobilierului școlii asupra vederii și sănătății copiilor*.
- Sulzer, Franz Josef. *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens. Im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen*. I, II, III, Wiena, 1781-82.
- Sutz, Mihai. *Tezaurul de la Turnu-Măgurele*, articol în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*. București, 1882.
- Sylva, Carmen [Elisabeta a României]. *Aus meinem Königreich*. Boston, Heath and co., 1900.
- *Eadem*. *Aus zwei Welten* (Von Dito und Item). Leipzig, Verlag von Wilhelm Friedrich, 1884.
- *Eadem*. *Die Hexe*. Berlin, Verlag von Alexander Duncker-König, 1882.
- *Eadem*. *Ein Gebet*. Berlin, Verlag von Alexander Duncker-König, 1882.
- *Eadem*. *Handzeichnungen*. Berlin, Verlag von Alexander Duncker-König, 1884.
- *Eadem*. *Leidens Erdengang*. Berlin, Verlag von Alexander Duncker, 1882.
- *Eadem*. *Meine Ruh?* Berlin, 1884.
- *Eadem*. *Peles meséi. Poveștile Peleşului*. Nagy-Szeben, Reissenberger Adolf, Steinhaussen T. Utódja Nyomdája, 1887.
- *Eadem*. *Poveștile Peleşului*, București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, 1898.
- *Eadem*. *Puiu*. București, Stab. Grafic Socecu & Teclu, extras din *Analele Academiei Române*. Seria II, Tom V. Sect. II, 1882.
- *Eadem*. *Rumänische Dichtungen*. Leipzig, 1881 ; Bonn, ed. II, 1884 ; ed. III, 1889.

- Teodorescu, Gheorghe Dem. *Încercări critice asupra unora credințe, datine, și moravuri ale poporului romanu*. București, Tipografia Petrescu Condurato, 1874.
- Theochar, Alexi. *Dicționarul portativu germano-romanu. Deutsch - rumänisches Taschen - Wörterbuch mit Leseregeln für die moderne rumänische Orthographie*. București, 1866.
- Thouvenel, Edouard. *La Valachie en 1839*. Articol în revista *Revue des Deux Mondes*, 15 mai 1839, tome 18.djvu/558;
- Tocilescu, G. Grigore. *Câteva monumente epigrafice din Museul Național de Antichități*. Bucuresci, 1903.
- *Idem*. *Cum se scrie la noi. Doui istorici G. Panu și P. Cernătescu. Schițe critice*. Bucuresci, 1873.
- *Idem*. *Dacia înainte de Romani. Cercetări asupra popoareloru carii au locuit Tierile Române de a stang'a Dunării, mai înainte de conuista acestoru Tieri de carte imperatoriului Traianu, Partea I. Geographi'a antica a Daciei. Partea II. Ethnographia Daciei*. Bucuresci, 1880.
- *Idem*. *Familia lui Michaiu Vitezulu. Analysa critica*. Bucuresci, 1874.
- *Idem*. *Foia societati Romanismulu*. București, 1870, p. 185.
- *Idem*. *Materialuri folkloristice*, Bucuresci, 1900.
- *Idem*. *Nicolae Bălcescu: Viața, timpul și operile sale (1819-1852)*. Bucuresci, 1876.
- Toppeltinus, Laurentius. ORIGINES ET OCCASVS TRANSSYLVANORVM SEV ERVTÆ NATIONES, 1667.
- Tornielli Brusati Di Vergano, G. *Raport despre comerțul exterior al României*. Traducere din limba italiană de I. N. Papiniu. Bucuresci, 1885.
- Tunusli, Frații. *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci*. Traducere de Gheorghe Sion, București, 1863.
- Urbuicini A. *Grammaire De la langue roumaine, precedee d'un apercu hist. Sur la langue roumaine*. Paris, 1863.
- Urechia, Alexandrescu Vasile. *Cronicele noastre*. Bucuresci (Tip. Naționale), 1867.
- *Idem*. *Încercare bibliografică pentru Istria și Dalmația*, Bucuresci, 1878.
- *Idem*. *Memoriu, asupra jurisdicțiunei Consulare în Principatele Unite Române*, Bucuresci, 1868.

- *Idem. Oda la Elisa. Comedia într-un actu*, București, 1869.
- *Idem. Proiectu de lege asupra Instrucțiunei publice din România*. București, 1863.
- *Idem. Traité comparatif des délits et des peines au point de vue philosophique et juridique*, Paris, 1875.
- Vaillant, J. A. *La Roumanie ou Histoire, Langue Littérature. Orographie, Statistique des peuples de la langue d'or; Ardialiens, et Moldaves, résumés sous le nom de Romans*. Paris, éditeur Librairie de la Société de géographie, 1844.
- *Idem. La Roumanie ou Histoire, Langue Littérature. Orographie, Statistique des peuples de la langue d'or; Ardialiens, et Moldaves, résumés sous le nom de Romans*, 1844, pag. 146, 3 vol.
- Vogel, Parch. *Le nouvel état roumain*. Articol în: *Revue des Deux Mondes*, 15 martie 1875.
- Wied de, Élisabeth. *Les pensées d'une reine*. Préface par Louis Ulbach. Paris, Calmann Lévy, Éditeur, 1882.
- Xenopol, A. D. *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană*. Iași, 1884.
- Znacovean, Iosafat. *Vocabulaire de quelques mots latin*. Paris, 1867.

BIBLIOGRAFIE reviste amintite în volum:

- ✓ *Agronomia* (1859-60), jurnal de agricultură și economie rurală, redactat de P. Buescu.
- ✓ *Albina*, editată la Turnu-Severin, public articole ale lui V. Dimitrescu;
- ✓ *Albina* (Albina Românească, gazeta politică -literară), Iași din 1829 până în 1858.
- ✓ *Almanach de Gotha, Annuaire Généalogique, Diplomatique et Statistique*, 1887. Gotha, Justus Perthes, 1887.
- ✓ *Analele Societății Academice Române*. București, Seria I: 1867-1878; seria a II-a: 1879-1936; seria a III-a: 1923-1944; seria a IV-a: 1948-continuă seria de reviste *Studii și cercetări*, sau *Anale-reviste ale Institutelor Academiei*.

- ✓ *Anuarul statistic al României*, redactată Marțian. București, Imprimeria Statului, 1904.
- ✓ *Archivu pentru filologie și istorie*, Blaj, director Timotei Cipariu, Sibiu, Tipografia Sam. Filtsch, 1867-1873.
- ✓ *Arhiva Românească (Foie Retrospectivă și trimestrială)* editată de M. Kogălniceanu la Iași din anul 1840 până în 1862.
- ✓ *Bătăușul*;
- ✓ *Biblia Sacra que coprinde Vechiul și Noul Testament*. Paris, 1858.
- ✓ *Bibliografia romana*, ziar lunar, 1879.
- ✓ *Bibliotheca Portativa - Litteratura Critica - Gramatica - Ortografie*. București: Typographia Heliade și Associati, 1860.
- ✓ *Biserica Orthodoxă Romană. Jurnal Periodic Ecclesiastic*, apare la București (1 octombrie 1874-septembrie 1878; 1 octombrie 1880-septembrie 1881; ianuarie 1882-septembrie 1916; octombrie 1921-decembrie 1927; ianuarie 1928-1989 ; Serie nouă : 1990-)
- ✓ *Buciumul ziar politic, literar si commercial*, red. Cezar Boliac. București, 1862-1864.
- ✓ *Buletinul Instrucțiunii Publice*, București, Imprimeria Statului, 1865-1866.
- ✓ *Buletinul Societății Geografice Române*. București, 1876.
- ✓ *Carpatii din Galați*.
- ✓ *Buciumul Romanu*, red. I. M. Codrescu. Foaie lunară de arheologie, filologie și istorie. Iași, 1875-76, vol. 2 din 8 vol., pag. 571.
- ✓ *Convorbiri literare*. Tipografia Societății Junimea Iași, diverse tipografii în București, 1867-1944.
- ✓ *Curierul de ambe sexe*. București, 1837-1847.
- ✓ *Curiosul*, red. Cezar Boliac. București, 1836-1837.
- ✓ *Dacia Literară*, red. M. Kogălniceanu. Iași, 1840.
- ✓ *Dicționar al limbii române*, în colaborare cu I. C. Maxim (1871-76).
- ✓ *Elemente de filosofie*. Blasiu, 1862.
- ✓ *Legalitatea, foaie periodică, literară și științifică*. Heliade-Rădulescu, Ion, 1866.
- ✓ *Epoca*, director Grigore Peucescu. București: 1885-1889; Iași, 1895-1926, 1929-1938.
- ✓ *Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina*. Cernauți, Tip. Rudolf Echard, 1864.

- ✓ *Foia Societatii Romanismului*, redactată de Hasdeu, Tocilescu, V. Scurdescu, D. Theodorescu, T. P. Rădulescu și C. Vucici. București: Typographia C. Petrescu & I. Burnea, 1870.
- ✓ *Foile*, editată la București;
- ✓ *Gazeta de Transilvania* redactată George Barițiu. Brașov:1838-1873; 1875-1946.
- ✓ *Gazette de Roumanie (La Roumanie)*. București, Paris, 1898-1921.
- ✓ *Glosarul vocilor străine – die Romanem der oesterreichischen Monarchie*, Viena, 1849-1851. [Cererile Românilor din Monarhia Austriacă. [Viena, 1849];
- ✓ *L'Independance Roumaine*- Frederic Dame și Emile Galli; red. George Em. Lahovary..București: 1876-1883.
- ✓ *Instrucția publică*, revistă periodică, 1859-60.
- ✓ *L'Etoile Roumaine*, redactor șef I. Skupientsky;
- ✓ *Liberalul* . Iași, 1880-1888.
- ✓ *Literatorul*, revista literară. București: Tip. *Th. Michaiescu*, din anul 1878-1919.
- ✓ *Natiunea*, condusă de Demetrio Brătianu. București, 1881.
- ✓ *Națiunea romana*. București, 1870.
- ✓ *Notices sur la Roumanie*
- ✓ *Nuova Antologia*, fondator Francesco Protonotari. Firenze,1860.
- ✓ *Opinca- Foaie populară*, red. Petru Bizerea. Vârșeț: Tipografia Banatului, 1918-1919.
- ✓ *Patria*, red. K. Dedi. Iași, 1859.
- ✓ *Poporul Suveran, gazetă politică și litterară. Vox populi, vox Dei*; red. Dimitrie Bolintineanu. București, Tip. Iosif Copainig, 1848.
- ✓ *Revista Carpaților*, red. G.Sion. București, 1860-61.
- ✓ *Revista Contimporană*. București, 1873.
- ✓ *Revista Instrucțiunea publică* (revistă lunară, anii 1859-60) editată de A. F. Laurian;
- ✓ *Ateneul roman*, red. V. Alexandrescu. Iași, Tip. Adolf Berman,1860-1861.
- ✓ *Revista literară*. București, 1885-1905.
- ✓ *Revista omonimă – Manual de agricultură – Observații economice, meteorologice și botanice*

- ✓ *Revista pentru istorie arheologie si filologie* director G. Tocilescu. Bucuresti: Tip. Academiei Române (Laboratorii Români), 1882-1922.
- ✓ *Revista Științifică*, redact. Grigore Ștefănescu, Petre S. Aurelian. București, 1871-1880.
- ✓ *Revue historique*, redactor al revistei Xenopol, D. Alexandru, Paris, 1876.
- ✓ *Romania Liberă*, număr literar, condus de Demetrio Laurian, București, Tip. Șt. Mihăilescu, 1884.
- ✓ *Romania Literară*, publicată V. Alecsandri. Iași, Tip. Francezo-română, 1855.
- ✓ *Romania*. București, 1837-1838.
- ✓ *Romanulu*, director C. A. Rosetti. București, 1857-1905.
- ✓ *Romanulu*, condus de Rosetti unde va publica o serie de articole politice reunite sub titlul: Collegere de mai multe articole la care se va alătura volumul Poesie Umanitarie, precum și Călătorie arheologică în România.
- ✓ *România liberă*. București, 1884.
- ✓ *Resboiul*. București: Tip. Thiel Weiss, 1877-1902.
- ✓ *Telegraful roman*. Sibiu, 1853.
- ✓ *Trasnetul*. București, 1884.
- ✓ *Le Pays*, director Lolliot Henry. București, 1881.
- ✓ *Bucarester Tagblatt (Gazeta Bucureștilor)*. București, 1916-1918.
- ✓ *Voința Națională*. București, 1907-1914.
- ✓ Sărbători consulare (1870);
- ✓ *Tabula Daciae antiquae*, București, 1868.
- ✓ *Telegraful*, director Ioan Fundescu. București, 1871.
- ✓ *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, redactată de A. Papiu Ilarianu. Bucuresti, Tipografia Nationale a lui Ștefan Rassidescu, 1862.
- ✓ *Transilvania*, redactată de George Barițiu. Brașov, Sibiu; 1868-1945.
- ✓ *Tratatul de la Paris*
- ✓ *Trompeta Carpatilor*, director Cezar Boliac. București, 1865-1876.
- ✓ *Unirea*, fondat de către deputatul I. G. Bibicescu. București, 1887.
- ✓ *Vocea Covurluiului*, red. G. Baronzi. Galați, 1873-1888.

Bibliografie utilizată pentru documentare și traducere:

- ⇒ *Dicționar italian-român*. București, Editura Științifică, 1963.
- ⇒ Hangiu, Ioan. *Presa literară românească. Articole-program de ziare și reviste (1789-1948)*. București, Editura pentru Literatură, 1968.
- ⇒ Niculescu, Despina; Samharadze, Zaira (ed.). *Dicționar italian-român, român-italian*. București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- ⇒ Ovidius Naso, Pubius. *Tristele. Ponticele*. București, Editura Univers, 1972.

Webgrafia utilizată pentru documentare și traducere:

- ⇒ <https://bibliacad.ro/bnr/brv.php> (necesară pentru scrierea corectă a titlurilor, a editurilor și a locului apariției)
- ⇒ <https://www.crestinortodox.ro/carti-ortodoxe/pateric-romanesc/mitropolitul-valentinian-tomisului-81533.html>
- ⇒ <http://revistapeuce.icemtl.ro/wp-content/uploads/Arhiva-Peuce-Serie-noua/03-Peuce-SN-III-IV-2005-2006/07-Covacef.pdf>
- ⇒ <https://www.ziuaconstantina.ro/fondul-documentar-dobrogea-de-ieri-si-de-azi/articol/la-romania-illustrata-ricordi-di-un-viaggio-romania-amintiri-dintr-o-calatorie-de-bruto-amante-2746.html>
- ⇒ http://www.orizzonticulturali.it/it_recensioni_Nicola-Terracciano.html